
СРЕМСКА МИТРОВИЦА
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ • СРЕМ •

ISSN:1451-3676

СПОМЕНИЦА

ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА „СРЕМ“

18

СРЕМСКА МИТРОВИЦА
2019.

Овај број часописа „Споменица историјског архива СРЕМ“
штампан је захваљујући материјалној помоћи
Града Сремска Митровица
и Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање
и односе с верским заједницама

САДРЖАЈ

CONTENS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Нада Петровић
Лукијан Бибић, архиђакон , ратник и сликар 9

др Слободан Бјелица
Из политичке делатности сремских радикала 1919–1929. године. 20

др Милан Мицић
„Краљеви људи“ колонисти и колонизациони простор Срема 1920–1941 42

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА

др Милица Кисић Божић, др Дејана Васин
Мировни уговори између Угарске и Османског царства из 1503. и 1519. године 61

мр Дејан Јакшић
Матице племства Бачко-Бодрошке жупаније (1809–1821) 79

Радован Сремац
О пореклу јеврејских породица у Срему 98

Ненад Ђокић
Принудна наплата пореза у Сремској Митровици 1873–1878. Именски списак и заостатак државног пореза 113

др Михаел Антоловић, Дејан Ђорђић
Буњевци и питање „Бајског трокута“ – прилог историји југословенско-мађарског разграничења након Првог светског рата 137

Милош Лекић
Парламентарни избори у Банату за време Краљевине СХС – статистички прилог 154

Светлана Љубљанац
Државно добро Беље 172

АРХИВИСТИКА

Олгица Трбојевић
Властелинство Билет 183

Александар Бурсаћ
Надлежности и организациона структура Краљевске банске управе Дунавске бановине: Текничко одељење за социјалну политику и народно здравље 190

Мирјана Медалић
Утицај друштвенополитичких и економских промена на рад „спољне службе“ Историјског архиа „Срем“ 200

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Др Душко М. Ковачевић
Владан Гавриловић, Из ризнице фрушкогорских манастира: винска десетина манастира Бешеново седамдесетих година XVIII века, Филозофски факултет, Нови Сад, 391. стр.. 229

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICLES AND TREATISES

?????

Нада Петровић, историчар,
архивски саветник
Београд
nada.petrovic49@outlook.com

ЛУКИЈАН БИБИЋ, АРХИЂАКОН, РАТНИК И СЛИКАР

Сажетак: Лукијан Бибић био је полазник Монашке школе у манастиру Раковици пре Великог рата. Током Првог светског рата борио се у чети Војислава Танкосића, а од 1916. налази се на Крфу и у Солуну. Био је војни свештеник, болничар и јерођакон. После рата похађао је уметничку школу – сликарство. Школовао се у Минхену, Прагу, Бечу и Паризу, добија диплому академског сликара. Организује приватну изложбу слика 1937.у Београду. Служио је у Цркви Светог апостола и јеванђелисте Марка у Београду и радио на иконостасу. За време Другог светског рата и после њега сликао је стари Београд који „нестаје“. Био је монах, јерођакон и архиђакон, ратник и академски сликар, који је служио у Саборној цркви и Руској цркви у Београду.

Кључне речи: Лукијан Бибић, Монашка школа, Раковица, Манасија, Уметничко-занатска школа, Митрополија Србије, митрополит Димитрије, Црква Св. Марка, Руска црква.

Лукијан Бибић (световно име Борислав) родио се у Сремској Митровици 18. децембра 1895, а преминуо је у Београду 19. новембра 1962. године. Растао је само уз мајку Персиду. Основну школу и први разред гимназије завршио је у Сремској Митровици, а 1911. прелази у Београд, где у Саборној цркви служи као појац. У Монашку школу у Раковици[1] ступа 1913, а примајући монашки

[1] Монашка школа у манастиру Раковици отворена је 1906. године. Почела је са радом 10. априла, „одмах по Васкрсу“. Основана је одлуком Светог архијерејског сабора у споразуму са Министарством просвете и привреде Краљевине Србије, с циљем да образује монашки подмладак, који ће прожет учењем Српске православне цркве одржати углед наших манастира и обогаћен привредним знањем користити економском напретку. У школу су примани манастирски ђаци од 14 до 18 година. Основно школовање је трајало четири године. Кандидати

постриг добија име Лукијан. У време када је похађао Монашку школу, за њеног управника постављен је јеромонах Јосиф (Цвијовић), суплент Богословије Свети Сава, касније скопски митрополит.

Први светски рат прекида Бибићево школовање. Приликом напада Аустроугара 1914. на Србију, ђакон Бибић остаје да чува манастир Раковицу и његово имање. Старешина манастира „га је препоручио и ми смо га преко реда рукоположили за јерођакона", изјавио је митрополит Србије Димитрије 1917. године.[2] Касније је био добровољац у чети Воје Танкосића. Од 1916. налазио се на Крфу, прво у команди на Крфу, а затим у Солуну.

Због своје плаховите и немирне природе често је долазио у сукоб са осталим монасима, а, према архивској грађи, 1916. сукобио се са архимандритом Мироном Јанковићем и против њега упутио тужбу Команди места у Солуну 12. октобра 1916. Такође се сукобио са још неколико свештеника, који су га оптужили да је преносилац заразних болести. Оптужбу је повукао после резултата лекарске комисије, када је упућен у француску болницу на лечење.[3] Министар војни, на предлог Команде места у Солуну, разрешио га је дужности војног свештеника 16. децембра 1917. О суспензији Лукијана Бибића писмено је обавештен митрополит Србије Димитрије,[4] који је о њему јануара 1918. рекао да је „до сада показивао добре особине за његову службу, те како то, тако и његову патриотску добровољну службу у војсци требало имати у виду, па да са своје кривице буде по војним законима дисциплински кажњен, а да буде опет враћен својој служби, пошто је његово ђаконско служење у цркви нужно за свечане празничне дане.

су стицали основна богословска и привредна знања. Предраг Пузовић, *Монашка школа у манастиру Раковица*, Београд 2011, 11.

[2] Архив Српске православне цркве (АСПЦ), Митрополија Србије (МС) на Крфу, 1918/7.

[3] АСПЦ, МС на Крфу 1917/58.

[4] Митрополит Димитрије Павловић рођен је у Пожаревцу 1846, а умро је у Београду 1930. године. Чин ђакона а затим и презвитера добио је 1870. године. У Паризу је студирао књижевност и филозофију. По завршетку студија изучавао је агрономију у Националном агрономском институту у Паризу. Враћа се у Србију и улази у јерархију. Шабачки епископ био је до 1905, када је изабран за архиепископа београдског и митрополита Краљевине Србије. За време Великог рата налазио се на Крфу. Изабран је за првог патријарха обновљене Патријаршије, на дан Св. краља Милутина 30. октобра 1920. (12. новембра 1920). У београдској Саборној цркви устоличен је 31. октобра (13. новембра). Свечано устоличење извршено је 15/28. августа 1924. у Пећкој патријаршији. Српски патријарх био је од 1920. до 1930. године. Владика Сава, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац 1996, 163; АСПЦ, МС на Крфу 1918/7.

Молимо Г. М[инистра]. да усвоји наше разлоге и да га врати на досадашњи положај. Расчињен не може да буде без духовног суђења, које се у садашњим приликама не може извести. А као добровољац, ако не буде враћен својој служби, може ратовати и у свом чину. С благословом АЕМД с.р.“[5]

Друго писмо упутио је референт за вероисповести Министарства вера прота Љуба Милетић фебруара 1918. и у њему захтевао од митрополита Димитрија да се Бибић, који је разрешен дужности војног ђакона при Команди места у Солуну (због туче са црквењаком) и непристојног понашања, а који се налази у Петој француској болници у Солуну, пошаље у манастир Хиландар, јер у Солуну нема од чега да живи а у Хиландару би био под манастирском дисциплином. Такође пише: „тражити да се стражарно спроведе тамо, јер он својевољно не пристаје да оде“.[6] Уследило је кратак и јасан митрополитов одговор: „Управљати се према акту АЕБр. 42/18 од 26. јануара 1918. године“.

Митрополит Димитрије је још 1917. имао предлог да се ученици Монашке школе у Солуну (који су већ у монаштву и распоређени са радом по болницама и другим службама), ослободе војних дужности и упуте у Француску у пољопривредне школе. Међу тим ученицима налазио се и Лукијан Бибић.[7] Преписка коју је водио митрополит Димитрије са Министарством народне привреде и Министарством војним са захтевом да се монаси упуте у Француску, није уродила плодом. Он је прво био распоређен за болничарску службу Врховне команде (25. априла 1918), а онда је јуна 1918. уследило ново решење Министарства војног, да се више не распоређује у војсци јер је постављен, на предлог епископа велешко-дебарског, за ђакона у Битољу.[8]

У свим дописима митрополита Димитрија које је упућивао разним надлештвима у вези са Лукијаном Бибићем, може се осетити његова изузетна брига и наклоност према јерођакону. Тако митрополит упућује захтев Главном војном слагалишту у Солуну 3. новембра 1918. у коме наводи да „При подручном нам Духовном суду у Нашој канцеларији, налазе се на служби као званичници и служитељи Драгутин Миловановић, Лукијан Бибић и Радомир Баралић. Како су настали хладни дани ова лица слабо одевена, и као сиромашни, нису у стању нити има где да набаве топлијег одела, част нам је умолити

---

5 АЕ бр. 42 од 25. јануара 1918.

6 АСПЦ, МС на Крфу, 1918/7.

7 Из преписке митрополита Димитрија може се закључити да је Лукијан Бибић похађао Монашку школу и у Солуну. После рата, иако са чином јерођакона, наводи се да је „несвршени монах Монашке школе“.

8 Решење министра војног ФАО/бр. 42040, од 23. јуна 1918; АСПЦ, МС на Крфу, 1918/65.

да им се, као таквима, из Глав[ног] војног Слагалишта изда топло одело са по једним шињелом. Сва ова лица су до скора били на војној дужности па су ове ослобођени да би прихватили своју редовну дужност. АЕМД.“[9]

После Великог рата Лукијан Бибић враћа се у манастир и 1919. уписује Уметничко-занатску школу.[10] Управник ове школе био је Ђорђе Јовановић, вајар, а предавачи сликари: Милан Миловановић, Љубомир Ивановић, Војислав Стевановић, Владан Ђорђевић, Владимир Петковић, браћа Бајаловић и други ентузијасти, који брзо успевају да надокнаде све што је пропало у рату. Поред новоуписаних полазника, у школу су се вратили и сви они који су је похађали пре одласка у рат.

Одлуком архијерејских власти од 14. јуна 1920. Лукијан Бибић је премештен из Раковице у Манасију.[11] Како је Бибић потицао из сиромашне земљорадничке породице и био без средстава за школовање, као ученик II разреда Уметничко-занатске школе био је приморан да тражи новчану помоћ од Министарства вера. У молби је наведено: „Господину Министру вера, Као сабрат манастира Манасије, налазим се у Уметничко занатској школи у II години. Мој ме манастир помаже са 250 динара месечно, сумом колику он највише за моје школовање може дати. Но то ми не достиже за моје издржавање. Зато најпонизније молим Министарство вера да ме из својих средстава неком месечном сумом помогне да довршим започето школовање. Надам се, да је непотребно нарочито истицати значај црквеног сликарства у нашој цркви и народу чему сам се ја посветио. Зато верујем да ће ме Министарство у моме послу помоћи. 15. децембар 1920. год. Београд. Понизан Јерођакон Лукијан Бибић, Ученик II године, Уметничко Занатлијске школе“.[12]

Уз молбу, препоруку министру вера за Лукијана Бибића потписао је архимандрит Јосиф Цвијовић, некадашњи управник Монашке школе и управник

---

[9] АСПЦ, МС на Крфу, 1918/152.

[10] У Уметничко-занатској школи постојали су: нижи одсек за декоративно сликарство и вајарство и виши академски одсек. Од предмета полазници су слушали: декоративно цртање и стилизовање, цртање по моделима од гипса, декоративно вајање и стилизовање, вајање по моделима од гипса, анатомију, историју уметности, архитектонско цртање, геометријско цртање (нижи одсек), цртање и сликање по живом моделу, вајање по живом моделу, вечерње цртање голог тела, графичке вештине (виши одсек). Треба истаћи и то да је током наредних година програм обогаћиван, као и да су се у редовима предавача налазили угледни уметници Тома Росандић, Петар Добровић, Бета Вукановић, Јован Бијелић, Илија Шобајић и други. Опширније о Уметничкој школи вид.: Угљеша Рајчевић, *Архиђакон Лукијан Бибић (1895–1962), неправедно заборављени сремски сликар*, Сунчани сат, 7, Сремска Митровица 1997, 227–246.

[11] АЈ-Министарство вера КСХС (69)-134-209.

[12] АЈ-69-42-66.

Уметничке школе, с назнаком: „Јеромонах Лукијан је ученик ове школе – свршио је са врло добрим успехом I разред – а сада је у II врло примеран и озбиљан радник, од кога се може очекивати да ће постићи велике резултате ако буде материјално потпомогнут“.[13]

Као одговор на молбу Лукијана Бибића, министар вера је одмах донео одлуку којом га је поставио за званичника у Министарству вера са годишњом платом од 720 динара, која са осталим принадлежностима треба да тече од 1. јануара 1921, и наредио је „саопштити господину Бибићу предње постављење с тим да се има јавити на рад канцеларији Патријаршије“.[14]

Рад Лукијана Бибића, јерођакона као званичника Министарства вера, трајао је неколико дана јер већ јануара 1921. упућује нову молбу Министарству вера: „Господину Министру вера, Београд. Доле потписати слободан је умолити господина Министра да ме од до садање дужности, званичника овог Министарства разреши пошто сам свако дневно заузет радом у Сликарској школи, и према томе не могуће ми је вршити и дужност званичника у овом Министарству. – Но пошто и на даље остајем у Београду као ђак сликарске школе, и да би то моје школовање могло бити и даље могућно, то молим Господина Министра да ми одреди помоћ за моје школовање као ђаку Сликарске школе, јер је у интересу наше Св. Цркве да међу њеним свештено служитељима буде и који сликар за нашу Иконографију. У нади да ће ова моја скромна молба наћи одзива код господина Министра, остаје му благодаран. 26. јануар 1920. год. Београд. Учтив Јерођакон Лукијан Бибић, Ученик Сликарске школе“.[15]

Министар вера усвојио је оставку Лукијана Бибића на место званичника и донео одлуку да „пошто је он веома сиромашног стања, а да би му се омогућило школовање у Сликарској школи где изучава црквено сликарство – одредити му до свршетка школе државну помоћ од 200 динара месечно, с тим, да по завршетку својих студија има да се прими дужности, коју му буде одредило Министарство вера“.[16]

Касније, помоћ од манастира Манасије јерођакон је добијао у висини 250 динара или 3000 годишње. Председник Духовног суда, протопрезвитер Михајло И. Поповић, тражио је од Министарства вера да призна тај издатак, који је управа манастира Манасије (на име помоћи) дала из своје касе сабрату Лукијану

---

13 AJ-69-42-66.

14 Одлука в. бр. 13910 од 21. децембра 1920, месечна примања износила би 60 динара за рад на месту званичника у Министарства вера.

15 Исто.

16 Одлука в. бр. 591 од 26. 1 1921.

Бибићу за школовање. Председник Духовног суда се уједно позвао и на одлуку Архијерејског сабора, која говори о помоћи талентованим ученицима.[17] Министарство вера одбило је да одобри ове издатке: „по Закону о црквеним властима чл. 97 т. 3 надлежно је Министарство вера а не Духовни суд".

Тек када је патријарх Димитрије упутио допис Министарству вера 21. децембра 1921. с образложењем да је по саборској одлуци манастир дужан да издржава свога сабрата, да је Бибићу наређена исплата из касе манастира Манасије по 250 динара месечно и да министар вера треба да повуче своју одлуку. Већ 29. децембра 1921. министар вера усвојио је разлоге патријарха Димитрија и одобрио „издатак из касе манастира Манасије јерођакону Бибићу".[18] Председник Духовног суда Браничевске епархије у Пожаревцу Љубомир Поповић, обавештава Министарство вера јануара 1923. да манастир Манасија већ трећу годину даје месечну помоћ сабрату манастира Бибићу, ђаку треће године сликарске школе у Београду, а уједно обавештава да: „Како је манастирска управа извештена јерођакон Лукијан у школовању своме показује одличан успех, те је Управа решила, да му и на даље омогући стипендије са скромном месечном помоћи од 250 динара што чини 3.000 годишње".[19]

Од самог почетка школовања Лукијан Бибић је, с обзиром на своје материјално стање и чињенице да није имао никога од кога би могао да очекује помоћ, имао наклоност архимандрита Јосифа Цвијовића, касније митрополита скопског, као и патријарха Димитрија. По завршетку четворогодишње Уметничке школе, Бибић из Београда одлази на државну Академију у Минхен, где је провео две године код тамошњих професора Бекере Гундала и Дица. Прешавши у Праг, студирао је још две године сликарство на Академији код Карла Кратнера и Тилеа, и постао дипломирани академски сликар. Од чешке Академије добио је прву награду. Није познато како се издржавао у Минхену, Прагу и Бечу. Две године на Meisterschule бечке Академије био је асистент професора Рудолфа Јетмера, где је такође награђен као сликар актова и композиција. У Паризу је провео четири године као слушалац на Сорбони и на Ecole de Louvre, а истовремено је студирао историју уметности. Затим је путовао кроз Немачку, Данску, Скандинавију, Белгију, Холандију и Португалију радећи и студирајући по музејима.[20] На путовању, уз жељу да што више и темељније

---

17 AJ-69-42-66.

18 AJ-69-134-195

19 Допис Духовног суда Епархије браничевске бр. 135 од 17. јануара 1923. AJ-69-134-195.

20 Сима Пандуровић (1883–1960), песник, есејиста, естетичар, преводилац и драмски писац, о Лукијану Бибићу објавио је чланак „Свештеник – уметник" у *Политици*,11. јануара 1937.

изучи и савлада сликарску вештину, ишао је од једне до друге сликарске школе док није пронашао професоре који су му давали класичну наставу.

Цео Бибићев рад одликује се солидношћу. Овај признати портретиста, који много и добро цртао, с правом је сматрао да нема сликања без цртања. Зато је утицај Леа Бона, изврсног цртача, био благотворан на сликара Бибића. Бибић је осећао велике симпатије и за Франтела Лотура, који се колористички угледао на Ленбаха и на славног портретисту Леа Санбергара. Наш реалистички опредељени сликар дао је нарочито живе и убедљиве портрете Милана Милутиновића и Мила Павловића.[21]

Архиђакон Лукијан опробао се и у црквеном сликарству. Радио је на иконостасу Цркве Светог апостола и јеванђелисте Марка у Београду. Иконостас овог храма некада је припадао капели Прве женске гимназије у Београду. Да би иконостас могао бити искоришћен у новој цркви, било је неопходно проширити га и подићи у висину. Архиђакон Лукијан Бибић прихватио се да ислика престоне иконе: Богородицу са Христом Младенцем, Исуса Христа, Св. архиђакона Стефана, Св. архангела Михаила, Св. Јована Крститеља и Св. јеванђелисту Марка. Све остале иконе припадају другим ауторима. „За ликове престоних икона, Богородицу и Исуса Христа, Лукијан послужио се провереним узорима, познатим и виђеним решењима у многим нашим црквама новијег времена. Занимљиви су ликови св. архиђакона Стефана, св. архангела Михаила и св. Јована Крститеља. Лица ових светитеља делују са икона снажно и живахно. Сећање Николаја Мрђе, епископа, да је он још као млад богослов позирао Лукијану за лик св. архиђакона Стефана, помогло је, да у овим иконама откријемо још неке вредности.“[22]

Осим иконостаса у Цркви Св. Марка, Угљеша Рајчевић је приликом трагања за делима Лукијана Бибића наишао на податак да је Бибић насликао епископа Иринеја Ђорђевића, далматинског владику. Слика се чува у епархијском двору у Шибенику. Према Рајчевићевом истраживању, Бибић је досликао неке сцене на зидовима мале Цркве Св. Саве на Врачару, као и у манастиру Раковици. Вредна помена је једна копија – Студија главе Св. Николе, у приватном поседу.

У периоду између два светска рата име Лукијана Бибића појављује се у штампи. Тако је забележено да је о Васкрсу 1927. био у делегацији која је ишла да одржи парастос у Матхаузену, где лежи 10.000 српских жртава. На гробљу међу безбројним крстовима, парастос су служили бечки српски парох Богдан

[21] *Правда*, 30. јануар 1938.

[22] Угљеша Рајчевић, *Нав. дело*, 227–246.

Петровић и Бибић.[23] Име Лукијана Бибића налази се у архивској грађи везаној за освећење Зејтинлика. Наиме, министар правде др Никола Суботић поднео је предлог Министарском савету 16. октобра 1936. да се „освећење спомен-капеле и костурнице у Зејтинлику обави 11. новембра 1936. године".[24] Министарски савет је истог дана прихватио предлоге министра правде и издао наређење да се по њима поступи. Уследили су позиви званицама и њихове потврде да ће присуствовати освећењу спомен-капеле са костурницом на Зејтинлику у Солуну. Уз представнике Краљевске владе, Сената, Скупштине и Удружења официра и ратника, инвалида, добровољаца, представника верских заједница, своје присуство потврдило је Удружење четника. Главни одбор Удружења четника је 7. новембра 1936. одлучио да на освећењу костурнице четничку заставу носи „архиђакон и сликар Лукијан Бибић, учесник Великог рата, а пратилац заставе буде Војин Ћирић, срески начелник у пензији, обојица чланови Главног одбора и стари четници 'солунци'."[25]

Поред ових активности, Бибић је радио у Цркви Св. Марка без новчане надокнаде, али и даље је редовно сликао. Прву самосталну изложбу одржао је у приватном стану у двема чекаоницама др Теше Богосављевића, стоматолога, у улици Кнегиње Љубице бр. 6. Изложбу је отворио професор и књижевник Миле Павловић, наводећи да се Бибић не служи рекламом, да је скроман и са великом љубављу ради на уметности. О изложби су известили листови: *Правда* – у чланку „Изложба слика архиђакона цркве Св. Марко Г. Лукијана Бибића" и у Ксеније Атанасијевић „Један талентирани свештеник – сликар".[26] Била је велика част да о изложби Лукијана Бибића, која је била потпуно приватног карактера, Ксенија Атанасијевић напише један афирмативан текст. Она је прва жена доктор наука на Београдском универзитету и прва која је предавала на високошколској установи у Краљевини СХС.[27]

---

[23] Пре парастоса одржао је говор посланик др Милан Ђ. Милојевић. Он је истакао најискренију мирољубивост нашега народа, али у исто време и завет светлим гробовима да ће потомство умети да чува отаџбину коју су ови велики мученици створили. Потом је положио венац. После парастоса, између осталих, говор су одржали и јерођакон Лукијан Бибић и генерални конзул др Лазар Бајић, који је на немачком језику захвалио аустријским властима и грађанству на дочеку и пијетету којим су свечано говорили о нашим жртвама. *Време*, 9. мај 1927.

[24] Допис др Николе Суботића, министра правде – Министарском савету, бр. 102297, 16. октобар 1936. Архив Србије (АС), Ратничка гробља (РГ) IV/29.

[25] Нада Петровић, *Осам деценија од освећења Зејтинлика*, Гласник, VIII, Бањалука 2016, 143–149.

[26] *Правда*, 27. децембар 1937; *Правда*, 30. јануар 1938.

[27] Дипломирала је и докторирала филозофију на Филозофском факултету у Београду, а предавала је историју класичне филозофије.

Политика је објавила врло похвални текст Симе Пандуровића[28] – „Свештеник –уметник, Поводом изложбе слика архиђакона Лукијана Бибића“, у коме, између осталог, стоји: „Архиђакон Бибић је изложио преко четрдесет радова: портрета, пејсажа, мртве природе, рађених масном бојом, у акварелу или кредом. Добар графичар и добар сликар, он је дао неколико успелих цртежа, међу којима, по вредности нарочито пада у очи лик професора Мила Павловића; два или три врло интересантна момента узнемиренога мора са богатим преливима боја и светлосних ефеката, затим, у неколико махова, одуховљене, нешто меланхоличне пејсаже Источне Србије.”[29]

Током Другог светског рата архиђакон Лукијан Бибић, посветио се само уметности и цркви. Редовно је одлазио на богослужења у Цркву Св. Марка, а са штафелајем и кичицом обилазио Београд, сликао град чији су стари кућерци и зграде полако нестајали. Затим је тиховао у свом атељеу и довршавао слике. Његова одлука била је да се све те старе београдске успомене, којих је сваким даном било све мање, сачувају на сликарском платну. Београђани су га виђали на улици, са кичицом у руци, тамо где су да ишчезавале страћаре на Славији или у некој другој улици са још којим заосталим кућерком, коме неминовно прети иста судбина. На тај начин, Лукијан Бибић успео је да наслика око тридесет платана са мотивима старог Београда.

„Међу њима постоји слика кафане ’Зелени венац’. Данас се свуда унаоколо дижу велике грађевине око те страћаре, једне од последњих у некадашњој Господској улици, које се мало који живи Београђанин сећа. Чудно звучи да је ту још 1870. било београдско гробље. Понека седа старина сачувала је успомену, из најранијих дана свога детињства, на празнике у старом Београду, када је Књаз Михаило пролазио Господском улицом, поред гробља, данашњим Зеленим Венцем, идући у Саборну Цркву.

У данашњој улици Краља Петра недавно је нестало једног кућерка, некадашње кафане ’Ресаве’, најстарије београдске кафане. Ту је за турске владавине био такозвани уђумат, са лагумима испод куће у којима су се држали затвореници. Још доскора, до самог рушења кафане ’Ресава’ остале су још на зидовима алке за које су се везивали сужњеви ланцима. У дворишту кафане налазила се стара трошна кућа, која је данас такође срушена, и у којој је у своје време, пре неких 200 година, живело неколико турских паша. И ту старину Београда очувао је г. Бибић на својим платнима...“[30]

---

[28] Сима Пандуровић (1883–1960), песник, есејиста, естетичар, преводилац и драмски писац.

[29] *Политика*, 11. јануар 1938.

[30] *Коло*, 19. август 1942.

Архиђакон Бибић, насликао је и многе друге мотиве. Насликао је трошну кућу турског типа у Босанској улици која је некада припадала Стеви Бајаловићу, професору реалке. Сликао је старе кафане: „Манак“, „Барајево“ на углу улице Београдске и Крунске, књижару Валожић, порушену кафану „Три сељака“ на Славији и много других мотива. У једном интервјуу који је дао 1942. наводи: „Желео бих на сваки начин да обезбедим трајни спомен последњим остацима Београда који лагано ишчезава.“[31]

После Другог светског рата и даље служи у Цркви Св. Марка али и при Руској цркви Свете Тројице у Београду код старешине свештеника Виталија Тарасова. Наставио је да слика и многи Београђани тог доба памте га како је са штафелајем крстарио Београдом, а када нађе мотив за сликање, заустави се и сатима седи и слика. Носио је штафелај и 19. новембра 1962, када га је ударио трамвај и усмртио. Сахарањен је 21. новембра 1962. на Новом гробљу у Београду, у парцели 90, гробно место бр. 85. Локација на којој је сахрањен припада тзв. Руском некропољу на Новом гробљу. Сахранио га је отац Виталије Тарасов.

Делимичан попис Бибићевих сликарских дела урадио је Угљеша Рајчевић. После Другог светског рата, Бибићеве слике нису излагане, па их ликовна јавност није могла ни видети. Од ове праксе се делимично одступило на Изложби ученика београдске Уметничке школе, 1987. у организацији Галерије САНУ. Изложбу је пратио обиман Каталог о изложеним делима и излагачима, па се ту нашла и Бибићева кратка биографија, али без иједне слике. Изложба дела Лукијана Бибића одржана је у Дому војске 2011. из збирке Војног музеја под називом *Српски владари и војсковође, у делима ликовних уметника*. На изложби су била постављена три рада Лукијана Бибића: портрет Васе Чарапића, 1938, уље на платну, 124 x 90 см; портрет Јакова Ненадовића, 1938, уље на платну, 124 x 90 см, и портрет Илије Бирчанина, 1938, уље на платну, 140 x 104 см. На Међународни дан музеја у Зајечару 18. маја 2018. била је отворена изложба *Праг и српски сликари* и промовисана је истоимена књига Ненада Огњеновића у којој је кратка биографија Лукијана Бибића.

Лукијан (Борислав) Бибић, сликар, ратник, монах, боем у животу и понашању, своје слике већином је поклањао или је радио по наруџбини клијентима сумњивог уметничког укуса. Није мислио на егзистенцију, није стицао материјалне благодати, само му је било потребно средстава за преживљавање и за куповину сликарског материјала. У Београду је доживео многа разочарења јер уметнички кругови престонице нису били отворени за сликара у монашкој

[31] Исто.

мантији. У цркви се врло тешко повиновао строгим духовним правилима духовника и монаха, али га је она прихватила. Зато је и служио у Цркви Св. Марка у којој није имао загарантована примања, затим у Саборној цркви и Руској цркви. Читавог живота био је растрзан између цркве и уметности, немирног и несталног духа, у вечитој журби – па је због такве своје природе несмотрено и страдао у саобраћајној несрећи у својој 67. години живота.

Nada Petrović

LUKIJAN BIBIĆ, ARCHDEACON, A WARRIOR AND A POET

SUMMARY

Archdeacon Lukijan Bibić was born in 1895 in Sremska Mitrovica. Prior to Grand War he attended the Monks School within the Rakovica Monastery, the property of which he saved in 1914 when the Austro-Hungarians broke in. Subsequently, he fought in the Vojislav Tankosić troop. Between 1916 and 1918, he was on Corfu Island and in Salonika, where he served as military priest, corpsman and chant performer. After the war, he enrolled in Artistic-Craft school (of painting). He finished this school with the financial support from the Ministry of Religion. After he had completed the artistic school, he continued achieving his education in Munich, the Prague, Vienna and Paris and he received an academic painter diploma. Between the two wars, he dedicated mostly to the portraits painting, and during and after the Second World War, he painted the "vanishing" Belgrade, old houses and inns. At the same time, he served, without compensation, at the St. Marc's Church and the Russian Church. He died in a traffic accident in 1962. He was buried by Father Vitalije Tarasjev, the Belgrade Russian Church prefect, on a location that belongs to a so-called "Russian Necropolis" on the New Graveyard.

??????

Проф. др Слободан Бјелица
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
sbjelica@ff.uns.ac.rs

ИЗ ПОЛИТИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ СРЕМСКИХ РАДИКАЛА 1919–1929. ГОДИНЕ

Сажетак: Политички живот Срема у време Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца обележило је деловање Народне радикалне странке, несумњиво доминантне међу српским становништвом те области. Главни аспекти политичког рада сремских радикала били су: реорганизација странке после Првог светског рата, учешће на општинским и парламентарним изборима (1920, 1923, 1925. и 1927), суочавање са унутарстраначким проблемима (случај Стојана Протића, Љубе Јовановића и Веље Вукићевића), али и напор да се у административно-политичком смислу Срем изузме из састава Хрватске и да остане јединствена целина. Рад је написан на основу вести које су доносили оновремени радикалски листови – митровачка *Србија* и новосадска *Застава*, али и опозициони *Народ* и *Јединство* (који су излазили у Новом Саду), те београдска *Политика* и *Самоуправа*.

Кључне речи: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Народна радикална странка, Срем.

Под утицајем идеје радикализма, популарне у Западној Европи у другој половини XIX века, а пре свега по угледу на србијанску Народну радикалну странку, војвођански Срби се 1891. организују у Српску народну радикалну странку. Идеологија странке подразумевала је усмереност према националним, али и тада актуелним социјалним питањима. Неприкосновени вођа војвођанских радикала био је Јаша Томић, уредник славне новосадске *Заставе*[1] Пуних

[1] Лазар Ракић, *Јаша Томић (1856–1922)*, Нови Сад 1986, 96.

пет година војвођански радикали нису деловали на простору Срема, подржавајући активност Српске самосталне странке на целом простору Хрватске и Славоније. Међутим, након политичког размимоилажења са вођством самосталаца, радикали од маја 1896. почињу да формирају своје одборе у Срему и осталим деловима тадашње Хрватске. Знатно снажније него самосталци, радикали су се опирали хрватским притисцима и хегемонизму, повремено претећи и отцепљењем српских крајева од Хрватске. До почетка Првог светског рата радикали су у извесној мери задобили поверење сремских Срба: на изборима за хрватски Сабор 1908. освојили су два мандата, а неприкосновени су били на изборима за црквено-народни сабор Карловачке митрополије.

Попут свих српских политичких организација у Аустроугарској, након Сарајевског атентата распуштена је и Радикална странка, а њене вође су наступајући рат провели у интернацији (међу њима и сремски радикалски прваци: Жарко Миладиновић из Руме, Ђорђе Красојевић из Карловаца...). По повратку из интернације, концем Првог светског рата, челници сремских радикала поново се укључују у јавни живот, организујући дочек наступајуће српске војске, активно учествујући у раду Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба у Загребу (Жарко Миладиновић, Милан Недељковић и Влада Савић) али и организујући познати Румски збор.[2] Румски збор, као и новосадска Велика народна скупштина (која је уследила дан касније), представљали су врхунац политичке делатности војвођанских радикала као самосталне политичке организације. Током наредне деценије они ће деловати у саставу јединствене Народне радикалне странке.

Наиме, иако је рад Српске народне радикалне странке обновљен на скупу у новосадском хотелу „Слобода“ 27. фебруара 1919. (тада је Жарко Миладиновић изабран за председника, а оболели Ђорђе Красојевић за потпредседника странке), већ почетком марта 1919. спроведено је присаједињење Народној радикалној странци Николе Пашића.[3] На поменутом скупу у Новом Саду радикали

---

[2] У нашој јавности одлуке Румског збора потпуно се погрешно тумаче. Заправо, изасланици из стотинак сремских места, окупљени у Руми 24. новембра 1918, нису изгласали присаједињење Срема Србији, него су упозорили загребачко Народно вијеће да би до таквог развоја догађаја могло доћи уколико његови челници буду оклевали са уједињењем са Србијом. Но, како је југословенско уједињење уследило већ 1. децембра, Срем је у новостворену државу ушао као део Хрватске и под управом Загреба остао још пет година. Вид. опширније: Слободан Бјелица, *Радикалска концепција присаједињења Војводине Србији 1918. године*, Култура, 159, Београд 2018.

[3] О томе опширније у: Слободан Бјелица, *Радикали у Војводини 1919–1929*, Београд 2005, 15–16.

су позвани да се изнова организују, а Жарко Миладиновић је крајем априла званично наложио реорганизацију општинских, среских и окружних управа странке на простору Срема и Славоније.[4] Уследио је процес организације Народне радикалне странке који је текао наредних годину и по дана, све до избора за Уставотворну скупштину у новембру 1920. године. Месни одбори оснивани су на конференцијама и зборовима пред великим бројем окупљених (у присуству сремских и војвођанских радикалских првака, а често и гостију из Србије – који су излагали програм странке и објашњавали дневнополитичку ситуацију). Од уписаних у странку био би биран месни одбор од десетак чланова, његов председник, потпредседник, деловођа (секретар) и благајник.

Први су свој рад обновили карловачки радикали, још на Дан Светог Саве 1919. године.[5] Крајем марта у Лежимиру је изабран месни одбор на челу са Симом Силвестровићем,[6] а месец дана касније у Јарку (председник Глиша Милојевић).[7] Серија таквих скупова уследила је у мају и јуну – крајем маја одржана је „поузданичка скупштина“ шидских радикала у хотелу „Трумић“, када је за председника локалне радикалске организације изабран поп Мита Зековић,[8] а почетком јуна у Вуковару је одржан велики збор радикала за срезове Вуковар, Винковци и Осек. У недељу, 22. јуна 1919, у Иригу је одржан „народни збор“ Радикалне странке „ради претреса актуелних питања у нашем јавном и државном животу и ради организације народне радикалне странке у Иригу и околини“. Присутни су били мештани Ирига, Руме, Каменице, Нерадина, Лединаца, Ривице и других места, а међу њима, како је наглашено, „доста иришких госпођа и госпођица, као и женскиња ратарског нашег сталежа“. Осим председника иришког месног одбора, адвоката Младена Лисавца, који је позвао радикале да „скупљају даље чланове, оснивају клубове са књижницом и предавањима“, говорили су и гости из Београда (посланици Станојло Вукчевић, Милутин Драговић и Урош Ломовић), односно других војвођанских места (Марко Вилић из Новог Сада, Стеван Добричић из Руме и Влада Савић из Каменице). Посебно одушевљено окупљене је поздравио новосадски професор, а рођени Ирижанин Милан Јовановић Баба, који је свој говор завршио усклико̀м: „Живео српски и Бизмарк и Кавур: Никола Пашић!“ На крају је усвојена

---

4 *Србија*, 15, 17(30) 4. 1919.

5 На страначкој скупштини је осуђено „непатриотско“ држање карловачког посланика Лазе Секулића за време рата. *Застава*, 17/4. 2. 1919.

6 *Србија*, 2, 15(28) 3. 1919.

7 *Србија*, 19, 26. 4. 1919.

8 *Застава*, 121, 14. 6. 1919.

резолуција збора у којој је пружена подршка политици Радикалне странке, а састављен је и поздравни телеграм председнику владе Стојану Протићу (потписао га је поп Гига Николић, председник збора).[9]

Конституисање радикалских организација настављено је на јесен. Тако је крајем октобра на „поузданичком састанку“ за председника румског месног одбора изабран Жарко Миладиновић,[10] а за председника месног одбора НРС-а у Буђановцима, крајем новембра, др Алекса Ивић.[11] Средином децембра 1919. за председника вуковарског месног одбора изабран је Сима Царевић,[12] а истовремено је у Мохову конституисан месни одбор радикала чији је председник постао Шандор Јовановић.[13] На самом крају године, на радикалској конференцији у „Гранд хотелу“ одлучено је да се организује месни одбор у Земуну.[14] Почетком 1920. на састанку у Черевићу у радикалску организацију ступило је „око 100 најбољих, најсвеснијих Черевићана, а број њихов из дана у дан све већма расте“. Изабран је и месни одбор од 12 лица, а за председника је изабран тамошњи свештеник Душан Поповић. Истовремено, у Новом Сланкамену, „заузимљиви члан народне радикалне странке“ Филип Иришки сазвао је збор мештана, којом приликом „сто и седам одлучних људи уписаше се одмах при овом састанку у редове странке, чије су вође свагда били искрени пријатељи народни те су зато и били прогоњени и с ове и с оне стране Дунава и Саве“.[15] Народна радикална странка је у Врднику организована на Сретење, на челу са Константином Велимировићем,[16] а у наредним недељама Милан Недељковић је постављен на чело карловачког месног одбора,[17] Кузман Неофитовић сурдучког,[18] а др Светислав Костић илочког.[19]

На Петровдан је Радикална странка организована у Чортановцима, када се учланило шездесет мештана, а председник је постао Јефта Павловић.[20] Месни одбори у подунавским селима Сусеку и Баноштору основани су, заслугом

9 *Застава*, 135, 1. 7. 1919; 136, 2. 7. 1919.
10 *Србија*, 88, 31. 10. 1919.
11 *Србија*, 99, 26. 11. 1919.
12 *Србија*, 108, 17. 12. 1919.
13 *Застава*, 258, 18. 12. 1919.
14 *Застава*, 263, 25. 12. 1919.
15 *Застава*, 19, 27. 1. 1920.
16 *Застава*, 44, 26. 2. 1920.
17 *Застава*, 5, 5. 3. 1920.
18 *Застава*, 21. 3. 1920.
19 *Застава*, 78, 6. 4. 1920.
20 *Застава*, 176, 8. 8. 1920.

черевићког пароха Душана Поповића, почетком октобра 1920,[21] а 10. октобра радикалски одбор је организован и у Беочину (од Срба – сељака и Хрвата и Словенаца – радника).[22] О радикалском збору у Беочину известила је и опозициона штампа, у чланку потписаним са: „Светислав Марић, апс. фил.“. Потписник се похвалио да је беочински збор радикала пропао његовом заслугом – наводно су после његовог иступа присутни радикалски прваци (Марко Вилић, Глиша Мирковић, Влада Савић, Јанко Перић) напустили салу, односно, збор је „почео врло радикалски и завршио као демократски“.[23]Истоветним методама су се служили и радикали, као и припадници других странака, те су тако окупљени радикали, годину дана раније, омели збор Демократске странке у Митровици и „претворили“ га у радикалски,[24] док сличан покушај није успео локалном социјалдемократи и министру Витомиру Корачу, који је извиждан када се, октобра 1919, „незван појавио“ на радикалском збору у Шиду.[25]

Конституисање својих организација у Срему радикали су завршили почетком новембра 1920, у склопу предизборне кампање, када су одржали серију од десет зборова у Вуковарском срезу, на којима су главни говорници били вуковарски катихета Никола Теодоровић и уредник митровачке *Србије* Лазар Рашовић. Први збор одржан је 9. новембра у Острову, којом приликом је извршена и организација странке, а њему је присуствовао и један Хрват – Солунац из Нуштара, који је у том хрватском месту основао радикалску организацију. Сутрадан су Теодоровић и Рашовић одржали зборове у Вери и Трпињи, где су им се мештани пожалили на неправилности при подели Елцовог поседа, а за које су наводно били одговорни повереници Демократске странке. Те неправилности, али и агилност учитеља из Вере Сретена Ђаковића, те пароха из Трпиње Спасоја Вукотића, утицале су на то да се бројне присталице „коалиције“ окрену ка радикалима. Наредног дана Лазар Рашовић је у друштву са др Војом Јанићем из Београда, као и са Боровљанином Љубом Јаковљевићем, одржао зборове у Дању и Борову (које је описано као „кула радикалне странке“). То вече је одржан збор радикала у вуковарском „Српском дому“, на коме је изражена нада да „после овога сјајнога збора неће бити ни једног Србина, који ће гласати против радикалне странке“. На крају турнеје радикалски прваци су обишли Негославце, Петровце, Маринце и Бршадин, где су одушевљено

[21] *Застава*, 231, 15. 10. 1920; 234, 19. 10. 1920.
[22] *Застава*, 229, 13. 10. 1920.
[23] *Јединство*, 418, 19. 10. 1920.
[24] *Србија*, 68, 14. 9.1 919.
[25] *Србија*, 78, 8. 10. 1919; *Застава*, 204, 11. 10. 1919.

дочекани јер, како је наглашено, „сва ова села су чисто радикална“ (укључујући и Петровце, где је преовлађивао русински живаљ).

Упоредо са конституисањем својих организација, сремски радикали су политички деловали преко својих новина – митровачке *Србије*,[26] али и организујући протестне зборове. Тако је у Митровици у мају 1919. одржан збор пред 8000 људи, на коме је затражено „да се нашем краљевству припоје сви крајеви на западу, северу и истоку, у којима живи народ наше крви и нашег језика“.[27] Четири месеца касније, радикали су поново организовали збор у Митровици, овом приликом поводом рада општинске управе – која је оцењена као „једнострана, партизанска и штетна“.[28] У недељу, 16. новембра 1919. одржан је у Руми „велики збор Радикалне странке за цео Срем“. Разлози због којих Жарко Миладиновић „данас, по оваквом времену, кад никаквог саобраћаја нема, сазива збор за цео пространи Срем“ лежали су у опасности што тада владајући демократи „хоће да се помоћу апсолутизма одрже на власти... хоће да компромитују велико дело уједињења“. Тог дана Рума је била окићена српским заставама, а „сво румско становништво је било у свечаном расположењу“. Збор је одржан у порти православне цркве а отворио га је др Стеван Добричић, предложивши старог радикалског првака Жарка Миладиновића за председника збора. Миладиновић је у свом говору подсетио на заслуге Радикалне странке за ратне победе, али и упозорио да је она „опет у положају да брани народне слободе од реакционара“. Након гостију из Београда, говорио је професор Јован Радонић, који је подсетио окупљене на Мајску скупштину из 1848. „и предњачење Срема тада у Војводини“, износећи и „с каквом љубављу Пашић гледа на наш питоми Срем“. Др Душан Орешковић из Ирига је указао на непатриотско држање демократа током рата, упозоравајући да је у њиховим редовима уточиште нашло „мноштво аустријских конфидената“. На крају је збор усвојио резолуцију од 16 тачака, које су се углавном односиле на дневнополитичка питања, али и на будући статус Срема – у ком смислу је затражено „да се српски устав и на нас протегне, јер ми смо у уставној држави, а није нигде исказано, које се уставне одредбе нас тичу, иако смо једно са Србијом, чији је устав један од најслободоумнијих и најнапреднијих устава“, те да се „приликом одређивања самоуправних области питање о Срему реши у територијалној вези са осталим деловима Војводине“.[29]

---

[26] Вид. опширније у: Душан Попов, *Српска штампа у Војводини 1918–1941*, Нови Сад 1983.

[27] *Србија*, 24, 8(21) 5. 1919.

[28] *Србија*, 63, 3. 9. 1919.

[29] *Србија*, 96, 19. 11. 1919.

Прилику да провере да ли је њихова интензивна политичка делатност уродила плодом, радикали су имали током 1920, која је била права „изборна година“ – будући да су у пролеће одржани локални избори, а у јесен избори за Уставотворну скупштину. Из радикалске штампе сазнајемо да су „на изборима у политичким општинама у Срему“ радикали победили у Ривици, Павловцима, Бешенову, Шуљму, Гргуревцима, Манђелосу, Лежимиру, Нерадину, Крушедолу, Вогњу, Каменици, Грабовцима, Великим Радинцима, Краљевцима, Буђановцима, Јарку и Огару, док су у Иригу изгубили јер су се демократи удружили са представницима несрпског живља.[30] С друге стране, сами радикали су у Старом Сланкамену наступили у коалицији са Хрватском заједницом, а са задовољством је јављено да су у Старој Пазови победу однели удружени радикали и Словаци.[31] Истовремено, опозициона штампа је обавештавала о фијаску радикала у старопазовачком котару, где су наводно поразе претрпели у свим општинама, упркос томе што су им свуда кандидати били свештеници.[32] Релативну већину радикали су обезбедили у Митровици, где су од 1316 гласова добили 652, док су у заступству трговишног поглаварства у Руми, предвођени Жарком Миладиновићем, добили 8 мандата (Немачка народна странка 7, КПЈ 7, а Хрватска заједница 3).[33]

Једна од највећих брига сремских радикала у току кампање уочи избора за Конституанту, а и пре ње,[34] био је будући статус Срема у Краљевини СХС. Историчар и радикал из Буђановаца Алекса Ивић, у свом напису „О будућој управи над Сремом“, констатовао је да би при административној подели државе ваљало поћи од „три момента“: историјског, економског и политичког. Потом је опширно анализирао сва три „момента“, закључујући да сви они „одлучно траже да се раскине ова неприродна веза“ Срема и Загреба. „Са историјског становишта неправедно би било оставити Срем под Загребом“, образлагао је Ивић, износећи прошлост Срема и рачунајући да је он „најдуже“ био под Београдом, а „најкраће“ под Загребом. „Са економског, односно географског становишта бездушно би било оставити Срем у административној заједници са Загребом“, даље је наводио Ивић, указујући на то да је Срем две

30 *Застава*, 79, 7. 4. 1920.

31 *Застава*, 30, 8. 4. 1920.

32 *Јединство*, 259, 1. 4. 1920.

33 *Србија*, 76, 11. 7. 1920.

34 Уочи прве годишњице ослобођења и уједињења, изражавало се жаљење што на Румском збору није изгласано безусловно прикључење Срема Србији, а што је имало за последицу останак на власти „црно-жутог“ чиновништва, наставак прогона ћирилице итд. *Застава*, 209, 17. 10. 1919.

стотине километара удаљен од Загреба, а од Београда и Новог Сада „једва четврт километра“, те да „са Марковог Трга из Загреба не може да се догледа Срем, ни потребе ни невоље Срема“ – где су најлошији друмови и најнеспособнији чиновници. „Са политичког становишта злочин би био оставити Сремце под Загребом“, на крају је поентирао Ивић, подсећајући на 1914, када „очи свих патника сремских биле су у Загреб упрте. А у Загребу није било ни срца ни душе спрам невоља Срба Сремаца“.[35] Чини се да је најобразованији од сремских радикала, осим што је био нека врста идеолога сремског одбора Радикалне странке, имао амбиција и да га формално предводи – али је уочи избора био „сузбијен од стране присталица Жарка Миладиновића као вођа НРС-а у Срему“.[36]

Колико је Срем био важан радикалима на првим општим изборима у Краљевини СХС, одржаним 28. новембра 1920, сведочи и чињеница да је радикалску листу у Срему предводио лично Никола Пашић. Осим њега, мандате су у Срему освојили и Војислав Јанић и Љубомир Поповић из Београда, те Сремци Жарко Миладиновић, Милан Недељковић, Влада Савић и поп Милан Младеновић. Освојивши седам мандата, радикали су далеко иза себе оставили своје главне супарнике – „радићевце“, који су освојили три мандата, као и остале странке. Иако генерално задовољни изборним успехом, у својој постизборној анализи, сремски радикали су били незадовољни одзивом у Земунском и Румском срезу: „то су велики српски срезови, па је ипак проценат гласања слаб. Упозоравају се месне и среске организације радикалне странке, да ове цифре добро проуче и према томе удесе свој даљњи рад“.[37] Еуфорију због изборног успеха сремски радикали су покушавали да искористе да ојачају своје позиције и на локалном нивоу, те се тако Јован Радивојевић почетком марта обратио Окружном одбору и целокупном чланству у Срему, са захтевом да се сазове једна конференција НРС која би се позабавила незаступљеношћу радикала у сремској администрацији.[38] У наредним недељама о политичком и економском положају Срема конферисало се у иришком среском одбору, као и у окружном одбору за Срем, где су за неповољан положај сремских Срба оптуживани и поједини радикалски министри.[39]

---

35 *Србија*, 94, 27. 8. 1920.

36 *Застава*, 252, 10. 11. 1920.

37 Као пример радикалских резултата издвајамо два подунавска места – у Черевићу је од 459 изашлих НРС добила 391 глас, а у Беочину од 353 – 254. *Застава*, 269, 30. 11. 1920.

38 *Србија*, 24, 4. 3. 1921.

39 *Застава*, 66, 25. 3. 1921; *Србија*, 35, 30. 3. 1921.

Осим статуса свог завичаја, сремски радикали су били веома заинтересовани и за будуће уређење целе државе, те су помно пратили рад Уставотворне скупштине.[40] Посебно их је озлоједио предлог да се промени име државе (из Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Краљевину Југославију). На великом збору Срба из Срема и Мачве, одржаном у Митровици на Цвети, 11. априла 1921, донета је резолуција против наметања имена „Југославија" као аустријског изума, а српски посланици су позвани да ово по сваку цену спрече.[41] Истог дана су и житељи Белегиша оштро осудили „покушај увођења туђег имена Југославија",[42] као и Ирижани, на чијем збору је затражено и спајање Срема са Мачвом.[43] Мештани Сусека и околних села (међу њима и Словаци из Луга) 3. маја су одржали збор под паролом: „Доле Југославија! Живела Краљевина СХС".[44] Неколико дана касније, карловачки радикали су на свом збору одбацили име Југославија и затражили да се име државе промени у „Србија – Краљевина СХС".[45] Истоветан предлог усвојен је на великом радикалском збору у Руми, одржаном средином маја 1921, на коме су говорили Жарко Миладиновић и још неки посланици. Одлучно је одбачена идеја „да се наша држава назове Југославијом, тим накарадним именом, измишљеним и створеним под аустријским режимом", те је пружена подршка Пашићевом нацрту Устава.[46] А када је 28. јуна 1921. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца коначно добила свој Устав, митровачка *Србија* га је одушевљено поздравила ускликом: „Живело велико царство Александра".[47]

Иако је Видовдански устав Краљевину СХС дефинисао као унитарну државу, подељену на обласне самоуправе, тада још увек нису биле дефинисане границе тих области. Незваничне најаве да ће законом о административној подели земље Срем бити подељен између суседних области, изазвале су, у јесен 1921, бурне реакције сремских радикала. У Србији се могло прочитати да је „у погледу Срема овај пројекат наопак са сваког гледишта. Срем чини и економски, и географски, и етнички једну целину. Ограђен је двема великим пловним рекама, преко којих нема ћуприја, и саобраћај са другим околним

[40] Тако је на збору у Старом Сланкамену, четири месеца након одржаних избора, захтевано да се што пре донесе устав. *Самоуправа*, 77, 5. 4. 1921.

[41] *Србија*, 47, 27. 4. 1921.

[42] *Самоуправа*, 98, 29. 4. 1921.

[43] *Застава*, 116, 26. 5. 1921.

[44] *Застава*, 110, 18. 5. 1921.

[45] *Застава*, 106, 13. 5. 1921.

[46] *Застава*, 21. 5. 1921.

[47] *Србија*, 74, 1. 7. 1921.

областима своди се на Мачву преко Митровице, Шабац преко Кленка, Београд и Нови Сад. На свим другим местима ових река Срем је затворен. Дакле, једна природно лепо ограничена област. Уз то својим бројем од 419.000 душа и својим богатством потпуно одговара и духу устава и потребама једне велике области. А кад се томе дода, да је Срем кроз дуго историјско време чинио једну административну јединицу, онда су сви услови ту, који говоре за Срем као засебну област. На другој пак страни ни једног озбиљног разлога нема за његово цепање. Кад би се ипак морало спровести какво групирање са Сремом, онда би једино могло бити говора о томе, да се Срему прикључи онај део Мачве, што улази као клин у Срем, а наслања се на Сремску Митровицу.“[48] Локалне радикалске организације одржавале су протестне зборове и слале протестна писма у Београд, па је тако нпр. среска конференција НРС-а у Шиду осудила пројекат административне поделе државе и затражила да се Срем формира као засебна област са седиштем у Митровици.[49] Ова акција сремских радикала уродила је плодом, те је у пролеће 1922. донета уредба о подели земље на 33 области, од којих је једна била Сремска, са центром у Вуковару.

На радикалским скупштинама и састанцима, не само у Срему него и у читавој Војводини, у то време је разматрано и питање унутрашње структуре странке. Наиме, на великој конференцији војвођанских радикала, одржаној у Новом Саду на Малу Госпојину 1921. (под председништвом Жарка Миладиновића), предложено је формирање војвођанског одбора Народне радикалне странке. Ова иницијатива је наишла на одлучно одбијање у Срему, а Алекса Ивић је упозоравао да би покрајински одбори били „преторијанске установе у нашој страначкој организацији“.[50] На Земаљској конференцији Народне радикалне странке, одржаној децембра 1921. у Београду, војвођански представници су одустали од своје иницијативе за децентрализацијом странке, а том приликом је Жарко Миладиновић постао један од девет потпредседника НРС-а.[51] У јесен наредне, 1922, када су новосадски радикали поново актуелизовали идеју о формирању војвођанских страначких органа, Окружни одбор НРС-а за Срем званично се изјаснио против те иницијативе, те упозорио да

---

48 *Србија*, 131, 13. 10. 1921.

49 *Србија*, 138, 30. 11. 1921.

50 *Србија*, 111, 28. 9. 1921.

51 Свој политички утицај Миладиновић је још више повећао поставши министар пошта и телеграфа (1921–1922), а на рачун његовог министровања опозициона штампа упућивала је различите критике – између осталог и да смењује управнике пошта по сремским местима само зато што су Хрвати. *Застава*, 70, 30. 3. 1922.

чак иако се она оствари, то за Срем неће важити.[52] У децембру је основан Акциони одбор НРС-а за Војводину и Славонију – за чијег првог председника је у пролеће 1923. изабран Жарко Миладиновић – упркос упозорењу упућеном представницима сремских радикала да се на тај начин крши страначки статут.

Паралелно са политичким деловањем у корист државног и страначког јединства, сремски радикали су спроводили и редовне страначке активности. Тако је у пролеће 1921. широм Срема отпочела акција образовања одбора Народне радикалне омладине (страначког подмлатка у који су улазили чланови млађи од 35 година).[53] Нова серија радикалских зборова уследила је у лето те године, када је Радикална странка додатно омасовљена, те се са задовољством истицало да је Срем „најјачи радикалски округ".[54] И наредне године, 1922, сремски радикали су одржавали своје месне, среске и окружне конференције и зборове, али и различите манифестације које нису биле строго политичког карактера**.** Тако су иришки радикали организовали прославу краљевог рођендана,[55] а на дан радикалске славе Света Три јерарха, забаву којој су присуствовали и месни Хрвати,[56] док су карловачки радикали после једног свог збора организовали излет на Стражилово.[57] Интензивне страначке активности свакако су биле најава наступајућих избора, у сусрет којима је и народни посланик из Лаћарка Милан Младеновић поднео захтев министру грађевина да се у ред доведе друм Митровица–Лаћарак–Мартинци–Кузмин.[58] Поткрај 1922. митровачка *Србија* је и званично постала гласило Радикалне странке,[59] а почетком 1923. у Вуковару је председник тамошњег клуба Народне радикалне омладине, професор Никола Теодоровић, покренуо још један страначки лист – *Радикалну омладину*.[60]

---

[52] *Србија*, 113, 29. 9. 1922.

[53] Први одбор НРО основан је у марту у Митровици, на челу са Љубом Стојићем. *Србија*, 36, 1. 4. 1921.

[54] *Самоуправа*, 163, 22. 7. 1921.

[55] *Застава*, 170, 31. 7. 1921.

[56] *Застава*, 43, 26. 2. 1922.

[57] *Самоуправа*, 118, 31. 5. 1922.

[58] *Србија*, 140, 1. 12. 1922.

[59] О четвртој годишњици покретања *Србије* уредништво је подсећало да су за седиште тог листа првобитно били предвиђени Карловци, али је та одлука промењена зато што је капитал неопходан за њено штампање обезбедио обртник из Митровице Сиљан Трајковић. *Србија* је у Митровици продавана у огромном тиражу од преко хиљаду примерака, а била је веома читана и ван ње, те тако постала „орган највећег дела Српства у Хрватској, Славонији и Срему, и Митровицу учинила политичким жариштем за ове крајеве". *Србија*, 1, 3. 1. 1923.

[60] Посебно је истицан значај Вуковара као места издања овог листа, будући да се он налазио на „фронту према Загребу". *Радикална омладина*, 3, 18. 1. 1924.

Међутим, у напону политичке офанзиве сремских радикала и у освит избора заказаних за март 1923, унутар странке је дошло до раскола на присталице Николе Пашића и следбенике Стојана Протића. У јануару 1923. Стојан Протић је основао Независну радикалну странку, чија је снага почивала у крајевима северно од Саве и Дунава. На Протићеву страну ставила се угледна митровачка *Србија*, што је осудио Жарко Миладиновић као уношење забуне у редове радикала.[61] Након тога је оснивач *Србије*, Црногорац Лазар Рашовић, поднео оставку на место њеног уредника и обавестио читаоце да ступа „под барјак правог радикализма, под барјак г. Стојана Протића“[62] (ускоро је покренуо *Нову Србију*). На страну Стојана Протића стао је и посланик Милан Младеновић, који је оптужио Жарка Миладиновића и његове сараднике да „уништавају корене радикалства у Срему“.[63] Сремски „протићевци“ покушали су да формирају и сопствене страначке организације, али су њихове зборове редовно ометали „званични“ радикали. Не успевши да приволе остарелог радикалског првака Ђорђа Красојевића да стане на чело њихове изборне листе у Срему (њега је Жарко Миладиновић опомињао да би тиме ишао наруку Хрватима), „протићевци“ су практично остали без изгледа на изборни успех.

С друге стране, Пашићеве присталице кренуле су у снажну агитацију, након што су на седници сремског окружног одбора НРС-а потврђене посланичке кандидатуре Војислава Јанића (за Митровицу и Ириг), Јована Радивојевића (за Шид и Винковце), Милана Недељковића (за Карловце) и Жарка Миладиновића (за Руму).[64] Врхунац радикалске кампање био је „величанствени народни радикални збор“, одржан у недељу 4. марта у Митровици пред 30.000 људи (како је процењивала *Србија*). Окупљање сремских радикала по митровачким кафанама почело је још увече уочи збора, када се масовно играла „радикалка“ а свуда су се могли чути тактови познате радикалске песме „Глас се чује, Љуба Дидић вели“. На сам дан збора, Митровица је сва била окићена српским заставама, а код кафане „Три краља“ била је подигнута тријумфална капија – кроз коју је прошао Никола Пашић пре него што се обратио окупљеној маси радикала. Претходно га је Милан Кнези, председник окружног одбора НРС-а, поздравио говором у коме је нагласио како „српски народ у Срему, пун национализма, до ентузијазма, од постанка Народне радикалне странке са симпатијом пратио је развој њен...“[65]

---

61 *Застава*, 90, 13. 1. 1923.
62 *Србија*, 7, 23. 1. 1923.
63 *Политика*, 5306, 1. 2. 1923.
64 *Застава*, 29, 8. 2. 1923.
65 *Србија*, 32, 6. 3. 1923.

Две недеље касније, уследили су ванредни парламентарни избори, уочи којих су „Срби бирачи округа Сремског“ упозорени да се на изборима решава и судбина Срема, хоће ли бити српски или хрватски, те би сви Срби требало да гласају за Николу Пашића, који једини може да победи Стјепана Радића.[66]

Иако су радикали однели убедљиву победу у Војводини, као и у целој земљи, задовољство им је покварио резултат у Срему, где је победу однела Радићева листа. За такав след догађаја сремски радикали су окривљавали српску неслогу и расипање српских гласова на девет листа.[67] Желећи да после избора учврсти страначку организацију, ослабљену отцепљењем Протићеве фракције, посланички клуб НРС-а наложио је да се у целој земљи реорганизују радикалски месни, срески и окружни одбори.[68] Иако је било предвиђено да се овај процес заврши током лета, у Срему се он протегао све до краја 1923. године. Из оновремене штампе сазнајемо имена нових председника радикалских одбора у појединим сремским местима: Бингула – Никола Чизмић, Ердевик – парох Златоје Поповић, Мохово – Стеван Зрнић, Моловин – Милан Недић, Шаренград – Влада Ђукић, Илок – др Б. Пауновић, Нештин – Мила Рајковић, Баноштор – Жарко Стојковић, Черевић – парох Душан Поповић,[69] Вуковар – Никола Бингулац,[70] Стара Пазова – др Геогрије Михајловић,[71] Митровица – др Никола Поповић.[72] Упоредо су на радикалским зборовима доношене резолуције које су указивале потпуно поверење Пашићевој политици, како је нпр. то било на збору који је био окарактерисан као „ревија српског радикалског Подунавља“, 2. септембра 1923. у Черевићу – када је цело село било искићено српским заставама „а могло се видети и по коју хрватску“.[73] После зборова уобичајено би уследили „забаве“ или „весеља“ по локалним гостионицама, у организацији страначке омладине.

Наредну годину, 1924, политичку активност сремских радикала обележио је спор око укидања покрајинске управе за Хрватску и Славонију. Наиме, пуних пет година након ослобођења у *Србији* и *Застави* су се могли прочитати бројни чланци који су указивали на примере насиља и неправди према сремским Србима, а које су спроводили локални чиновници заостали из аустроугарског времена. Стога је сваки корак у издвајању Срема испод власти Загреба са

66 *Србија*, 39, 14. 3. 1923.
67 *Србија*, 41, 19. 3. 1923.
68 *Самоуправа*, 129, 13. 6. 1923.
69 *Застава*, 7. 8. 1923.
70 *Самоуправа*, 203, 11. 9. 1923.
71 *Самоуправа*, 266, 25. 11. 1923.
72 *Самоуправа*, 277, 9. 12. 1923.
73 *Застава*, 20, 4. 9. 1923.

радошћу дочекиван међу сремским радикалима,[74] а нарочито одлука Пашићеве владе од 15. фебруара 1924, којом су укинуте покрајинске управе – међу њима и она за Хрватску и Славонију која је била надлежна за Срем.[75] У уводнику под насловом „Опроштај Срема од Загреба“ наглашено је да „Сремци, посебно Срби, тек сада су се осетили ослобођеним од окова мађехинског Загреба“.[76] „Радосна вест“ о „ослобођењу Срема“ поздрављана је на радикалским зборовима, у написима у штампи итд.[77] Међутим, пола година касније, кабинет Љубе Давидовића обновио је Покрајинску управу за Хрватску и Славонију, што је изазвало праву буру незадовољства сремских радикала, који су сматрали да на тај начин „Срем поново пада у ропство србождерском Загребу“.[78] На низу протестних зборова који су, под слоганом „за присаједињење српског Срема Београду“, организовани широм Срема (у Митровици, Старој Пазови, Земуну, Шиду, Иригу, Руми, Вуковару, Сусеку, Ердевику...) радикали су претили револуцијом, заветовали се да ће својом крвљу бранити да Срем поново не потпадне под Загреб и апеловали на краља Александра да не допусти такво рушење државног јединства.[79] У радикалској штампи свакодневно су објављивани примери отпуштања и шиканирања српских чиновника, различитих притисака па чак и убиства једног старопазоваčког Србина од стране „радићеваца“.[80]

Тако је остало све до формирања владе „Пашић–Прибићевић“ након превремених избора одржаних у фебруару 1925, а која је дефинитивно укинула Покрајинску управу за Хрватску и Славонију. Предизборна кампања надовезала се на протесте против загребачке покрајинске управе, а ова на серију зборова који су радикали у Срему, током пролећа 1924, организовали против „антидржавног рада“ прво опозиционог блока, а потом и Давидовићеве владе.[81] Ова влада, која је на страницама *Србије* називана „качачко-шуцкорска“ или „балијско-арнаутско-црно-жута влада“, забрањивала је поједине бројеве тог листа због „распиривања племенске мржње“. Велику дозу оптимизма пред парламентарне изборе радикалима је улила победа у јуну на општинским

---

74 Нпр. одлука министра финансија Милана Стојадиновића да се Срем у административно-финансијском погледу веже за новосадску дирекцију, а не за загребачку. *Србија*, 48, 1. 4. 1923.

75 *Србија*, 19, 20. 2. 1924.

76 *Србија*, 20, 22. 4. 1924.

77 *Србија*, 22, 27. 2. 1924; *Застава*, 49, 1. 3. 1924; 39, 20. 3. 1924.

78 *Србија*, 99, 3. 9. 1924.

79 *Застава*, 212, 18. 9. 1924; 228, 7. 10. 1924; *Србија*, 106, 19. 9. 1924; 107, 21. 9. 1924; 111, 1. 10. 1924; 115, 10. 10. 1924; *Самоуправа*, 226, 8. 10. 1924.

80 *Србија*, 119, 19. 10. 1924; 120, 22. 10. 1924; 124, 31. 10. 1924.

81 *Србија*, 37, 2. 4. 1924; 39, 6. 4. 1924; *Застава*, 96, 30. 4. 1924; *Самоуправа*, 104, 10. 5. 1924.

изборима у Шиду, дотадашњем упоришту социјалдемократа,[82] коју нису могли да умање ни најава Алексе Ивића да се неће кандидовати за посланика нити писање опозиционе штампе о финансијској афери народног посланика и карловачког градоначелника Милана Недељковића.[83] За носиоца листе НРС-а у Срему поново је истакнут лично Никола Пашић,[84] што је недвосмислено указивало на значај који су радикали придавали том изборном округу. С друге стране, међу посланичким кандидатима у сремском округу није било старог радикалског првака Жарка Миладиновића (који се кандидовао у Лици, што је изазвало подсмехе опозиционе штампе), нити Милана Недељковића који је, уврђен што је уместо њега у Старопазовачком округу „насилно" кандидован београдски новинар Љуба Поповић, „поцепао листу" – тј. истакао сопствену изборну листу, након чега је искључен из странке.[85]

Парламентарни избори 1925, на чију регуларност је опозиција имала озбиљне примедбе, завршени су победом коалиције „Национални блок", коју су чинили радикали и њихови стари противници – Прибићевићеве самосталне демократе. У Срему су радикали добили шест мандата а самосталци један, док је листа Хрватске републиканске сељачке странке освојила три мандата. Неколико дана након избора, радикали су, на Дан Света Три јерарха организовали велику прославу изборне победе у Митровици,[86] а митровачка *Србија* је ликовала што је Срем, „челенка српска", поправио срамоту са претходних избора.[87] Радикали ни током предизборне кампање нису крили да победа над „радићевцима" у Срему (чију је листу предводио Влатко Мачек) представља императив, посебно у оним срезовима где је то пропуштено две године раније.[88] Колики су напредак радикали остварили у Срему за непуне две године сведочи статистика Илочког среза: док су 1923. апсолутну већину имали само у Черевићу и Баноштору а релативну у Бингули (ХРСС је апсолутну већину имао у Илоку, Соту и Шаренграду а релативну у Ердевику, Српска странка апсолутну већину у Сусеку а релативну у Нештину и Грабову, а социјалисти су релативну већину имали у Беочину),[89] дотле су 1925. удвостручили број гласова (3378 насупрот 1564 освојена две године раније). Према једној постизборној анализи, за радикале су 8. фебруара

82 *Србија*, 73, 28. 6. 1924.
83 *Јединство*, 1455, 25. 6. 1924.
84 *Србија*, 135, 26. 11. 1924.
85 *Застава*, 22, 1. 2. 1925.
86 *Србија*, 19, 15. 2. 1925.
87 *Србија*, 18, 12. 2. 1925.
88 *Застава*, 299, 30. 12. 1924.
89 *Србија*, 6, 16. 1. 1925.

1925. гласали „сви Срби из Илочког среза и један мали део Хрвата, који правилно схваћају смисао народног и државног јединства са добрим делом Словака из среза (сви Словаци из Луга гласали су с радикалима а Словаци из Бингуле гласали су са сам. демократима), а на другој страни су на жалост још и данас маса Илочких, Шаренградских, Сотских и Гибарачких Хрвата са једним делом Шваба из Ердевика... Лепо су се и похвале достојно држали и Немци у Баноштру од којих је много гласало за Радикалну партију. Морам да похвалим и Хрвате из Черевића, који су тако исто гласали за радикале“.[90]

Иако су Пашићеви радикали припаднике ХРСС-а сматрали својим најљућим противницима, неочекивани преокрет у политици Стјепана Радића и његов улазак у владу у лето 1925. довели су до (краткотрајне) сарадње најснажније српске и практично једине хрватске политичке снаге. Исти они сремски радикали који су само годину дана раније држали ватрене говоре против „радићеваца“, нашли су се у прилици да на серији страначких манифестација одобравају и поздрављају споразум са „браћом Хрватима“, од којих се очекивало да докажу искреност своје нове политике.[91] „Политика споразума“ је, током друге половине године, промовисана на радикалским конференцијама и зборовима у Илоку, Шиду, Руми, Жупањи, Старој Пазови, Руми, Беочину...[92] Истовремено, низ зборова су у Срему одржавали и дојучерашњи радикалски коалициони партнери, самосталне демократе, оптужујући радикалско вођство за националну издају и позивајући чланство да им приступи.[93] Радикалска штампа је Прибићевићеву турнеју по Срему оцењивала као неуспешну и слабо посећену, поносно обзнањујући да је шеф СДС-а за Срем др Милутин Тањурџић (у друштву вође сремских земљорадника др Прерада Прерадовића) подржао „политику споразума“ и учланио се у НРС.[94] Међутим, иако су се сремски радикали понадали да је „сад кад је државно јединство обезбеђено“, дошло време да се влада позабави економским и социјалним невољама Срема, испоставило се да радикалско-радићевска идила није дуговечна: трајала је свега годину дана.[95]

Предзнак пада „РР“ владе био је уводник *Србије* из марта 1926, у коме се опомињу „меродавни фактори НРС“ да некоректности коалиционих партнера у Винковачком и Жупањском срезу, и упозоравају да је „већ крајње време, да Срем престане бити тако звана ’интересна сфера’ савезничке странке у

90 *Застава*, 44, 26. 3. 1925.
91 *Србија*, 97, 26. 8. 1925; 122, 23. 10. 1925; 128, 6. 11. 1925; *Застава*, 228, 6. 10. 1925.
92 *Србија*, 90, 7. 8. 1925.
93 *Застава*, 255, 6. 11. 1925.
94 *Србија*, 116, 9. 10. 1925.
95 *Србија*, 129, 8. 11. 1925.

данашњој влади г. Николе Пашића; сматрамо да Срем, који је изборни округ Председника владе и шефа Радикалне Странке и који Радикалној странци даје преко 41.000 гласова, таман дакле толико, колико Радикалној Странци укупно дају бар 3-4 изборна округа неких радикалских активних министара, да тај и такав радикалски Срем има права да од вођства Радикалне странке захтева: да се безусловно стане на пут дивљачком прогону сремског радикалског чиновништва од стране радикалских савезника у влади г. Николе Пашића".[96] Касније, као носилац „разорног рада" према радикалским чиновницима у Срему означен је државни подсекретар у Министарству унутрашњих дела др Пернар.[97] Када су „радићевци" напустили владу, нестало је оваквих проблема за радикале, али су они обласне и парламентарне изборе 1927. дочекали суочени са уједињеним противником: Сељачко-демократском коалицијом – савезом Радићевог ХСС-а и Прибићевићевог СДС-а (популарно називане „Пречански фронт").

Мање или више вољно пратећи динамику политичког живота у Београду, сремски радикали су између изборних циклуса обављали уобичајене страначке активности на локалу – одржавали своје зборове и конференције, ометали и прекидали туђе, оснивали и реорганизовали месне одборе и учествовали на изборима за неколико општинских скупштина. Тако су, два месеца након велике победе на изборима 1925, са своје окружне конференције апеловали на чланове месних одбора, али и на страначку централу, да финансијски помогну даље излажење *Србије*, која се нашла у тешкој материјалној ситуацији.[98] У мају су освојили релативну већину (10 од 24 одборничка места) на општинским изборима у Митровици,[99] док су на изборе за градско веће у Карловцима, у јулу, изашли „поцепани, као и свугде, на три листе" – омогућивши победу „радићевцима". Радикалска „дисидентска" листа добила је више гласова него „званична" – што је изгледа био реванш Милана Недељковића народном посланику др Љуби Поповићу.[100] У августу су у Петроварадину освојили два од двадесет мандата, што је у *Застави* оцењено као „леп успех".[101] Током 1926. радикали су остварили „сјајне победе" на изборима у Земуну и Вуковару, [102] исто као и у Каменици, где су наступили у блоку са ХСС-ом.[103]

---

96 *Србија*, 24, 5. 3. 1926.
97 *Застава*, 129, 10. 6. 1926.
98 *Србија*, 49, 29. 4. 1925.
99 *Србија*, 58, 20. 5. 1925.
100 *Народ*, 32, 26. 7. 1925.
101 *Застава*, 192, 25. 8. 1925.
102 *Србија*, 32, 24. 3. 1926.
103 *Застава*, 28, 9. 12. 1926.

У то време све више је било случајева ступања сремских Хрвата у чланство Радикалне странке, као на пример у Соту, где је председник месног одбора постао Јосип Андријашек,[104] или у Петроварадину, где је радикал Андрија Пифат јавно осуђивао Радићеву политику.[105] Јула 1926. „нарочито су запажени и са видним симпатијама и братском љубави поздрављени многобројни делегати младих хрватских радикалских организација из Среза Жупањског“ на широј конференцији „сремских радикалаца“ у Митровици (на којој је у име сремских посланика Душан Марковић из Земуна реферисао о њиховом раду у вези са „финансијско-економским потребама Срема“ и са које је од владе затражено да се што пре помогну они крајеви Срема који су „силно оштећени поплавом“).[106] Радикалски месни одбор формиран је у лето 1926. у чисто словачком селу Лугу (председник је постао Јано Шинка),[107] а у октобру су се на „величанственом радикалном збору у Руми“ окупљенима обратили и Немци – учитељ Вајнер, Дреер и Волф.[108]

Упркос проширене базе из које су очекивали подршку за своју политику, радикали су се током 1926. суочили са тешким ударцима који су уздрмали страначку структуру. Прво је, у пролеће, Љуба Јовановић оптужио Николу Пашића и његовог сина Раду за корупцију, због чега је избачен из странке. Овај потрес није оставио веће последице у Срему, будући да су тамошње страначке организације пружиле пуну подршку Николи Пашићу – „Великом Вођи и оцу Отаџбине“.[109] Међутим, смрт Николе Пашића у децембру 1926, а раније и Жарка Миладиновића (у јулу), било је ненадокнадив губитак за Радикалну странку. То се још није осетило на обласним изборима одржаним у јануару 1927, те су у сремској обласној скупштини радикали освојили тачно половину посланичких мандата – 20 (ХСС 12, самосталци 6, хрватски федералисти 1 и земљорадници 1). Резултат је ипак био слабији него на претходним изборима, за шта су радикали кривили слаб одзив српског живља. На конститутивној седици у Вуковару за председника скупштине Сремске области изабран је земунски радикал др Пера Марковић.[110]

---

104 *Србија*, 84, 24. 7. 1925.

105 *Застава*, 119, 29. 5. 1926.

106 *Србија*, 54, 25. 7. 1926.

107 *Застава*, 185, 17. 8. 1926.

108 *Самоуправа*, 238, 20. 10. 1926.

109 *Србија*, 43, 9. 5. 1926.

110 Радикалски кандидати су на овим изборима били: град Вуковар – Андрија Георгијевић; срез Вуковарски – Никола Продановић, ратар из Боботе, Мита Несторовић, ратар из Опатовца, Ернест Кенигсдорфер, поседник из Сотина; град Ср. Карловци – Милан Костић, адвокат и краљевски јавни бележник; срез Старопазовачки – Живко Јекић, чиновник из Карловаца,

Предстојеће ванредне парламентарне изборе, који су одржани 11. септембра 1927, радикали су у Срему дочекали потпуно завађени. Раскол који је у лето те године захватио Радикалну странку у целини био је последица амбиције председника владе, Веље Вукићевића, да уз подршку краља Александра преузме руковођење у странци. Вукићевић је, користећи државни апарат којим је располагао, почео да преузима радикалске одборе или да формира паралелне – састављене од његових поузданика. На исти начин су „вукићевићевци" покушавали да се наметну као „званични" кандидати странке у процесу избора посланичких кандидата који је управо био у току. Због таквих метода Вукићевићеве присталице биле су прозване „полицај радикалима" или „курџонима", од стране њихових противника оданих Главном одбору НРС – „пашићеваца".[111] Како је сукоб две фракције изгледао на терену Срема сазнајемо из писања *Србије* и *Заставе*, које су остале одане Главном одбору.

Тако, на пример, у Митровачком срезу сресни начелник и његови људи „на два дана пред заказану радикалну среску конференцију, зашли су од села до села и силом своје власти, уништили су записнике седница дотичних месних радикалских одбора са закључцима о кандидацији г. др. Војислава Јанића и саставили нове записнике и тобожње закључке о кандидацији г. др. Гајића. Са овако фалсификованим записницима полиција среза митровачког изабрала је

Славко Мишчевић, ратар из Голубинаца, Павле Красојевић, поседник из Чортановаца, Милош Табаковић, поседник из Старе Пазове, Лазар Кочијашевић, поседник из Војке; град Митровица – др Душан Гајић, лекар из Митровице; срез Митровачки – Миленко Јаношевић, професор у Митровици, Рада Дочић, поседник из Лежимира, Милан Жилић, ратар из Мартинаца; град Винковци – Никола Јанковић, велепоседник и градски начелник; срез Винковачки – Коста Поповић, економ из Мирковаца, Ђуро Најбургер, ратар из Новог Села, Марко Царић, ратар из Комлетинаца; срез Шидски – Миливој Марковић, ратар из Илинаца, Милоје Станић, управитељ штедионице у Шиду, Светозар Секулић, поседник из Јамене; срез Илочки – Марко Поповић, општински бележник из Черевића, Пера Рајковић, ратар из Нештина, Љубомир Коњевић, трговац из Ердевика; град Земун – др Пера Марковић, градски начелник, Фрања Мозер, поседник; срез Иришки – Влада Савић, ратар из Каменице, Јован Милошевић, трговац из Ирига, Матија Ћенановић, из Павловаца; срез Румски – Душан Остојић, трговац из Руме, Гаврa Сремчевић, ратар из Буђановаца, Ладислав Јанчо, краљевски јавни бележник из Руме, Чедомир Сурчински, ратар из Доњих Петроваца, Рада Ћурчић, ратар из Суботишта; град Петроварадин – Адам Миних, поседник; срез Жупањски – Људевит Веслај, инжињер у Митровици, Адам Ивановић, чиновник из Жупање, Антун Галовић, ратар из Сикиревaца. *Застава*, 12, 19. 1. 1927.

[111] Раскол у странци био је прилика да се у јавност изнесе и „прљав веш" из претходног периода. Тако је парох Душан Поповић објавио отворено писмо народном посланику др Јовану Радивојевићу, подсећајући га да су се њих двојица уочи претходних парламентарних избора договорили да се сваке године смењују у Народној скупштини, али Радивојевић није хтео да уступи мандат своме посланичком заменику „ради посланичких дневница и положаја". *Застава*, 146, 3. 7. 1927.

за свога кандидата г. др Душана Гајића... Овом приликом не можемо, а да нарочито не истакнемо мушко, одлучно и право радикалско држање у овом полицијском јуришу, радикалних организација у Босуту, Грку, Дивошу, Кувеждину и др., – које организације, свесне права слободних људи и грађана, да саме себи бирају своје представнике, на срамни полицијски јуриш, храбро и јуначки довикнуше: себи руке полицијо!“[112] Последица свега тога било је истицање две радикалске листе у Срему – једну је предводио Воја Јанић („пашићевци“),[113] а другу Божа Максимовић („владини радикали“) – обојица Београђани. А да је и унутар појединих фракција било незадовољених амбиција, сазнајемо из случаја среског збора „полицај радикала“ у Сасама, који су изгласали за свог посланичког кандидата др Милана Недељковића а за његовог заменика Петра Стојшића из Чортановаца. Међутим, на листи коју су предали уместо Стојшића је стајало име Павла Миљушевића из Карловаца, због чега је Стојшић поднео кривичну пријаву за превару, а *Застава* је коментарисала: „Кад се полицајрадикали овако не цене ни сами међу собом, како се може очекивати, да ће поштовати кога другог и бити пријатељи народу?“[114]

Овако подељени, радикали су кренули у жестоку кампању у којој су се готово искључиво међусобно обрачунавали, практично запостављајући опозицију. Странице *Србије* су током августа 1927. биле испуњене извештајима о успешним Јанићевим и неуспешним „одметничким“ зборовима, на које се људи маме пићем.[115] Супарничка фракција оптуживана је да врши прави терор, у коју сврху су наводно у Срем из Београда доведене „лажне комите“,[116]

---

112 *Србија*, 27, 3. 7. 1927.

113 Првобитно је било предвиђено да листу „пашићеваца“ предводи Марко Трифковић, али је он то одбио. Поред Воје Јанића, на овој листи су били: за срезове Митровица и Ириг – Васа Ј. Исајловић, бивши велики жупан Сремске области (заменик Миша Маленковић, економ из Шашинаца); за срез Старопазовачки – Никола Петровић, велепоседник из Старе Пазове (заменик Сима Пауновић, поседник из Сурдука); за срез Рума – др Алекса Ивић, професор универзитета у Суботици (заменик Максим Јовић, ратар из Руме); за срезове Шид и Илок – Душан Поповић, свештеник из Черевића (заменик Нешко Нешковић, свештеник из Моровића); за срез Земун – инжињер Живко Живановић из Петровчића (заменик Вељa Петровић из Батајнице); за срез Жупања – др Оскар Бергер, адвокат из Жупање (заменик Стјепан Јакшић, ратар из Бошњака); за срезове Винковци и Вуковар – Марко Бингулац, кројач из Вуковара (заменик др Паја Шумановац, адвокат и краљевски јавни бележник из Винковаца). *Србија*, 39, 4. 8. 1927.

114 *Застава*, 176, 7. 8. 1927.

115 *Србија*, 44, 10. 8. 1927. У сличном контексту једном приликом поменути су и самосталци, који наводно на својој партијској вечери у Гргуревцима, „на којој се уз вино трошила и печена прасетина, потукли су се због те печене прасетине“.

116 *Србија*, 58, 26. 8. 1927.

а влада се није уступчавала ни од премештања чиновника који јој нису били одани па ни од распуштања градског заступства и увођења комесарске управе у Митровици.[117] Врхунац кампање „владиних радикала“ представљала је посета председника владе Вење Вукићевића Срему, учињена свега три дана пред изборе. Приликом посете Старој Пазови, на пијачни дан, „учитељима је наређено да сва школска деца морају том збору присуствовати“. Касније, у Руми, „истерани су наредбом сви чиновници, па и женски, да би парада била већа... наређено је било и приватним корпорацијама, па чак и добровољачком удружењу да мора присуствовати овом политичком збору председника владе“. На збору у Руми полиција је интервенисала и одстранила из масе оне који су клицали против Вукићевића, који је своју турнеју завршио збором у Митровици.[118]

Бескрупулозна кампања „владиних радикала“ уродила је плодом: освојили су три мандата (Божидар Максимовић, Богдан Милашиновић и поп Емилијан Грбић), док су „пашићевци“ остали ван парламента. Они су за свој неуспех у Срему кривили предизборне нерегуларности, па и изборну крађу, и позивали Верификациони одбор Народне скупштине да поништи изборе.[119] Ипак, број освојених мандата радикала у Срему био је, у односу на претходне изборе, преполовљен, а о дубокој кризи сведочио је и престанак излажења *Србије* у септембру 1927. године. Наредну, 1928, обележио је атентат у скупштини који је у мају извршио Пуниша Рачић. Радикалски окружни одбор за Срем је осудио „злочин у скупштини“, али и његову злоупотребу у политичке сврхе и клеветање НРС у вези с тим, за шта је оптужен Светозар Прибићевић.[120] Прибићевићево деловање било је мета сремских радикала и у другој половини године, па је тако у јулу оно осуђено на збору у Дању,[121] а из децембра датира вест о извесном Павлу Ђурђаковићу из Батајнице, који је напустио СДС „јер је сишла са правог пута“ и приступио НРС-у.[122] Но није прошло ни месец дана а краљ Александар је завео свој лични режим и забранио рад свих политичких странака, укључујући и Радикалну. Она ће неколико година доцније обновити свој рад, али нигде, па ни у Срему, неће повратити своју некадашњу славу и снагу.

---

117 *Србија*, 53, 20. 8. 1927.
118 *Србија*, 70, 9. 9. 1927.
119 *Србија*, 71, 18. 9. 1927.
120 *Самоуправа*, 148, 4. 7. 1928.
121 *Самоуправа*, 166, 26. 7. 1928.
122 *Самоуправа*, 279, 17. 12. 1928.

Slobodan Bjelica

THE POLITICAL ACTIVITIES OF RADICALS FROM SYRMIA FROM 1919 TO 1929

SUMMARY

Radicalism among the Serbs in Syrmia appeared in the end of the 19th century. The main goal of the Serbian People`s Radical Party was to protect the Serbian national interests. At the beginning of the First World War, the Radical party stopped working as well as all other Serbian organizations in Austria-Hungary and its leadership spent the war years in internment. Radicals started working again in rather tumultuous autumn of 1918. The culmination of their activity was the meeting in Ruma on the 24th November 1918, when the delegates of people`s councils from Syrmia expressed their readiness for direct unity with Serbia. Soon after the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the radicals from Syrmia started their work again in the beginning of 1919. In March, they united with the People`s Radical Party from Serbia. At that time, they started to organize the party locally. Due to this, local boards were being founded throughout Syrmia and the number of party members increased on a large scale. Along with the organization of the party, the pre-election campaign for the Constituent Assembly was being run. The radicals from Syrmia were known as the most energetic and organized part of the Radical party, and they achieved very good results in the 1920 elections, as well as in the 1923 and 1925 elections. However, just before the 1927 elections, there had been a complete split in the Radical party in Syrmia and many parallel boards were formed. The People Radical`s Party in Syrmia stopped working in 1929.

др Милан Мицић
Покрајински секретаријат за културу, јавно инфомисање
и односе са верским заједницама
milan.micic@vojvodina.gov.rs

„КРАЉЕВИ ЉУДИ “ КОЛОНИСТИ И КОЛОНИЗАЦИОНИ ПРОСТОР СРЕМА 1920–1941.

Сажетак: Рад говори о колонизацији Срема коју је организовала југословенска држава 1920–1941. године у склопу колонизације тзв. северних крајева у којој су основну колонистичку масу чинили српски ратни ветерани – добровољци из динарских крајева Краљевине СХС, уз мање заједнице српских оптаната из Мађарске. Узнемирени чином сеобе и нехуманим условима колонизације досељено становништво, иако не тако бројно, суочило се по колонизацији са свим оним чиниоцима који су оспоравали чин колонизације; то су били велепоседници који су желели да сачувају своје поседе, локално становништво, и српско и хрватско, које је у колонистима видело нежељене дошљаке који им узурпирају земљу ослобођену југословенском аграрном реформом, и локалне власти које су заступале ставове домаћег становништва.

Кључне речи: колонисти, добровољци, Срем, Срби, Хрвати, земља, конфликт, велепоседници, аграрне власти, општина, конкуренција, нежељеност.

Колонисти су стигли у Срем у процесу сеобе, која је почетком 20-их година 20. века изгледала драматична, брза и неочекивана, исхитрена услед нагомиланих узбудљивих и радикалних историјских гибања, дезорганизована намером или немаром нових југословенских власти. Услед доношења *Претходних уредби* (25. фебруара 1919) којима је отпочета аграрна реформа у Краљевини СХС да би се пацификовало сељаштво жељно надеобе земљишта, које је у том погледу ишло трагом бољшевичке револуције у Русији, ослобођена је знатна површина земљишта одузета од приватних велепоседа, велепоседа општина

и градова, државних добара и банака, а нове југословенске власти отпочеле су колонизацију српских ратних ветерана – добровољаца из динарских крајева Краљевине и српских оптаната из Мађарске у тзв. северне крајеве (Банат, Бачка, Барања, Срем, Славонија) да би измениле етничке односе у њима у корист јужнословенског (српског) становништва и да би заштитиле границе нове државе ка Румунији, а посебно ка Мађарској, која је према југословенској држави гајила ревизионистичке амбиције.

Са простора хроничне пренасељености и полуглади и глади ратних (1917–1918) и поратних (1921–1923) година, из динарских крајева Краљевине СХС убрзано су 1921– 1923. стизали у северне крајеве српски ратни ветерани – добровољци, изразито мобилни услед свог чина добровољства у српској војсци у прохујалом рату, подстакнути обећањем српске владе у време рата о надеоби земљишта као награди за свој акт добровољства и отпочињања аграрне реформе која је обећање српске владе чинила реалним. Заједно са њима, који су били основни колонизациони супстрат у процесу колонизације северних крајева, у 20-им годинама 20. века из Мађарске стизале су групе Срба оптаната мобилисане у сеобу у Краљевину СХС дугим социјалним и националним напетостима у рату пораженој Мађарској и привучени надеобом земљишта као социјалном шансом.

Становништво које се колонизирало у северне крајеве, па и на простор Срема, где мањине нису биле бројне, стизало је у стању дубоке узнемирености изазване ратом, стварањем нове државе, хроничним сиромаштвом и чином сеобе из једног социјално-економског и културног миљеа у други, у процесу колонизације у којем нова југословенска држава, и сама у процесу сопственог стварања, није припремила услове да земљиште одмах пређе у власништво корисника аграрне реформе, па и колониста, нити је за колонисте обезбедила основни смештај. Људска супстанца колонизације начета присилном мобилношћу током рата и борбом за животни опстанак, са осећањем ратног добитника и националне мисије, тако се нашла у стању дуге мобилности када се узнемирена и узбуркана сеобом суочила са дугим стањем борбе за основну животну егзистенцију (1920–1941) и боље услове живота и била маргинализована у посматраном периоду како у југословенском друштву тако и на простору новог завичаја.

Сам историјски простор Срема такође је био дубоко потресен Великим ратом (1914–1918), превратном анархијом из октобра–новембра 1918, бољшевичким идејама које су донели повратници из руског заробљеништва, сменом држава, аграрном реформом упереном против велепоседа, тежњом домаћег становништва да се намири земљом, отпором велепоседника том чину, појачаним српско-хрватским конфликтима.

Године 1910. на подручју Срема било је 920.951 к. ј. земљишта, Срем је имао 407.025 становника, односно по глави становника површина земљишта износила је 2 к. ј. и 400 кв. хв., што је било недовољно и стварало је аграрне напетости на сремском селу. По започињању аграрне реформе 1919, на подручју Срема налазило се 70 велепоседа са преко 200 к. ј. земље, односно 302.288 к. ј. потпадало је под удар *Претходних одредаба*, главног акта за спровођење аграрне реформе у периоду 1919–1931. године.

Општинске управе 10. априла 1919. добиле су наређење да утврде пет категорија аграрних интересената међу којима су била лица прве категорије, која су била беземљаши, друге категорије – лица са мало земље, треће категорије они који су сами обрађивали земљу, четврте категорије – они који су обрађивали земљу уз помоћ радника, и пете категорије – чију су земљу обрађивали само радници. У Антину, који је насељавало хрватско становништво, а који се налазило на вуковарском велепоседу Ј. Елца, 1919. било је 29 беземљашких породица, 89 породица друге категорије са мало земље, 8 породица које су саме обрађивале земљу а у четвртој и петој категорији није било аграрних интересената. Марта 1919. за 128 аграрних интересената из Антина затражено је укупно 1321 к. ј. земљишта. Српско становништво из Боботе 1919/1920. добило је у једногодишњи закуп по 1 к. ј. и 600 кв. хв. по породици и тражило је сву обрадиву земљу на вуковарском велепоседу Ј. Елца. Појачано аграрно незадовољство утицало је на то да су на Другом конгресу комуниста у Вуковару, одржаном 20–24. јуна 1920, учествовали и делегати из једанаест околних насеља, међу којима и комунисти из Антина, насељеног хрватским становништвом, и Корођа, села насељеног мађарским живљем, села на чијем подручју су формиране колоније у процесу колонизације 1920– 1941. године.[1]

Током процеса аграрне реформе 1919–1941, од 61 велепоседа са 296.886. к. ј. земљишта у Срему на 20.270 аграрних интересената издељено је 65.976. к. ј. земљишта или 22,22% од укупне површине земљишта обухваћеног аграрном реформом, а колониста наделењих земљиштем било је укупно 1755 породица (886 породица добровољаца, 637 колониста са општим условима, 116 српских оптаната из Мађарске, 93 аутоколониста и избеглица), који су крајем 30-их година 20. века имали 8775 чланова, или, према попису из 1931, представљали су само 2,09% од укупног броја становника Срема.[2]

---

1 Н. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Срему*, Нови Сад 1975, 30–33, 73–74.

2 Исто, 304–307.

У процесу аграрне реформе просечан посед надељен месним аграрним интересентима износио је 1 к. ј. и 1360 кв. хв, просечан посед надељен колонистима, аутоколонистима и оптантима износио је 10 к. ј. и 160 кв. хв., а посед надељен добровољцима износио је 11 к. ј. и 192 кв. хв.[3] На простору Срема 1920–1941. формиране су 24 колоније: на вуковарском властелинству Елца, на нуштарском велепоседу Куен-Беласија и румском велепоседу Пејачевића. У Вуковарском срезу настало је 15 колонија, 6 колонија у Румском срезу, две колоније у Шидском срезу и једна колонија у Митровачком срезу.[4]

Колонисти, иако малобројни у Срему, суочили су се по свом пресељењу, које је било углавном завршено крајем треће деценије 20. века, са у новим историјским околностима дубоко измењеним историјским простором Срема и са дугом и тешком борбом за земљу, која се отворила аграрном реформом чији услови су били изложени континуираним променама, са велепоседима који су тежили да смање радикалност аграрне реформе и очувају што више земљишта и са локалним становништвом које је прижељкивало надеобу велепоседничке земље у већим површинама. Тако се у простору колонизације и аграрне реформе стварало поље конфликта у којем су сеобом и лошим условима живота трауматизоване колонистичке заједнице биле тежак и опор саговорник и локалним и аграрним властима и заступницима велепоседа и локалном становништву којима су насељеници били конкуренти за надеобу велепоседничке земље. Колонисти, иако насељени у недовољном броју, били су и у Срему и широм северних крајева симболи нове југословенске државе и њени чувари, и као таквима оспоравање колонистичких заједница од стране оних фактора у *борби за земљу* у југословенској аграрној реформи на подручју Срема значило је и оспоравање државних и националних циљева које је колонизацијом поставила југословенска држава на том простору. Обесхрабривање колониста да остану на простору колонизације долазило је тако од дела локалних и аграрних власти, локалног становништва и велепоседника чији су се интереси у питању аграрне проблематике иначе косили. Аграрне власти лавирале су између интереса крупног земљопоседа као објеката аграрне реформе, домаћег становништва жељног земље и колонистичког живља, подржавајући час једне, час друге, час треће и профилишући свој интерес у недефинисаним и свакој шпекулацији подложним аграрним односима. Локалне власти стајале су иза домаћег становништава, нарочито оног малобројног богатијег дела који је утицао на рад локалних управа. Сама администрација, и локална и аграрна, била

[3] Исто, 305.

[4] Исто, 225–226.

је притом састављена углавном од делова бивше аустроугарске бирократије која је формално подржавајући државне и националне циљеве нове југословенске државе у пракси често, на микроплану, оспоравала те исте циљеве и колонистички живаљ као њихов највидљивији симбол.

Конфликтност досељеног становништва такође је била подстакнута његовим *ветеранским карактером*, односно још свежим ратним, фронтовским искуствима дисхармоничним у односу на мирнодопски живот, као и осећањем нежељености у социјално-економском простору Срема, сувишности и сопствене дисхармоничности у односу на њега. Све историјске напетости одвијале су се у форми пригушеног конфликта уз развијени простор конфликта међу самим досељеницима у колонијама које су се састојале из различитих завичајних колонистичких заједница, које су се у условима нехумане колонизације борile за основну животну егзистенцију трошећи животну енергију на формирање својих домаћинстава и насеља. Колонисти су се у таквим условима суочавали са свим оним чиниоцима који су покушавала да их на колонизационом простору учине невидљивим или привременим.

Кључни колонизациони објекти на којима су формиране колоније били су вуковарски велепосед породице Елц, нуштарски велепосед Куен-Беласија и румски велепосед Пејачевића. Од 33.028 к. ј. вуковарског велепоседа аграрним субјектима је издељено 22.531 к. ј. обрадиве земље, док је велепоседник задржао као максимум, ужи и шири, и супермаксимум 2286 к. ј. Румски велепосед износио је 12.433 к. ј. а за потребе аграрне реформе издвојено је 10.894 к. ј. Нуштарски велепосед износио је 10.749 к. ј. а за аграрну реформу одвојено је 7951 к. ј.[5] Колонисти насељени на мајурима велепоседа улазили су у дуге и сложене односе са велепоседницима, односно заступницима њихових велепоседа који су долазили у додир са њима. Проблем становања колониста био је један од њихових основних егзистенцијалних питања и колонисти су покушавали од велепоседа да откупе зграде у којима су становали, да их поруше и од грађевинског материјала саграде куће. На мајуру Ада, велепоседа Ј. Елца, колонисти су успели да откупе зграде у којима су становали и тако дођу до грађевинског материјала, а колонисти насељени на истом властелинству, на мајуру Велика млака, 1926. добили су кредит од Савеза аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем у износу од 35.000 динара за откуп властелинских зграда. У колонијама Липовача и Шодоловци колонисти су такође успели да откупе зграде на мајурима у којима су становали и да грађевински материјал искористе

[5] Исто, 313.

за градњу кућа.[6] Године 1923. колонисти из колоније Шодоловци откупили су од властелинста „део покретног иметка“.[7] Године 1935. са велепоседа Ј. Елца већ формираним колонијама додељена је извесна површина шуме, тако да су колонисти у другој половини 30-их година 20. века успели да задовоље своје потребе за дрвном грађом и огревним дрветом.[8]

Међутим, повремено је долазило до сударa колониста и велепоседника, који су покушавали да колонисте потисну са свога велепоседа и тако сачувају већу површину земљишта. До сукоба је долазило и због лоше организоване аграрне реформе, када је колонистима у закуп надељивано земљиште које је велепоседник већ сасвим или делимично обрадио. Тако је на велепоседу Пејачевића на мајуру Солнок (Жарковци) код Руме 1920–1925. трајао спор између представника велепоседа и колониста, највише из Лике, и петорица насељеника 5. августа 1926. платила су 13.833 динара за 39 к. ј. земљишта које су 1923. добили засејано и обрађено.[9] Односе између велепоседа и колониста илуструје и допис колониста из Шодоловаца од 20. јула 1924. упућен Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем. Председник аграрне заједнице из колоније С. Суботић жалио се да „имају штету од спаинских јелена који излазе из шуме и једу засијани кукуруз. Највише штете има на парцелама од 4 к. ј. С. Суботића. Исти се жалио код надшумара два пута а они га исмијавају и кажу да је то дивљач.“[10]

Ипак, највећи конфликт између колониста и велепоседника догодио се на мајуру Горњак код Негославаца, вуковарском властелинству Ј. Елца, где је дошло до пресељења колониста дошлих из Баната 1928. натраг у Банат у јесен 1931. године. Услед недостатка слободног земљишта на велепоседу А. Чекоњића у Банату група колониста из околине Никшића насељених у општини Немачка Црња 1924. године, 29. октобра 1928. надељена је са 140 к. ј. земљишта на мајуру Горњак у атару села Негославци.[11] Због слабог и подводног земљишта на велепоседу Алтруистичке банке у Банатском Двору из колоније Банатски Душановац 6. децембра 1928. године 38 породица добровољаца

---

6 Исто, 228, 231, 257, 299–300.

7 Архив Војводине (у даљем тексту: АВ), ф. 115, Савез аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем, к. 152.

8 Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 230–302.

9 Исто, 296–297.

10 АВ, ф. 115, к. 152.

11 Архив Југославије (у даљем тексту: АЈ), ф. Министарства пољопривреде Краљевине Југославије, а. ј. 251.

из Босне и Херцеговине надељено је са 417 к. ј. земљишта на мајуру Горњак.[12] Министар пољопривреде О. Франгеш 24. априла 1929. донео је одлуку да се колонистичке породице иселе са мајура Горњак јер су само привремено надељене земљиштем за економску 1928/29, јер је властелинству додељен супермаксимум за одржавање ергеле. Тако је од 1929. до 1931. почео спор између 53 насељене колонистичке породице, Министарства аграрне реформе и велепоседа Ј. Елца. Међу колонисте 1931. дошао је генерал М. Михаиловић, шеф Добровољачког одсека Министарства за аграрну реформу, са којим су се незадовољни колонисти сукобили. Пресељене колониста у колонију Војвода Бојовић, у општини Немачка Црња, догодило се у јесен 1931. године. Сви колонисти померани између Баната и Срема били су у процесу колонизације између седам и десет година и нису решили питање места становања нити сталне обраде земљишта. Многи од њих били су старији од педесет година и имали су бројне чланове породице. Марта 1932. од 20 породица које су оскудевале у храни у колонији Војвода Бојовић у Банату седам је било породица које су пристигле из Срема, са велепоседа Елца.[13]

Конфликти колониста и локалног становништа, као и колониста и локалних и аграрних власти, настајали су на подручју Срема захваћеног аграрном реформом и колонизацијом као видљива последица *борбе за земљу* ослобођене аграрном реформом. Колонисти, добровољци, аутоколонисти и оптанти надељивани су са знатно више земље од локалног становништва. Без обзира на то што број колонистичких породица колонизованих у Срему није био велик, у неким деловима Срема, попут околине Вуковара где су била два кључна колонизациона објекта (вуковарско и нуштарско властелинство), колонисти су били изразито присутни, што је фокусирало поље конфликата на микроисторијски простор насеља у околини Вуковара.

Колонистичко становништво, међу којем су кључну улогу имали српски ратни ветерани-добровољци, и на подручју Срема имало је осећање сопствене историјске мисије у колонизационом простору, баш као и свуда у северним крајевима, без обзира на своју тешку животну позицију. Колонисти у колонији Ланка, на нуштарском велепоседу, у општини Маркушица реаговали су на продају 228 к. ј. земљишта од стране велепоседа 13. јула 1926. у свом допису Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем тражећи новац да откупе поменуто земљиште да се не би „увукао и опасао својим ланцем елемент који је изван ове колоније“.

---

[12] АЈ, Исто.

[13] М. Мицић, *До Горњака и назад*, Споменица Историјског архива Срем, 11, Сремска Митровица 2012, 108–112.

„Ова пустара је опкољена са Вуком и земљом коју овај гроф продаје па да неби ова колоније била опасана туђинским и анационалним ланцем“, образлагали су колонисти своју жељу да дођу до кредита за земљу. Иста колонија решењем министра унутрашњих послова бр. 3/35.466 од 30. септембра 1935. добила је назив Петрова слатина. Месна организација Савеза ратних добровољаца из колоније Петрова слатина 4. фебруара 1936. покренула је акцију да се на месној школи постави плоча са рељефом Њ. в. краља Петра Првог, рад вајара Михајла Живића из Осијека, а за 16. август 1936. било је предвиђено откривање плоче поводом петнаест година од смрти краља и тад ће се „вршити крштење овог нашег села под његовим именом“.[14] „Са националног гледишта ова колонија је оправдана, јер је у ближим селима туђ елемент“, навела је Комисија за испитивање и спровођање аграрне реформе у северним крајевима, која је почетком априла 1930. боравила у колонији Палача насталој на подручју мађарске општине Короћ.[15]

Национална мисија колонистичких заједница очитавала се и у оснивању национално-патриотских организација, као што су била месна удружења добровољаца, која су била део Савеза добровољаца, и четничких удружења која су деловала у колонијама. У Вуковару је 2. августа 1925. освећено 12 застава четничких удружења са подручја Вуковарског среза *Удружења четника Петар Мркоњић за слободу и част отаџбине*. На подручју Вуковара у четничким удружењима било је око 300 чланова, а месна удружења била су и у колонијама Ади, Силашу, Шодоловцима и Палачи.[16] Године 1933. формиран је пододбор *Удружења четника за слободу и част отаџбине* у Осијеку. М. Ненезић, српски добровољац, стајао је на чалу пододбора за Маркушицу и 1933. организовао је четничка удружења у колонијама Ада, Подриње, Шодоловци, Силаш. Преминуо је 1936. и наследио га је М. Косовац из Подриња, а барјактар је био Т. Бабић, српски добровољац насељен у Ади из Мазина, код Грачаца. У Силашу је четничко удружење имало 37 чланова а председник му је био Б. Самарџић, у Подрињу 32 члана на челу са председником В. Живковићем, у Ади 16 чланова са управитељем школе Ч. Дмитрашиновићем на челу, у Палачи 22 члана са председником М. Ардагићем, у Великој млаки 21 члан на челу са М. Ћипалом, у Петровој слатини на челу удружења четника био је В. Кривокапић.[17]

---

[14] АВ, ф. 115, к. 106.

[15] Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 282.

[16] Z. Dizdar, *Osnivanje i delatnost četničkih udruženja na području grada i kotare Osjek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918–1941)*, 1. deo, Scrinica slavonika, 5, Slavonski Brod 2005, 226.

[17] Z. Dizdar, *Osnivanje i delatnost četničkih udruženja na području grada i kotare Osjek u monarhističkoj Jugoslaviji (1918–1941)*, 2. deo, Scrinica slavonika, 6, Slavonski Brod 2006, 347–353.

Колонистичка насеља (24) формирана су на подручју града Вуковара (Вуковар –Предграђе, Лужац), града Руме (колонија Рума), Инђије (Моја воља, Љуково), на простору српских општина: Маркушица (Ада, Крижевци, Петрова слатина, Подриње, Шодоловци), Габош (колонија Габош), Негославци (Горњак), Шидски Бановци (Ђелетовци), Бобота (Лудвинци, Клиса), Бршадин (Липовача), Велики Радинци (колонија Велики Радинци), Вогањ (Радовановац), Путинци (Жарковци), Сремска Рача (колонија Сремска Рача), хрватских села: Антин (Велика млака), Илача (Иванци) и мађарског насеља Короћ (Палача, Силаш).[18]

Сударимеђу колониста и локалних и аграрних власти и локалног становништва дешавали су се и на колонизационом простору Пејачевићевог властелинства (околина Руме и Инђије), али нису били тако дуготрајни и чести попут конфликата у околини Вуковара, већ су представљали преседан. Тако су у Солноку (Жарковци) колонисти имали разумевање општинског поглаварства у Путинцима које је позвало аграрне вештаке да помогну колонистима у погледу надеобе кућних плацева 1925. године.[19] Међутим, 1938. дошло је до покушаја колоније Жарковац да се одвоји од своје матичне општине Путинци. Месни одбор Југословенске радикалске заједнице из Жарковаца 16. јуна 1938. упутио је захтев Среском одбору у Руми да се формира општина Жарковци, а после тога је дошло и до званичне преписке. Општина Путинци 23. августа 1938. упутила је допис бану Дунавске бановине С. Рајићу и у њему је образлагала немогућност одвајања колоније Жарковац у засебну општину. Године 1926. атару колоније Солнок (Жарковци) припало је земљиште суседних пустара Агатин двор, Драгутиновац, Голубинац, Николин стан, Нови стан, Добродол. Атар Солнока тако је захватио површину од 7245 к. ј., а атар Путинаца износио је 3072 к. ј. Дан касније, 24. августа 1938, Министарство унутрашњих послова одбило је захтев колоније Жарковац, која је тада имала 897 становника, да постане засебна општина.[20] Да је став чиновника који су представљали новостворену југословенску државу често зависио од личног односа и разумевања околности у којима су се колонисти нашли услед нехуманих услова колонизације, показује пример колоније Моја воља код Инђије, формиране на Пејачевићевом поседу. Према извештају Ф. Пејовића, ревизора Савеза аграрних заједница Баната, Бачке и Срема, из колоније Моја воља од 18. септембра 1925, „људи су већином покуповали куће од властелинства и за њих дали 20.000–24.000 динара. Властелинство је продало куће али не и земљиште

[18] Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 277.

[19] Исто, 295.

[20] АВ, ф. 126/2, Управно одељење Дунавске бановине 4200/937.

на коме је кућа. Жупанијски аграрни уред дозволио је замену плацева па ће људи морати да руше своје лепе куће и да их преносе на плацеве ако су ови у непосредној близини куће.Тужени су да руше куће“. Према извештају ревизора Ф. Пејовића од 20. децембра 1928, управник Дома слепих на пустари Моја воља Петар Лозјанин „држао је деци колониста курс на пустари пет месеци и то бесплатно и задужио је људе на пустари“.[21]

На простору велепоседа Елца и Куен-Беласија у околини Вуковара сплео се у процесу аграрне реформе и колонизације чвор историјских напетости у којима се нашло српско староседелачко и колонистичко становништва, хрватско и мађарско становништво, локалне и аграрне власти. Запретеност српско-хрватских односа у новој држави, па и на подручју Срема, и националне напетости, као и страх колониста насељених на непознатом простору, манифестовали су се у обраћању колониста насељених у Ади, у општини Маркушица, Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем од 3. априла 1924. године. Писмо су потписали колонисти Л. Бајић и М. Војводић:

„Ми се надамо сваку ноћ да ће нас снаћи нападај као на Солунском фронту. И то се нами отпјевава и игра започиње да могу прво нас добровољце, а онда ће даље. То је данас говор покварених и заведених народа од агената Г. Радића.

Зато ми добровољци са пустаре Ада молимо да се нама даде оружје јербо наша је сва младост овде и снага постављена.

Видимо како се они спремају, морамо се и ми бојати.“[22]

У српској општини Маркушица 1932. дошло је до афере у којој је смењен деловођа В. Живковић, у коју су били уплетени лични односи, али и српско-хрватски конфликти манифестовани на плану људских односа и сукоба. Насељени добровољци у колонији Шодоловци 9. септембра 1932. написали су допис Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Барању и у њему су истакли да је В. Живковић „био четник у рату, седам пута рањаван, има девет рана“ и навели да је на место М. Лешића („франковац и алкохоличар“), по захтеву В. Живковића, за учитеља дошао В. Дабић. М. Лешић је са гостионичарем М. Млађеновићем „организовао харангу против В. Живковића“. Два дана касније, 11. септембра 1932, колонисти из Шодоловаца изразили су протест против смене В. Живковића, истакли да је „он наш друг и ратник и велики Србин. Гостионичар М. Млађеновић није се смео замерити г. учитељу и он је узрок. Узрок је гостионица и гостионичар“.[23]

---

[21] АВ, ф. 115, к. 111.

[22] АВ, ф. 115, к. 79.

[23] АВ, ф. 115, к. 152.

Добровољци насељени у колонији Шодоловци били су оптерећени страхом да не изгубе тај статус јер је у периоду од јула 1925. до маја 1926. министар аграрне реформе био Павле Радић из Хрватске сељачке странке, који је спровео активности на ревизији статуса колониста, и добровољци из Шодоловаца одбили су да своја добровољачка уверења дају на проверу месној добровољачкој организацији у Вуковару, „пошто се бојимо да ће пропасти, а без њих, јер Радићева је влада, можемо изгубити земљу“.[24] „Од српских оптаната из Мађарске насељених у колонији Липовача приликом ревизије одузето је 2–4 к. ј. земљишта и они су остали са 4–5 к. ј. земље, што је било недовољно.“ „Аграрни уред нам је 1925. године доделио пашњак у Лудвинцима од 100 к. ј, платили смо мјерника и после мјесец дана су нам га узели“, жалили су се колонисти из Липоваче 30. новембра 1933. године.[25] Колонисти насељени у колонији Ада 4. јула 1925. тражили су „земљиште које удара на њихове плацеве а додељена је месним аграрним интересентима из Маркушица“ и предлагали да они добију земљу на пустари Ћеретинци у њиховом селу.[26]

Колонија Велика млака настала је подручју хрватског насеља Антин. Ф. Пејовићу, ревизору Савеза аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем, Н. Скелеџија из колоније Велика млака предложио је 1925. да се „аграрни интересенти и сиротиња из Антина, које је чисто хрватско село учлане у аграрну заједницу“, јер наводно постоји њихова жеља, али тај предлог никад није реализован. Други ревизор Савеза аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем Л. Капор у свом извештају о стању колоније Велика млака 1930. навео је да „насељеници не плаћају никоме ништа“ и да их „општина прогони за порез“, јер је општина за дуг хтела да им заплени сејачицу, а 3000 динара које су добили као помоћ „нису ни подигли с поште јер је тај новац пре њих узела и запленила општина, опет за порез“. Такође, сејачицу коју су сами колонисти набавили за 3000 динара општина је запленила за порез и продала на лицитацији за 1200 динара.[27]

На подручју хрватске општине Илача, настало је колонистичко насеље Иванци. Сукоб са општином и начин како је домаће хрватско становништво посматрало колонисте изнели су насељеници 16. јуна 1928. тврдећи да „општински часници гледају врло злурадо организатора ове заједнице (тј. Месну организацију Савеза добровољаца) као и саму заједницу за коју веле да

[24] Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 301.
[25] АВ, ф. 115, к. 107.
[26] АВ, ф. 115, к. 79.
[27] Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 231–232.

је основана против сједињења Срба и Хрвата. Чак штовише кажу да ће општина Илача крахирати услед ове заједнице“.[28] „Општински одбор неће ни да чује о нашој школи“, 1928. жалили су се колонисти из Силаша на општину Короћ, насељену мађарским становништвом. „Силаш је зими одсечен од света због немања путева“, објашњавао је 13. новембра 1933. ревизор Савеза аграрних заједница за Банат, Бачку и Барању Ф. Пејовић позицију колоније Силаш.[29]

Колонисти насељени на самом градском подручју Вуковара имали су конфликте са градским властима. На подручју града настале су две колоније: Вуковар – Прегпађе и Лужац, насељене српским оптантима из Мађарске, углавном из Поморишја, из варошице Мађар Чанад. Колонија Вуковар – Прегпађе настала је око истоимене железничке станице,[30] а колонија Лужац на мајуру Ј. Елца удаљеном 3,5 км од града.

Проблеме који су имали насељени оптанти у колонији Лужац најрељефније илуструје њихов допис КБУ Савске бановине од 26. октобра 1933. и њихов захтев да се „изгради каменита цеста кроз насеље до града Вуковара“.[31] Године

[28] Исто, 246.

[29] Исто, 291, 294.

[30] T. Roca, *Vukovar na početku i po okončanju Velikog rata*, Srijem u Prvom svjetskom ratu, Vukovar 2016, 203.

[31] „Насеље је удаљено свега 3,5 километара до града, изграђено је на равном земљишту, канала нема, те чим падне киша цело село плива у води и блату. До града води обична пољска цеста која у јесењим и зимским месецима постане за нас непроходна... Пошто смо надељени са мало земље то је наш приход за издржавање упућен на пиљарење поврћа и продају млека у граду Вуковару с тога смо упућени даномице да одлазимо у град пјешице и колима више него остали земљорадници из околице који више обрадиве земље имаду и нису приморани да се баве повртарством као ми. Наше сиромаштво и мала количина земље не дозвољавају нам да имамо јаку запрегу за кола, него су то већином једнопрежна кола са слабим коњима. У љетно доба то се још подноси, али кад настане јесен и зима, половина наших људи мора о себи свој продукт да вуче до града јер слаб коњ није у стању кроз блато ни празна кола да вуче. Како је то мучно и тешко то може да зна само онај који то ради а нама би живот био немогућ кад не би у град могли одлазити.

Нама је цеста од виталне важности, јер немамо ни школе, те нам дјеца морају по блатној цести и кроз воду целу зиму одлазити на школску обуку у град, а 3,5 километра сваки дан проћи 4 пута тамо и натраг по свакаквом времену а к томе још и кроз блато страшно је и помислити а камоли издржати школској дјеци. Кад би био пут ми би могли по реду дјецу одвозити до града али по оваковом путу то нисмо у стању. Исто нам је тако и кад се догоди смртни случај, гробља немамо, па док одвеземо мртваца до града права је који пут покора за цело насеље. У зимске месеце ни лекара не можемо добавити болеснику јер ни један неће да иде кроз блато и глиб, а колима не можемо проћи. Како у селу поред кућа немамо никаква испуста за воду то се од нашег пута у зимском доба направи једна кањужа која допире управо под прозоре наших кућа. Ове кањуже шире влагу по нашим кућама, а с прољећа кад се почну од жеге исушивати,

1933. насељеници у Лушцу затражили су од Просветног одељења Дунавске бановине подизање четвороразредне школе, образлажући да насеље има „преко 50 домова, а преко 60 обитељи са педесеторо за школу способне деце“. Б. Прњајић, ревизор Савеза, такође је 25. октобра 1935. предложио подизање школе у насељу, а крајем 1939. 71 дете узраста 6–14 година из колоније ишло је у школу у Вуковару „кроз шуму и блато“. Градски физик из Вуковара 1939, међутим, навео је да у колонији Лужац „за сада није потребно подићи школу“. Године 1937. и 1938. поглаварство града Вуковара онемогућило је досељенике у Лушцу да купе земљу велепоседа Елца у потесу Ремиз и одбило њихову молбу да у насеље доведу електричну струју и осујетило њихове преговоре око тога са фабриком „Бата“. „Да смо срећом остали изван територије града Вуковара боље би прошли. Све колоније које су су трудиле асаниране су и имају школе, а ми немамо“, сматрали су колонисти из Лушца 19. јануара 1938. године.[32]

На подручју српске општине Маркушица, на велепоседима Елца и Куен-Беласија, формирано је пет колонија: Шодоловци, Ада, Петрова слатина, Крижевци и Подриње. Колонисти насељени на мајурима Шодоловци, Ада, Крижевци у почетку су били део аграрне заједнице у Маркушици, али су се сви одвојили у јесен 1924. у сопствене аграрне заједнице јер су сматрали да она у Маркушици не води довољно рачуна о њиховим потребама и да ће то боље чинити њихове аграрне заједнице. „За проведене четири године у поменутој заједници нисмо видели никакве користи нити напретка“, марта 1924. писали су колонисти из Шодоловаца Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем.[33] „Никакве користи до сада нисмо видели од аграрне заједнице Маркушица“, писали су 6. фебруара 1924. Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем колонисти насељени у колонији Ада.[34] Напетости између колонија и општине Маркушица биле су сталне. Колонисти из Шодоловаца 30. маја 1925. жалили су се да су „већ две комисије плаћали а сад треба и трећу (дозвола за градњу кућа). Грађење кућа нас ништа не кошта пошто ми међусобно радимо, али комисије нас коштају по 200 динара. Ми не знамо јел то тако мора да буде? Забрањује нам се даље грађење!“ Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем 1. јуна 1925. упућен је допис у којем се колонисти питају шта да раде јер

онда шире неописив смрад и болештину. Све то не би било кад би камену цесту имали, насеље би постало здравије и продуктивније, те би нам и живот био лакши“, предочавала су у овом допису колонисти из Лушца. АВ, ф. 115, к. 108.

32 Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 265, 267, 270.

33 Исто, 299.

34 АВ, ф. 115, к. 79.

„с једне стране нам се налаже градња кућа а с друге стране забрањује“. Истом Савезу 19. јуна 1925. из колоније Шодоловци стигло је објашњење поводом проблема око градње кућа у колонији. Насељеници су тражили дозволе од Жупанијског аграрног уреда у Вуковару за градњу кућа „а питају нас општински чиновници што није тражено од општинског поглаварства. Прошле године су наши чланови морали насилно платити по 170 динара пошто су жандарми дошли на захтев општине тако нам и ове године говоре да се куће не смеју градити док се општини не направи молба“.[35] Аграрна заједница из колоније Ланка (Петрова слатина), која је 150 к. ј. земље издавала својим члановима, одбијала је да плати општини Маркушица порез од 382 динара за кулук 13. јула 1926. „јер они не руинирају путеве пошто немају коње и кола“. Из исте колоније обратили су се 19. априла 1930. Савезу аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем пошто су добили наређење од општине Маркушица, по налогу среског начелника, да „свим седницама аграрне заједнице треба да присуствује општински биљежник“ и захтевали подршку да то не дозволе, практично не желећи контролу општинских органа у раду аграрне заједнице, односно у функционисању колоније. Пошто је колонија 38 км била удаљена од Вуковара, колонисти су 28. новембра 1933. захтевали од КБУ Савске бановине „да срески лекар и ветеринар обиђу колонију и одрже по које предавање“.[36] Насељеници у колонији Ада, такође у општини Маркушица, жалили су се Ф. Пејовићу, ревизору Савеза аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем, 3. октобра 1930. да имају 62 деце у колонији, од чега 12 иду у школу у 5 км удаљену Маркушицу и да „школе немају јер им општина не излази у сусрет“.[37]

Колонисти насељени у колонији Габош 1. јуна 1924. формирали су своју аграрну заједницу у колонији пошто нису могли да се укључе у Српску земљорадничку задругу у селу јер је она имала негативан став према досељеницима.[38] У колонији Лудвинци, тражили су од општине Бобота 1932. да им обезбеди средства за копање артешког бунара, али су одбијени.[39] Месни аграрни интересенти из Шидских Бановаца, који су продали земљиште колонистима из Ђелетоваца, нису их обавестили да је земљиште оптерећено неплаћеним државним порезом. Власти су априла 1936. тражиле уплату заосталих пореза за купљено земљиште а колонисти су се жалили Дунавској финансијској

[35] АВ, ф. 115, к. 152.
[36] АВ, ф. 115, к. 106.
[37] АВ, ф. 115, к. 79.
[38] Н. Гаћеша, *Нав. дело*, 235.
[39] Исто, 261.

дирекцији у Новом Сад да их ослободи плаћања пореза „јер ми то нисмо кадри платити пошто смо сиромаси, а да смо знали да је поменута земља пренатрпана порезима не бисмо је купили и нашу зараду упропастили“.[40] Колонисти насељени у колонији Ђелетовци 14. фебруара 1938. у свом допису Управном одељењу Дунавске бановине тврдили су да „колонија има свега 25 кућа и да се даље насељава, припада општини Шидски Бановци која ништа није учинила за колонију“. У том допису колонисти су тражили да се подигне кућа „која ће служити као сеоска стража са спремиштем за смештање господарских стројева“ и да се „постави сеоски стражар који ће из општине једном недељно доносити заповједи и писма“. Општина Шидски Бановци 4. априла 1938. упутила је допис Управном одељењу Дунавске бановине наводећи да су „на колонији Ђелетовци само четворо правих колониста док је њих 21 прекупило земљу од аграрних интересената. Сви становници колоније немају у свом поседу више од 40 к. ј. земље, не плаћају уредно порез јер су врло сиромашног стања те имају нагомилани дуг, цела колонија располаже само са три пара коња“.[41]

Однос општине Бршадин према колонији Липовача рефлектовао је извештај Л. Капора, ревизора Савеза аграрних заједница за Банат, Бачку и Срем, 4. новембра 1933:

„Прошле две године их је сасвим потукао град, а ове године су им поцркале свиње. Од 137 комада колико их је колонија имала остало је само 7 комада, тако да штета износи преко 100.000 динара. Још прошле године власти су пописале на колонији све свиње за пелцовање бесплатно, према наређењу Министарства пољопривреде, као што је и Савезу познато јер су о томе обавештене колоније са територије Дунавске бановине. Одмах чим је цркло прво свињче на колонији и чим су почеле побољевати и остале свиње, представник општине на колонији о томе је известио општину Бршадину, којој ова колонија припада и тражио хитну помоћ. После извесног времена одговорено му је да више бесплатног серума нема и да пелцовање морају платити по 40 дин. Но и то није помогло јер је пелцовање ради нехата саме власти дошло доцкан и пелцовано је само неколико комада које су после тога остале у животу. Заједница се јавила за помоћ на време и помоћ је дошла када је било доцкан, пелцовање су тражили бесплатно јер им је то и припадало, али су морали платити иако су околна села као на пр. Томпојевци, Миклушевци, Пачетин итд. који су много богатији пелцовани бесплатно, и то још пре него што се болест уопште појавила. Као што се види за ово је крива директно општина у Бршадину...

[40] Исто, 244.

[41] АВ, ф. 126/2, 16, 359/938.

У наређењу Министарства Пољопривреде односно Краљевске банске управе изричито је стајало да првенство за бесплатно пелцовање имају колоније. Како су ме известили на колонији општински начелник из Бршадина и бележник кажњени су од Среског начелства из Вуковара само са по 200 дин. Слично је било и са семеном кукуруза у прошлој години. Као што је познато ову колонију потукао је град баш кад сам био у ревизији почетком јуна пр.год. Видео сам ту несрећу и сам сам видео да су потучено жито преоравали и дан и ноћ сејали неки кукуруз како би ограбили времену. Овај кукуруз добијали су као семе од Среског начелства односно среског економа уз услов да после бербе врате кило за кило. Међутим, после бербе нису тако поступили него су тражили да се плати семе у готову новцу и то по 140 дин, дакле скоро два пута више него што је тада била цена кукуруза, а како се заједница у име целе колоније жалила онда је цена овог семена спуштена дин. 70 по м.ц. и тако је семе исплаћено. Исто тако је слично и са школом. Колонија нема школе, него деца морају зими и по најгорем времену да иду неколико км до школе у Бршадину. Колонија је сама створила неки фонд за школу и већ набавила сав потребни материјал, сада би требала само помоћ за изградњу. Обратила се за помоћ Министарству и оно је обећало помоћ, али изгледа да је ствар опет заспала... Колонија изгледа сада горе него што је икада била...“[42]

Велики рат (1914–1918), нестанак Аустроугарског царства и стварање нове југословенске државе, појава бољшевичких идеја, аграрна реформа на рачун великих поседа и *глад за* земљом сеоског становништва узбуркали су и узнемирили Срем у првим поратним годинама. Процес колонизације који је пратио аграрну реформу, а који је у мањој мери захватио Срем, него, на пример, Банат и Бачку, довео је колонисте српске ратне ветеране – добровољце, из динарских крајева Краљевине СХС највише из Лике, са Баније, Кордуна и из Далмације, као и у мањој мери српске оптанте из Мађарске, на простор Срема, на три велепоседа у околини Вуковара и Руме и отворио питање односа између колониста који су долазили у *обећану земљу белог хлеба* са великим очекивањима а услед нехуманих услова колонизације изневереним надама и колонизационог простора. Новодосељено становништво, иако незнатно бројем, представљало је симбол промена које је донео *Велики рат*. Колонисти узнемирени чином сеобе и неусловном колонизацијом долазили су у конфликт са велепоседницима чијом су земљом били надељивани, али и са околним становништвом, српским и хрватским, којем су колонисти, иначе

[42] АВ, ф. 115, 107.

надељивани знатно већим површинама земљишта, били конкуренти за земљу ослобођену аграрном реформом. Локалне власти и део аграрних власти гледао је колонисте као *нежељене госте* и трудио се да их обесхрабри да остану на простору колонизације. Колонисти, који су очекивали више помоћи од државе која их је населила и чије интересе су у Срему бранили због сиромаштва или осећања ратних победника, нису редовно испуњавали пореске обавезе према општинама и били су у сталном конфликту са њима сматрајући да општине не помажу довољно развитак колонистичких насеља.

Milan Micić

„KING’S MEN“ COLONISTS AND COLONIZATION SPACE OF SREM 1920–1941

SUMMARY

This paper contains a research regarding the colonization of Srem (Syrmia) that was organized by the Yugoslav state during 1920-1941, as a part of a broader colonization process i.e. the colonization of *northern regions.* The colonizing core consisted mainly of the Serbian war veterans – the volunteers from Dinaric Alps regions of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and to a lesser extent Serbs – optants from Hungary. Stressed by an act of migration and by poor conditions of the colonization, the newly settled population, not too large in number, faced all the factors that opposed the act of colonization, such as: the landowners trying to preserve their land, local domestic population of both Serbs and Croats, alongside with their local authorities who supported them, regarding colonists as an unwanted newcomers that usurped their land liberated with the Yugoslav Land Reform

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА
CONTRIBUTION AND MATERIALS

;;;;;;

Доц. др Милица Кисић Божић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
milica.kisic.bozic@ff.uns.ac.rs
Доц. др Дејана Васин
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за историју
dejanavasin@yahoo.com

МИРОВНИ УГОВОРИ ИЗМЕЂУ УГАРСКЕ И ОСМАНСКОГ ЦАРСТВА ИЗ 1503. И 1519. ГОДИНЕ

Сажетак: Мир који је 1519. године потписан између угарске и Османског царства последњи је потписани мир између ове две државе у предмохачком периоду. Њему је претходио мир из 1503. године у коме су прецизније наведене границе између Угарске и Османског царства, и загарантована слобода кретања трговцима и посланицима. Цело ово раздобље је прожето међусобним чаркама на граници која постојање мировних уговора и примирја није спречавало, али остаје чињеница да је постојала потреба са обе стране да се стање поправи и уреди. На то посебно упућује клаузула о предвиђеној слободи кретања за трговце. Трговина је у средњем веку била изузетно важна привредна грана, а посебно у пограничним подручјима. У раду се прилажу текстови мировних уговора из 1503. и из 1519. године на латинском језику, а затим и у преводу на српски језик.

Кључне речи: Угарска, Османско царство, мир 1503. године, мир 1519. године

Када је избио млетачко-турски рат 1499. године, Млечани су се свим силама трудили да увуку и Угарску у овај сукоб како би тиме заокупили део султанових трупа и тиме растеретили своје бојиште. Граница између Угарске и Османског царства ретко је кад била мирна. Примирје које је потписано 1495. продужено је 1498. године, и упркос томе што су обе стране настојале да се оно одржи, и у овим да кажемо мирним годинама забележено је неколико

пограничних чарки. На следећи рат се није дуго чекало.[1] Већ 1500. године Млечани су уз новчану помоћ успели да убеде краља Владислава да се одлучи на рат. Угарска војска се залетала преко Дунава у више наврата и нападала околину Смедерева, а одговор Турака се очекивао из Смедерева, Босне и Ердеља.[2] У мају 1501. склопљен је млетачко-угарско-папски противтурски савез. Угарска је добила новчану помоћ, и обавезала се да води операције на сувом против турске војске, док су Млечани заједно са шпанским и француским краљем преузели борбе на мору.[3] Ни Турци нису мировали. У марту се у Јајцу страховало од могућег турског напада, а у наредним месецима упадали су у Хрватску и пљачкали. Средином 1501. десио се још један угарски упад у коме је учествовао деспот Јован, када је дошло и до опсаде Смедерева. У новембру је угарска војска продрла у турску територију све до Мораве и похарала околину. Исте године је деспот Јован из Београда продро у долину Колубаре, прешао у Босну и попалио многа села. Сукоби су настављени и наредне године. Борбе су вођене на широком појасу од Босне до Ердеља, а било их је и у Хрватској. У јесен 1502. угарска војска је предузела још један већи поход. Прешла је Дунав код Храма и потом разорила Видин и напала Кладово и Никопоље.[4]

Млетачка република је са Османским царством склопила мир у децембру 1502. године. Тада су се интензивирали и покушаји склапања мира и између Угарске и Турске који су још раније отпочели.[5] Мир је ступио на снагу 20. августа 1503. године и његов текст доносимо у прилогу најпре на латинском језику по издању Марина Санута[6], а затим и у преводу на српски језик.

Иако је мир склопљен 1503. године, као ни раније, он није значио потпуно мировање на граници. Било је планова да угарска војска 1505. године нападне Смедерево, али ова замисао није остварена.[7] Према уговору, мир је био на снази

---

[1] Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 177; Joseph von Hammer, *Historija turskog/osmanskog carstva*, 1, Zagreb 1979, 269–273; Душанка Динић-Кнежевић, *Сремски Бранковићи*, 36; Ј. Калић, *Београд*, 220–221.

[2] Lajos Thallóczy, Antal Áldásy, *Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, 296–297.

[3] Joseph von Hammer, *Historija*, 272; Јованка Калић, *Београд*, 224–225; Душанка Динић-Кнежевић, *Сремски Бранковићи*, 37.

[4] Алекса Ивић, *Историја Срба у Угарској*, 29–30; Душанка Динић-Кнежевић, *Сремски Бранковићи*, 37–38; *Последњи Бранковићи*, у: ИСН II, 459–460; Joseph von Hammer, *Historija*, 273.

[5] Joseph von Hammer, *Historija*, 273; Јованка Калић, *Београд*, 226–227.

[6] *Magyar Történelmi* tár XXIV, Budapest 1877, 81–89.

[7] Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, 177–179; Сима Ћирковић, *Последњи Бранковићи*, у: ИСН II, 461; Lajos Thallóczy, Antal Áldásy, *Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526,* 319; Алекса Ивић, *Историја Срба у Угарској*, 33.

до 1510. године и када је истекао, погранични инциденти су се интензивирали без обзира на то што је примирје продужено на наредних пет година. Поред више мањих инцидената, турска коњица је 1510. нападала околину Београда. Слично се поновило у јесен 1512. године, када су Турци угрожавали околину Београда. Тада им је на пут стао темишварски жупан Стефан Батори.[8] Мањи одреди турске војске су напали Београд и почетком 1514. године, када је будући вођа устанка Ђерђ Дожа изашао на мегдан и однео победу над једним Турчином.[9] Следеће године је Јован Запоља покушао да освоји утврђени турски град на Авали, али је само успео да у паници при повлачењу за собом остави ратну опрему коју је понео из Београда. Турци су његову војску гонили до самих градских зидина.[10] Стање на јужној граници бивало је све лошије. Београд је оскудевао у свим потрепштинама неопходним за опстанак града. Иако су са турске стране стизале понуде за примирје да би им остале одрешене руке за решавања питања на истоку, до њега није дошло. Августа 1518. Турци су успели да довуку топове до Београда и да га бомбадују. Мање нападе на град су извели и октобра исте године. Окршаја је било и у Босни.[11]

Коначно је до склапања новог мира дошло 1519. године. Он је ступио на снагу 1. априла и предвиђено је да траје три године. Текст мира је умногоме сличан тексту мира из 1503. године, али разлика од 16 година је донела то да је било неопходно да се као угарски поседи помену и места која су се налазила са леве обале Саве и Дунава, као што су Земун, Сланкамен, Тител. То значи да је већ тада било јасно да су Турци угрозили и подручја преко река. Исто као и миром 1503, предвиђена је потпуна слобода кретања за посланике и трговце. Текст мира су издале и угарска[12] и османска канцеларија. У прилогу је дат текст из османске канцеларије на латинском језику и потом у преводу на српски језик.[13] Поред тога, постоји и ћирилична верзија овог уговора проистекла из султанове канцеларије.[14]

---

8 Јовака Калић, *Београд*, 229; Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи* 1, 126.

9 Ђурађ Сремац, *Посланица о пропасти угарског краљевства*, Београд 1987, 35–36; Алекса Ивић, *Историја Срба у Угарској*, 36–37.

10 Јовака Калић, *Београд*, 233–234; Ferenz Szakály*, Phases of Turco-Hungarian warfare before the batlle of Mohách (1365–1526*), 103.

11 Јованка Калић, *Београд*, 235–237.

12 Lajos Thallóczy, Sándor Horváth, *Alsó-Szlavóniai okmánytár*, Budapest 1912, 279–286.

13 Augustin Theiner, *Monumenta historica Hungariae* 2, 626–628.

14 О томе подробније вид.: Lejla Nakaš, *Ćirilični ferman sultana Selima iz 1519. godine (British Library Add. MS 8160)*, saopštenje sa Druge međunarodne konferencije „Sarajevo u svijetu“ održane 4–7. maja 2016. u Sarajevu.

Мир који је склопљен 1519. донео је извесно олакшање на угарско-турској граници. Локалне чарке нису престајале, али су сведене на најмању могућу меру.[15] Након што је умро султан Селим, нови султан Сулејман показао је извесну добру вољу да обнови овај мир, али његов посланик је на угарском двору примљен врло рђаво. То је само учврстило намеру младог султана да посегне за угарскм земљама. Он је већ 1521. године предузео поход у коме је озбиљно урушио њен одбрамбени систем уз сву унутрашњу кризу коју је угарска проживљавала последњих деценија.[16] После тешке и мучне опсаде изведене из залеђа града и из Срема, која је трајала скоро два месеца, коначно је пао и Београд, 29. августа 1521. године, најјаче упориште јужне Угарске. Она је тиме изгубила и последње утврђење јужно од Саве и Дунава. За Турке је то значило да су непријатељу одузели одличну стратешку позицију за напад на њихову територију, а уједно су је стекли за себе. Постали су доминантна сила на овом подручју.[17]

Текст мира из 1503. године гласи:

Nos Wladislaus Dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Cumanie, Bulgarieque Rex, ac Slesie et Lucembrgensis Dux, Marchioque Moravie et Lusacie et aliarum multarum terrarum Dominus etc. Notum facimus quibus expedit universis presentes litteras nostras patentes visuris et audituris : Quod quamvis illa pax et amicicia atque fraternitas, que inter nos et Serenissimum ac potentissimum Principem dominum Amyr zwlthan Bayazyth Turcorum Cesarem, multorumque aliorum Regnorum et terrarum Domiuum, Regnaque et terras atque dominia utriusque nostrum, aliquamdiu erat, propter certas res per hec tempora intermissa fuerit, ad apertumque bellum atque hostilitates devenerimus; tamen ex quo prefatus Turcorum Imperator optavit, ut rursus cum eodem, ac terris et dominiis suis, sicuti prius, pacem et amiciciam iniremus, ac invicem in bona quiete et vicinitate viveremus; Nos sicuti antea ita et

---

15 Сима Ћирковић, *Срби у одбрани угарских граница*, у: ИСН II, 465–466; Јованка Калић, *Београд*, 236–237.

16 Ferenz Szakály*, Phases of Turco-Hungarian warfare before the batlle of Mohách (1365–1526*), 104-105; Ђурађ Сремац, *Посланица о пропасти угарског краљевства*, 53–61, 68–69; Сима Ћирковић, *Средњи век, Шабац у прошлости I*, 105–107.

17 О стању у Београду, припремама и самој опсади детаљно: Јованка Калић, *Београд*, 239–268; вид. и: Geza Perjés, *The fall of the medieval kingdom of Hungary: Mohács 1526 – Buda 1541*, у: War and society in east central Europe, vol. XXVI, Budapest 1989, 95–104; Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш*, Историја Мађара*, 182–183; Гавро Шкриванић, *Турски поход против Угарске и освајање Београда 1521*, ВИГ 18/3 (1967), 144–173; *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867*, 149–160; Глиша Елезовић, Гавро Шкриванић, *Како су Турци након више опсада заузели Београд*, 30–37; Ема Миљковић-Бојанић, *Путопис и историјски извор: Београд у 16. веку*, у: Београд у делима европских путописаца, Београд 2003, 48–51; Gusztáv Wenzel, *A Hedervári Ferencz jószágai feletti per és itélet 1523-ben*, Pest 1859.

nunc, eiusdem Cesaree Majestatis pacem, amiciciam et fraternitatem non aspernandam duximus, et cum Majestate Sua ad hos infrascriptos articulos pacis et treugarum in nomine Maximi Dei devenimus. Imprimis: Quod nos Rex Hungarie facimus et firmamus cum prefato Serenissimo Cesare Turcorum pro nobis et uniuersis Principibus, Regibus et Potentatibus Christianis, preterea pro lllustrissimo Dominio Venetorum similiter confederatis nostris, et universa Christianitate, et pro omnibus nobis confederatis, terrisque Regnis et Dominiis nostris, ac prefatorum Regum, Principum et Potentatuum, ac eciam prefati Illustrissimi Dominii Venetorum, et universa Christianitate, firmam pacem et amiciciam; ita quod a modo in antea fiat et sit inter nos et dictos omnes Principes, Reges et Potentatus Christianos, et similiter Illustrissimum Dominium venetorum universamque christianitatem ab una, et inter, prefatum Cesarem Turcorum, ac cum nobis suis sibi subjectis et adherentibus, parte ex altera, Regna quoque, terras, insulae et dominia utriusque partis, sit firma et vera pax et amicicia duratura per septem integros annos; et incipiat a vigesima die mensis Augusti anni presentis; ita videlicet, quod si infra vel ante dictos septem annos aut Majestatem Nostram, aut Majestatem Cesaream, ex quo omnes morituri sumus, mori contingeret (quod Deus longe differat et avertat) pax quoque ista eo casu finita et exspirata esse intelligitur. Item quod ista pax sit pro nobis et Regnis nostris, precipue Hungarie, Bohemia, Dalmacie, Croacie, Sclavonie etc. et eciam pro toto Dominio Moravie, et pro utroque Ducatu Slesie ac Dominio Lusacie, et terris Moldavie, quam eciam Transalpine, cum eorum Waywodis Kara Bogdan et Radwl, et cum omnibus filiis et successoribus eorum. Ita quod isti Waywode, et terre eorum penes nos Regem Wladislaum in hac pace inclusi intelligentur; et quod tributum ac munus et servicia, que hactenus Cesareo Majestati solverunt, ita et deinceps serviant, et plus ab eis non expetatur, neque aliqua calumpnia ad eos imponatur; similiter que nobis hactenus solverunt, et deinceps ea solvant, et plus ab eis non expetamus. Insuper Ragusium civitas nostra Dalmacie, cum omnibus castris, civitatibus, terris, pertinentiis et metis ejusdem, ac eciam insula tota cum suo dominio similiter penes Nos Regem Wladislaum in ista pace sit; sed tributum et servitia, que hactenus Cesarea Majestati solverunt et servierunt, ea deinceps quoque serviant, et plura servicia ab eis non expetantur, que prius non fuerunt; item partes Transsylvanie et Regnum Bozne cum castro Jayza et aliis castris, partibusque et pertinenciis ad ipsum spectantibus. Preterea pro castro glorioso Belgrad sive Nandoralba, similiterque pro castro Zeweryn et Zrebernyk, et cum castro Sabacz, et pertinenciis ac metis eorumdem; et denique pro reliquis omnibus nostris finitimis castris et ceteris vniuersis dominiis nostris et subditis quibus cunque nominibus nominatis, et in quibus cunque locis habitis et existentibus, ex nostra parte; item ex parte Cesaree Majestatis pro ipsa Majestate et pro toto Imperio eiusdem, ac terris et dominiis, ac eciam subiectis eiusdem, necnon dominiis et confnia tenentibus, ac terra Ducis cum ejusdem potestate et penes terram Ducis; cum castris Prolosacz, Ymoczky, Bog, Jerogwcza, Lywbesna, Mozthar, Pochycel, Blagay, Nowy, Ryzna, Klywch, Zamobor, Mileresowa, ac cum oppidis et civitatibus eorum, ex vna; et vltra hoc cum terra Bozne et quod ad eam pertinet, in ejusdem Bozne confinibus, cum castris Kamengrad, Klywch, Hlewna, Belgrad, Wenchacz, Komothyn, Wrathnyk, Jerbelycza, Thrawnyk, Dobowy, Maglay, et aliud Belgrad, Zwled, Thorychan, Fewarlak, Prozor, Bobowacz, Dwbrownyk, una cum civitatibus et oppidis; et item cum castro Zwonyk, et cum eorumdem pertinenciis; et item penes Danubium pro terra Rascie et castro Zmederew cum castro Hawal, Kwylych, Hram, Golubacz, et cum ipsorum oppidis et civitatibus;

et pro terra Brauychewa, et castris Florenthynet, Bdyn, cum oppidis et tota terra Bdyn; et idem pro terra Cesaris Sysman, hoc est Bolgarorzag, et confinibus ejusdem, ac castris Orahonor et Nykopolye, Jwrgeuo et Rwz, cum oppido, et eorundem pertinenciis; item pro castris Agyerme, hoc est Neztherbelgrad et Kylye, et cum omnibus corum pertinenciis, et ultra Suas terras a mari usque ad aliud mare, que ad illa pertinent, omnia in simul in istis treugis et pace et habeantur et contineantur. Similiter fiat et sit ista pax pro universali statu Sancte Romane Ecclesie, necnon Regibus et Principibus ac Potentatibus predictis, videlicet Romanorum, Francie, Hispaniarum, Anglie, Portugalie, Polonie Regibus; item pro dicto Illustrissimo domino Leonardo Lauredano Duce et ipso Dominio Veneciarum, necnon tota Italia et Regno Neapolitauo, et insula Sicilie, ac Magno Magistro Rody, et insula Chw, ceterisque Principibus ac Potentatibus Christianis, ipsaque vniversa Christianitate, et cunctis ipsorum Regnis, terris, dominiis, castris, civitatibus, portubus, villis et aliis quibuscunque locis eisdem mediate sive immediate subjectis, ipsorumque Statibus, Ducibus, Feudatariis, Gubernatoribus et Vasallisi et quibuscumque ipsorum subditis. Ita quod ipse universalis Status Sancte Romane Ecclesie, atque omnes Principes et Potentatus Christiani, et inter alios dictum Illustrissimum Dominium venetorum, et universa Christianitas penes nos in istis treugis et pace includantur et habeantur, cum terris, dominiis et subditis eorum, eandem pacem atque amiciciam cum dicta Cesarea Majestate terrisque, dominiis ac subditis et adherentibus eiusdem, quam nos cum tetris, Regnis et Dominiis nostris cum eadem habemus; ipseque Imperator Thwrcorum nos et dicta Regna ac Dominia nostra dicteque Sancte Romane Ecclesie Statum, Provincias et Duces, Marchiam videlicet Anconitanam et Romandiolam, ceteros que Principes, Reges et Potentatus pretactos, ipsumque Illustrissimum Dominium, uniuersam Christianitatem, omnesque penes nos incluses, eurumque Regna provincias tarras et dominia, castra, civitates, insulas, portus, villas et alia quecunque loca et ipsorum subditos et ad eos pertinentes, palam vel occulte, directe vel indirecte, per se vel per alios, sive per mare, sive per terram, in nullo penitus offendat, aut inpediri faciat. Et nos tandem hujusmodi pacem hoc modo confectam, deduci faciemus ad noticiam omnibus predictis Regibus et Principibus ac Potentatibus Christianis, ut si in pace ista nobiscum permanere voluerint, unusquisque eorum infra spacium unius anni litteras et sigilla sua ratificationis et recognicionis cum nuncio suo ipsi Cesari Turcorum mittat; pro universali vero Statu Sancte Romane Ecclesie nos sponte promittimus; qui autem infra illud tempus non miserit, ab hac ordinacione, et extra pacem nominetur et intelligetur, ac in pace ne sit. Item casu quo per aliquem Principum seu Regum et Potentatuum Christianorum predictorum ista pax violaretur, nichilominus ista pax inter nos et alios Principes Christianos, qui hanc pacem ratificaverint, et qui eam non violaverint, ipsum quoque Illustrissimum Dominium Venetorum, firma et inviolata atque in vigore suo permaneat; et tantummodo illi violatari, et non aliis ista pax violata intelligatur. Item quod ab utraque parte, hoc est tam ex parte ipsius Cesaree Majestatis, quam eciam ex parte nostra et dictorum Principum Christianorum, et ipsius illustrissimi Dominii Venetorum, et maxime confinium Sue Cesaree Majestatis committatur seriose et districte subditis omnibus confnia tenentibus, ut hanc pacem firmiter observent, neque aliqua dampna committant, sub pena capitali. Et si qui subditorum alicujus partis contra hujusmodi mandatum facerent, pena debita puniantur. Quod si alique differencie vel dampna aut rapine tempore medio hinc inde fierent vel committerentur, que tamen ne fiant cavendum, providendum erit; ista pax nichilominus propterea rupta et violata,

non inteligatur, sed revisionem ejusmodi dapnorum teneatur tam Cesarea Majestas, quam Nos Rex, et dicti Principes Christiani, quibus forte hujusmodi dampna illata fuerint, ipsumque Illustrissimum Dominium Venetorum homines et judices suos ad confinia mittere, qui tandem in confinibus ipsa dampna commissa revideant et rectificent, ac perpetratores eorundem debita dignaque pena puniant; et propterea, ut prefertur, ipsa pax per hoc non videatur esse violata et rupta, sed maneat in vigore suo. Item quod ex utraque parte provideatur et caveatur, et taliter confinia tenentibus committatur atque precipiatur; quod nulle penitus incursiones eciam leves et parve, et neque rapine vel furta, que per chathos et martholoozos fieri solent, deinceps fiant; et unde hec fieri contingerent, non solum illi, qui talia facere auderent, sed eciam officiales et confnia tenentes, unde scilicet talia committerentur, debita pena puniantur, et insuper ad resarciendum omnia dampna commissa compellantur. Et donec pax ista fuerit ex ambabus partibus, ut castra de novo non erigantur. Item quod durante ista pace et amicicia Cesarea Majestas per Regna, terras, et Dominia ad nos Regem prefatum qualitercunque pertinentia, ad alicujus Principis seu Potentatus Christiani Regna, terras, Dominia, et subditos, exercitum seu magnum sive parvum, absque Nostro, Regis scilicet prefati, aperto consesu et voluntate in nullo casu, nullaque racione et occasione transmittat, et neque suis Basis, Consiliariis, Waywodis, Officialibus vel Capitaneis transmittere permittat. Item quod deinceps durante pace ista sive treugis, Oratores et Nuncii utriusque partis libere et secure sine omnibus litteris assecuracionis, et absque obsidibus aliquibus, hincinde vadant, et redeant, et nemo sit ausus ipsos impedire, sed tales oratores et nuncios Semper per officiales confinia tenentes cum honore usque ad presenciam illius Principis, ad quem missi sunt, conducantur. Item quod mercatores tam nostri et dictorum Principum nobiscum in hac pace inclosorum et hanc pacem ratificancium, ipsiusque Illustrissimi Dominii Venetorum, quam eciam Cesaree Majestatis et suorum, libere, pacifice et sine omni impedimento, et absque aliqua formidine, ambulent et proficiscantur ex ambabus partibus, et quod eis sit libertas mercandi et negociandi juxta consuetudinem illius patrie seu terre, ad quam venerint, solutis de more tamen solvendis; et quod libere Semper ubicunque voluerint, cum rebus et mercibus eorum stare, morari et tandem abire permittautur. Que omnia et singula supradicta hujusmodi pacem et amiciciam ac fraternitatem concernencia Nos Wladislaus Rex prefatus promittimus in verbo nostro Regio ac fide nostra Christiana, juramusque per Deum viuum, qui celum et terram creavit, et per Gloriosam ejus Genitricem Virginem Mariam, ac per quatuor Evangelistas, omnesque Sanctos et Sanctas Dei, firmiter et inviolabiliter, sine omni dolo et fraude, nec velle illis palam vel occulte, directe vel indirecte, quovis quesitio colore contraire, donec et quousque Sua Cesarea Majestas eam ipsam pacem recte tenebit et observabit. Harum nostrarum, quas ob majorem firmitatem Omnium supradictorum dupplici majori sigillo Nostro communiri fecimus, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude XX. die Mensis Augusti supradicta, anno Domini millesimo quingentesimo tercio, Regnorum nostrorum anno Hungarie quarto decimo, Bohemie vero trecesimo quarto.

Превод:

Ја, Владислав, по милости Божијој краљ Угарске, Чешке, Далмације, Хрватске, Босне, Србије, Галиције, Куманије и Бугарске, војвода Шлезије и Луксембурга и маркгроф Моравске и Лужице и господар многих других земаља итд. Дајем на знање свима којих

се тиче, а који ће чути и видети ово моје писмо: Иако је онај мир и пријатељство и братство које је између мене и пресветлог и премоћног владара господина Емира султана Бајазита, турског цара и господара многих других краљевстава и земаља, као и мир између наших краљевстава и земаља трајао неко време, ипак је због извесних ствари сада прекинут, што нас је довело до отвореног рата и непријатељства. Свеједно, турски цар је изнова пожелео да с њим и његовим земљама и поседима, као и раније, склопим мир и пријатељство те да међу собом у добру спокојно у суседству живимо; Ја, како ни некада тако ни сада, мир, пријатељство и братство с Његовим царским величанством нисам довео у питање, те сам с њим у име Свевишњег Господа склопио мир и примирје на основу доленаведених чланова. Прво: да сам ја, краљ Угарске, начинио и потврдио чврст мир и пријатељство са пресветлим турским царем у своје лично име и у име свих владара и виђенијих хришћана, затим и у име пресветлог господара Венеције – који су моји савезници, и у име целокупног хришћанског света и свих мојих савезника, и у име мојих земаља, краљевстава и поседа, као и поседа поменутих краљева, владара, моћника и такође поменутог пресветлог млетачког господара и целокупног хришћанства; на тај начин, како је раније било, нека је и сад између мене и поменутих свих владара, краљева, виђенијих хришћана са једне, и поментуог турског цара са друге стране, и између свих мени и њима подређених краљевстава, земаља, острва и поседа са обе стране, нека је начињен чврст и истински мир и пријатељство који треба да траје седам целих година, и који започиње двадесетог дана месеца августа текуће године; И то тако да, ако раније, односно пре истека поменутих седам година, моје величанство или царско величанство, будући да смо сви смртни, задеси смрт (коју нека Бог дуго одлаже и одагнава), у том случају се, пак, тај мир има сматрати завршеним и истеченим. Исто тако, нека је овај мир начињен у моје име и у име мојих краљевстава Угарске, Чешке, Далмације, Хрватске и Славоније, и такође целог поседа Моравске и оба војводства Шлезије и Лужице и земаља Молдавије и Влашке с њиховим војводама Карабогданом и Радулом и са свим њиховим синовима и наследницима. Тако да се те војводе и њихове земље, који су уз мене, краља Владислава, имају сматрати обухваћени овим миром; и да порез, дужност и служба које су до сада вршили према царском величанству, нека их и даље врше, и да се од њих не тражи више од тога, нити да се на њих наметне било какав приговор тим поводом, исто као што су према мени до сада извршавали, и даље нека тако чине и више од њих не тражим. Надасве, мој далматински град Дубровник са свим тврђавама, градовима, земљама, поседима и њиховим границама и такође цело острво са његовим поседом исто тако је са мном, краљем Владиславом, у том миру; али порез и служба које су до сада плаћали и служили царском величанству нека и даље извршавају и нека се од њих не захтева више службе него што је то било раније; исто важи и за делове Ердеља и краљевства Босне са тврђавом Јајце и другим тврђавама, пределима и поседима који им припадају. Затим, што се тиче славног Београда односно Нандоралбе и исто тако тврђаве Северин и Сребрника и тврђаве Шабац и свих њихових поседа и граница, и коначно што се тиче свих осталих мојих пограничних тврђава и осталих мојих поседа и поданика заједно, којим год се именом звали и на којим год местима се налазе и постоје – са моје стране, исто тако са стране царског величанства, што се тиче самог Величанства и његовог целокупног царства, земаља и поседа и такође

његових поданика, као и пограничних поседа и имања и земље Херцеговине са њеном облашћу и ониме што иде уз земљу Херцеговину са тврђавама Проложац, Имотски, Рог, Jerogwcza, Љубушки, Мостар, Почитељ, Благај, Нови, Рисан, Кључ, Самобор, Милешева, и са њиховим варошима и градовима, са једне стране; и даље са земљом Босном и ониме што њој припада, односно у границама Босне са тврђавама Каменград, Кључ, Ливно, Биоград, Венчац, Комотин, Врандук, Jerbelycza, Травник, Добој, Маглај, други Биоград, Сусед, Торична, Фенерлик, Прозор, Бобовац, Дубровник заједно са градовима и варошима; исто тако са тврђавом Зворник и њеним поседима; исто тако уз Дунав, што се тиче земље Рашке и тврђаве Смедерево са тврђавама Авала, Кулич, Храм, Голубац са све њиховим варошима и градовима; што се тиче земље Браничево и тврђава Флорендин, Видин са варошима и целом земљом Видин; исто тако што се тиче земље цара Шишмана, односно Бугарске и њених граница и тврђава Орјахово, Никопоље, Ђурђево и Русе, са вароши и њиховим имањима; исто тако што се тиче тврђаве Акгермен, односно Neztherbelgrad и Христове Келије са свим њиховим имањима, и даље њене земље од мора све до другог мора које су јој присаједињене, сви они су на сличан начин овим миром обухваћени и у њему садржани. Исто тако нека овај мир постоји и важи за све припаднике Свете римске цркве као и за поменуте краљеве, владаре и моћнике дакако и за Римског краља и краљеве Француске, Шпаније, Енглеске, Португалије, Пољске; исто тако за поменутог пресветлог господина дужда Леонарда Лауредана и његов млетачки посед, као и за целу Италију и напуљско краљевство и острво Сицилију и за великог мештера Родоса и за острво Крит и остале хришћанске владаре и моћнике и целокупно хришћанство заједно са њиховим краљевствима, земљама, поседима, тврђавама, градовима, лукама, селима и свим којим год местима која су им било посредно било непосредно потчињена, њиховим сталежима, војводама, феудалцима, губернаторима и вазалима и којим год њиховим поданицима. Тако да сви сами припадници католичке цркве и сви хришћански прваци и моћници и између осталих поменути пресветли млетачки господар и целокупно хришћанство су уз мене у ово примирје и мир укључени и у њему садржани заједно са земљама, поседима и њиховим поданицима, у исти тај мир и пријатељство са поменутим царским величанством и његовим земљама и поседима, поданицима и подложницима, какав и ја заједно са својим земљама, краљевствима и поседима имам са њим; и сам турски цар мене и поменута моја краљевства и поседе и поменуту државу свете римске цркве, провинције и дукате, марке, дакако Анконитанску и Романдиолу, и остале поменуте владаре, краљеве и моћнике и самог пресветлог млетачког господара, целокупно хришћанство и све који су уз мене укључени, њихова краљевства, провинције, земље, поседе, тврђаве, градове, острва, луке, села и друга која год места и поданици који им припадају нека их не напада нити угрожава било јавно или тајно, посредно или непосредно, он сам или преко других, ни преко мора ни преко земље. Ја ћу, најзад, учинити да, овакав и на овај начин срочен мир, буде предат на увид свим поменутим краљевима и владарима и виђенијим хришћанима, да ако буду желели да остану уз мене у овом миру, свако од њих нека у року од годину дана пошаље турском цару легата са писмом и печатом о потврди и признавању /мира/; у име Свете римске цркве ја на своју руку јемчим; а ко /други/ у овом року не пошаље /изасаланика/ има се сматрати изузет од ове наредбе и изван овог мира, нека не буде у миру. Исто тако

у случају да овај мир буде нарушен од стране неког од поменутих владара или краљева или виђенијих хришћана, нека овај мир између мене и других хришћанских владара који овај мир буду потврдили и који га не буду повредили и такође самог пресветлог млетачког господара, не буде ништа мање чврст и нека остане на снази, на тај начин се они имају сматрати кршитељима мира, а без да је мир за друге нарушен. Исто тако, са обе стране, тј. како од стране царског величанства, тако и са моје стране и поменутих хришћанских владара и самог пресветлог млетачког дужда, и то поготово на граници његовог царског величанства, те да се озбиљно наложи свима, посебно онима који држе погранична подручја да овај мир чврсто чувају и да се не почини никаква штета, под претњом смртне казне. И ако неко са било које стране почини повреду ове наредбе нека се адекватно казни. Ако настане некаква неслога или се почини нека штета или похара током овог времена, а свеједно треба пазити да то тога не дође, штета ће бити надокнађена; а овј мир се због тога нема сматрати ништа мањим или нарушеним и повређеним, него се има извршити процена поменуте штете како од стране царског величанства, тако и са моје стране и поменутих хришћанских владара којима некаква велика штета буде учињена, а сам пресветли млетачки господар нека пошаље своје људе и судије на границу који, напокон, нека поново сагледају почињену штету и нека је исправе, а починиоце штете нека дужном и достојном казном казне; и због тога нека се, како је истакнуто, овај мир не сматра нарушеним и повређеним, него нека оснтане на снази. Исто тако и једна и друга страна морају да се постарају, а то важи и за оне који држе погранична подручја, да се ни у најмањој могућој мери не чине отимачине, крађе или пљачке, које обично чине чете или мартолоси и нека буде јасно да, уколико се то буде догађало, одговорност неће сносити само они који се на то дрзну, већ и службеници и држаоци пограничних имања где се дакако на тај начин скриви, нека се казне дужном казном и надасве натерају на накнаду почињене штете. И док овај мир буде трајао нека се ни са једне стране изнова не подижу тврђаве. Исто тако за време трајања овог мира и пријатељства нека царско величанство ни у ком случају, ни из ког разлога и ни у којој прилици не шаље ни велику ни малу војску преко краљевстава, земаља, поседа и преко мојих каквих год имања нити ка било ком владару или хришћанском краљевству, земљама, поседима и поданицима, без мог (дакако поменутог краља) јасног пристанка и жеље, нити да дозволи својим пашама, саветницима, војводама, службеницима или капетанима да они то чине. Такође за време трајања овог мира или примирја нека посланици и изасланици обе стране слободно и сигурно без икаквих заштитних писама и без било чијег спречавања са обе стране одлазе и враћају се, и нека се нико не усуди да их зауставља него нека такви посланици и изасланици увек буду преко службеника пограничних поседа са почастима доведени у присуство оног владара код кога су послати. Исто тако да трговци, како моји и поменутих владара који су уз мене укључени у овај мир и који су овај мир потврдили и самог млетачког господара, тако и трговци царског величанства и његових људи нека слободно, мирно и без икаквог заустављања и без било каквог страха путују и крећу се са обе стране, и нека су им допуштене слободе трговања и пословања по истим обичајима оне државе или земље у коју долазе, плаћајући само оно што су уистину дужни да плате; нека им је дозвољено да увек, где год желе, слободно стану и задрже се са својим стварима и трговачком робом, те затим

одатле оду. Све горе поменуто уопштено и појединачно што се тиче оваквог мира, пријатељства и братства, ја Владислав, поменути краљ, обећавам својом речју и својом хришћанском вером и заклињем се живим Богом који је створио небо и земљу, и његовом хваљеном мајком девицом Маријом, и четворицом еванђелиста и свим Божијим светитељима и светитељкама, чврсто и непоколебљиво, без икакве лажи и преваре да не желим ни јавно ни тајно, ни непосредно ни посредно ићи против њих /мира, пријатељства и братства/ какве год врсте притужба била, докле год се његово царско величанство буде исправно држало овог мира и поштовало га. Овим путем, снагом и сведочењем овог писма, све горе наведено сам задрад најјаче потврде учврстио својим великим дуплим печатом. Издато у Будиму поменутог 20тог дана месеца августа лета Господњег 1503, 14. године моје владавине Угарском, а 34. године владавине Чешком.

Текст мира из 1519. године гласи:

Gracia dei. Ego magnus dominus st potens Cesar, et magnus Amyr Zulthan Zelimza omnibus terris, marttimis, necnon Iramie, Karamanie, Natolie, Romanie, Persie aliarumque multarum terrarum dominus, Memorie comendamus universis et singulis hominibus, quibus expedit, et ante quem debent presentes nostre patentes perlegi et audiri. Ita intelligat in omnibus princeps Regum Rex Hungarie Bohemieque necnon aliorum multorum dominus Rex Ludovicus, ad Maiestatem nostram proximis annis egregium et honoratum Banum Zeverimiensem Barnabam Belay oratoris more mittendo a Maiestate nostra Cesarea ad tres annos fedus pro bono pacis et amicitie. Igitur Maiestas nostra Cesarea propter voluntatem Regie Maiestatis benivole ad tres annos pacem et treugas acceptavit, et conclusit presentis anni Nativitatis Christi 1519. mensis Aprilis prima die, ad tres annos integros pacem et treugas feci st conclusi isto modo: Quod in ista pace cum Cesarea Maiestate nostra, et consiliariis ac dominis, necnon Regnis, Castris, Civitatibus, Villis, Districtibus, et imprimis superior terra ducis Nowy, Prylosacz, Imoczka, Kog, Hadgoracz, Lyubyska, Mosthaar, Pochitel, Blagay, Kyzan, Clyuch, Zamobor, Myloseva cum Civitatibus et cum omnibus suis confinibus insimul; item terra Bozne una cum suis pertinenciis, et in prefate Bozne finibus Castris Viczt, Kamegrad, Klywch, Zlevan, Beograd, Wenchacz, Komothin, Thrawnyk, Prepelicza, Vranduck, Dobwy, Maglay et aliud Beograd ac Zuzed, Thoryczna, Feuerlyk, Prosor, Bobovacz, Dubrownyk cum opidis et Civitatibus ac terris insimul, et eciam cum Castro Zwornyk cum suis opidis et villis; item penes Danubium cum terra Kascie, et cum Zenderew et suis pertinenciis, et in finibus Zenderew cum Castro Zavala, Kulyk, Zaram, Golubacz cum suis opidis et terris, Branyczew cum omnibus districtibus, confinibus terrisque insimul, et eciam cum Castro Florenthin et Castro Bodon aliisque omnibus opidis ipsorum et confinibus districtibusque, necnon tota terra Bodomensi, et eciam cum terra Cesaris Sysman, et in finibus Sysman cum Castro Orazowo Nykopolye, Zolownyk et Iurgyewo, Kusly cum opidis ipsorumque omnibus terris Bulgarie finibusque ac terris insimul; item in inferioribus partibus cum castro Dyrztor, et Syrzowa Kylie, et item cum castro lingua Thurcaly Akyeme vocato, Hungarica autem Neztherfeyerwar, et cum ipsorum pertinenciis simul et vadis, et insuper omnibus terris et finibus a mare ad aliud usque mare et ad eas pertinentibus et spectantibus insimul in ista prefata pace, ut intelligantur; item dominia Maiestatis nostre non

nominata, neque in litteris scripta castra et terre cum omnibus confinibus ac villis in pace sint insimul et prefatis locis, Castris, Civitatibus, terris cum omnibus districtibus ipsorum a Regia Maiestate et dominis Kams et subditis Regie Maiestatis ex parte omnium ipsorum, ut non sit impedimentum aut malum, neque transitus cum mala voluntate, sed libere in pace intelligantur. Tandem similiter et Regie Maiestatis subditis, terris et Regnis Hungarie, Bohemie et cum Marchionatu Moravie et Ducatu utriusque Slesie, et cum ducatu Lusacie, et cum ducatu sex Civitatum cum omnibus suis subditis, terris, necnon Dalmacia, Croacia et Sclavonia terris; item terra Transilvania et terra Bozna cum omnibus suis Castris, Castellis, Civitatibus,opidis villisque et districtibus, terrisque et confinibus in medio et extra medium; item in Castro Iaycza et Banyalwka, Zweczay cum Castro Verbaz et ex oposito Zenderew penes terras nostras cum Castris Regie Maiestatis Sabacz, Barych, Barka, Iarak; item cum Castro Regie Maiestatis Nandor, Alba penes Danubium, Zemlim, Zalonkemen et Thithyl cum Castro Zewrin, Beiava, Myza, Ald, Peeth, et item cum castro Regio Themeswar simul cum omnibus pertinenciis omnium prefatorum Castrorum, Civitatum et terrarum Regie Maiestatis et cum omnibus dominiis, castris et castellis, civitatibus, locis ac villis et omnibuscumque terris tam Maiestatis sue Regie, quam subditorum sue Maiestatis ubivis existentium, et quomodocunque vocitentur, prout prefertur infra tres annos integros, infra terminum pacis et amicicie in ista pace penes suam Regiam Maiestatem insimul sint et habeantur, et istis omnibus locis, castris, castellis, opidis, dominiis, civitatibus et villis, terris et confinibus ac districtibus, et cum subditis Regie Maiestatis, ex parte nostre Cesaree Maiestatis ac Bassarum, necnon Capitaneorum, Wayvodarum aliorumque quorumvis subditis scilicet et subiectis sue Regie Maiestatis non impediatur, neque aliquod impedimentum fiat, neque transitus cum mala voluntate, sed nec damnum inferatur, imp pacifice in pace intelligantur, et similiter ex parte Regie Maiestatis fiat, et ex ambabus partibus, nec per exercitum, neque per Haramlwk, neque per Chetam, nec palam neque oculte mittatur, nec pertranseatur. Item propter voluntatem Regie Maiestatis infrascriptos christianos principes acceptavi ad Treugas, in primis Romanus pontifex cum subditis et cum omni potentatu atque Collegio tocius Romane Ecclesie, et cum ipsorum tenutis, item Rex Polonie, Patruus Regie Maiestatis, et Carolus Rex Hispaniarum et Ferrando frater suus Dux Burgundie, Affines et amici Regie Maiestatis cum tota terra Italie et Regno Neapolitano, et item cum Insula Cicilia et aliis omnibus Regnis, dominiis subditisque, et terris cum omnibus prefatis christianis principibus isto modo verbum conclusimus et taliter fecimus concordiam, ut ex prefatis principibus christianis Romanus pontifex super Regiam Maiestatem in ista pace stet, preter prefatum Romanum pontificem alii prefati christiani domini principles, cuicunque placebit, infra unum annum per oratorem sigillatas litteras ad meam Cesaream Maiestatem mittant, quod sint in pace insimul, qoud si quicumque prefatorum principum infra unum annum per oratorem sigillatas litteras non miserit, in pace non sit. Item ex istis prefatis christianis principibus quicumque pacem non servaverit sive occulte, sive manifeste per mare aut per terram Maiestatis nostre propter depredationem aut rapinam, si cum exercitu intraverit tali tempore ex parte Regie Maiestatis propter talem principem, ut sua Maiestas se non ingerat contra talem, ex parte Cesaree Maiestatis noste si hostilitatem voluerimus facere solum privatim cum tali malefactore, ut ulciscamur et vindicemur; quicumque autem malum non fecerit et pacem firmiter servaverit, cum tali pax non frangantur infra prefatum terminum, et a prefatis principibus infra unum annum orator non existens missus, aut ex parte ipsorum

aliquod malum contra pacem patratum fuerit, ob id inter Maiestatem nostram et Regiam ista pax nonfrangatur, sed firmiter servetur. Eandem Karabogdan, alio nomine Stephanus Vayvoda cum tota terra Moldavie cum fratribus, et qui fuerit post cum Vayvoda cum tota terra Moldavie cum fratribus, et similiter dominus terre Transalpine Bazaraba Vayvoda cum filiis, et qui fuerit post eum Voyvoda, cum tota terra Transalpina in ista pace penes Regem insimul ut sint, sed tributum ac donum et servicia, prout hactenus more consueto solverunt et servierunt Maiestati nostre Cesaree, ita similiter deinceps serviant et persolvant, et plus ab eis nihil exigatur neque innovetur; similiter Atx et Civitas Ragusium cum opidis et cum toto dominio in ista pace penes Regem insimul ut sint, sed tributum ac donum et servicia, prout hactenus Regie Maiestati dederunt et facerunt, ita deinceps quoque ut dent et serviant , et plus ab eis nihil exigatur neque innovetur. Item durante ista pace ex ambabus partibus denuo Arces non erigantur, item Maiestatis nostre confinia tenentes domini, et similiter Regie Maiestatis domini confinia tenentes et Bani, necnon in ista pace qui fuerint christiani principes et ipsorum domini confinia tenentes, atque Capitanei per aridum et per mare, ad quem locum missi fuerint oratores et cursores, ut pro eis pignus non querant, sine litteris et sigillo et sine aliquo obside, ac sine omni timore pacifice et libere recedant et veniant, nemo ipsos impediat, et ante cuiuscumque nostrorum amborum faciem inter nos oratores mittentur sut cursores, confestim dimittantur, et nostrum omnium mercatores per terram et per mare inter nostras terras in pace et protectione stent et proficiscantur, et sit eis libertas negociari lege illarum partium et illius terre, ad quam pervenerint, persolvendo iuste, quod decet, et quod illi omnes mercatores ubicumque proficiscenur et pausabunt, neque in persona nec in rebus ipsorum impediantur nec damnificentur, neque rapine alique, nec malum aliquod eis inferatur, et ubicunque voluerint pausare, quantum eis placebit, pausent, et tandem, dum abire voluerint, sine impedimento ac retencione pacifice discedant: quod si ex quacumque parte aliqualiter contingenter et inconsiderate mercatoribus aliquod malum fieret, id forti iudicio revideatur atque cognoscatur, ut tali malefactori finis imponatur, et ex parte talis malefactoris damnum passo resarciatur et satisfiat, et ex quacunque parte nostrorum terris nostris infra terminum pacis unus alium depredaretur aut interficeret, contra pacem excederet, si aliquod malum commiserit, in quocumque loco eiuscemodi malum atque damnum factum fuerit (quod non putamus), tunc pro revisione ex ambabus partibus principales iudices mittantur, qui iure et iusticia revidentes et intelligentes prefata damna rectificent, et ille, qui in isto negocio culpabilis inventus fuerit, lege castigetur, sed pro tali re pax non frangatur, et ista stet, Illis autem, qui confinia tenent, valde stricte commitatur per terram et per mare, quod inter nos omnium nostrum in terris et dominiis oculte aut manifeste exercitus sive Haramlwk aut Cheta non pertranseat, neque Martholoczy, neque ceteri alii, qui penes nos essent, unus alteri damnum aut malum non faciat, et ex quacunque pparte aliquod malum commiteretur, non solum malefactori tali finis videatur, sed si talis res cum scitu domini illius, qui confinia teneret, facta et commisa extiterit, in isto casu eciam tali domino, qui confinia teneret, finis videatur, et item omnibus dominis Banisque et Capitaneis valde stricte commitatur, quod tam per terram quam per aquam iuxta predictam concordiam infra terminum pacis istam amiciciam et istam pacem sine omni occasione et fraude firmiter et pacifice custodiant. Tandem ex parte christianorum principum et potentatuum, qui nobiscum in pace essent, et ex talibus, si cum Maiestate nostra aliqua hostilitas facta fuerit, tali principi, si Regnum penes Regnum Regie Maiestatis esset, et si dubitaretur ad suam terram

proficisci, ita quod si esset eundum per terram Regie Maiestatis, hoc tali tempore sine scitu ... per terras su Maiestatis Regie non pertranseantur, sed neque exercitus nec per Bassas, neque consiliarios, nec confinia tenentes, nec Vayvodas, neque officiales aliquomodo mittatur, Regia Maiestas autem similiter faciat. Eandem istam prefatam pacem et amiciciam pro inviolabili observacione Maiestas nostra Cesarea conscribens presentes litteras iuramentales felici manu mea Cesarea prefato oratori Barnabe Belay dando, et eandem pacem pro firmiter et inviolabiliter observanda iuro in primis, qui celum et terram creavit, et centum ac viginti milia prophetas misit atque nostrum optimum purum prophetam generosum Mohmeth Muzthafam, qui de celis libros dei accepit, ad maximum et potentissimum dominum deum iuro, quod ex istis litteris, quecumque scripta sunt, Maiestas nostra Cesarea omnia observat sine omni dolo et fraude, et interim donec ex parte Regie Maiestatis contra pacem et iuramentum aliqua alia res non fuerit, neque ex parte Maiestatis nostre Cesaree fiet. Tandem ut sit isti paci inicium mensis Aprilis prima die Anno Nativitatis Christi 1519. Scripte Maii die tricesima in Adrianopoli sede Imperiali.

Превод:

По милости Божјој, ја, велики господар и моћни цар, те велики емир и султан Селим, господар све земље и приморја, Јерменије, Караманије, Анадолије, Романије, Персије и бројних других територија, овим документом дајем на знање свим људима којих се то тиче следеће, и заповедам да документ буде јавно пред њима изложен и прочитан: нека буде дато на знање да је први међу краљевима, краљ Угарске, Чешке и бројних дугих земаља, господин краљ Лајош, претходних година слао Мом царском величанству изузетног и поштованог северинског бана Барнабу Белаја као преговарача, да од мене издејствује трогодишњи споразум о миру и пријатељству. Стога је, дакле, Моје царско величанство, пошто је то жеља краљева, добронамерно одлучило да прихвати склапање примирја и мира, те такав споразум и закључило тако да важи од првог дана месеца априла, 1519. лета од рођења Христовог. Мир је закључен на целе три године, и то на овај начин: овим споразумом с Мојим царским величанством, саветницима и велможама, а исто тако и земљама, утврђењима, градовима, селима и областима, мир склапају пре свега горњи део Херцеговине, Нови, Проложац, Имотски, Рог, Надгорац, Љубушки, Мостар, Почитељ, Благај, Рисан, Кључ, Самобор, Милешева са свим својим градовима и међама; исто тако и области у Босни заједно с оним што им припада, те пограничним босанским утврђењима Каменградом, Кључем, Ливном, Биоградом, Венчацем, Комотином, Травником, Препелицом, Врандуком, Добојем, Маглајем, још једним Биоградом, Суседом, Торичном, Фенерликом, Прозором, Бобовцем, Дубровником са својим мањим и већим градовима и областима, утврђењем Зворником са својим градовима и селима; потом и област око Дунава с Рашком и њеним градовима и областима, са Смедеревом и оним што му припада, с Авалом, Куличем, Храмом, Голупцем са својим градовима и земљом, Браничевом с областима које му припадају, као и пограничом земљом, а исто тако и с утврђењима Видин и Флорендин, са свим градовима пограничним областима, као и видинском земљом, баш као и с областима цара Шишмана и, на њиховој граници, с утврђењима Орахово, Никопоље, Холовник, Ђурђево, Русе, са свом њиховом земљом и градовима Бугарске; такође с утврђењем Дристор и Христовом Келијом, а потом и утврђењем које се на турском зове

Акгермен, а на мађарском Несторфехервар те са свим што тим утврђењима припада, а уз то и са територијама од једног до другог мора и свим што под наречене областима потпада – за све се њих подразумева да су укључене у овај мировни споразум; ту су такође и области под влашћу Мог царског величанства које нису наведене и побројане, такође са својим међама, утврђењима, селима, и за све њих важи да треба да живе у миру са свим областима које припадају Његовом краљевском величанству, те његовим велможама и поданицима, и то тако да не долази ни до каквих препрека или злодела, преласка на туђу територију с рђавим намерама, већ да се функционише слободно и у миру. Све то исто, најзад, важи и за све територије под управом Његовог краљевског величанства, земљама Угарског краљевства, Чешке с маркгрофовијом Моравском те војводствима обе Шлезије, Лужичким војводством, Војводством 6 градова са свим њиховим поданицима и земљама, потом и земљама Далмације, Хрватске и Славоније; затим важи и за Ердељ и Босну са свим утврђењима, каштелима, већим и мањим градовима, селима, окрузима, земљом и међама, тако и за утврђења Јајце и Бањалуку, Звечај и утврђење Врбас, те, насупрот Смедереву и нашим територијама, важи и за утврђења Његовог величанства – Шабац, Барич, Барку, Јарак; односи се потом и на Београд на Дунаву, Земун, Сланкамен и Тител, утврђење Северин, Иршаву, Михалдом, Пећ, на краљевско утврђење Темишвар, уз све што поменутим утврђењима, градовима и земљама Његовог краљевског величанства припада – свим горенаведеним утврђењима, градовима и територијама Његовог краљевског величанства, са свим областима, утврђењима и каштелима, градовима, местима и селима те свим могућим територијама – како Његовог краљевског величанства, тако и краљевих поданика где год они обитавали и како год се звали, који треба да у наредне целе три године, колико траје споразум, поштују мир и пријатељство. На овим се, дакле, свим наведеним територијама очекује да поданици Његовог краљевског величанства, односно са стране Мог царског величанства, паше, капетани, војводе или било ко други од наших поданика не буде на било који начин осујећиван, нити да икоме ствара какве препреке, да не прелази на туђу територију с рђавим намерама, да не наноси било какву штету, већ да мирољубиво поступа и поштује мир. Исто то све важи и за другу страну – ни једна ни друга страна не смеју слати војску, "харамлук" или "чету", односно војске не смеју прелазити границу ни отворено нити тајно. Даље, по жељи Његовог величанства, укључио сам у овај мировни споразум и друге, доленаведене хришћанске владаре: најпре римског папу са свим његовим поданицима и читавим колегијумом римске цркве, потом су ту и краљ Пољске, ујак Његовог величанства, затим Карло, краљ Шпаније, и Фернандо, његов брат и војвода Бургундије, рођаци и пријатељи Његовог величантва, с читавом Италијом и Напуљским краљевством, као и с острвом Сицилијом и другим краљевствима и подређеним областима – са свим наведеним хришћанским владарима закључујем овај споразум о миру и слози, и то на такав начин да, од поменутих хришћанских поглавара, на првом месту стоји римски папа, одмах за њим и Његово краљевско величанство, а потом и остали хришћански владари како којем воља, уз обавезу да ми у року од годину дана преко гласника пошаљу потписано и запечаћено писмо као потврду да су део овог мировног споразума. Ко у наведеном року не буде тако учинио, рачунаће се да није део овог мира. Такође важи следеће: уколико неко од поменутих хришћанских владара – било отворено, било крадом – буде на копну или мору

прелазио на моју територију с војском зарад пљачке или отимачине, а Његово краљевско величанство не буде учинило ништа да то спречи, ја ћу лично од тог тренутка бити у непријатељству искључиво с дотичним и постараћу се да се за такве поступке достојно осветим. Ко пак буде поштовао мир и не буде у наведеном периоду чинио ништа лоше, с таквим се неће кршити одредбе овог мировног споразума. Уколико пак неко од наведених владара не пошаље у року од годину дана емисара зарад потврде споразума, а на то буде чинио било шта што његове одредбе крши, то ипак неће значити раскидање мира између мене и Његовог краљевског величанства. Даље, Карабогдан, познат и под именом војвода Стефан са својом браћом и читавом територијом Молдавије, а исто тако и господар прекоалпских области, војвода Басараба са синовима, односно ко год га касније буде наследио, уз читаву прекоалпску територију, заједно су, уз Његово величанство краља, део овог мировног споразума, али на такав начин да и надаље плаћају порез и извршавају све друге обавезе према Мом царском величанству, како су то уосталом и досад чинили, а да им се при том не намећу никаква нова давања ни обавезе. Исто важи и за Дубровник, те све градове и територију која је под његовом влашћу – и ове области треба да наставе да плаћају порез, те извршавају обавезе према Мом царском величанству као и до сада, а да им се не намећу никаква нова давања нити обавезе. Даље, обе стране се обавезују да током трајања мира неће изнова подизати утврђења – то важи и за пограничне господаре Мог царског величанства, и за господаре, банове и сл. који држе границе у име Његовог краљевског величанства и капетане како на мору, тако и на копну. Даље, обе стране се обавезују да ће током трајања мировног споразума гласници и емисари моћи слободно да се крећу без икаквих посебних исправа и узимања талаца, те да се од њих неће тражити никакав залог, већ ће дотични одлазити и долазити несметано, без тога да их било ко у томе омета, па тако кад ми једни другима будемо упућивали емисаре и гласнике, они одмах треба да буду пропуштени. Исто важи и за трговце, како на мору, тако и на копну: они морају бити заштићени и имати потпуну слободу кретања и трговине по законима земље из које долазе, морају бити поштено плаћени како доликује и, када путују или стају да се одморе, не смеју ни на који начин бити ометани нити се њима лично или њиховој роби сме наносити икаква штета, не сме им се ништа отимати нити им се наносити икакво зло, па, дакле, имају право да стану где им воља, а потом свој пут наставе спокојно, без икаквих препрека или задржавања. Уколико пак дође до тога да се трговцу, услед непоштовања овог споразума, догоди нешто лоше, цео случај неизоставно мора бити изложен судији како би починилац преступа био кажњен и како би он у потпуности надокнадио штету коју је начинио. Даље, уколико се догоди да било ко с наших територија током трајања мира некога опљачка или убије, сматраће се да крши споразум. Ако, дакле, почини било какво злодело, на место где се злочин или штета догодила обе стране има да пошаљу своје главне судије, чији је задатак да у складу са законом и правдом дотични проблем реше, а да онај ко буде проглашен кривим буде и кажњен по закону, при чему због таквог инцидента неће доћи до раскидања мировног споразума. Онима пак који држе погранична подручја најстроже се забрањује да, како на мору, тако и на копну, што крадом, што отворено, прелазе границе с војском, "четом" или "харамлуком", а то су укључени и мартолози и сви остали с моје стране. Нико нека никоме не наноси никакво зло нити штету, а, ако се ишта тако згоди, то неће бити крај

само злочинцу, већ и пограничном господару – уколико се злочин догодио уз његово знање. Свим се, дакле, бановима и капетанима најстроже се заповеда да, без икаквог изговора или лукавства, доследно и чврсто поштују одредбе овог мира и пријатељства док су они на снази. Најзад, што се тиче хришћанских владара и велможа који су обухваћени овим миром – уколико се неко од њих буде непријатељски понео према Мом царском величанству и у њега се посумња на такав начин да се укаже потреба да се оде у његову земљу, а његова територија лежи на таквом месту да се на том путу мора прећи преко територије Његовог краљевског величанства, до таквог преласка не сме доћи без краљевог знања, те се преко краљеве земље без дозволе не могу кретати ни војска, ни паше, ни преговарачи, ни погранични господари, ни војводе нити било који други јавни службеници, а потпуно исто важи и обрнуто. Поменути мир и пријатељство, те њихово поштовање без изузетка преточени су у овај свечани документ који, уз заклетву, потписујем својом царском руком, поверавајући га Барнаби Белају, и заклињем се да ћу га следити, поштујући пре свега закон Свевишњег, који је створио земљу и небо те нам послао 120.000 пророка, као и нашег беспрекорног и племенитог пророка Мухамеда Мустафу, што је с неба примио књиге Божје. Кунем се свемоћним Господом Богом да ће Моје царско величанство поштовати све што је овде записано без икаквог лукавства или претворности и да, све док Његово величанство не буде предузимало ништа што се коси с овим миром и заклетвом, нећу предузимати ни ја. Нека дан када овај мир ступа на снагу буде први дан месеца априла, 1519. године од рођења Христовог. Записано 31. маја, у царској престоници Једренима.

Milica Kisić Božić, Dejana Vasin

PEACE TREATY BETWEEN HUNGARY AND THE OTTOMAN EMPIRE FROM 1503 AND 1519

SUMMARY

Peace signed in 1519 between Hungary and the Ottoman Empire is the last peace treaty between these two states in the Pre-Mohacs period. The peace was preceded by the one from 1503 where the boundaries between Hungary and the Ottoman Empire had been given more precisely, and the freedom of movement for the merchants and deputies had been guaranteed. The whole period was permeated with mutual altercations on the border that were not prevented by the peace

contracts and the treaty, but the fact remains that there was a need on both sides to mend and rectify the situation. It is obvious in the clause on the provided freedom of movement for the merchants. The trade was an extremely important branch of economy in the Middle Ages, particularly in the borderline areas. In this paper, there are contributed texts of the Peace contracts from 1503 and 1519 in Latin and also translated in Serbian.

Мр Дејан Јакшић, архивски саветник
Архив Војводине
dejan.j@arhivvojvodine.org.rs

МАТИЦА ПЛЕМСТВА БАЧКО-БОДРОШКЕ ЖУПАНИЈЕ (1809–1821)

Сажетак: Рад преноси садржај матичне књиге (Катастра) жупанијског племства Бачко-бодрошке жупаније (1809–1821). Унети подаци о племићким породицама се, на основу прегледа архивске грађе, допуњују и коментаришу. Катастар племства је био државно прописана евиденција несумњивог племићког статуса на нивоу жупанија која се претходно проверавала, расправљала, строго водила и чувала у жупанијским архивама.

Кључне речи: Катастар племства, жупаније, племићи, жупанијске потврде, доказивање племства.

Владајући друштвени слој Хабзбуршке монархије чинило је привилеговано племство. Племићи су имали право на личну слободу уз непосредну потчињеност круни од које су црпили привилегије. Имали су имунитет од намета, личну слободу, право побуне против владара, нису могли бити подвргнути телесном казном, као ни смртном казном без претходне судске пресуде, и др. Најважнија и најстарија карактеристика племства је држање земљишног поседа, на основу чије величине се оно међусобно раслојавало, од крупних велепоседника до оних племића који су имали само мала добра или били лично слободни професионални војници. Земљишни посед у доминантно аграрном окружењу основно је мерило вредности, богатства и друштвеног положаја. Обавеза племства било је војно ангажовање и подизање војске за време рата. Племство се осим рођењем стицало за услуге учињене владару, за војне заслуге, а касније и за куповину замашнијег земљишног поседа.

Због протока времена, нередовних прилика, комлексности велике државе, могућности фалсификовања, а највише због сељења племића из разних побуда, који су било где да су се налазили чинили повлашћени и владајући слој, племство је било потребно поткрепити и доказати. Списи жупанија и других управних институција обилују случајевима провере некада добијеног племства у циљу садашњег коришћења његових погодности. Управо због оваквог процесуирања, као део доказног поступка до данас су сачувани подаци, преписи, генеолошке таблице, изводи из матичних књига па и оригиналне дипломе. Заитересовани појединци и заједнице често су желели да обнове своја права на поседе, приходе и друга добра, те су им, на њихов захтев, издавана сведочанства (потврде) о даровању истих.

Документи на основу којих су жупаније издвале потврде су оригинали или аутентични преписи владарских даровница и писани трагови процесуирања пред другим жупанијама и веродостојним местима. Основни елементи које садржи повеља су: име владара издавача са ширим или краћим титулацијама; име дарованих са именима чланова породице; племићки наслов; разлог додељивања племства, некад са детаљнијим описом важних догађаја; детаљан опис племићког грба, често са његовим графичким приказом; подаци о издавању и др. Потомство је племићким насловом било везано за посед који је првобитно добијен, наслољавањем (предикатом) *од* (*de*, *ab*, *von*) тог и тог места или поседа.

*

Бечки двор је у подели власти, у иначе централистичкој држави, жупанијску разину препуштао мађарским племићима, носиоцима мађарске државне идеје. Мађарско племство је држало сву власт у свим жупанијама, па и у оним у којима је мађарског живља било мало или нимало. Тако је било и са Бачко-бодрошком жупанијом – иако је у Бачкој пре масовног насељавања Мађара било сасвим мало, сву власт је држало мађарско племство досељено из разних крајева Угарске и земаља велике хабзбуршке државе. Поред етнички мађарског племства у власти су учествовали и касније помађарени племићи Буњевци и остали Словени, затим Немци и други.

Угарски закони ограничавали су православцима право да могу куповати властелинска добра и да могу постати племићи па самим тиме нису могли имати значајнију улогу у жупанијама и обављати изборне дужности. Већи поседници властелинстава у Бачкој били Стратимировићи од Кулпина и Зако од Бајше. Већина малобројног српског племства у Бачкој имала је личну слободу и невелико имање и доказивала често своје прерогативе, посебно у Потиском крунском дистрикту и градовима. Развојачење Потиско-поморишке војне

границе било је прилика да већи број српских официра из Потисја због војних заслуга добије статус племића армалиста 1751. године, када је Бачка жупанија процесуирала и произвела у племиће солдате из бивших војних шанчева.[1]

Катастар племства. О племићком статусу се строго водило рачуна преко закона, уредби, евиденција, провера. На државном нивоу водиле су се Краљевске књиге (Libri Regii / Királyi Könyvek), регистар преписа важних краљевских аката (Беч): племићке даровнице, даровање поседа и положаја, цеховска регулатива, итд.[2]

Списи жупанијских фондова сведоче о процесима за потврђивање и доказивање племства, као и одбрану племићких прерогатива. Када је племић желео да му се статус потврди, предлог би се расправљао на жупанијским конгрегацијама, евентуално проверавао и на крају би се статус јавно објављивао („публиковао"), чиме би он био сврстан у жупанијско племство и вођен као несумњиви племић. Централним властима жупаније су реферисале о стању племства, достављале га на потврђивање, слале пописе племства свих категорија. Интимат из 1785. године прописују да се у свакој жупанији води Катастар племства (Catastrum nobilium)[3] који ће се одлагати у жупанијским архивама.[4]

У фонду Архива Војводине Бачко-бодрошка жупанија (Ф. 2) сачуване су три појединачне књиге Катастра племства за период 1798–1838, бр. 240 (1798–1808), бр. 242 (1809–1821) и бр. 244 (1822–1838).[5] Оне нису вођене континуирано, већ су се накнадно правиле за одређени период после поновне провере од стране жупанијских службеника. Подаци су узимани из жупанијских

---

[1] Владан Гавриловић, *Племићке повеље код Срба у Хабзбуршкој монархији од краја XVII до средине XIX века*, Истраживања 15, Нови Сад 2004, 177–178; Milan Jakovljević, Lajčo Matković, *Bačko-bodroška županija, Sombor (1688–1849)*, Katalog odabranih regesta (1727–1755), VIII/2, Novi Sad 1991, 1751/21–33 (стр. 182), 1751/35 (стр. 183) итд.

[2] https://archives.hungaricana.hu/en/libriregii/. 72 тома, (1527–1913).

[3] Поставља се питање како тачно превести назив ове књиге и рада, будући да реч *катастар* сада има призвук грунтовнице, поседовног листа, поред списка имена у циљу опорезивања. Реч *каталог*, која се у документима такође наводи, опет је спецификован именик (изложба, продаја). Речи *списак* и *попис*, како је код нас превођено, не одговарају садржини јер подразумевају целокупност. Одлучили смо се за нама близак термин *матица*, јер је већ коришћен у литератури и подразумева повремено уписивање у матичну књигу. Emilij Laszowski, *Matica plemstva Županije požeške, srijemske i virovitičke 1745.–1902. = Catastrum nobilium Comitatus de Posega, Syrmio et Virovitica*, Zagreb 1903.

[4] Ignácz Kassics, *Laurea virtutis seu tractatus de praerogativis nobilium inclyti regni Hungariae, modis item acquirendae et legitimandae nobilitatis*, Pestini 1826, 275, 284, itd.

[5] Архив Војводине, Нови Сад, Ф. 2, Бачко-бодрошка жупанија (у даљем тексту: АВ, ББЖ), књ. 240, 242, 244.

записника (протокола). Прву књигу смо раније представили јавности и дали шири осврт на њу (Књ. I).[6]

Друга књига бр. 242 (1809–1821) насловљена је раније као *Списак племићких породица* (*Catastrum Dominorum Nobilium in Gremio Inclytorum Comitatuum Bacs & Bodrogh artucullariter unitorum, Annis 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818 1819. 1820. & 1821. publicatorum*). Књига је већих димензија (52 x 35 cm), укоричена, садржи 22 листа, писана је латинским језиком.

Списак је саставио, како је сам записао, жупанијски архивар Мађаш Кнези (Knézy) 3. марта 1822. године. Према одлуци жупанијске Генералне конгрегације од 23. октобра 1820. године (бр. 3552) образована је висока комисија ради ревизије и овере Катастра жупанијског племства. Она се састала у Сомбору 20. марта 1822. године, узела у разматрање Катастар од 1809. до 1821. године, упоредила са жупанијским записником и, не нашавши никакве грешке, брижно ревидирала и потврдила списак. На крају књиге чланови ове комисије, предвођени замеником поджупана Јосипом Сучићем, својеручно су се потписали и све оверили жупанијским печатом и увезаном врпцом.

Садржи пет рубрика: *Име и презиме публикованог племића* (*Nomen & Cognomen publicati Nobilis*), *Датум учињене публикације* (*Datum factæ publicationis*), *Година* (*Annus*), *Број протокола* (*Numerus Prothocolli*) и *Коментари* (*Rubrica Observationum*). Имена носилаца права унета су абецедним редом. У неколико случајева дата је упутница да се види под другим презименом или се исти поступак води под два имена.

Пренећемо елементе садржаја са прилагођеним преводом. Доделићемо број према броју уписа у жупанијски протокол. Из прве рубрике (1.) изостављени су поименце наведени, некада веома бројни, потомци носиоца права (да се наводе означићемо са &), као и стално навођење да им је издата потврда о упису. Друга, трећа и четврта рубрика (2.) обједињене су (конгрегациони датум и бр. протокола). Последња рубрика (3.) евентуалне су опсервације.

На крају се налазе наши коментари у вези са истраживањем грађе. Прво су прегледани списи, а ако њих нема, онда слабо сачуване књиге. Уколико је грађа из обрађеног дела фонда, наведен је архивски број, а кад је из необрађеног дела, дати су оригинални регистратурски број из жупанијског записника и припадајућа инвентарна јединица (кутија или књига). Желели смо да текст Катастра допунима, посебно податком о месту пребивања и жупанији порекла

[6] Дејан Јашић, *Матица племства Бачко-бодрошке жупаније (1798–1808)*, Годишњак Историјског архива града Новог Сада, бр. 11, Нови Сад 2017, 132–154.

именованих племића. Ослањали смо се пре свега на сачувану архивску грађу и податке у њој; шири подаци о племићким породицама могу се наћи у бројној литератури на мађарском језику.

*

1. 1. **Авакумовић (Avakumovits) Давид Серафим**. Син је Ђорђа који је добио племство од цара Леополда II 15. IX 1791. у Прагу. Према потврдама Арадске жупаније, уврштен је у ред племића Бачко-бодрошке жупаније. 2. ГК 4. VI 1811, бр. 1450**.** [7]

2. 1. **Ашбот (Asbóth) Јанош** унесен је у Катастар племства према потврдама Шопрољске жупаније. 2. ГК 15. XI 1818, бр. 3699.

3. 1. **Адамович (Adamovics) Валентин Андреас**, чији је рођени брат Фрања, унесен је у Књигу племства и о томе добио уверење. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 2145.[8]

4. 1. **Буњик (Bunyik) Бењамин** добио је потврду о несумњивом племству са унетим именима двојице синова, **Јожефа** и **Филепа**. 2. ГК 4. VI 1811, бр. 1351.[9]

5. 1. **Беде (Bedö) Ференц** и његова два сина **Ђерђ** и **Антал** унети су у Катастар према потврдама Фејерске жупаније. 2. ГК 18. XI 1811, бр. 2782.[10]

6. 1. **Баги (Baghy) Јанош, Иштван, Балаж** и **Ђерђ** уврштени су у ред жупанијских племића према потврдама Ноградске жупаније. 2. ГК 8. III 1813, бр. 731.[11]

7. 1. **Балаж (Balázs) Јожеф** уписан је у Катастар према потврдама Ноградске жупаније. 2. ГК 10. I 1814, бр. 122. 3. О овим потврдама расправљано је под бр. 2090 након разматрања Угарске дворске канцеларије, достављених путем интимата од 20. јануара, бр. 19102.[12]

8. 1. **Бајчи (Bajtsy) Антал** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 1. VIII 1814, бр. 1688. [13]

9. 1. **Бењовски (Benyovszky) Имре** и његов син **Вилмош** унети су у Књигу племства према потврдама Пештанске и Ноградске жупаније. 2. ГК 7. XI 1814, бр. 2713.[14]

---

[7] Српска породица Авакумовић из Сентандреје, где је Ђорђе био сенатор. *Српски биографски речник*, I, Нови Сад 2004, 46 (С. Гавриловић).

[8] АВ, ББЖ, 2145/1819 (кут. 547).

[9] АВ, ББЖ, 435/76, 438/34. Буњик је тражио да се њему, и његовим синовима, изда уверење о племству пошто је добио место заменика поджупана Пожешке жупаније. Првобитно племићко уверење издала је Бихарска жупанија 1793. године, од када је породица и уписана у књигу племића.

[10] АВ, ББЖ, 438/91.

[11] АВ, ББЖ, 731/1813 (књ. 12). Баги из Немеш Милетића.

[12] АВ, ББЖ, 122/1814 (кут. 471). Балаш (Balas) из Баје.

[13] S. Borovszky, *Нав. дело*, 572; Вид. Књ. I, бр. 8. Чланови ове породице (Baicsi/Bajczi) добили су посед у Немеш Милетићу. Доказали су племство потврдама из Њитранске жупаније.

[14] АВ, ББЖ, 2713/1814 (књ. 14).

10. 1. **Берко (Berkó) Шандор** и двојица синова **Ђерђ** и **Антал**, као и **Иштван** и двојица синова **Иштван** и **Михаљ**, унети су у Катастар будући да у овој жупанији имају посед. 2. ГК 12. VI 1819, бр. 1732.[15]

11. 1. **Бајчи (Bajtsy) Ладислава** двојица синова **Антал** и **Игнац** кооптирани су у жупанијско племство и о томе су добили потврду. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 2132.[16]

12. 1. **Бабоч (Babóts) Имре**, син **Андраша**, унет је у Катастар и о томе је добио потврду. 2. ГК 18. X 1819, бр. 3110.[17]

13. 1. **Берко (Berkó) Ладислав** из Куле је према потврдама Пештанске жупаније унет у жупанијско племство са три сина, Анталом, Јаношем и Иштваном. 2. ГК 28.II 1820, бр. 697.[18]

14. 1. **Константинуш (Constantinus) Габор**, **Шебешћен** и **Антал** кооптирани су међу жупанијске племиће према потврдама Пештанске жупаније 2. ГК 10. IX 1810, бр. 1674.[19]

15. 1. **Черњански (Csernyánszky de Nagy Csernya) Јанош** кооптиран је међу жупанијске племиће према потврдама Тренчинске жупаније. 2. ГК 15. X 1817, бр. 3684.[20]

16. 1. **Цигањ (Czigány) Балаж** и **Ференц** добили су потврду о несумњивом племству. Овом приликом је Балажев син Имре унесен у Катастар. 2. ГК 3. VII 1820, бр. 2061.

17. 1. **Чонка (Csonka) Ђерђ**, син **Алберта**, као предијалиста примаса унет је у Катастар. 2. ГК 16. VII 1821, бр. 2233.[21]

18. 1. **Чапо / Кечкемети Чапо (Csapó** vide **Ketskeméthy Csapó) Јанош Михаљ** и **Иштван** из Пачира, према потврдама Толнанске жупаније, унети су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 21. V 1821, бр. 1694.[22]

19. 1. **Деметер (Dömötör) Ференц** из Бача са двојицом синова **Јожефом** и **Иштваном** и унуцима **(&)** кооптиран је у жупанијско племство. 2. ГК 16. IX 1810, бр. 1672.[23]

20. 1. **Диенеш (Dienes) Јанош** кооптиран је у жупанијско племство према потврдама Чонградске жупаније. 2. ГК 7. XI 1814, бр. 2795.[24]

21. 1. **Данч (Dancs) Петер** из Сенте добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 23. X 1820, бр. 3106.[25]

---

[15] АВ, ББЖ, 1732/1819; Вид. Књ. I, бр. 7. Берко из Немеш Милетића, племство из Пештанске жупаније.

[16] АВ, ББЖ, 2132/1819 (кут. 547); Вид. Књ. I, бр. 13. Бајчи из Баје, пореклом из Ђерске жупаније.

[17] АВ, ББЖ, 3110/1819 (кут. 549). Бабоч из Куцуре. Пореклом из Шопрońске жупаније, племство добили од Леополда 1690. године.

[18] АВ, ББЖ, 697/1820 (кут. 558).

[19] АВ, ББЖ, 1674/1810 (књ. 11). Односно потврдама Фогарашке жупаније.

[20] Вид. Књ. I, бр. 29; АВ, Збирка повеља и диплома, бр. 33.

[21] АВ, ББЖ, 2233/1821 (књ. 19). Чонка из (Бачког) Моноштора. Предијални племић Острогонске надбискупије, према донацијама из 1699. године.

[22] АВ, ББЖ, 1694/1821 (кут. 575). Племство сеже од Фердинанда III из 1652. године. Chapó de Ketskeméth. Вид. бр. 76.

[23] АВ, ББЖ, 1672/1810 (књ. 11.)

[24] АВ, ББЖ, 2795/1814 (књ. 14). Диенеш из Фелдвара.

[25] Вид. Књ. I, бр. 32.

22. 1. **Диван/Ђорђевић (Diván** vide **Gyeorgyevits) Константин** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 1. VIII 1815, бр. 1815.[26]

23. 1. **Ендреди (Endrödy) Ференц** је признат за племића и унет у Катастар према потврдама Сатмарске жупаније. 2. ГК 16. VII 1821, бр. 2456.[27]

24. 1. **Фалуши (Falusi) Данијел** кооптиран је у жупанијско племство према потврдама Веспремске жупаније 2. ГК 1. IX 1812, бр. 2320.[28]

25. 1. **Фабијан (Fábián) Ференц** из Сомбора и двојица синова **Антал** и **Михаљ** унети су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 28. III 1814, бр. 898.[29]

26. 1. **Фазекаш (Fazekas) Михаљ** из Баје са двојицом синова **Михаљем** и **Ференцом** кооптиран је у жупанијско племство према потврдама Коморанске жупаније 2. ГК 14. IV 1817, бр. 642.

27. 1. **Фуро (Fúró) Данијел** из Баје са двојицом синова **Данијелом** и **Шамуелом** кооптиран је у жупанијско племство према потврдама Коморанске жупаније 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 2433.

28. 1. **Фелдавари (Földváry) Александар** и **Никола** из Сомбора кооптирани су у жупанијско племство и о томе су добили потврду. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 1907.[30]

29. 1. **Гугановић (Guganovits) Антоније** са синовима **(&)** и брат му **Иван**, **Матијини** синови, доказали су да потичу од **Антонија** који је племство добио, за племиће су признати и у Катастар унети. 2. ГК 15. I 1810, бр. 94.[31]

30. 1. **Грабарић (Grabarits) Антоније** кооптиран је у жупанијско племство према потврдама Барањске жупаније. 2. ГК 10. IX 1810, бр. 1606.[32]

31. 1. **Галик (Gálik) Пал** са седморицом синова **(&)**, **Јанош** са два сина **(&)**, **Михаљ** са два сина **(&)** и **Андраш** са три сина **(&)**, сви из Вепровца, на основу потврда Баршке жупаније кооптирани су у жупанијско племство и о томе су добили потврду. 2. ГК 18. XI 1811, бр. 2780.[33]

32. 1. **Гелер (Gallér) Ђерђ** је према потврдама Њитранске жупаније унет у Катастар и о томе му је издата потврда. 2. ГК 9. III 1812, бр. 706.[34]

---

[26] АВ, ББЖ, 1815/1815 (кут. 488); Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, III, Pest 1858, 321; *Српски биографски речник*, III, Нови Сад 2007, 557 (И. Поповић). Племство добијено од Франца I 1795. године. Константин Диван био је житни трговац у Новом Саду. Породица је цинцарског порекла и поседовала је Падеј у Торонталској жупанији. Вид. бр. 34.

[27] АВ, ББЖ, 2456/1821 (књ. 19). Ендреди је био фишкал Футошког властелинства.

[28] АВ, ББЖ, 418/23, 426/125. Племић Данијел Фалуши становао је у Пачиру.

[29] АВ, ББЖ, 898/1814 (књ. 13).

[30] Стара српска сомборска породица пореклом из Коморана. Племство добијено од Матије II (1609, Беч). Milan Stepanović, *Plemićke porodice u Somboru do kraja XVIII veka*, Sombor 2018, 87–91.

[31] АВ, ББЖ, 421/38.

[32] АВ, ББЖ, 424/84. Антоније Грабарић из Печуја у Барањи приложио је потврду о племству свог оца Лазара, њега и брата му, коју је издала Барањска жупанија.

[33] АВ, ББЖ, 438/89.

[34] АВ, ББЖ, 453/36. Ђерђу Гелеру из Барачке, који потиче из места Сент Михаљ у Њитранској жупанији.

33. 1. **Грегурић (Gregurits) Петар** из Сомбора је у Књигу племства унет према потврдама Загребачке жупаније. 2. ГК 7. IX 1814, бр. 2276. 3. О достави и валидности ових потврда расправљано је под бр. 1522 на основу интимата бр. 12435 од 2. маја 1815. године. Упућено је на даље разјашњење према племићком праву.[35]

34. 1. **Ђорђевић Диван (Gyeorgyevits Diván) Константин** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 1. VIII 1815, бр. 1815.

35. 1. **Гугановић (Gugánovits) Јакоба** три сина **Иван**, **Карло** и **Данијел Винко** унети су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 16. XII 1816, бр. 3426.[36]

36. 1. **Гомбош (Gombos) Пал** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 16. X 1816, бр. 3516.[37]

37. 1. **Галко/Ледници (Galkó** vide **Ledniczky) Јожеф** је према потврдама Тренчинске жупаније уврштен у жупанијске племиће и о томе је добио потврду. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 2435.

38. 1. **Ђерфи (Györfy) Јанош** и његова два сина **Мартоњ** и **Михаљ** према потврдама Зала жупаније уписани су у жупанијско племство и о томе су добили потврду. 2. ГК 15. XI 1818, бр. 3440.[38]

39. 1. **Ђерфи (Györfy) Мартоњ** и **Михаљ** са синовима **(&)** уведени су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 29. III 1819, бр. 631.

40. 1. **Гомбош (Gombos) Лајош** је према потврдама Боршодске жупаније уписан у Катастар и о томе је добио потврду. 2. ГК 29. III 1819, бр. 953. 3. Овај захтев, будући да је из Катастра обрисан, расправљан је на ГК 13. XII 1819, бр. 3718.

41. 1. **Габри (Gábry) Шандор** је добио потврду о несумњивом племству. 2. ГК 13. XII 1819, бр. 3732.[39]

42. 1. **Ђери (Györy) Јанош** је према веродостојним и несумњивим потврдама уписан и Катастар. 2. ГК 16. VIII 1821, бр. 2454.[40]

43. 1. **Хорват/Пружински (Horváth** vide **Pruzsinszky) Иштван** према потврдама Тренчинске жупаније унесен је у Катастар и о томе је добио потврду. 2. ГК 16. XII 1816, бр. 3517.[41]

44. 1. **Хеђеши (Hegyesy) Јожеф** из Баје са синовима Јожефом и Јаношем Иштваном према потврдама Ноградске жупаније кооптиран је у жупанијско племство и о томе је добио потврду. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 2146.[42]

---

35 АВ, ББЖ, 1522/1815 (кут. 587).

36 АВ, ББЖ, 3426/1816 (кут. 506); Вид. Књ. I, бр. 48.

37 АВ, ББЖ, 3516/1816 (кут. 506); Вид. Књ. I, бр. 44; S. Borovszky, *Нав. дело*, 581. Затражио је потврду јер је намеравао да се пресели у Торонталску жупанију. Стара племићка породица пореклом из Шарошке жупаније, рано присутна у Бачкој.

38 АВ, ББЖ, 3440/1818 (кут. 532). Били су житељи Сантова. Вид. бр. 39.

39 АВ, ББЖ, 3732/1819 (кут. 547). Габри из Баје. Према потврдама жупаније Хевеш и Спољни Солнок.

40 АВ, ББЖ, 2454/ 1821 (књ. 19). Ђери је био нотар у Ријици. Према матичним књигама из Баје, преклом из Ђерске жупаније.

41 АВ, ББЖ, 3517/1816 (кут. 506); АВ, Збирка повеља и диплома, бр. 12. Вид. бр. 119.

42 АВ, ББЖ, 2146/1819 (кут. 547).

45. 1. **Холоши (Hollósy) Јожеф** је према потврдама Фејер жупаније унесен у Катастар и о томе је добио потврду. 2. ГК 13. XII 1819, бр. 3708.[43]

46. 1. **Харасти (Haraszty de Moktsa) Антал** и син **Кароль** према потврдама Пештанске жупаније уведени су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 28. II 1820, бр. 792.[44]

47. 1. **Хајл (Haill) Сигисмунд** и **Максимилијан** добили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 26. II 1821, бр. 941.[45]

48. 1. **Јоановић (Joannovits) Јован**, новосадски сенатор, од Франца I добио је племство (28. IX 1810, Беч) и према томе је његов син **Павле** уврштен у жупанијске племиће. 2. ГК 4. III 1811, бр. 685.[46]

49. 1. **Јанковић (Jankovits) Јован** из Старог Бечеја је од Франца I добио посед Буња у Крашовској жупанији (даровница 19. VII 1811) и према томе је уписан у Књигу племства. 2. ГК 9. III 1812, бр. 712.

50. 1. **Јацковић (Jatzkovits) Јован** унет је у Катастар према потврдама Њитранске жупаније. 2. ГК 7. XI 1814, бр. 2796.[47]

51. 1. **Јанковић (Jankovits) Павле** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 18. IX 1815, бр. 2397.[48]

52. 1. **Јакобчић (Jakobtsits) Симеон из Суботице**, са два сина, **Јосипом** и **Стефаном**, према потврдама Чонградске жупаније уписан је у катастар и о томе му је издата потврда. 2. ГК 15. I 1816, бр. 157.

53. 1. **Иштенеш (Istenes) Иштван**, **Јожеф**, **Мађаш** и **Јанош** и њихови синови **(&)** према потврдама Коморанске жупаније уписани су у жупанијско племство. 2. ГК 15. I 1816, бр. 423.[49]

54. 1. **Кромхолц (Kromholtz) Јохан**, нотар из Кишкера. Бачка жупанија оспорила му је племићке потврде, али су по високом интимату оне утврђене (15. фебруар, бр. 5531) 2. ГК 5. VI 1809, бр. 782.

55. 1. **Келер (Köhler) Карл Филип** је према племићким армалијама добијеним од цара Франца I (25. IX 1808, Пожун) уписан у Катастар, заједно са синовима **Карлом** и **Емериком**. 2. ГК . IX 1809, бр. 1313.[50]

---

43 АВ, ББЖ, 3708/1819 (кут. 550). Био је фишкал Бајског властелинства.

44 Отац и деда Агоштона Харастија, „оца калифорнијске винске индустрије", имали су имање у Бачкој и били везани за Футог.

45 АВ, ББЖ, 941/1821 (кут. 543). Синови Игнаца Хајла, првог великог судије Новог Сада, који је стекао племство 1741. године.

46 Деда и отац чувеног српског песника Јована Јовановића Змаја. Били су трговци и дугогодишњи званичници града Новог Сада. Јован је још 1791. преко Угарске дворске канцеларије затражио племство. *Српски биографски речник*, IV, Нови Сад 2009, 514–515 (Ј. Иветић), 593–594 (Б. Вучетић).

47 АВ, ББЖ, 2479/1814 (књ. 14). Јацковић из Српског (Рац) Милетића.

48 АВ, ББЖ, 2397/1815 (кут. 489). Син Јована Јанковића из Футога.

49 АВ, ББЖ, 423/1816 (кут. 500). Породица из Аде.

50 АВ, ББЖ, 413/60. Дипломе издата Келеру, директору Привилегованог пловидбеног друштва, због узорне службе.

56. 1. **Кајснар (Kajsnar) Балтазар** из Баје уписан је у Катастар према потврдама Крижевачке жупаније. 2. ГК 4. IX 1809, бр. 1523.

57. 1. **Керешкењи (Köröskényi) Имре** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 20. XI 1810, бр. 2138.[51]

58. 1. **Клачањи (Klatsányi) Андраш** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 4. III 1811, бр. 595.[52]

59. 1. **Клигл/Марфи (Kliegl** rectius **Márfy de Cséb) Карл** признат је за племића посједника сагласношћу Франца I (13. VII 1810, Беч). 2. ГК 4.VI 1811, бр. 1434.[53]

60. 1. **Киш (Kiss de Szubatitza) Андраш** је даровницом Франца I (1. октобар 1809) стекао посед у Крашовској жупанији и према њој је уписан у Катастар. 2. ГК 22. VII 1811, бр. 1876.

61. 1. **Калоци (Kállótzy) Јожеф** и његова четири сина **Јанош**, **Кароль**, **Јожеф** и **Коломан** према публикованим армалијама Франца I (1. II 1811) унети су у Катастар. 2. ГК 15. VI 1812, бр. 1498.

62. 1. **Комароми/Шуле (Komáramy** vide **Sülle) Шандор** је према потврдама Веспремске жупаније кооптиран у жупанијско племство. 2. ГК 10. VIII 1812, бр. 1999.

63. 1. **Ковачић (Kovatsits) Антон**, трговац житом из Новог Села, у смислу дописа Пожешке жупаније признат је за несумњивог племића и заједно са четворицом синова (**Јосип**, **Антон**, **Карло** и **Стјепан**) уписан у Књигу племства. 2. ГК 29. VII 1813, бр. 1923.

64. 1. **Кардош (Kardos) Јанош** је према потврдама о несумњивом племству унет у Катастар. 2. ГК 28. III 1814, бр. 906.[54]

65. 1. **Комароми (Komáromy) Михаљ**, **Ференц**, **Јанош**, други **Михаљ** и **Иштван**, сви из Дорослова, према потврдама Вашке жупаније унети су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 7. XI 1814, бр. 2797. 3. Пошто су ове потврде доказано лажне, именоване особе су касније избрисане из Катастра (бр. 41, 1818).[55]

66. 1. **Клохамер (Klóhammer) Јохан** је на основу племићког листа који је његовом оцу издала царица Марија Терезија (22. XI 1756, Беч) унет у Катастар. 2. ГК 18. IX 1815, бр. 2447.

67. 1. **Кнези (Knézy) Антал**, **Хијероним**, **Јожеф**, **Пал** и **Гергељ** и њихови бројни синови **(&)** унети су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 26. VIII 1816, бр. 2008.[56]

68. 1. **Колер (Koller) Франц, Адам Августин** и **Георг** уписани су у жупанијско племство према потврдама Барањске жупаније. 2. ГК 26. VIII 1816, бр. 2356.[57]

---

[51] АВ, ББЖ, 425/110.

[52] АВ, ББЖ, 433/78. Клачањ је био фишкал слободног краљевског града Суботице.

[53] АВ, ББЖ, 435/102. Цар је удовољио молби Леополда Марфија од Чеба, нежењи који је дуги низ година верно обављао разне јавне функције, да за свог целокупног наследника одреди Карла Клигла, сина некадашњег жупанијског судског асесора Јозефа Клигла, усини га и да му своју титулу племића. Вид. бр. 88.

[54] АВ, ББЖ, 906/1814 (књ. 13).

[55] АВ, ББЖ, 41/1818 (кут. 528).

[56] АВ, ББЖ, 2008/1816 (књ. 17). Почетак текста недостаје. Кнези из Немеш Милетића.

[57] АВ, ББЖ, 2356/1817 (књ. 17). Колер из Боршода и Роглатице.

69. 1. **Кос (Koósz) Тамаша** из Суботице двојица синова **Јанош** и **Јакаб** добили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 26. VIII 1816, бр. 2386.[58]

70. 1. **Колер (Koller) Штефан** и **Игнац** су према потврдама Фејерске жупаније унети у Катастар. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 2432.

71. 1. **Копуновић (Kopunovits) Матије** два сина **Јасон Матија** и **Ернест Грегор Фердинанд** уписани су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 15. XI 1818, бр. 3659.[59]

72. 1. **Крушпер (Kruspér) Антал млађи** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 3. VII 1820, бр. 2088.[60]

73. 1. **Кешмарки (Késmárky) Јожеф** и **Пал**, синови **Јожефа** који је унет у Катастар и добио потврду о томе. 2. ГК 23. X 1820, бр. 3478.[61]

74. 1. **Ковач (Kováts) Габор**, рачуновођа из Мадараша, према потврдама Ђерске жупаније унет је у Катастар и о томе је добио потврду. 2. ГК 26.II 1821, бр. 923.

75. 1. **Кепич (Khepits) Нестор** добио је племство од цара Франца I (7. IV 1815, Беч) и према томе је унет у Катастар. 2. ГК 21. V 1821, бр. 1692.

76. 1. **Кечкемети Чапо (Ketskeméthy Csapó) Јанош**, **Михаљ** и **Иштван** из Пачира су према потврдама Толнанске жупаније унети у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 21. V 1821, бр. 1694.

77. 1. **Кајтар (Kajtár) Јожефа** је према потврдама Острогонске жупаније унета у катастар и о томе је добила потврду. 2. ГК 19. XI 1821, бр. 3830.[62]

78. 1. **Лајтнер (Laitner) Јозеф** и **Јохан** и њихови синови **(&)** од Франца I добили су посед Вечехаза у Крашовској жупанији (31. III 1809, Беч), и према тој донацији су унети у овдашњи Катастар. 2. ГК 15. I 1810, бр. 291.[63]

79. 1. **Левеи (Lövey) Јанош**, **Маћаш**, **Антал**, **Шебешћен**, други **Јанош**, **Гашпар**, **Михаљ** и **Јожеф**, синови **Јаноша** из Чантавира, убројани су у племиће према потврдама Хевешке жупаније и о томе су добили потврду. 2. ГК 10. VIII 1812, бр. 1792.[64]

80. 1. **Лазаревић (Lazarevits) Михајло** из Врњева је према потврди о несумњивом племству уписан у Катастар жупанијског племства. 2. ГК 29. VII 1813, бр. 1906.[65]

81. 1. **Латиновић (Latinovits) Лудвик**, будући поседник, добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 29. IV 1816, бр. 1305.[66]

---

58 АВ, ББЖ, 2386/1816 (кут. 504).

59 АВ, ББЖ, 3659/1818 (кут. 533). Његов отац Гргур Копуновић, суботички сенатор, добио је племство од Леополда II.

60 АВ, ББЖ, 2088/1820 (кут. 560). Жупанијски заклетник Крушпер имао је потврде из више жупанија.

61 Огранак породице из Веспремске жупаније, живели су у Баји и др. местима. S. Borovszky, *Нав. дело*, 585.

62 АВ, ББЖ, 3830/1821 (књ. 19).

63 АВ, ББЖ, 421/131.

64 АВ, ББЖ, 449/41.

65 АВ, ББЖ, 1906/1813 (кут. 462). Син Николе Лазаревића који је стекао племство 1751. године. Породица је живела у Сенти и Петровом Селу.

66 АВ, ББЖ, 1305/1816 (кут. 502), 1137/1818 (кут. 529). Латиновићи од Боршода и Кађмара су стара (племство 1719), утицајна и разграната буњевачка породица која је дала више жупанијских званичника. Вид. бр. 84.

82. 1. **Лучић (Lutsits) Павле** и тројица синова **Антоније**, **Андрија** и **Мартин**, као и **Фрања** са два сина: **Ловра** и **Иван**, сви из Суботице, примљени су у жупанијско племство и о томе су добили потврду. 2. ГК 15. X 1816, бр. 2387.[67]

83. 1. **Ледницки/Галко (Ledniczky** vide **Galkó) Јожеф** је према потврдама Тренчинске жупаније примљен у жупанијско племство. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 2435.

84. 1. **Латиновић (Latinovics) Давид**, будући да је овдашњи поседник, добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 13. IV 1818, бр. 1137.

85. 1. **Липчеи (Liptsey) Иштван** из Суботице је према потврдама Чонградске жупаније уписан у Катастар и о томе је добио потврду. 2. ГК 26. II 1821, бр. 924.

86. 1. **Милец (Milecz) Андраш** је према потврдама Туроцке жупаније примљен у жупанијско племство и о томе је добио потврду. 2. ГК 15. I 1810, бр. 59.

87. 1. **Мандић (Mandits) Гашпар** је добио потврду о несумњивом племству. 2. ГК 4. VI 1811, бр. 1354.[68]

88. 1. **Марфи/Клигл (Márfy** antehac **Kliegl) Карл** је признат сагласношћу Франца I (13. VII 1810, Беч). 2. ГК 4. VI 1811, бр. 1434.

89. 1. **Маркулин (Markulin) Тома**, **Матија** и **Јурај** из Суботице и Томина два сина **Шимон** и **Стјепан** унети су у Катастар према потврдама Племените општина Туропоље. 2. ГК 18. XI 1811, бр. 2778.[69]

90. 1. **Млински (Mlinszky) Иштван** и **Јанош**, и Иштванова два сина **Ференц** и **Адам**, уврштени су међу жупанијске племиће према потврдама Пожунске жупаније и о томе су добили потврду. 2. ГК 18. XI 1811, бр. 2779.

91. 1. **Мака (Makka) Јанош** кооптиран је међу жупанијске племиће према потврдама Хевешке жупаније. 2. ГК 9. III 1812, бр. 707.

92. 1. **Милец (Milecz) Андраш**, син **Андраша** из Пивница, добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 14. VII 1813, бр. 1641.[70]

93. 1. **Мандић (Mandits) Никола** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 14. VII 1813, бр. 1807.[71]

94. 1. **Мориц (Móricz) Михаљ**, **Имре**, **Карољ** и **Јанош**, као и Михаљева два сина **Пал** и **Андраш**, унети су у Катастар и о томе су добили потврду.2. ГК 7. XI 1814, бр. 2357.[72]

95. 1. **Мориц (Móricz) Лајош** и **Јожеф**, синови **Михаља**, уврштени су у жупанијско племство. 2. ГК 3. VIII 1818, бр. 2168.

96. 1. **Маркош (Markos de Ramotsa) Пал** унет је у Катастар према потврдама Коморанске жупаније. 2. ГК 15. XII 1817, бр. 3682.[73]

---

67 АВ, ББЖ, 2387/1816 (књ. 17). Пореклом из Туропоља.

68 АВ, ББЖ , 435/78; Вид. Књ. I, бр. 75. Супоседник у Немеш Милетићу.

69 АВ, ББЖ, 438/88; 3580/1819 (кут. 550); Вид. Књ. I, бр. 78 и 79. Вид. бр. 97

70 АВ, ББЖ, 1641/1813 (кут. 461). Према потврдама Пожешке жупаније.

71 АВ, ББЖ, 1807/1813 (кут. 461). Ткач из Сегедина.

72 АВ, ББЖ, 2357/1814 (кут. 476); Вид. Књ. I, бр. 71. Мориц Михаљ био је нотар из Куцуре. Вид, бр. 95.

73 АВ, ББЖ, 3682/1817 (кут. 520). Правник Бајског властелинства.

97. 1. **Маркулин (Markulin) Себастијан** и његов син **Блаж** уврштени су у жупанијско племство и о томе су добили потврду. 2. ГК 3. VIII 1818, бр. 2163. 3. О овим потврдама достављене су високе замерке интиматом од 2. XI 1819. (бр.30392) и расправљане под бр. 3580/1819.

98. 1. **Мандић (Mandits) Јакова** два сина, **Антон** и **Јосип**, уписани су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 26. II 1821, бр. 523.[74]

99. 1. **Микулчић (Mikulchich) Иван** и његов син **Албert** уписани су у Катастар према потврдама Вараждинске жупаније и о томе су добили потврду. 2. ГК 16. VII 1821, бр. 2453.[75]

100. 1. **Ненадовић (Nenadovits)** породица добила је племство од царице Марије Терезије (11. V 1758, Беч), и према томе је **Мојсеј Ненадовић** из Новог Сада уписан у Катастар. 2. ГК 17. IV 1809, бр. 633.[76]

101. 1. **Николић (Nikolits) Михајло** из Новог Сада добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 26. VIII 1816, бр. 2390.[77]

102. 1. **Наранчик (Narancsik) Ференца** три сина, **Мартоњ**, **Јанош** и **Андраш**, будући да су несумњиви овдашњи племићи, уписани су у Катастар и о томе су добили потврду. 2. ГК 3. VIII 1818, бр. 2597.

103. 1. **Нађ (Nagy) Михаљу** издата је потврда о несумњивом племству. 2. ГК 29. III 1819, бр. 490.[78]

104. 1. **Нађ (Nagy) Адалберт** признат је за племића према потврди Предијалног суда надбискупског поседа Вајка. До дољих диеталних допуна примењује се ова предијална одлука. 2. ГК 29. III 1819, бр. 955.[79]

105. 1. **Одри (Odry) Јожеф** и **Антал** из Вепровца, синови овде публикованог племића, унети су у Катастар и о томе им је издата потврда. 2. ГК 18. XI 1811, бр. 2781.[80]

106. 1. **Одри (Odry) Јанош** из Станишића и четворица му синова, **Ференц**, **Иштван**, **Јожеф** и **Јоаким**, унети су у Катастар и о томе им је издата потврда. 2. ГК 6. III 1815, бр. 624.

107. 1. **Одри (Odry) Пал** и двојица синова **Михаљ** и **Гашпар**, као и **Јанош** и четворица синова **Антал**, **Давид**, **Андраш** и **Ђерђ**, унети су у Катастар и томе им је издата потврда. 2. ГК 15. XII 1817, бр. 3685.

---

74 АВ, ББЖ, 523/1821 (кут. 573); Вид. Књ. I, бр. 75.

75 АВ, ББЖ, 2453/1821 (књ. 19). Микулчић из Баје.

76 АВ, ББЖ, 411/14. Породица митрополита Павла Ненадовића.

77 АВ, ББЖ, 2390/1816 (кут. 504). Син Манојла Николића, новосадског градског званичника, који је стекао племство 1791. године.

78 АВ, ББЖ, 490/1819 (кут. 544). Из Немеш Милетића, потврда му је била потребна због вођења спора у Сремској жупанији.

79 АВ, ББЖ, 955/1819 (кут. 545).

80 АВ, ББЖ, 438/91–92, 624/1815 (кут. 485); Вид. Књ. I, бр. 89–92. Разграната породица пореклом из Хонтске жупаније, стекла племство 1716. године, жупанијски потврђено 1766. године. Одри од Пачира. Вид. бр, 106–107.

108. 1. **Окруцки/Стефанидес (Okruczky** alias **Stephanides) Иштван**, **Јанош** и **Игнац** су према потврдама Тренчинске жупаније уврштени у жупанијске племиће и о томе им је издата потврда. 2. ГК 29. III 1819, бр. 951.

109. 1. **Оречић (Oretsics) Матија** и четворица синова, **Карло**, **Саломон**, **Балтазар** и **Фрања**, као и њихови потомци **(&)**,унети су у Катастар и о томе им је издата потврда. 2. ГК 23. X 1820, бр. 3528.

110. 1. **Паљеник (Palyenik) Михаљ** из Сомбора је према потврдама Баршке жупаније уврштен у жупанијске племиће. 2. ГК 4. IX 1809, бр. 1522.[81]

111. 1. **Прерадовић (Preradovits) Ђорђе**, **Никола**, **Илија** и **Анастас** су према потврдама Пештанске жупаније унети у Катастар и о томе им је издата потврда. 2. ГК 15. I 1810, бр. 281.[82]

112. 1. **Паус (Pausz) Јожеф** је од Франца I добио посед Охабалунга у Крашовској жупанији (10. VIII 1810, Беч), и према тој донацији унет је у овдашњи Катастар. 2. ГК 20. XI 1810, бр. 2210.[83]

113. 1. **Пиеркер (Pyerker) Емерик** са сином **Иштваном** према потврди Вашке жупаније унет је у Књигу племства. 2. ГК 18. IV 1811, бр. 952.[84]

114. 1. **Полимбергер (Polimberger) Јозеф** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 9. III 1812, бр. 599.[85]

115. 1. **Пиуковић (Piukovits) Блаж**, **Карла** син, који се грешком Марком називао, и његова три сина **Данијел**, **Стјепан** и **Карло**, добили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 17. XI 1812, бр. 2577.[86]

116. 1. **Прерадовић (Preradovits) Коста/Костантин**, **Теодор**, **Јован** и **Аћим**, браћа и стричевићи **(&)** као и **Стефан**, **Јован** и **Козма**, браћа од Николе и њихови бројни мушки сродници **(&**, види горе**)** уписани су међу жупанијске племиће према потврдама Пештанске жупаније. 2. ГК 8.III 1813, бр. 561.

117. 1. **Путник (Putnik) Јован** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 15. XI 1813, бр. 2788.

118. 1. **Поповић (Popovits) Аркадије** добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 28. III 1814, бр. 932.[87]

---

[81] АВ, ББЖ, 414/8.

[82] АВ, ББЖ, 421/130. Вид. бр. 116.

[83] АВ, ББЖ, 429/61. Паус је био новосадски судија.

[84] АВ, ББЖ, 434/150. Пиеркер (Pyerker de Feölsö Eör), пензионисани коњички капетан, желео је да се настани у Новом Саду.

[85] АВ, ББЖ, 446/154; Вид. Књ. I, бр. 94. Полимбергер, жупанијски судски асесор, добио је племство 1792. године.

[86] АВ, ББЖ, 451/82. Стара буњевачка породица од Оморовице (племство 1741). Забуна око имена настала је у самој породици.

[87] АВ, ББЖ, 932/1814 (књ. 13). Аркадије Поповић је обављао више жупанијских управних дужности. Син је футошког трговца Илије, који је племство добио од Леополда II 23. I 1792. године.

119. 1. **Пружински/Хорват (Pruzsinszky** vide **Horváth) Иштван** је према потврдама Тренчинске жупаније уписан у Катастар. 2. ГК 16. XII 1816, бр. 3517.

120. 1. **Пољак (Polyák) Петер** и **Мартон**, као и Петеров истоимени син, добили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 1878.[88]

121. 1. **Петер (Péter) Жигмунд** и **Ференц**, **Ференцови** синови, признати су за несумњиве племиће и уписани у жупанијско племство. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 2436.

122. 1. **Пал (Pal) Криштоф** примљен је у жупанијско племство према потврди Вашке жупаније. 2. ГК 15. XII 1817, бр. 3683.[89]

123. 1. **Продановић (Prodanovits) Михајло** унет је у племићки лист који је издао Франц I (26. VII 1792, Беч) и према њему је признат за племића и унет у Катастар. 2. ГК 13. IV 1818, бр. 801.[90]

124. 1. **Пољак (Polyák) Мартон** и **Петер** примили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 13. IV 1818, бр. 873.

125. 1. **Пољак (Polyák) Мартона** ћерке **Антонија** и **Вилхемина** и син **Јожеф Мађаш** примили су потврде о племству. 2. ГК 15. XI 1818, бр. 3407.

126. 1. **Парчетић (Parcsetich) Иван** из Сомбора уписан је у Катастар и о томе је потврду примио. 2. ГК 3. VII 1820, бр. 2271.[91]

127. 1. **Парчетић (Parcsetich) Антона** два сина **Лудвик** и **Александар Данијел** уписани су у Катастар и добили потврду о томе. 2. ГК 26.II 1821, бр. 873.[92]

128. 1. **Пап (Pap) Јожеф**, **Хенрик**, **Пал** и **Иштван** из Хеђеша су према потврдама Абаујварске жупаније уписани у Катастар и о томе су потврду добили. 2. ГК 26. II 1821, бр. 919.[93]

129. 1. **Радић (Radits) Ивана** четири сина **Мартин**, **Иван**, **Фрања** и **Андрија** унети су у Катастар племића поседника и о томе су потврду добили. 2. ГК 26. VIII 1816, бр. 1979.[94]

130. 1. **Речки/Шомошкои (Retsky** vide **Somoskoi) Петер**, **Андраш**, **Пал**, **Ференц**, **Михаљ** и **Иштван** уписани су у Катастар и добили су потврду о томе. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 2147.[95]

---

88 АВ, ББЖ, 873/1818 (кут. 528); S. Borovszky, *Нав. дело*, 594. Племство добио Антал Пољак 1757. године од Марије Терезије. Живели су у Пачиру. Вид. бр. 124–125.

89 АВ, ББЖ, 3683/1817 (кут. 520). Потписао се као капетан Пал (Paál).

90 Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IX, Pest 1862, 486. Те године је племство добио Александар Продановић из Новог Сада.

91 АВ, ББЖ, 2271/1820 (кут. 560). Сомборски протоколиста и одабрани грађанин. Оца Николу, сомборског сенатора, Леополд II признао је за племића (1790).

92 АВ, ББЖ, 873/1821 (кут. 573); Вид. Књ. I, бр. 101. Деда Михајло Парчетић из Сомбора добио је племство од царице 1753. године.

93 АВ, ББЖ, 919/1821 (кут. 573)

94 АВ, ББЖ, 1979/1816 (кут. 503); Вид. Књ I, бр. 102. Према донационим списима за Немеш Милетић из 1803. године.

95 АВ, ББЖ, 2147/1819 (кут. 547). Пореклом из Алмаша. Вид. бр. 139.

131. 1. **Рајчањи (Rajtsányi) Ђерђ** и његов истоимени син су према потврдама Туроцке жупаније уписани у Катастар и о томе су потврду добили. 2. ГК 16. VII 1821, бр. 2455.[96]

132. 1. **Сент Ивањи (Szent-Iványi) Јанош** унет је у Катастар према потврдама Липтовске жупаније. 2. ГК 6. III 1809, бр. 364.

133. 1. **Шереш (Söröss) Јанош**, **Михаљ** и **Иштван** из Новог Сада и њихова деца **(&)** унети су у Катастар према потврдама Толнанске жупаније и о томе су потврду добили. 2. ГК 10. IX 1810, бр. 1673.[97]

134. 1. **Шиле/Комароми (Sülle** vide **Komáromy) Шандор** према потврдама Вешпремске жупаније уписан је у Књигу племстава. 2. ГК 16. VIII 1812, бр. 1992.

135. 1. **Штвертецки (Stverteczky) Антал** је према потврдама Њитранске жупаније убројан у жупанијско племство. 2. ГК 1. VIII 1814, бр. 1692.[98]

136. 1. **Сомор (Szomor) Ђерђ** из Оморовице је према потврдама Фејерске жупаније примљен у жупанијско племство. 2. ГК 26. VIII 1816, бр. 2438/1.[99]

137. 1. **Степановић (Sztepanovits) Лудвик Бењамин** унет је у Катастар и о томе му је потврда издата. 2. ГК 22. IX 1817, бр. 2803.

138. 1. **Стефанидес/Окруцки (Stefanides** vide **Okruczky) Јанош** и **Игнац** су према потврдама Тренчинске жупаније уврштени у жупанијско племсто и о томе су потврду добили. 2. ГК 29. III 1819, бр. 951.

139. 1. **Шомошкои/Речки (Somoskoi** vide **Retsky) Петер**, **Андраш**, **Пал**, **Ференц**, **Михаљ** и **Иштван**, синови већ објављеног племића **Ференца**, унети су у Катастар. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 2147.

140. 1. **Тар (Tar) Анатал**, будући да је већ објављен племић, унео је у Катастар сина **Ђерђа**. 2. ГК 6. III 1809, бр. 415. 3. На ове потврде односи се високи интимат од 11. XII 1810 (бр. 25645), зато се води под бр. 217/1811 протокола.[100]

141. 1. **Турски (Thurszky) Андраша** три сина **Ференц**, **Карољ** и **Пал** унети су у Књигу племства и о томе су потврду добили. 2. ГК 10. IX 1810, бр. 1605.[101]

142. 1. **Томашић (Tomasits) Ивана** син **Алберт**, као и **Михајла** четири сина **Иван**, **Андрија**, **Михаил** и **Петар** из Суботице, добили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 1879.[102]

143. 1. **Тратњаки (Tratnyáky de Murai-Szombath) Јанош** је са истоименим сином према потврдама Вешпремске жупаније уписан у Катастар. 2. ГК 4. VIII 1817, бр. 2434.

---

96 Рајчањи је био житни трговац из Баје.

97 АВ, ББЖ,1673/1810 (књ. 11).

98 АВ, ББЖ, 1692/1814 (књ. 14). Штвертецки из Баје.

99 АВ, ББЖ, 2438/1816 (кут. 504).

100 АВ, ББЖ, 410/81. Тар из Мадараша.

101 АВ, ББЖ, 385/24, 399/15; S. Borovszky, *Нав. дело*, 599; Вид. Књ. I, бр. 128. Био је управник властелинства Тихањ (Tihany) и Кула, инспектор Друштва Бачког канала. Потомци су му живели у Сантову и др. местима.

102 АВ, ББЖ, 1879/1918 (кут. 517); Вид. Књ I, бр. 125. Пореклом из Загребачке жупаније.

144. 1. **Уларик (Uhlarik) Јожеф** и четворица му синова **Пал**, **Антал**, **Јанош** и **Јожеф**, према потврдама Тренчинске жупаније уписани су у Катастар. 2. ГК 19. XI 1821, бр. 3762.[103]

145. 1. **Варју/Врана (Varju** alias **Vrana) Михаљ** и три сина **Михаљ**, **Иштван** и **Јанош** према потврдама Пештанске жупаније унети су у Катастар и о томе су потврду добили. 2. ГК 17. IV 1809, бр. 632.[104]

146. 1. **Вермеш (Vermes de Budafalva) Михаљ** је према потврдама Пожунске жупаније унет у Катастар. 2. ГК 20. XI 1810, бр. 2209.[105]

147. 1. **Вереш (Vöröss) Иштван** и **Пал** са синовима **(&)**према потврдама Фејерске жупаније уписани су у Катастар жупанијског племства. 2. ГК 7. XI 1814, бр. 2724. 3. Допис високом месту је упућен везан за особе које се у потврдама наводе, и према интимату од 2. V 1815. (бр. 12435) процес је упућен на даље доказивање.[106]

148. 1. **Војнић (Vojnits) Никола** и **Максимилијан** добили су потврду о несумњивом племству. 2. ГК 16. XII 1816, бр. 3428.[107]

149. 1. **Ваш (Vass) Јанош** из Немеш Милетића и четири сина **Адам**, **Ференц**, **Мартон** и **Иштван** према потврдама Њитранске жупаније уписани су у катастар жупаније. 2. ГК 14. IV 1817, бр. 807.

150. 1. **Варга (Varga) Јанош** је са сином **Јожефом Лајошем** према потврдама Бихарске жупаније уписан у Катастар и о томе му је потврда издата. 2. ГК 29. III 1819, бр. 954.[108]

151. 1. **Видаковић (Vidakovits) Ђорђе** и четири сина **Ђорђе**, **Петар**, **Павле** и **Јован**, са унуцима од **Ђорђа (&)**, уписани су Катастар племства и о томе су потврду добили. 2. ГК 26. II 1821, бр. 617. 3. На ове потврде поднет је високи интимат од 1821. године, бр. 22274.[109]

152. 1. **Варгаи (Vargay) Гашпара** три сина **Карољ**, **Алојз** и **Иштван** су у Катастар унети и о томе су потврду добили. 2. ГК 21. V 1821, бр. 1655.[110]

153. 1. **Залка (Zalka) Михаљ** из Сенте је по потврдама Шопрољске жупаније примљен у жупанијско племство. 2. ГК 18. IV 1811, бр. 987.

---

103 АВ, ББЖ, 3762/1821 (књ. 19). Уларик је био нотар у Чебу.

104 АВ, ББЖ, 411/14; Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XII, Pest 1865, 64. Варју из Баје, пореклом из Пожунске жупаније.

105 АВ, ББЖ, 2209/1810 (књ. 11). Вермеш је био фишкал Бајског властелинства.

106 АВ, ББЖ, 2724/1814 (књ. 14). Вереш из Мељкута.

107 АВ, ББЖ, 3428/1816 (кут. 506); S. Borovszky, *Нав. дело*, 600. Војнићи од Бајше, пореклом су из Далмације. Племићка повеља из 1741. године.

108 Варгу је Антон Грашалковић именовао за правобраниоца Баје и он се тамо преселито.

109 АВ, ББЖ, 617/1821 (кут. 573); Вид. Књ. I, бр. 134, 143, 146–147. Стара и разграната буњевачка породица из Суботице.

110 АВ, ББЖ, 1655/1821 (кут. 575). Варгаи (Varghay) Гашпар, жупанијски заклетник, наводи и да су му отац Михаљ и деда Ференц били жупанијски дужносници. Племство из Пожунске жупаније.

154. 1. **Жуфа (Zsuffa) Андраш** из Сомбора је по потврдама Арва жупаније примљен у жупанијско племство. 2. ГК 9. III 1812, бр. 704.

155. 1. **Жуфа (Zsuffa) Маћаш** из Сомбора је по потврдама Арва жупаније уписан у катастар племства. 2. ГК 9. III 1812, бр. 705.

156. 1. **Зомбори (Zombory) Гашпар** из Сомбора добио је потврду о несумњивом племству. 2. ГК 12. VII 1819, бр. 2131.[111]

Највећи део унесених у Катастар и издатих потврда о племству и стеченом поседу у првој књизи (Књ. I) везан је за племиће из буњевачке и мађарске заједнице Немеш Милетића, будући да је 9. XII 1803. године донесена краљевска даровница за ово насеље.[112] Поступак признавања статуса супоседника настављен је и касније.

Племићи Мађари и помађарени Словени досељавају се из разних крајева Угарске, најчешће из удаљенијих северних жупанија. Долазе службом (нотари, управници, жупанијски службеници, фишкали и др. правници) и послом (трговци) на властелинства, у градове и вароши, највише у Бају и Сомбор.

Присутно је и неколико српских, и пореклом цинцарских породица, махом трговаца и виђених људи градова Новог Сад и Сомбора, које су стекле племство и посед крајем XVIII и почетком XIX века.

Dejan Jakšić

THE REGISTER OF THE NOBILITY IN THE BACZ-BODROG COUNTY (1809–1821)

SUMMARY

The ruling social class of the Habsburg Monarchy consisted of the privileged nobility that possessed land. According to its size, this nobility was classified among themselves from the large land-owners to the small country noblemen. War

[111] АВ, ББЖ, 2131/1819 (кут. 547); M. Stepanović, *Нав. дело*, 230–232. Гашпар Зомбори је био сомборски сенатор, капетан и богати трговац. Огранак породице који је добио племићки лист од Марије Терезије (1742) доселио се у Сомбор из Печуја средином XVIII и XIX века.

[112] АВ, ББЖ, 355/58.

achievements and service were the reason for the awarding of the title, and that is how the majority of Serbs had got it. As time went by, the need to occasionally confirm the nobility arose. Lists from counties and other administrative institutions abound with the cases of checking the previously achieved nobility title with the aim of using its benefits. Documents on account of which the counties issued these certificates were either originals or authentic copies of the ruler's endowments. There were also written traces of the processing at authentic places, with the names of the endowed people and their family members, nobility name connected to the first obtained property, description of a coat of arms, data on issuing and confirmation and other basic elements. The nobility status was legally strictly taken care of , on state and county level. The counties earnestly kept records and land registers. Requests for the inserting in the county nobility were discussed, checked, and the undoubted nobility status was eventually published. Central authorities asked for the data and regulated the keeping of the nobility land registers in each county that would later be put to county arvchives. Data were being taken from the county protocols. This was the case in Bacz-Bodrog county as well (1809-1821). The entered data on the noble families, according to the archival materials, are being supplemented and commented on.

Радован Сремац, виши кустос
Музеј наивне уметности „Илијанум“, Шид
radovansremac@yahoo.com

О ПОРЕКЛУ ЈЕВРЕЈСКИХ ПОРОДИЦА У СРЕМУ

Сажетак: Изузетно значајни утицаји које је јеврејска заједница имала у Срему могу се донекле објаснити пореклом јеврејских породица. На основу сачуваних јеврејских матичних књига рођених, венчаних и умрлих за све рабинате на територији Срема (осим Винковаца) пописано је укупно 1338 породица од којих се тачно порекло могло утврдити за 720 односно у 54% случајева. Највећи део сремских Јевреја има „мађарско” порекло, мање од половине породица потиче из места са подручја данашње Србије и то првенствено Бачке, следи Хрватска са 9%, затим Словачка 7%, Румунија 3% и Чешка и Украјина са 2%.

Кључне речи: Срем, Јевреји, порекло породица, Илок, Вуковар, Сремска Митровица, Рума, Земун.

О историјату јеврејских заједница на простору Срема односно сремског надрабината, писано је релативно мало. У питању су углавном монографије локалног карактера. Основу сваког проучавања Јевреја на овом подручју представља дело академика Славка Гавриловића *Јевреји у Срему у XVIII и првој половини XIX века* (Београд, 1989). Вредан сваког помена је и рад др Љиљане Добровшак *Židovi u Srijemu od doseljenja do Holokausta* (Вуковар, 2007).[1] Основни и у већини случајева једини извор података за порекло породица

[1] Више о јеврејским заједницама у Срему вид.: T. Šalić, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, Osijek 2002; J. Дражић *Јевреји у Митровици*, Сремска Митровица 2008; Б. Пауковић, Румски Јевреји, Рума 1996; Д. Фогел, Јеврејска заједница у Земуну: хроника 1739–1945, Земун 2002; R. Sremac, Jevrejske porodice u Sremskomitrovačkom i Rumskom rabinatu, Šid 2018; Р. Сремац – М. Клајн, Јевреји у Шиду, Шид 2014.

јесу јеврејске матичне књиге. Упркос великим разарањима и пљачкањима синагога и архива јеврејских општина, већина матичних књига (у даљем тексту: МК) на простору Сремског надрабината је сачувана. За Вуковар постоје све три врсте матица од 1850. године (Државни архив у Вуковару). МК рођених Илочког рабината заведене су 1852, умрлих 1855, а венчаних 1856. (Матични уред Илок). За Сремскомитровачки рабинат постоје МК али нису комплетне од 1869. до 1939. (Градска управа Сремска Митровица и Историјски архив „Срем"), док Румски рабинат има најслабије очуване МК и то све три врсте за период 1902–1934. (Општинска управа Рума). Слабо су очуване и МК из Земунског рабината: рођени од 1877. и венчани и умрли од 1898. (Јеврејска општина Земун).[2] Дакле, подаци о пореклу породица преузети су из матичних књига свих рабината на подручју Срема осим Винковаца.[3]

Кратак историјат Јевреја на подручју Срема до почетка XX века. Пре формирања Сремске жупаније у Срему се први Јевреји помињу у Шиду и Вуковару.[4] Пошто се Шид налазио у подунавској Војној граници а Вуковар под коморском управом, у њима се није строго поштовала одлука Хрватског сабора о забрани насељавања Јевреја. Како би сакупила финансијска средства за ратовање, 1744. Угарска је за Јевреје увела порез „таксу толеранције", а они Јевреји који су уплаћивали ову таксу нису могли бити протерани из Угарске краљевине.[5] До појаве првих стално насељених Јевреја у Срему дошло је тек крајем XVIII века. Током друге половине XVIII века јеврејски трговци су били редовно присутни на вашарима у Сремској жупанији. У извештају жупаније из 1770. наводи се да Јевреји слободно тргују и да плаћају трговачку таксу, али да

---

[2] У исте матичне књиге али на посебне стране уписивани су и припадници ашкенаске и сефардске општине.

[3] Имена и презимена су преписана у оригиналу. Подаци у матичним књигама су писани руком, често тешко читљивим рукописом, па су стога могуће грешке у транскрипцији. Због историјских дешавања европске државе су више пута мењале границе а поједина подручја и градови су и по неколико пута мењали како државну власт тако и националну и верску управу. То је за последицу имало често мењање имена градова и подручја, као и имена и презимена њихових становника, и то мора да се узме у обзир приликом истраживања појединих породица. Почевши од 1787, Јевреји су најчешће носили немачка презимена, док почетком и средином XIX века долази до њихове мађаризације. Тек поједине примере презимена можемо по облику препознати као „словенска". Посебну групу чине сефардска презимена. Што се тиче имена градова и држава, наводили смо савремене називе градова и држава у данашњим границама.

[4] С. Гавриловић, *Јевреји у Срему у XVIII и првој половини XIX века*, Београд 1989, 5; Lj. Dobrovšak, *Židovi u Vukovaru i okolici*, Zbornik radova Vukovar-hrvatska baština i perspektive razvoja, knj. 33, Zagreb–Vukovar 2007, 217.

[5] С. Гавриловић, *нав. дело*, 2; Lj. Dobrovšak, *нав. дело*, 218.

немају право сталног насељавања. Цар Јосип II је започео са еманципацијом Јевреја дозволивши им да поред верских могу да похађају и световне школе. Врхунац ових акција био је његов „Патент о толеранцији“ из 1781–1783. г. којим се Јеврејима дозволило узимање земље у закуп, гарантовали им се слобода кретања и насељавања где год желе (осим у рударским крајевим) и слобода вероисповести. Међутим, остала је забрана поседовања некретнина. Период од краја XVIII до средине XIX века време је континуираних борби јеврејских породица за стално насељавање у Сремској жупанији. Већ током четрдесетих година XIX века Јевреји су у привреди Сремске жупаније заузимали завидно место, што је била последица новог закона и све већег броја јеврејских породица у Вуковару, Илоку, Руми и у остатку жупаније. Под притиском либералних кругова, Угарски сабор је 1840. укинуо нека ограничења за Јевреје: добили су право да се баве занатом али под условом да држе само јеврејске калфе и шегрте, допуштено им је насељавање у свим градовима осим у рударским местима, затим куповина земљишта и бављење свим трговачким пословима. Овај закон довео је до већег прилива јеврејских трговаца у сремске градове.[6] Како се повећао броја Јевреја на неком простору, тако су они почели да оснивају вероисповедне општине у којима су организовали верски и друштвени живот.[7] У почетку су јеврејске општине биле организоване углавном на верској основи, а од фебруара 1846. због нових закона у Угарској, Јевреји су се морали организовати као заједница са управним телом које су сачињавали врховни кнез и четири окружна делегата.[8] Цар је 1846. укинуо таксу толеранције на целом подручју Угарске.[9] Почетком 1860. за Јевреје у Монархији издане су три важне царске наредбе. Прва је омогућавала Јеврејима да могу бити сведоци при писању тестамената хришћана, друга је укинула стару забрану насељавања у рударским местима, док им је трећа омогућавала стицање свих врста некретнина. Поред тога, укинута је и забрана бављења неким пословима попут медицине, крчмарења, млинарења итд. Нова одредба дозвољавала је Јеврејима боравиште и стално насељавање у свим местима под условом да се држе општих прописа. Оваква ситуација је покренула нови талас досељавања Јевреја у Срем па се њихов број на подручју

---

6 С. Гавриловић, *нав. дело*, 33–34; Lj. Dobrovšak, *нав. дело*, 227–228.

7 До 1852. то нису биле вероисповедне општине у правом смислу него јеврејске задруге (*Judengemeinde*). Lj. Dobrovšak, *нав. дело*, 229.

8 Исто.

9 На конгресу изасланика јеврејских општина у Пешти 1846. угарским Јеврејима је дозвољено да се откупе од таксе толеранције у износу од 1.200.000 форинти (у року од 10 година). У откуп су биле укључене и јеврејске заједнице из славонских жупанија, па је сремска јеврејска заједница у откупу учествовала са износом од 719,35 форинти.

цивилне Хрватске и Славоније повећао за 66,62%, рачунајући ту и Срем који је у то време поновно припојен цивилној управи.[10] Према попису из 1857, у Вуковару је било 403 Јевреја, Земуну 250, Илоку 226, Руми 141.[11] Од 1850-их година утемељују се општине са пратећим верским, школским и хуманитарним установама и уводе се матичне књиге. Како до Патента 1860. Јевреји нису могли поседовати некретнине нити су могли градити богомоље као јавне верске грађевине, постојали су молитвени простори унутар изнајмљене куће или су постојећи молитвени домови изгледали као кућа.[12]

Порекло породица у Вуковарском рабинату.[13] У граду Вуковару (заједно Стари и Нови) убележено је укупно 310 јеврејских породица. Од тог броја, порекло пре досељења у Рабинат могло се утврдити за њих 197. Порекло јеврејских породица у граду Вуковару (држава, град порекла, презиме):

– Аустрија: **Kittsee**: Унгар/Ungar;
– Чешка: **Breznic**e: Фирт/Fürth, **Fraüenberg**: Хулер/Huller, **Hyezdo**: Тушак/Tuschak, **Prag**: Шетелес/Schetteles, **Stražnice**: Феферман/Pfeffermann;
– Хрватска: **Брањина код Белог Манастира**: Шмалц/Schmalz, **Даљ**: Хан/Hahn, **Дарда**: Хирт/Hürth, Хилер/Hiller, Фајн/Fein, **Доњи Михољац**: Бојкнер/Beukner, **Филиповац код Пакраца**: Фишер/Fischer, **Грабовница код Чазме**: Полак/Pollak, **Илок**: Хирт/Hürth, **Копривница**: Шварц/Schwarz, **Кула**: Оберсон/Obersohn, **Ораховица**: Бројер/Breuer, **Осијек**: Перлес/Perles, Лихтентал/Lichtental, Ланг/Lang, **Пишкоревци код Ђакова**: Велиш/Wellisch, **Плетерница**: Бир/Bier, **Раб**: Сингер/Singer, **Валпово**: Фишер/Fischer, **Вараждин**: Штраус/Strauss, **Воћин код Слатине**: Шварц/Schwarz.
– Мађарска: **Bacsa**: Готлиб/Gottlieb, **Baja**: Вајнбергер/Weinberger, Подвинец/Podvinetz Грос/Gross, **Bonyhad**: Bajc/Weiss, Сингер/Singer, Розенберг/Rosenberg, Ленер/Lehner, Лустиг/Lustig, Клајн/Klein, Кајзер/Kaiser, Барани/Barany, Баум/Baum, Браун/Braun, Фишхоф/Fischhof, Фишл/Fischl, Флам/Flamm, Фриш/Frisch, Фукс/Fuchs, Фурман/Fuhrman, Голдман/Goldman, Грин/Grün, Хан/Hahn, **Borjad**: Ланг/Lang, **Budapest**: Вернер/Werner, Хофман/Hofman, Браун/Braun, **Dunaföldvar**: Фриш/Frisch, **Gyonk:** Адлер/Adler, **Györköny**: Дојч/Deutsch, **Hidasnemeti**: Алтман/Altman, **Himeshaza**: Вакслер/Wachsler, Бадер/Bader, **Högyesz**: Енгел/Engel, **Kaloča**: Мецгер/Metzger, **Keszthely**: Рајх/Reich, **Korogj**: Клајн/Klein, Херман/Herman, **Kunbaja**: Рот/Roth, **Lapancsa**: Баумхорн/Baumhorn, **Látrány**: Клајн/Klein, **Nagykanizsa**: Bajc/Weiss, **Magyaregregy**: Сингер/Singer, **Mindszentu**: Сор/Sohr, **Miskolc**: Валдер/Walder,

[10] Lj. Dobrovšak, *нав. дело*, 236-237.
[11] Lj. Dobrovšak, *Broj Židova u Hrvatskoj prema popisu 1857. godine*, Historijski zbornik god. LXIII (2010), br. 1, 124.
[12] Lj. Dobrovšak, *Židovi i Nijemci u Srijemu do 191*8. *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*, Nijemci 2012, 64.
[13] Називи градова су остављени у оригиналу.

Шварц/Schwarz, Гринберг/Grünberg, **Paks**: Херман/Herman, **Papa**: Голдшмид/Goldschmid, **Sekče**: Боровиц/Borovitz, Браун/Braun, **Sarbogard**: Браун/Braun, **Segedin**: Папаи/Papai, **Somberek**: Краус/Krauss, Боровиц/Borovitz, **Somogyvara**: Адлер/Adler, **Szigetvár**: Вајнер/Weiner, Гутман/Guttmann, **Tolcva**: Шварц/Schwarz, Фридман/Friedman, **Vaskut**: Штајн/Stein.

– Пољска: **Bolechowo**: Маршал/Marschall, **Przedborzu**: Јакубовиц/Jakubowicz, **Sterzitky**: Пачтингер/Pachtinger.
– Румунија: **Alsoverza**r: Бергер/Berger, **Nadas**: Хајтлер/Heitler, **Oradea**: Дијамант/Diamant, **Salva**: Брехер/Brecher, **Siget Marmatsiej**: Шварц/Schwarz.
– Русија: **Dovoranji**: Дрезлер/Drezler.
– Словачка: **Hanušovce**: Хелтгот/Heltgott, **Holič**: Ландесман/Landesmann, **Kalnik**: Бирман/Bierman, **Nitra**: Винтер/Winter, **Novo mesto na Vagi**: Шенк/Schenk, Лацко/Latzko, Леви/Löwy, **Považska Bistrica**: Коп/Kopp, **Silein kod Trenčina**: Штајнер/Steiner, **Stropkovo**: Розенберг/Rosenberg, **Topolčany**: Голдбергер/Goldberger, **Trenčin**: Циглер/Ziegler, Гросман/Grossmann, **Trstena**: Прајс/Preiss, **Veliki Horeš**: Кестенбаум/Kästenbaum.
– Србија: **Апатин**: Хекш/Heksch, **Бач**: Клајн/Klein, Фишер/Fischer, Енгел/Engel, **Бачка Паланка**: Штајнер/Steiner, Шпиро/Spiro, Конрад/Konrad, Кон/Kohn, Хирт/Hürth, Хакер/Haker, Дојч/Deutsch, Фројнд/Freund, **Бачки Брег**: Винер/Wiener, Рот/Roth, **Бачки Моноштор**: Глид/Glied, **Бачки Брестовац**: Штајн/Stein, Фишер/Fischer, **Бачко Петрово Село**: Дојч/Deutsch, **Црвенка**: Голдшајн/Goldschein, **Чонопља**: Флајшер/Fleischer, **Чортановци**: Штајн/Stein, **Итебеј**: Клајн/Klein, **Кукујевци:** Розенберг/Rosenberg, **Кула**: Таглајхт/Tagleicht, **Маглић**: Штерн/Stern, **Мол**: Офнер/Ofner, **Моровић**: Розенберг/Rosenberg, **Нови Сад**: Шпицер/Spitzer, Лашкафелд/Laškafeld, Краус/Krauss, Гутман/Guttmann, **Обровац**: Херцог/Herzog, **Остојићево**: Плацнер/Platzner, **Пивнице**: Штерн/Stern, Рајнер/Reiner, **Плавна**: Вајс/Weiss, Штајн/Stein, **Ратково**: Бредер/Bröder, **Селенча**: Леблевиц/Löblovitz, **Сента**: Кон/Kohn, **Сивац**: Фишер/Fischer, **Сомбор**: Винклер/Winkler, Росендорн/Rosendrn, Ритман/Richtman, **Srpska Crnja**: Шлезингер/Schlesinger, **Шид**: Кон/Kohn, **Вајска**: Келерт/Kellert, **Врбас**: Сингер/Singer, Попер/Popper, **Земун**: Херцл/Herzl, **Зрењанин**: Гутман/ Guttmann.
– Украјина: **Lviv**: Хамер/Hamer, **Syurte**: Клајн/Klein.

Порекло јеврејских породица у осталим местима Вуковарског рабината (држава: град порекла: презиме (место или места становања у рабинату)):

– Аустрија: **Eisenstadt**: Лазарус/Lazarus (Јармина, Бановци), **Kittsee-Gijeca**: Унгар/Ungar (Маркушица).
– Чешка: **Breznic**: Фирт/Fürth (Ловас)
– Хрватска: **Varaždin**: Аналсер/Anhalser (Пачетин), Малер/Mahler (Тординци), **Đurđanci kod Đakova**: Гринут/Grünhut (Пачетин), **Dal**j: Хан/Hahn (Вуковар, Богдановци, Комлетинци, Рајево Село), **Našice**: Херцог/Herzog (Товарник), **Ilok**: Клајн/Klein (Чаковци), **Pleternica kod Požege**: Ланг/Lang (Габош), **Darda**: Ланг/Lang (Маркушица, Илача), Вајс/Weiss (Нуштар), **Osijek**: Ланг/Lang (Товарник), Сингер/Singer (Миклушевци).

– Мађарска: **Bonyhad**: Баум/Baum (Церић, Нуштар, Маринци, Борово), Фишер/Fischer (Острово, Антин, Тординци), Фишоф/Fischhof (Берак), Фриш/Frisch (Штитар), Грин/Grün (Ловас, Мохово, Илача), Клајн/Klein (Томпојевци), Штраус/Strauss (Нуштар, Тординци), Цвибак/Zwieback (Габош, Корођ), **Baja**: Бергер/Berger (Трпиња), Франк/Frank (Товарник), Ледерер/Lederer (Вера), Вајнбергер/Weinberger (Габош), **Bočkinci**: Бергер/Berger (Борово, Антин), **Abraham kod Miskolca**: Браун/Braun (Чаковци), **Högyesza**: Цаковиц/Cakovic (Тординци), **Сеса**: Милер/Müller (Корођ), **Čatalja kod Baje**: Перлес/Perles (Трпиња), **Sigetvar**: Вакслер/Wachsler (Маркушица).
– Република Српска – Босна и Херцеговина: Брод: Нојман/Neuman (Антин).
– Румунија: **Salva**: Брекер/Brecher (Маркушица), **Tamas**а: Енгел/Engel (Нуштар, Стари Јанковци).
– Словачка: **Nitra**: Bajc/Weiss (Тординци), **Kalnik**: Бирман/Bierman (Опатовац).
– Србија: **Апатин**: Флеш/Flesch (Свињаревци, Слаковци), Хекш/Heksch (Чаковци, Миклушевци), **Бачка Паланка**: Хакер/Haker (Оролик, Ловас), Bajc/Weiss (Опатовац), **Бачки Брег**: Рот/Roth (Миклушевци), **Бачки Моноштор**: Глид/Glied (Острово), **Бечеј**: Полак/Pollak (Берак), **Ердевик**: Штајнер/Steiner (Миклушевци), **Каравуково**: Херцог/Herzog (Свињаревци, Јанковци), **Кула**: Кон/Kohn (Бершадин), **Лалић**: Bajc/Weiss (Миклушевци), **Мол**: Полачек/Polacsek (Свињаревци, Томпојевци), **Нови Сад**: Душински/Duschinsky (Маркушица), Вочтерлиц/Wachterlitz (Чаковци), **Обровац**: Херцог/Herzog (Јанковци, Маркушица), **Парабуђ**: Голдштајн/Goldstein (Вера), Грин/Grün (Бановци), **Пивнице**: Штерн/Stern (Борово, Мирковци), **Плавна**: Штајн/Stein (Јанковци, Илача), **Савино Село**: Дојч/Deutsch (Берак), Фридман/Friedman (Сотин), **Селенча**: Моргенштерн/Morgenstern (Мохово), **Врбас**: Сингер/Singer (Свињаревци).

Порекло породица у Илочком рабинату. У самом Илоку као седишту рабината и месту са највише Јевреја у рабинату забележено је према матичним књигама укупно 98 породица од којих је порекло утврђено за само 46 и то:

– Чешка: **Verecky Nizni**: Bajc/Weiss.
– Хрватска: **Ђаковар**: Шпицштајн/Spitzstein, **Нашице**: Штерн/Stern, **Вуковар:** Фукс/Fuchs, Шмуцер/Schmutzer.
– Израел: **Jerusalim**: Лебл/Löbl.
– Мађарска: **Apagy**: Леринц/Lörinz, *Békéscsaba**: Гланбер***/Glanber**, Beremend**: Ланг/Lang, **Bonyhad**: Дојч/Deutsch, Хан/Hahn, Хендлер/Händler, **Budapest**: Клајн/Klein, **Erdö**: Енгел/Engel, *Gyarmat**:*** Валес/Walles (Валис/Wallis), **Kötcse**: Хершковић/Heršković, *Nyírbátor**: Голденберг***/Goldenberg, **Nyíregyháza**: Фрид/Fried, **Paks**: Штајнер/Steiner, *Pápa**: Перл***/***Perl,** *Soltvadkert**:*** Вебер/Weber, **Paks**: Еренгрубер/Ehrengruber, **Tinnye**: Кнефлер/Knöpfler, *Tiszaföldvár**: Леви***/Löwy.
– Пољска: **Glogowiec**: Силбер/Silber.
– Румунија: **Batiz**: Швимер/Schwimer, **Satu Mare**: Bajc/Weiss, Винтерниц/Winternitz.
– Словачка: **Dunajská Streda**: Штраус/Straus, **Komárno**: Рајнер/Reiner, **Košice**: Bajc/Weiss, **Jelka**: Штерн/Stern, *Piešťany**: Вебер***/***Weber,** **Skalica**: Вортман/Wortman, **Šurany**: Еренфелд/Ehrenfeld, *Topoľčany*: Шлезингер/Schlesinger.

– Србија: **Ада**: Франкл/Frankl, **Бачинци**: Ерендинер/Ehrendiener, **Бачко Петрово Село**: Адлер/Adler, **Бачка Паланка**: Хирт/Hirt, **Чалма**: Каф/Kaff, **Кањижа**: Менцер/Menczer, **Мали Иђош**: Штерн/Stern, **Пивнице**: Блам/Blahm, **Плавна**: Bajc/Weiss, **Сента**: Хофман/Hoffman, Енгел/Engel, Леви/Löwy, **Врбас**: Сингер/Singer.
– Украјина: **Ivano-Frankivsk/Stanislawow**: Француз/Francoz, **Lviv**: Штарк/Stark, **Mala Kopanya**: Клајн/Klein, **Mukačevo**: Хершковић/Heršković.

У осталим местима Илочког рабината забележено је 210 породица од којих се само за 83 породице могло утврдити порекло. То су следеће породице (држава: град порекла: презиме):

– Чешка: **Tachov**: Штерн/Stern (Беочин)
– Хрватска: **Бабина Греса**: Бијелић/Bijelić (Ердевик), **Чепин**: Краус/Kraus (Бачинци), **Нашице**: Штерн/Stern (Шид), **Сисак**: Розенфелд/Rosenfeld (Шид), **Вуковар**: Фукс/Fuchs (Шид).
– Мађарска: **Beled**: Rajx/Reich (Бингула), **Bodrog-Alsóbű**: Розенберг/Rosenberg (Шид), **Bonyhad**: Хан/Hahn (Беркасово, Љуба, Моловин, Сот), Дојч/Deutsch (Черевић, Кукујевци, Љуба, Сусек, Свилош), Хендлер/Händler (Љуба, Моловин, Сот), Крицлер/Kritzler (Черевић, Сусек), Ландсингер/Landsinger (Баноштор), Лустиг/Lustig (Шид), *Dunavarsány*: Ледерер/Lederer (Беочин), *Hőgyész*: Милер/Müller (Черевић), *Nyíregyháza**: Фрид***/Fried (Нештин), *Pécsvárad**: Бадер***/Bader (Шид), Штајнер/Steiner (Шид), **Vöckönd**: Хан/Hahn (Беочин).
– Румунија: **Theresiopolis**: Клопер/Klopper (Чалма).
– Пољска: **Ryglice**: Мер/Mehr (Шид).
– Словачка: **Nitra**: Нојман/Neuman (Шид), **Sered**: Винтерштајн/Winterstein (Шид).
– Србија: **Ада**: Каф/Kaff (Адашевци), Хуберт/Hubert (Бингула, Ердевик, Манђелос, Шид), **Апатин**: Розенберг/Rosenberg (Ердевик), **Бачинци**: Розенберг/Rosenberg (Кукујевци, Моровић, Шид), **Бачка Паланка**: Епштајн/Epstein (Бингула, Сот, Ердевик, Мохово, Шид, Визић), Кон/Kohn (Чалма, Ердевик), Хирт/Hirt (Ердевик), Хелцел/Hölzel (Шид), Леви/Löwy (Шид), Лустиг/Lustig (Ердевик), Нојман/Neuman (Вашица), Rajc/Reiss (Ердевик), Штајмниц/Steimnnitz (Черевић), Штерн/Stern (Ердевик), **Бачка Топола**: Rajx/Reich (Шид), **Бачки Брег**: Лебл/Löbl (Илинци), **Бачки Петровац**: Ротмилер/Rothmiller (Бингула, Шид), **Београд**: Шротман/Schrottman (Шид), **Црвенка**: Лебл/Löbl (Шид), **Чалма**: Каф/Kaff (Ердевик), Розенберг/Rosenberg (Ердевик), **Деспотово**: Моргенштерн/Morgenstern (Кукујевци), **Нови Сад**: Леви/Löwy (Ердевик), **Парабуђ**: Клајн/Klein (Шид), **Пивнице**:Шлезингер/Schlesinger (Шид), **Плавна**: Bajc/Weiss (Вашица), **Рума**: Шојер/Schauer (Вашица), Фишер/Fischer (Шид), **Савино Село**: Фишер/Fischer (Ердевик), **Селенча**: Моргенштерн/Morgenstern (Моловин, Шид), **Сента**: Леви/Löwy (Ердевик), **Сивац**: Грос/Gross (Кукујевци), **Зрењанин**: Клајн/Klein (Шид).
– Украјина: **Ivano-Frankivsk/Stanislawow**: Француз/Francoz (Шид), *Szajkófalv**а: Голденберг***/Goldenberg (Нештин).

Порекло породица у Земунском рабинату. Порекло се могло утврдити за 83 ашкенаске породице из Земуна:

– Аустрија: **Raab**: Рајхенфелд/Reichenfeld, **Wien**: Милер/Müller.
– Белорусија: **Volinci**: Вегнер/Wegner
– Босна и Херцеговина: **Сарајево**: Шротман/Schrotmann
– Чешка: **Uherský Brod**: биндер/Binder, Рајс/Reiss, **Lipe**: Биндер/Binder, Брудер/Bruder
– Хрватска: **Бјеловар**: Бек/Beck, **Дарувар**: Пик/Pick, Шварценберг/Schwarzenberg, **Ђаково**: Игњатић/Ignjatić, **Вуковар**: Филингер/Filinger, **Загреб**: Брил/Brüll.
– Грчка: **Janina**: Кон/Kohn
– Мађарска: **Budapest**: Брох/Broch, Хелцер/Hölzer, Пете/Petö, Сингер/Singer, Вајнберг/Weinberg, **Dudar**: Шелниц/Schelnitz, **Kétegyháza**: Фекете/Fekete, **Nyíregyháza**: Вајнберг/Weinberg, **Pécs**: Голдштајн/Goldstein, **Szigetvar**: Шварц/Schwarz, **Sirok**: Ајслер/Eisler, **Sorok**: Енгелман/Engelman, **Szolnok**: Енгел/Engel, **Tata**: Мандл/Mandl, **Veszprém**: Фелбајер/Felbauer, **Vörös**: Ховалд/Hohvald.
– Немачка: **Germering**: Адлер/Adler, **Pforzheim**: Шорш/Šorš.
– Пољска: **Rycerka**: Натан/Nathan, **Rzeszów**: Доктор/Doktor.
– Румунија: **Almaș**: Семинц/Szemnitz, **Bucharest**: Мандел/Mandel, **Focșani**: Голдштајн/Goldstein, **Matra Sele**: Швицер/Schwitzer, **Sânnicolau Mare**: Дојч/Deutsch, **Timișoara**: Хиршл/Hirschl, Хениг/Hönig.
– Словачка: **Alsó-Sáp**: Шнелер/Schneller, **Nitra**: Хелцер/Hölzer, **Trencsé**n: Келерман/Kellerman.
– Србија: **Апатин**: Флеш/Flesch, **Бач**: Рубин/Rubin, **Бачка Топола**: Холер/Holler, **Бајша**: Бухлер/Buchler, **Банатска Топола**: Шлезингер/Schlesinger, **Бечеј**: Вајнберг/Weinberg, **Бегеч**: Мојсец/Moises, **Београд**: Анђело/Anđelo, Бихали/Bihaly, **Богојево**: Краус/Krauss, **Чалма**: Брандајз/Brandeis, **Инђија**: Фишер/Fischer, **Крчедин**: Пискер/Pisker, **Кула**: Фројнд/Freund, Таглихт/Taglicht, **Купусина**: Дешма/Dešma, **Мокрин**: Бајер/Bauer, **Нови Сад**: Бихали/Bihaly, Бонди/Bondy, **Остојићево**: Рауман/Raumann, **Пивнице**: Фридман/Friedman, Пискер/Pisker, **Сента**: Розенфелд/Rosenfeld, **Сибач**: Леви/Löwy, **Сомбор**: Бајс/Weiss, **Србобран**: Фридман/Friedman, **Сремска Митровица**: Кон/Kohn, Песинг/Pesing, **Стари Бановци**: Флеш/Flesch, **Вршац**: Кронштајн/Kronstein, **Зрењанин**: Шпицер/Spitzer, Секељи/Szekely.
– Швајцарска: **Braita**: Розентал/Rosenthal
– Украјина: **Brody**: Розенфелд/Rosenfeld, *Chortkiv:* Брандајз/Brandeis, **Kolomyia**: Шпиндел/Spindel, **Lviv**: Фукс/Fuchs.

Тачно порекло сефардских породица у Земуну се могло утврдити само у 22 случаја, (држава: град порекла: презиме):

– Аутрија: **Mannersdorf**: Фарки/Farchy, **Wien**: Ешкенази/Eskenasy.
– Србија: **Београд**: Алкалај/Alkalay, Беви/Bevi, Ерза/Erza, Ешкенази/Eskenasy, Леви/Löwy, Пинту/Pintu, **Смедерево**: Анаф/Anaf, **Шабац**: Нахмиа/Nachmias.
– Босна и Херцеговина: **Завидовићи**: Рахјберг/Rajhberg.

– Бугарска: **Sofija**: Јакоб/Jakob, Челиби/Čelibi, **Vidin**: Леви/Löwy, **Lom Palanka**: Менахем/Menachem.
– Израел: **Jafa**: Бехерано/Becherano.
– Мађарска: **Budapest**: Хоровиц/Horowitz.
– Грчка: **Kastoria**: Ешкенази/Eskenasy, Захарија/Zacharija, **Solun**: Сасон/Sasson, Алкалај/Alkalay.
– Румунија: **București**: Зумбул/Sumbul.

Што се тиче осталих места у Земунском рабинату, готово све породице су биле ашкенаске, осим сефардске породице Казес која се из Београда доселила у Стару Пазову. Порекло се могло утврдити у следећим случајевима:

– Аустрија: **Krems**: Фридман/Friedman (Стара Пазова), **Wien**: Брандајз/Brandeis (Голубинци).
– Белорусија: **Vitebsk**: Борис/Boris (Нова Пазова)
– Чешка: **Polom**: Штајнхард/Steinhard
– Хрватска: **Петровци код Вировитице**: Лион/Lyon (Стара Пазова), **Вуковар**: Херцог/Herzog (Крчедин).
– Мађарска: **Baja**: Рот/Roth (Бешка), **Baksa**: Самлаић/Samlaić (Тошин Бунар), *Balassagyarmat*: Нидерлендер/Niederländer (Стара Пазова), **Bátaszék**: Кон/Kohn (Стари Бановци), **Budapest**: Гутман/Gutman (Прогар), *Dombóvár*: Вајс/Weiss (Сурдук), **Kismarta**: Фајлбоген/Feilbogen (Петроварадин), *Makó*: Лустиг/Lustig (Стари Бановци), *Mohács*: Гербер/Gerber (Прогар), Милер/Müller (Прогар), *Tataháza*: Блајер/Bleier (Обреж).
– Немачка: *Blasewitz:* Штраус/Strauss (Обреж).
– Пољска: **Pakosławice**: Вајнштајн/Weinstein (Сремска Каменица).
– Румунија: **Codlea**: Виг/Wieg (Нова Пазова).
– Словачка: **Borský Mikuláš**: Валдер/Walder (Крчедин), **Nyitra**: Махел/Mahel (Стара Пазова).
– Србија: **Бачка Паланка**: Бергер/Berger (Стара Пазова), Фројнд/Freund (Стара Пазова), Гербер/Gerber (Купиново), Кон/Kohn (Стара Пазова), Лајнер/Leiner (Стара Пазова), Мојзес/Moises (Нови Карловци), Пискер/Pisker (Стара Пазова), Шер/Scheer (Купиново), Штерн/Stern (Голубинци, Нова Пазова), **Баноштор**: Хиршенхаусер/Hirschenhausser (Голубинци), **Бановци**: Швицер/Schwitzer (Добановци), **Црвенка**: Ледерер/Lederer (Сурдук), **Чонопља**: Келер/Keller (Крчедин), Клајн/Klein (Стара Пазова), Шротман/Schrottman (Војка), Исак/Iszak (Војка), **Добановци**: Швицер/Schwitzer (Петровчић), **Ердевик**: Кон/Kohn (Стара Пазова), **Хртковци**: Блајер/Bleier (Стара Пазова), **Инђија**: Фишер/Fischer (Нова Пазова), Кенфелд/Chenfeld (Обреж), **Каравуково**: Орнштајн/Ornstein (Крчедин), **Ковиљ**: Штајниц/Steinitz (Стари Бановци, Стара Пазова), **Лалић**: Колб/Kolb (Голубинци), **Нови Бечеј**: Кастнер/Kastner (Стара Пазова), Адам/Adam (Стара Пазова), **Нови Сад**: Гринвалд/Grünwald (Стара Пазова), Леви/Löwy (Стара Пазова), Шлангер/Schlanger (Сурчин), **Нови Сланкамен**: Крисхабер/Krishaber (Нова Пазова), **Обреновац**: Коен/Koen (Прогар), **Пачир**: Брук/Bruck (Стара Пазова), **Пивнице**: Краус/Kraus (Војка), Клајн/

Klein (Војка), Штајнер/Steiner (Пећинци), **Попинци**: Нојман/Neumann (Добановци), **Ратково**: Абрахам/Abraham (Стара Пазова), **Рума**: Швицер/Schwitzer (Угриновци), **Селенча**: Моргенштерн/Morgenstern (Карловчић), **Сента**: Полицер/Politzer (Стара Пазова), **Силбаш**: Бредер/Bröder (Деч), **Сремска Митровица**: Крицлер/Kritzler (Петроварадин), **Стапар**: Јолте/Jolte (Купиново), **Шимановци**: Самлаић/Samlaić (Карловчић), **Војка**: Клајн/Klein (Стара Пазова), **Врбас**: Краус/Kraus (Купиново), **Земун**: Хиршл/Hirschl (Стара Пазова), Херцл/Herzl (Стара Пазова), Хиршл/Hirschl (Војка), Мајер/Mayer (Стари Бановци), **Жабаљ**: Липковиц/Lipkowitz (Шимановци).
– Украјина: **Piski**: Хохштраус/Hochstrauss (Голубинци), **Rokosovo**: Шрајбер/Schreiber (Стара Пазова).

Порекло породица у Румском рабинату:
– Аустрија: **Wien**: Фишер/Fischer.
– Босна и Херцеговина: **Крека**: Моргенштерн/Morgenstern, **Сарајево**: Штајниц/Steinitz .
– Хрватска: **Пакрац**: Розенбаум/Rosenbaum, **Рожишће**: Јерерницкиј/Jerernickij, **Доњи Михољац**: Bajc/Weiss, **Ђаково**: Ауфербер/Auferber, **Дарда**: Кауфман/Kaufmann.
– Мађарска: **Baja**: Рајхенберг/Reichenberg, Рот/Roth, **Bogodincz**: Краco/Krasso, **Budy**: Браун/Braun, *Kapuvár*: Шлезингер/Schlesinger, **Kereszteny**: Штајнер/Steiner, **Mágocs**: Ледерер/Lederer, **Nagybecsko**: Апел/Apel, *Nemesbük:* ***Рихтман***/Richtmann,**Ófalu**: Bajc/Weiss, **Sátoraljaújhely**: Полачек/Polaček, **Sikló**: Штајнер/Steiner, **Szekcsut**: Донат/Donat, **Téka**: Штелцер/Stelzer, **Tiszafüreda**: Ланг/Lang, **Samaš**: Унтербергер/Unterberger.
– Румунија: **Bogorfalva**: Дојч/Deutsch, **Jimbolia**: Полак/Pollak.
– Србија: **Бачка Паланка**: Милер/Müller, Хофман/Hoffmann, Дојч/Deutsch, **Бачки Брег**: Рот/Roth, **Бачки Брестовац**: Фишер/Fischer, **Бачко Градиште**: Фишер/Fischer, **Бановци**: Грин/Grün, **Бешка**: Рот/Roth, **Бечеј**: Шосбергер/Schossberger, **Бингула**: Рајх/Reich, **Боготинци**: Дојч/Deutsch, **Босут**: Кон/Kohn, **Црвенка**: Розенфелд/Rosenfeld, Дојч/Deutsch, **Чонопља**: Келер/Keller, Клајн/Klein, Шрајбер/Schreiber, **Деспотово**: Моргенштерн/Morgenstern, Клајн/Klein, **Инђија**: Хандлер/Handler, **Јарак**: Штајнер/Steiner, **Нови Карловци**: Bajc/Weis, **Нови Сад**: Дојч/Deutsch, Краус/Krauss, Хирш/Hirsch, Ернст/Ernst, Ајснер/Eisner, Хандлер/Handler, Милер/Müller, Хирш/Hirsch, **Обреж**: Фишл/Fischl, **Пећинци**: Штајнер/Steiner, **Пивнице**: Бредер/Bröder, **Савино Село**: Штајн/Stein, **Селенча**: Моргенштерн/Morgenstern, **Сибач:** Фишер/Fischer, **Сремска Митровица**: Фишер/Fischer, Розенбаум/Rosenbaum, Крицлер/Kritzler, **Стара Моравица**: Флеш/Flesch, **Темерин**: Хелер/Heller, **Товарник**: Полак/Pollak, **Вогањ**: Песинг/Pesing, Рајс/Reis, **Врдник**: Попер/Popper, **Земун**: Клофер/Klopfer, Максбергер/Maksberger, Ваксбергер/Wachsberger.
– Чешка: **Tábor**: Швелбл/Schwelbl.
– Словачка: **Cern**a: Шенфелд/Schänfeld, **Dubovic**a: Bajc/Weiss, **Kotešová**: Фишер/Fischer.
– Украјина: **Brody**: Хершковић/Heršković.

Порекло јеврејских породица у осталим местима Румског рабината:
– Аустрија: **Wien**: Ванток/Wantoch (Инђија)
– Босна и Херцеговина: **Дрвар**: Лешник/Lešnik (Инђија).
– Хрватска: **Бошњак**: Дирнбах/Dirnbach (Инђија), **Осијек**: Грос/Gross (Инђија), **Вуковар**: Баум/Baum (Инђија).
– Мађарска: **Budapest**: Штајгер/Steiger (Инђија), Гутман/Guttmann (Прогар), **Keczel**: Розенфелд/Rosenfeld (Платичево), *Mezőtúr*: Браун/Braun (Врдник), **Nyiregyhaza**: Шпира/Spira (Инђија), **Pecsbanyatelep**: Фишл/Fischl (Инђија), *Sárbogárd*: Хенц/Hentz (Врдник), **Sepesofalu**: Холендер/Holländer (Инђија), **Szent Lörincz**: Штерн/Stern (Инђија), **Tár**: Керпел/Kärpel (Инђија).
– Немачка: **Laun**: Кесер/Köser (Инђија).
– Пољска: **Jarosław**: Вајхтлбаум/Weichtlbaum (Putinci), **Kłaj**: Силер/Siller (Инђија).
– Румунија: **Banloc**: Еренхалф/Ehrenhalf (Хртковци).
– Словачка*: Liptovský* **Mikuláš**: Фридлендер/Friedländer (Инђија), **Topoľa**: Флеш/Flesch (Хртковци).
– Србија: **Бачка Паланка**: Краус/Kraus (Јарак), Лустиг/Lustig (Инђија), **Београд**: Виг/Vig (Инђија), **Черевић**: Штајн/Stein (Хртковци), **Кисач**: Хенц/Hentz (Врдник), **Крушчић**: Хиршфелд/Hirschfeld (Инђија), **Куцура**: Граф/Graf (Марадик), **Нови Сад**: Кон/Kohn (Ириг), **Параге**: Рајх/Reich (Инђија), **Пивнице**: Фиред/Füred (Инђија), Пискер/Pisker (Марадик), **Плавна**: Мандл/Mandl (Ириг), **Селенча**: Штајн/Stein (Хртковци), **Стара Моравица**: Флеш/Flesch (Хртковци), **Темерин**: Хелер/Heller (Кленак), **Турија**: Голдман/Goldmann (Инђија), **Земун**: вигенфелд/Wiegenfeld (Инђија).
– ***Украјина:*** **Kremenchuk**: Лолвин/Lolwin (Инђија), **Jarosław**: Вајхтлбаум/Weichtlbaum (Путинци).

Порекло породица у Сремскомитровачком рабинату. Порекло јеврејских породица у Сремској Митровици:
– Хрватска: **Даљ**: Леви/Löwy, **Осијек**: Песинг/Pesing, **Шаренград**: Фишер/Fischer, **Вараждин**: Киршнер/Kirschner.
– Мађарска: **Boglár**: Ферстнер/Förstner, **Budapes**t: Вилани/Vilany, *Mohács:* ***Клајн***/Klein, *Szántó:* ***Клајнвалд***/Kleinvald, **Siklós**: Нојман/Neuman.
– Пољска: *Żmigród:* ***Реслер***/Rösler.
– Румунија/: **București**: Вигенфелд/Wiegenfeld.
– Словачка: **Sobotište**: Херцлер/Herzler, Рајзман/Reismann.
– Србија: **Бачка Паланка**: Фројнд/Freund, Голдштајн/Goldstein, Грибер/Grüber, Милер/Müller, **Чонопља**: Исак/Iszak, Мандл/Mandl, **Добринци**: Грин/Grün, **Инђија**: Полак/Pollak, **Нови Сад**: Бухбиндер/Buchbinder, Филингер/Fillinger, Вигенфелд/Wiegenfeld, **Селенча**: Моргенштерн/Morgenstern, **Силбаш**: Фишер/Fischer, Сивац/**Siva**c: Bajc/Weiss, **Смедерево**: Циглер/Ziegler, **Шашинци**: Липковиц/Lipkovic, **Шуљам**: Швицер/Schwitzer, **Товаришево**: Шателес/Schateles, **Велики Радинци**: Липковиц/Lipkovic, **Зрењанин**: Кон/Kohn, Моган/Mogan, **Товаришево**: Шателес/Schateles.
– Украјина: **Velykyi Bereznyi**: Берман/Berman.

Што се тиче осталих места на простору рабината, порекло је утврђено само за следеће породице (држава: град порекла: презиме (место или места становања у рабинату)):

– Србија: **Бачки Моноштор**: Брик/Brück (Мартинци), **Бингула**: Нојман/Neumann (Лаћарак), **Пачир**: Браун/Braun (Строшинци), **Ратково**: Фирст/Fürst (Вишњићево), **Рума**: Швицер/Schwitzer (Лаћарак).
– Хрватска: **Ђурђанци**: Вакслер/Waxler (Мартинци), **Врановци**: Кон/Kohn (Лаћарак).

Оно што се одмах уочава на основу изнетог, јесте да су Јевреји у мањем или већем броју већ током XIX века били присутни у скоро свим местима у Срему. На основу матичних књига рођених, венчаних и умрлих свих јеврејских општина на територији Срема (осим Винковаца) пописано је укупно 1.338 породица од којих се тачно порекло могло утврдити за њих 720, односно у 54% случајева. Највећи проблем јавља се у вези са Сремскомитровачким рабинатом на којем је од убележених 129 породица порекло утврђено за тек 42 њих.

Број породица у рабинатима по пореклу по државама																	
Рабинат	Држава																
	Аустрија	Белорусија	БиХ	Бугарска	Чешка	Грчка	Хрватска	Израел	Мађарска	Немачка	Пољска	Румунија	Русија	Словачка	Србија	Швајцарска	Украјина
Вуковар	4		1		6		35		88		3	8	1	17	83		2
Илок					2		9	1	42		2	4		10	59		5
Сремска Митровица							6		4		1	1		2	27		1
Рума	2		3				8		25	1	2	3		5	65		3
Земун	6	2	2	4	5	5	8	1	28	3	3	9		5	92	1	6

Као што је познато из досад публикованих радова, највећи део сремских Јевреја има „мађарско” порекло гледајући по границама садашњих држава. Највише породица је досељено из града Боњхад (31%), затим Будимпеште (6%) и Баје (5%), док сви остали градови ушествују са 2% или мање. Занимљиво да из Боњхада потиче чак 36 породица у Вуковарском и 19 у Илочком рабинату, док у преосталим рабинатима ни једна. То би могло да упућује на одржавање веза са завичајем и досељавање на основу родбинских и пријатељских веза. Мање од половине породица потиче из места са подручја данашње Србије и то првенствено Бачке. Међутим, да би слика о пореклу ових породица била

потпуна, морала би се урадити иста оваква анализа за сва места у Бачкој и другим подручјима Србије из којих су се Јевреји досељавали у Срем. У случају српских градова потпуни примат узима Бачка Паланка (подразумевајући раније Стару и Нову Паланку) са 15%. Највише породица из Бачке Паланке доселило се на подручје Илочког и Вуковарског рабината, што је и очекивано због непосредне близине. Релативно велик број породица се доселио и у Земунски рабинат, а ту, поред релативне близине, разлоге можемо тражити и у величини и значају земунске јеврејске заједнице која је била привлачна бачким Јеврејима, нарочито након присаједињења Срема краљевини Србији тј. СХС и у непосредној близини Београда. Из градова у Хрватској потиче 9% породица. Као и у случају Србије, тако би и овде требало урадити анализу у другим рабинатима, првенствено Осијек, како би се утврдило порекло породица пре досељења на хрватско подручје. Мањи проценат породица (7%) потиче са подручја Словачке а затим долазе Румунија са тек 3% и Чешка и Украјина са 2%.

Ова ситуација се односи на читав XIX и почетак XX века, када су биле и најинтензивније миграције. Случајеви где је писало уопштено „Угарска“ нису узимани у обзир будући да је простор некадашње Угарске заузимао неколико данашњих држава. Такође, није јасна ни ситуација у случају земунских сефардских породица, где стоји „турски поданик“, „бугарски поданик“ итд., јер не упућује на конкретно место или регију.

Разлози досељавања Јевреја на простор Срема примарно су економске природе, тј. у питању је трговина. Међутим, анализом књига венчаних и рођених, код више од половине брачних парова установљено је да је младожења након венчања напустио своје родно место или своје место становања и прешао да живи код супруге. У контексту XIX века, када су још биле на снази забране сталног насељавања, ова пракса би се могла оправдати разлогом и начином за лакше насељавање на простор Сремске жупаније. Али како је та пракса настављена и у другој половини XIX века и почетком XX века, поставља се питање да ли је она имала неку другу, социолошко-културну ноту. Због овакве ситуације, истраживачи порекла одређене јеврејске породице треба да узму у обзир да је место становања неке породице у ствари место рођења или становања супруге/мајке, а не оца породице. Као један од разлога би се могло навести очување јеврејског дома код оних породица које остану без мушких чланова. Међутим, веома честе су ситуације у којима се зет досељавао у кућу код супруге у којој су живела њена браћа. Можда је то устаљена пракса настала као последица закона тзв. *Familiengesetz* (који је важио све до закона о еманципацији) донетог 1726/1727, а према којем се само најстарији син из

јеврејске породице смео оженити у земљи у којој се родио и потом ту остати, док су се млађи синови који су желели основати породицу морали иселити.[14]

Закључак да је највећи део сремских Јевреја досељен са простора данашње Мађарске изведен је на основу 54% породица за које се могло утврдити порекло пре досељења на простор Срема. Будуће анализе порекла бачких Јевреја сигурно ће потврдити овакву слику, поготово што је бивша Бачка жупанија у свим погледима била много везанија за простор Мађарске него што је то била Сремска жупанија. Интензитет миграција смањио се током првих деценија XX века и досељавање из удаљених крајева се свело на појединачне случајеве. Нови талас масивних миграција започео је са нацистичким прогонима Јевреја након 1933, када у ове крајеве долази већи број избеглица.

У свим срединама које су насељавали, Јевреји су били једни од носилаца економског и културног живота. Своје таленте, ставове и принципе доносили су из родних места и они су као друштвени утицаји препознати у нашој средини. Због тога је битно установити порекло тих породица и појединаца како би се утврдило и порекло утицаја у разним сегментима живота на територији Срема.

Radovan Sremac

ON THE ORIGIN OF THE JEWISH FAMILIES IN SYRMIA

SUMMARY

In the modern times Syrmian history, Jews settled rather early in the most significant commercial places. During the whole XIX century, they settled in almost all places in Syrmia with the exception of some monastery-surrounding settlements. The basic source for the research of Jewish families and their origin are the master files. According to these master files of the born, married and dead of all Jewish municipalities at the territory of Syrmia (except for Vinkovci town), there were

[14] Тај закон је углавном био објављен за аустријске и чешко-моравске покрајине царства како би се „растеретиле“ од јеврејског становништва, а узроковао је сељење јеврејских младића из споменутих покрајина у Угарску и њене северозападне жупаније (Њитра, Пожун и Тренчин).

recorded 1338 families. The exact origin could be established for 720 or 54% of the cases. The largest part of the Syrmian Jews has the "Hungarian" origin, considering borders of modern states. They predominantly originate from Bonyhád (31%), then Budapest (6 %) and Baja (5%), while all the other cities participate with 2% or less. Slightly less than the half of the families originate from places from the territory of today's Serbia, predominantly Bačka. In case of the Serbian towns, the absolute primacy belongs to Bačka Palanka (purporting earlier Stara and Nova Palanka) with 15%. There are 9% of families originating from Croatian towns. A slightly lesser percentage of families (7%) originate from the area of Slovakia and then from Romania with only 3% and the Czeck republic and the Ukraine with 2%. By establishing the origin of the Jews, as one of the socially most active and influential nation, we can determine the source of the impacts on the social processes at the territory of Syrmia.

Ненад Ђокић, мср
Равње
gosa6891@gmail.com

ПРИНУДНА НАПЛАТА ПОРЕЗА У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ 1873–1878. ИМЕНСКИ СПИСАК И ЗАОСТАТАК ДРЖАВНОГ ПОРЕЗА

Сажетак: У раду се говори о два списка у *Попису принудне наплате пореза* који се чува у Историјском архиву Срем. Реч је о именском списку и заостатку државног пореза. Њихов садржај биће упоређен са остатком пописа.

Кључне речи: попис, порез, земљарина, Војна граница, Сремска Митровица.

Основа сваког пореског система био је порез плаћан на земљу или земљарина. У великим друштвеним променама земљарина као типична феудална дажбина је опстала. Њу су плаћали сви који су поседовали земљу. О томе сведочи део пописа Принудне наплате назван овршбени трошак. Због све већих промена у начину обраде земље и учесталих суша долазило је до кашњења у исплати овог основног пореза. Да би се предупредиле веће последице које би изазвале трајну штету и довеле до парложења, власти доносе одлуку да њено плаћање пролонгирају. Због тога се почела водити посебна евиденција о неисплаћеним обавезама. Тако настају посебни спискови за принудну наплату.

У овим списковима наводио се дуг по годинама и износи уплата. У зависности од друштвеног положаја зависио је и износ који се преносио у следећу годину. Било је случајева брисања читавог дуга или једног његовог дела. Исто тако, постојао је одређени систем за обрачун рата усклађен са роком отплате. Поред земљарине, почеле су се уписивати и друге дажбине. Спискови се усложњавају и у њима се бележи више врста пореских потраживања. Први порез

који је уведен поред земљарине био је државни порез. Државни порез је општа обавеза која се пре свега односила на свакога ко има непокретну имовину или остварује добит. Због закаснелих уплата обрачунавала се камата.

Именски списак[1]

Презиме и име	1873	1874	1875	1876	1877	Датум	Укупно
	F.[2]	F.	F.	F.	F.		
Анорић Петар	0,36		0,96	1,60	1,10		
Андраши Игњат	0,03						
Антуновић Георг	0,38		0,24	0,68	0,46		
Антуновић Петар Поп				0,38			
Антуновић Паја Мајор				0,42			
Ачбић Стеван				0,08			
Адамовић Ћира							
Баић Тодор у Бечу	0,18			0,36	0,28	28. 4. 1878.	0,82
Бухбиндер Јулијана	0,08						
Бохеим Јохан	0,02			0,28	0,26	21. 12. 1877.	0,54
Беркић Лазар	0,02				0,28	16. 10. 1877.	0,30
Бардор Јосип	0,06				0,34	22. 9. 1877.	0,34
Бајер Стеван	0,36						
Беркић Стеван	0,54			0,34	0,36		
Белић Георг	0,08		0,40	0,60			
Беланор Санк	0,08						
Бешевић Петар	0,04		0,60		0,40	22. 9. 1877.	1,04
Бернатовић	0,04					15. 9. 1877.	0,04
Бадрок Јован	0,08			0,76	0,84		
Бенда Антон	0,08		0,08		0,02	22. 9. 1877.	0,18
Бернхард Нуман	0,02						
Берић Георг		0,28			0,62		
Бунд (Жупанић)			0,04		0,22		
Боривчек Јошка					0,16		
Борић Капетан				0,18			
Бобић Коста				0,06			

[1] Историјски архив „Срем“, Градско поглаварство Митровица – порески уред, 382. *Принудна наплата пореза: 1873–1877*, *Овршбени трошак*, именски списак.

[2] F. је скраћеница за форинту у коју је у то време ишло 100 крајцара. У попису је посебно изражен број форинти, а посебно крајцара, али је овде све исказано у форинтама ради прегледности.

Борјановић Кузма				0,36			
Бељански Илиа				0,26			
Бакић Капетан				0,14	0,02		
Цујкибер Лука	0,08						
Чегин Сима	0,08				0,10	13. 4. 1877.	0,18
Чабраић Георг	0,04	0,08	0,08	0,24	0,30		
Чалманац Никола			0,24	0,30			
Чутура Фердинанд			0,32	0,96	0,36		
Ћуковац Кристина				0,6	0,06		
Димитријевић Јована наследник	0,08	0,16	0,02	0,40	0,04	22. 9. 1877.	0,74
Добројевић Милан		0,48	0,46	1,76	1,08		
Димитријевић Мита	0,12						
Даутанац Јошка	0,02						
Димовић Фрања	0,20						
Димитријевић Софиа Ката	0,14	0,08					
Данцингер Алекса			0,56		0,74	22. 9. 1877.	1,30
Димитријевић Петар			0,08	0,32	0,50		
Дробњак Мишко				0,24	0,32	27. 9. 1877.	0,56
Дамјановић удовица				0,14			
Димовић Јула				0,12		19. 6. 1877.	0,12
Еух Еуген	0,24						
Ердељан Стеван	0,08			0,30	0,32	22. 9. 1877.	0,70
Екел Карл				0,08		22. 9. 1877.	0,08
Фишер Лазар	0,08				0,34	16. 10. 1877.	0,42
Филиповић Игњат	0,02					8. 10. 1877.	0,02
Дубица Павле	0,36			0,24	0,50		
Длокнер Давид							
Ђурђевић Јован	0,04			0,36	0,36	25. 8. 1877.	0,76
Ђукић Стеван				0,42			
Ђурђевић Перса				0,08			
Херман Фердинанд	0,08						
Хољева Михаел	0,08						
Херцег Георг	0,02				0,14		
Херцег Карл	0,12					27. 12. 1877.	0,12
Хорват Георг	0,08					24. 2. 1877.	0,08
Хирт Игњат	0,18						
Хирт Емануел				0,06			

Хриц Јанко				0,06			
Хекенбарт Јохан				0,06			
Ивковић Јохан	0,16				0,06		
Исајловић Петар	0,36	0,12			0,22		
Исић Максим	0,02		0,16		0,54	25. 9. 1877.	0,72
Јанковић Јоша	0,04						
Јовановић Јован	0,02				0,04	23. 4. 1877.	0,06
Јефтић Панта	0,08	0,32	0,24	1,12	1,04		
Јовановић Петар	0,04			1,26	1,08		
Ивичић Марко	0,08						
Ивановић Анка	0,35						
Јорга Антон		0,28	0,16	0,14	0,18		
Исајловић Стева			0,08				
Имровић				0,30		27. 2. 1877.	0,30
Јорга Паја				0,22			
Јовановић Ђока				0,02	0,22		
Јефремовић Софиа			0,22	0,12			
Јелић Коста				0,16			
Јовановић Стева Капетан				0,32			
Костић Тодор	0,12						
Кирихмер Јохан	0,08				0,30	26. 9. 1877.	0,38
Кокановић Деспот	0,08	0,32		0,34			
Копуновић Стева	0,08		0,16	0,26	0,44	13. 10. 1877.	0,94
Колар Игњат	0,02				0,04	22. 9. 1877.	0,06
Ковачевић Јула	1,98						
Кат. Кирхен Цасса	0,03						
Кростер Фрања			0,28	0,20			
Келечава Јанко				0,16	0,18	26. 10. 1877.	0,34
Колцум Петар				0,06			
Кундрак Јошка				0,08	0,10		
Ковачић Васа				0,06		19. 2. 1877.	0,06
Корана Сава				0,14			
Карловић Аца				0,16	0,14	22. 10. 1877.	0,30
Ковачевић Мила				0,08			
Лукић Георг кројач	0,36				0,56		
Лазаревић Васа	0,02						
Лазаревић Никола	0,08				0,26		
Љутичић Андрија	0,04			0,14	0,14	4. 10. 1877.	0,32

Лаирић Антон	0,08	0,32	0,20		0,64		
Ламањац Јанко	0,08		0,12	0,14			
Ловрић Илма			0,20				
Лох удовица				0,60			
Ламањец Мишко				0,26	0,46	14. 9. 1877.	0,72
Лалић Петар				0,02			
Лазаревић Петар				0,30	0,32	24. 9. 1877.	0,70
Леовић Александар				0,24	0,26	24. 9. 1877.	0,50
Лалић Мариа				0,04			
Миловановић Никола	0,14				0,22	24. 8. 1877.	0,36
Милаковић Георг	0,06				0,20	24. 9. 1877.	0,26
Мрвић Михаел	0,22				0,34		
Милинковић Никола	0,02			0,84	0,68		
Марковић Јулиана	0,48						
Милаковић Михаел	0,08	0,32	0,26	0,48	0,50	21. 10. 1877.	1,64
Михајловић Јован	0,08						
Молнар Георг	0,08						
Милутиновић Мата	0,02			0,30		24. 9. 1877.	0,32
Мишковић Јован	0,04			0,32	0,22	19. 1. 1877.	0,58
Мајер Мата	0,08		0,08				
Милаковић Арон	0,09						
Момчиловић Анд	0,09						
Михјловић Давид		0,24	0,30	0,74	0,78		
Милошевић Леонтије			0,60	1,14	0,50		
Мирић Живан			0,48		0,86	12. 2. 1877.	1,34
Милутиновић Јован			0,17	0,70	0,52		
Механовић Аца				0,30	0,38		
Мангелос Ана				1,06			
Максимовић Милан				0,04			
Марча Јанош				0,16			
Мали Ђуро				0,14	0,14	27. 9. 1877.	0,28
Марковић Чогња				0,50	0,68		
Милутиновић Милан				0,64	0,70		
Мајер Јохан				0,58	0,26	24. 9. 1877.	0,84
Мајер Никола				0,16	0,56	24. 9. 1877.	0,72
Матковић Петар				0,08	0,10	29. 12. 1877.	0,18
Молданов Илиа				0,06			
Николић Јоца	0,17						
Нунова Никола	0,08						

Николић Рада			0,45	0,48	0,78	1. 5. 1878.	1,71
Николић Капелан				0,02	0,08	8. 10. 1877.	0,10
Николић Љиша				0,30	0,38		
Николајевић удовица				0,22			
Немчић надничар				0,44	0,36	9. 10. 1877.	0,80
Нанков Лаза				0,08	0,08	4. 12. 1877.	0,16
Наздравицку Карл			0,12		0,28	1. 10. 1877.	0,40
Нешковић Сава	1,79						
Новотни Јосип	0,08				0,02	24. 9. 1877.	0,10
Остоић Алекса	0,02				0,26		
Орловић Ката				0,06			
Петровић Стева	0,08			0,32	0,02		
Петровић Бошњак				0,92	0,84		
Петровић Милан				0,10			
Петровић Паул				0,20			
Петровић Петар				0,20	0,20	13. 4. 1878.	0,40
Писаревић Перса				0,10			
Памрчић Живан				0,32	0,32		
Песмичевић Ева	0,02						
Пашалић Иван				0,02			
Пеаковић Јозеф				0,06			
Патацку Јанко	0,08				0,06		
Перцел Петар	0,27						
Писаревић Аца	0,04					21. 12.	0,04
Панаотовић Милан	0,36						
Печић Сарафим	0,44						
Поповић Јохан	0,02						
Петковић Петар		0,36	0,32	0,36			
Прокић Јован			0,02				
Пандроб Карл				0,52	0,40		
Попов Петар				0,14	0,08		
Питер Јанко				0,14	0,10	26. 2. 1877.	0,24
Поп Танасија				0,10		10. 2. 1877.	0,10
Пинтер Антон Мајор				0,36		12. 10. 1877.	0,36
Розе Јохан	0,48						
Рихтер Фердинанд	0,35					25. 9. 1877.	0,35
Радовановић Лаза	0,02	0,32	0,16	0,10	0,22	24. 9. 1877	0,82
Роксандић Милан	0,08	0,32	0,24		0,38	24. 9. 1877.	1,02
Радаковић Јоца	0,22						

Ракић Павле	0,16						
Радовановић Љуба	0,36				0,22		
Ритер Адам			0,04		0,14	24. 9. 1877.	0,18
Радосављевић Михаило				0,08	0,08	26. 3. 1877.	0,08
Ристивојевић Коста			0,04			3. 2. 1877.	0,04
Радосављевић Јован				1,86	0,08		
Радишин Марко				0,04	1,04	16. 10. 1877.	1,08
Речих Никола				0,10	0,14		
Спаић Јефта	0,14	0,20	0,28	0,16	0,16		
Шулц Стефан (опанчија)*	0,06						
Суботић љубомир	0,72						
Станимировић Аца	0,02				0,50	11. 6. 1877.	0,52
Шулц Јохан	0,02					28. 9. 1877.	0,02
Шенфелд Мартин	0,08				0,14		
Шоп Фрањо	0,08				0,26	10. 12. 1877.	0,34
Шоли Себастијан	0,02				0,02		
Спивор Мишко	0,08						
Шофер Јакоб	0,02	0,08			0,12	29. 9. 1877.	0,22
Шерер Никола	0,08	0,16			0,12	8. 10. 1877.	0,36
Станковић Сима	0,20						
Слепчевић Сима	0,08						
Стојадиновић Јован	0,12	0,72	0,08	0,36			
Себини Ференц		0,16					
Штраус Игњат		0,02	0,08		0,86		
Стојановић Мариа			0,02	0,16	0,16	8. 10. 1877.	0,34
Стефановић Сава			0,28	0,56	0,60	21. 11. 1877.	1,44
Спасојевић Станко			0,04			24. 9. 1877.	0,04
Шербан Танасија			0,08		0,32		
Суша Петар			0,08				
Сеиц Андрија			1,40		0,40		
Станимировић Петар				0,64	0,66	23. 1. 1877.	1,30
Симуновић Милош				0,18			
Шофс Ђуро				0,08		25. 9. 1877.	0,08
Старешина Илија				0,12	0,08		
Строганац Стеван				0,18			
Спишар Јанко				0,06	0,08		
Шербановићи	0,14					11. 10. 1877.	0,14

Шандоров Елисавета				0,04	0,24	25. 9. 1877.	0,20
Шерер Никола				0,12		24. 12. 1877.	0,12
Шерер Јосип				0,08	0,14	8. 10. 1877.	0,22
Шумарски Капетан				0,18			
Стојановић Васа				0,20			
Шеверер Ђура				0,04			
Тодоровић Георг	0,36			0,32	0,30	22. 12. 1877.	0,98
Тренчевић Лука	0,08						
Тителац Лазар	0,24						
Точна Имра	0,08						
Тодоровић Милан	0,08	0,32	0,48	0,40	0,42		
Тоползар Мартин	0,86						
Торер Никола	0,38						
Таторев Хитве	0,24						
Таторев Александар	0,02						
Томанко Мишко				0,16	0,18		
Тихи Јоханн				0,30	0,34	10. 10. 1877.	0,64
Услебер	0,06						
Видерман Фрањо	0,06			0,10			
Ворг Јосип	0,36				0,32		
Ванер Јохан	0,36						
Вучетић Ђока	0,06				0,58		
Вервић Габриел	0,06				0,46		
Војновић Гавра	0,08			0,20	0,22		
Војновић Фрања	0,08			0,40			
Вист Фердинанд	0,08						
Вербановић Петар	0,08						
Витвен (у Ваиссен ланд)	0,68						
Видаковић Паја	0,08		0,16		0,14	25. 9. 1877.	0,38
Вучинов Паја				0,02	0,04		
Вимер Лорене				0,16	0,12	18. 10. 1877.	0,28
Вунош Јозеф				0,04			
Винковску Јован				0,10			
Видишин Мишко	0,26						
Жумперчић Федор	0,08			0,26	0,12		
Живковић Сава	0,09						
Зебић Андрија		0,16	0,64	0,50	0,06		
Жочевић Анка		0,28					
Зечевић Лоренц				0,32	0,06		

Бајкић Живан					0,26	26. 3. 1877.	0,26
Валгемт 266 1/2					0,04		
Кузминац 370 ½					0,46		
Борак 387 ½					0,12		
Кољанин 461 ½					0,08		
Чапек 476 ¾					0,14		
Абел Мардуи					0,06	11. 10. 1877.	0,06
Андријевић Трифун					0,18	4. 12. 1877.	0,18
Андрашко Игњат					0,28		
Бојкић Живан					0,26		
Бартоловић					0,10		
Барни Јанко					0,04	23. 10. 1877.	0,04
Бодер Карл					0,06		
Бароцку Јосиф					0,06		
Борић Митар					0,04	24. 9. 1877.	0,04
Бедричић Васа					0,54		
Бернерт Фрањо					0,38	4. 10. 1877.	0,38
Бороксандић Лука					0,12		
Басача Јосип					0,32		
Бабош Ђуро					0,02		
Борбош Фрањо					0,04		
Бобаљ Ђуро					0,08	15. 10. 1877.	0,08
Баривчек Никола					0,10		
Беднар Никола					0,06	25. 9. 1877.	0,06
Чапек Штеван					0,20		
Чабраић Јосип					0,04	23. 2. 1877.	0,04
Доросулип Марко					0,02		
Добричоћ Лаза					0,14		
Дожудић Коста					0,10		
Дробац Митар					0,04		
Дрожда Мато					0,08		
Давидовић Стеван					0,22	16. 10. 1877.	0,22
Фукс фок					0,10	28. 9. 1877.	0,10
Фале фор					0,06	25. 9. 1877.	0,06
Фрауе фок					0,10		0,06
Дловња Франк					0,02	24. 9. 1877.	0,02
Фуи Ник					0,08	14. 7. 1877.	0,08
Дулди Розалиа					0,09		
Ђурић Јов					0,56	23. 2. 1877.	0,56

Долдшмидт Мамић					0,36	20. 12. 1877.	0,36
Ђорић Манојло					0,06		
Ђозетић Мија					0,12	28. 9. 1877.	0,12
Хорват Луд					0,20		
Хабербиш Јован					0,10	10. 10. 1877.	0,10
Јовановић Алекса					0,10	22. 9. 1877.	0,10
Јилинг Јован					0,54		
Јелић Тодор					0,18	8. 10. 1877.	0,18
Фолхер Домбо					0,34	2. 2. 1877.	0,34
Калата Антон					0,12	3. 10. 1877.	0,12
Колер Фрањо					0,04	29. 9. 1877.	0,04
Кушан Антон					0,14	18. 9. 1877.	0,14
Кајзер Симон					0,08		
Коларић Антон					0,16		
Крестић Павле					0,14		
Костић Лаза					0,02		
Кож Тони					0,44	4. 4. 1877.	0,44
Калузенс Антон					0,16		
Кајзер Јозеф					0,02		
Колар Антон надничар					0,26		
Кукс Аугуст					0,10	16. 10. 1877.	0,10
Краус Матија							
Константиновић Стеван					0,18	13, 9. 1877.	0,18
Кери Балинт					0,20		
Куруц Стеван					0,08		
Кубиас Адол							
Краус Антон Надничар					0,08	22. 9. 1877.	0,08
Лалић Јован					0,04		
Лофман Фридрих					0,26	2. 2. 1877.	0,26
Лајст Мариа					0,16	24. 9.1877.	0,16
Липски Стеван					0,20		
Лакнер Фрањо					0,12		
Лајбман Хајндрих					0,08	2. 10. 1877.	0,08
Мижур Франко					0,08		
Марјановић Аца					0,08	24. 9. 1877.	0,08
Мелерт Јован					0,24	24. 9. 1877.	0,24

Мединац Леон					0,12	29. 9. 1877.	0,12
Мајић Игњат					0,20		
Мајер Јован Дунђер					0,92		
Митришин Сима					0,04	7. 9. 1877.	0,04
Милутиновић Коста					0,76		
Мијатовић Васа					0,10		
Милатиновић Мата					0,34	16. 6. 1877.	0,34
Мацеј Јанко					0,18		
Николић Тодор					0,48		
Николић Ђока					0,48		
Општина имовна					0,30		
Обедар Божидар					0,12		
Пантелић Марија					0,02		
Поповић Филип					0,18		
Пурчер Фрања					0,08	17. 10. 1877.	0,08
Подупски Венел					0,04	6. 8. 1877.	
Понатовић Милан					0,62		
Павков Ђорђе					0,50		
Петрошко Јанко					0,08		
Петровић Соренц					0,12		
Писаревић Аца					0,22	24. 9. 1877.	
Петровић Ђока крчмар							
Путинчанин Никола					0,16		
Радичевић Митар					0,08		
Ресановић Тодор					0,08	13. 10. 1877.	0,08
Радисављевић Павле					0,02		
Радовановић Јован болнички послужитељ					0,10	2. 10. 1877.	0,10
Регула Андрија					0,06	12. 10. 1877.	0,06
Рајчевић Тодор					0,08	22. 9. 1877.	0,08
Сикенхач Антон					0,38		
Шмит Јован					0,10	10. 2. 1877.	0,10
Симатковић Сима					0,06		
Симуновић Никола					0,12	30. 10. 1877.	0,12
Стојах Хата					0,14	19. 12. 1877.	0,14
Стојановић Сима					0,08		
Шоди Јован					0,12	14. 12. 1877.	0,12
Шале Јосип					0,04		
Шмитнц Антон					0,22	17. 10. 1877.	0,22

Суша Јован					0,10	25. 9. 1877.	0,10
Смиљанић Антон					0,72	25. 9. 1877.	0,72
Шевић Наталија					0,08		
Сајц Стеван					0,38		
Сподњак Јован					0,54	25. 9. 1877.	0,54
Стојадиновић Јован					0,36		
Шос Ђуро					0,10	25. 9. 1877.	0,10
Саранда Кузман					0,42		
Сподњак Пајо					0,66		
Станишић Никола					0,10		
Сламај Јован					0,10	3. 12. 1877.	0,10
Сланић Никола					0,04	14. 5. 1877.	0,04
Пучку Едуард					0,60	9. 10. 1877.	0,60
Томаш Ђорђе					0,74		
Тел Васа					0,04	25. 9. 1877.	0,04
Вугер Антон					0,02		
Вист Стеван					0,06	24. 2. 1877.	0,06
Видерман Фрањо					0,12		
Ванчик Илија					0,08		
Вучковић Јован					0,12	1. 12. 1877.	0,12
Вревић Гавра					0,48		
Вукашиновић Павле					0,16	14. 1. 1877.	0,16
Вајтмин Јован					0,12		
Закључук Јаков					0,02		
Жунић Каролина					0,02		
Ветрнац наследница Ковачић					0,04		
Вивол Јосип					0,14	8. 3. 1877.	0,14
Милиновић Коста					0,08		
Петровић Павле					0,12		
Антоновић Петар Капетан					0,38		
Мајор *					0,44		
Бошњаковић Јелена удовица					0,02		
Борјановић Кузман					0,26		
Бељански Илија					0,26		
Бобић Коста					0,02		
Дамјановић Марија					0,14		

Димовић Јула					0,12		
Ђулића удовица					0,04		
Филиповић Аца					0,02		
Факовић удовица					0,34		
Јовановић Сима					0,02		
Лелић Коста					0,16		
Јовановић Стева					0,32		
Косанић Стева					0,06		
Марковић Влада					0,18		
Матковић Јован					0,04		
Михајловић Стева					0,02		
Матић Јосип					0,06		
Дробац удовица					0,02		
Лукић							
Молдован Илија					0,04		
*** Милан**					0,10		
Ракић Димитрије					0,02		
Удовица Мите Николајевића					0,22		
Ростовић удовица					0,02		
Радовановић Драга					0,02		
Смољановић учитељ					0,02		
Таторовић							
Тремнић Капетан					0,02		
Томић Ката					0,02		
Тесла Капетан					0,04		
Војновић Антон					0,06		
Вурдеља Михаел					0,04		
Вулетић					0,04		
Владисављевић					0,04		
Веровац Глиша					0,02		
Курајић Капетан					0,02		
Циковац Јован					0,02		
Адмер Вло					0,06	8. 10. 1877.	0,06
Асић Јосип					0,02		
Балок Стеван					0,06		
Беч Мата					0,02		
Берин Јосип					0,02		
Бенке Иштван					0,02		

Центнеч Јакоб					0,10		
Чапек Степан					0,06		
Дрендевску Јован					0,06		
Флор Јован					0,06		
Стелић Хенрих					0,06		
Хазер удовица					0,02		
Хајнал Јован					0,10		
Херн Венел					0,08		
Суреновић Јуна					0,06		
Костаривус					0,24		
Кустурић Јован					0,06		
Креч Павле					0,06		
Коер Каел					0,06		
Кростер Рудолф					0,02	30. 12. 1877.	0,02
Лисац Антон					0,06		
Морашевић Аца					0,04		
Матица Мита					0,02		
Мандел Тома					0,06		
Ногел Трака					0,06		
Њувчић Лука					0,06		
Орловић Стеван					0,04		
Оревец Мишко					0,02		
Руцман Михаел					0,06		
Рупнер Фрањо					0,06		
Рутнигер Антон					0,06		
Рарвахер Телор					0,06		
Рајвел Мијо					0,06		
Лимар Јосип					0,06		
Шлатхамер Тетел					0,06		
Хацер Фрањо					0,06		
Спачек Јован					0,02		
Спивор Душко					0,06		
Шосик Љуро					0,06		
Суроп Јанош					0,06		
Серер Михаел					0,06	21. 9. 1877.	0,06
Швел Јован					0,06		
Швангер *Вло*					0,06		
Швел Крист					0,04		
Вајант Фрањо					0,06		

Волок *					0,06		
Винај Карл					0,06		
Ваљур Фабиан					0,06		
Вто Мато					0,06		
Вист Филип					0,02		
Шуковић Антон					0,06		
Хорватић Алек					0,02		
Коцур Митар					0,02		
Чајка Антон					0,02		
Плес Мато					0,02		
Сриемуллер Лоренц					0,02		
Сберле Стефан					0,02		
Едерланд Вилхелм					0,02		
Ебнер Фрањо рибар					0,02		
Золац Павле					0,02		
Мартон Алекс					0,02		
Бранд Фрањо					0,02		
Цујкибер Лука							
Орловић Ката					0,10		
Пеић Радован					0,04		
Шумарски Капетан					0,18		
Лалић Мариа					0,04		
Јовановић Павле					0,10		
Божић Капетан					0,04		
Болоновић удовица					0,02		
Молдованов Илија							
Бернхард Фрањо					0,06		
Галамбаш Јохан					0,10		
Дриентовтки					0,02		
Жидишин					0,10		
Сонц Ана					0,12		
Љутичић Миле					0,16		
Манц Роза					0,10		
Нирнбергер Ана					0,02		
Петковић Лаза					0,12		
Пенделни Јосип					0,06		
Редл					0,14		
Рупчић					0,02		
Спивок					0,10		

Спачек							
Хупка					0,02		
Шерер					0, 28		
Хеавин					0,02		
Шмидт Фердинанд					0,22		
Укупно	**22,09**	**6,10**	**13,28**	**42**	**74,59**		

Овај списак се наставља на овршбени трошак. По начину писања може се закључити да га је сачинио други писар. Није јасно да ли је реч о неком новом порезу или је то наставак бележења уплата постојећег. По форми су идентичан. Састоји се из имена, дуга по годинама, датума и уплаћеног износа. Основна разлика је у изостанку кућног броја. Поред имена се наводи и презиме. Постоје одреднице за професију, што у другим списковима није случај. Доста имена нема у другим списковима. Писар га је састављао према почетном слову презимена и тако груписао. Да постоји кућни број, био би ово најкомплетнији списак у попису Принудне наплате.

Проблеми у вези с њим почињу од поменутих разлика. Иста презимена заправо праве одређену забуну. Међутим, када се мало боље сагледа форма и упореди са осталим списковима, може се закључити да он заправо представља порез одређен према особи. Пошто је у једној кући живело више особа, она се није могла узимати као порески број. У прилог томе говори податак из списка где Валгемт 266, Кузминац 370, Борок 387, Кољанин 461 плаћају по половину кућног пореза, а Чепек 476 три четвртине. Остали су вероватно плаћали мање од поменутих вредности. Војна и црквена лица по правилу су каснила са измирењем дугова. Они су, као што је раније речено, брисани (целокупни или један део) односно плаћани у наредним годинама. Зато у већини случајева код њих нема уплате (Антуновић Паја Мајор, Борић Капетан, Антуновић Петар Поп). Изузетак једино представља Пинтер Антон Мајор, који је своје обавезе измирио на време. Исти је случај и са заведеним Немцима. Њихов привилегован положај се одсликава и овде. Суме које су одређене доста су мање, али и такве се у већини случајева не исплаћују (Редл, Шерер, Шмидт Фердинанд). Забележени су и наследници. Посебно су означени припадници професија којима после имена стоји назив занимања (Мајер Јован Дунђер, Шулц Стефан Опанчија). Издвојена су и имена надничара чији количина пореза се није битно разликовала од осталих.

Исте грешке су присутне и у овом списку. Имамо неколико случајева где је име изостављено или скраћено и нечитко написано. Један случај изостанка године уплате (Писаревић Аца) и један изостанак износа уплаћеног дуга

(Подупски Венел). Осим тога, у поменутим износима има одступања. Негде се он повећава, а неге смањује, као и у претходним случајевима. Најмање су плаитили Крастор Рудолф и Филиповић Игњат, по 2 крајцаре. Највише Николић Рада, 1 форинту и 71 крајцару. Уплате су вршене од 14. јануара 1877. до 1. маја 1878. године. Укупно је уплаћено 45 форинти и 58 крајцара. Укупан дуг је износио 158 форинти и 6 крајцара. Остатак дуга је износио 112 форинти и 48 крајцара.

Заостатак државног пореза. Државни порез представља основ функционисања државног система. Од његове наплате се финансирају институције и чиновнички апарат, због чега је било веома битно да потраживања по овом основу буду редовно убирана. Да би се избегло кашњење и приморали порески обвезници да уредно врше уплате, уведена је камата, која се највероватније обрачунавала према временском периоду кашњења (дневно или квартално). Камате које нису биле мале ипак нису довеле до редовног плаћања. Било је више фактора који су на то утицали. Превасходно гушење развоја трговине и занатске производње, која није била везана за војску, а доносила је велики профит. Очигледно да је у време преласка са војног на цивилни систем све и даље остајало по старом. Да би се разрешили финансијски проблеми, поново су пролонгиране уплате, али овај пут се укупан износ морао уплатити пре развојачења. Због тога је децембра 1880. године урађен пресек дуговања.

Заостатак државног пореза крајем децембра 1880. године[3]

Број куће	Име	Порез		Камата		
		F.	X.	F.	X.	
7	Сич				4	
8	Рукавина	5	10			
29	Сакач	24	39	1	20	
30	Девић	8	86		46	
37	Шерер				13	
47	Јовановић	1	5		1	
61	Мартиновић		1			
12	Рагевић	1	85		48	
65	Врањешевић	354	79	41	84	
99	Вароксавић	2	12			
109	Глукнер	8	40			
122	Николић		2			
124	Михајловић	4	82		6	

[3] Историјски архив „Срем“, Градско поглаварство Митровица – порески уред, 382. *Принудна наплата пореза: 1873–1877*, *Заостатак државног пореза крајем децембра 1880. године.*

Број куће	Име	Порез		Камата		
126	Арсенијевић				9	
127	Сподњак	17	44			
130	Вармеђа	1	47		9	
137	Петровић	13	40			
153	Радмановић		3			
153/2	Трбојевић	1	17			
155	Веса Лазар	4	20			
162	Вога				9	
165	Васиљевић				9	
204	Савић	3	95		9	
206	Борковић	3	14		24	
228	Видић	2	56		4	
231	Вуцањи	4	20		25	
237	Ковачевић	3	26		9	
242	Еугенхарт	9	10			
245	Васт	5	12			
256	Вукашиновић	4	20			
259	Братановић		24			
264	Вучић	4	5		9	
308	Кузминац	30	85	2	46	
311	Шијак		8			
325	Сповњак	76	20	13		
354	Вац	2	76		42	
374/5	Видаковић	27	46			
380	Чуковац	7	73			
392	Петровић	56	20	3	36	
394	Туковић	28	68	1	68	
396	Костић	34	81	3	60	
420	Дера	73	85			
425	Кулић	5	2		16	
426	Стејић	7	49			
439	Пагаци		30			
441	Миланковић	4	81		15	
465,6,7	Суришић	116	1			
468	Бојкић	84	17	4	56	
480	Зичанин	1	74		1	
497	Јовановић	97	4	3	61	
520	Божић					

Број куће	Име	Порез		Камата		
522	Момировић	17	64			
533	Николић	22	48	1	14	
542	Скокун		15			
544	Радишић	19	34		29	
564	Георгијевић	2	10			
580	Благојевић		94			
581	Делантонио	4	82		6	
582	Хеикелман	3	67		18	
600	Фукс	118	82	18	27	
605	Фукс	3	94		22	
608	Андраш	43	19	2	58	
609	Жика	29	59	1	18	
618	Желинка Богалт		7		10	
619	Петровић		10		9	
621	Љари	6	73			
623	Тодор	27	17		40	
636	Винковић	9	40		74	
638	Николић	48	81		72	
666	*Фи*	23	52	1	162	
665	*Фи*		4			
671	Краус		21			
704	Сремац	13	4			
712	Чајковић	17	3		78	
713	Смиљанић	7	50		13	
718	Дебељак	20	15	1	13	
719	Милошевић	1	10		1	
733	Кирета	3	22		20	
749	Теуш	58	80			
774	Симатковић	4	20			
778	Веса	4	20			
779	Лабонцон	1	1		1	
795	Фанаћ	24	23		19	
812	Дојбман					
814	Дробац				67	
825	Сувача		9			
846	Петровић	1	37		1	
852	Шоболац	7	94		75	
854	Солпера	4	20			

Број куће	Име	Порез		Камата		
855	Солни		73			
860	Војнић	4	20			
869	Љајић	1	50			
876	Вимер Лоренц	4	20			
895	Дамиршек				3	
900	Карталија	1	21		1	
905	Теди	12	60		18	
914	Витенс			1	1 4	
925	Сингел		82			
942	Момировић		49			
943	Врањешевић	31	57	6	16	
950	Петковић				15	
984	Дари	4	19			
	Боић	5	99		55	
	Јевта Спаић	15	39	1	177	
	Франс Виндерман	9	9	1	19	
	Лоренс Зечевић	6	12		54	
	Јохан Жунић	1	60		1	
987	Ковачић	2	64	1	57	
996	Кнопф		86			
960	Румпф		65			
1033	Вајмилер	1	60			
1035	Петровић	1	2		1	
1039	Рајнбрајх	6	45		21	
	Јохан Лалић	2	62		9	
	Пера Николић	5	99			
1043	*Јм*	1	93		1	
	Дука Бороклавић	1	3		1	
	Мајор Радичевић	5	45		61	
1065	Весић	8	47		30	
1067	Хаџић	12	84		72	
1070	Чидић	8	33		68	
1096	Павле Видовић	2	5		4	
1100	Бора Јуришић				22	
	Ката Суботић				72	
	Мосес	49	10			
	Јула Фитихер	1	63			
	Мартин Матес	17	64			

Број куће	Име	Порез		Камата		
	Јозеф Бурхмилер		1			
	Софија Јаковљевић	6	80			
	Андрија Ђурђевић	25	48			
	Васа Ђурђевић	2	76			
	Деметер Стојић	19	23		36	
	Еднорд Венингер	3	7		18	
	Јозеф Вислер	7	14		10	
	Паул Сподњак	6	81			
	Лука Богојевић	23	52	1	44	
	Стеван Цури	4	22			
	Љубица Паул	13	6		78	
	Алесандер Лансингер	33	97			
	Мато Пожежанац	2	35			
	Коста Табанац	4	20		15	
	Мато Руманчић	23	52		57	
	Фрањо Бернерт	10	51			
	Соломон Алт		1			
	Ђуро Ристић	2	76			
	Јохан Адимек	8	40			
	Петар Анокић				24	
	Петар Бешевић					
	Јанко Барно	1	4		1	
	Јанко Блашчак	2	6		3	
	Јакоб Фалс	4	20		15	
	Мориц Фројдман	4	20			
	Јохан Хеленборт	2	10			
	Илија Бовановић	4	20			
	Јелачић	15	40		75	
	Гавра Јанковић	4	20			
	Франс Корер	4	20			
	Коста Кристић	8	40			
	Јанко Ловња		85			
	Јован Милутиновић	4	20			
	Матиас Мајер		1			
1061	Мита Николић	1	5		1	
	Антон Николић	12	95			
	Урош Прокопљевић	2	9			
	Георг Павков	8	40		16	

Број куће	Име	Порез		Камата		
	Јован Пашалић		64			
	Сава Радмановић	4	20			
	Михаел Рајбел		62			
	Ђуро Шос	2	10			
	Франц Шоп	4	20			
	Себастијан Шоли	2	10			
	Сима Чегин		19			
	Николаус Шерер	1	5			
	Јозеф Шерер	4	20			
	Антон Смиљанић		15			
	Јован Столић	4	19			
	Јошка Соли	2	10			
	Јанко Спашек	4	20		15	
	Јосип Скалицки	4	20		15	
	Андрија Сајц	8	20		15	
	Павле Видаковић		14			
	Јозеф Инамер	4	91			
	Јозеф Зебић	4	20		13	
133	Кузминац	7	88		64	
	Алекса Ковачевић	8	66		48	
	Рада Николић			23	21	
874	Георг Стојановић	4	20			
	Балин Кери	4	20			
	Наталија Марковић		14			
	Жупник Милер	9	54			
	Илија Лабаш	1	40			
	Петер Краимер	1	22			
	Јохан Шонер	4	20			
	Нераниджа Пантелић		70			
	Митровачка општина	2	10			
	Јован Поповић	1	1			
	Петар Кузминац	3	94		18	
	Мајор Јохан Михановић	5	49		18	
	Јула Ковашић		61			
1001	Никола Девић		26			
	Гашпар Пиеница	1	71			
	Јохип Целха	12	74			
	Павле Баришић	2	20			

Број куће	Име	Порез		Камата		
	Јозеф Хавлучек	2	20			
	Перса Живковић	2	10			
	Јелена Михајловић	9	80			
	Павле Бакше	2	10			
	Павле Грегоријевић	8	82			
	Мартин Папај	2	13			
	Драгутин Лох	2	76			плаћено 4 *ф* и 75 *х*
	Леополд Милер	2	84			
	Миршет Трајковић	5	88			
	Укупно	**2421**	**54**	**156**	**58**	**2578 12**

Списак се састоји од броја куће, презимена, пореског задужења и камате. За неке дужнике недостају бројеви кућа. Највише су дужни Врањешевићи, 396 форинте и 63 крајцаре, а најмање Јозеф Бурхмилер, 1 крајцару. Дуг Врањешевића је већи јер су они имали предионицу. Код Драгутина Лоха већи износ забележен је издвојено. Укупан дуг за порез и камату износио је 2578 форинти и 12 крајцара. Ово заправо представља само део задужења, односно његов остатак. Сваке године је плаћан одређени део па због тога задужења нису велика, што се поново може довести у везу са постојањем неке врсте репрограма преко којег се поред годишњих задужења плаћа и стари дуг у ратама, који је могао бити смањен. У њега се урачунава и део камате, а њен остатак се у случају редовног плаћања брише.

Прелазак са војног на цивилни облик власти умногоме је био условљен новим пореским системом. Његова основу чинио је државни порез. Да би се новим институцијама омогућило функционисање, а град могао да парира другим местима у овом делу Монархије негова наплата је морала бити редовна. Та околност створила је модел за обрачун камате какав се и данас користи – према времену кашњења. Државни порез плаћан је за поседовње одређене некретнине. Именски списак представља одређену врсту пореза наплаћиваног према особи. Није јасно по ком основу је вршена наплата, односно какав тип пореског потраживања представља. За њега су типични издвојени називи професија. Разноликост потраживања и презаduженост били су основни проблем привредног развоја. Ови проблеми биће актуелни и у наредном периоду. Тек са привилегијама добијеним формирањем градског Магистрата и јачањем веза са Бечом и Пештом долази до привредног опоравка и бржег развоја.

Nenad Đokić

FORCED TAX COLLECTION IN SREMSKA MITROVICA 1873–1878 NAME LIST AND BACKLOG OF STATE TAX

SUMMARY

Due to delays in the collection of taxes, special lists of debtors are made. This creates compulsory collection lists. In this paper, two lists are made that form part of a broader list. The name list represents a tax determined per person. Whether it's a land tax or some other type of tax is not known. It was written by another scribe. A list of the backlog of state tax for the year of 1880, in addition to unpaid amounts, has a special section in which interest rates are imposed due to delays. It was calculated only for state tax. Both lists deal with basic tax receivables.

?????

Проф. др Михаел Антоловић,
ванредни професор
Педагошки факултет у Сомбору
antolovic.michael@gmail.com

Дејан Ђорђић, мср
асистент
Педагошки факултет у Сомбору
djordjic87@gmail.com

БУЊЕВЦИ И ПИТАЊЕ „БАЈСКОГ ТРОКУТА“ – ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ЈУГОСЛОВЕНСКО-МАЂАРСКОГ РАЗГРАНИЧЕЊА НАКОН ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: На темељу доступних извора и литературе, у раду се разматрају захтеви јужнословенског становништва северне Бачке („Бајски трокут“) након Првог светског рата за присаједињење ових територија новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Имајући у виду одлуку Мировне конференције у Паризу да се приликом разграничења између Краљевине СХС и Мађарске област „Бајског трокута“ са градом Бајом препусти Мађарској, српски и буњевачки прваци сачинили су Меморандум за разграничење у коме су, позивајући се на историјске, правне, хидрографске, етнографске, конфесионалне, војно-стратешке те националне разлоге, захтевали припајање читаве Бачке, укључујући и град Бају, Краљевини СХС. У раду се доноси и текст Меморандума који до сада није био објављен.

Кључне речи: Буњевци, „Бајски трокут“, разграничење, Први светски рат.

Насељени у XVII веку на просторе северне Бачке и Баната, Буњевци су, као особена јужнословенска етнија, били изложени процесу мађаризације која је погађала њихове имућније грађанске слојеве, док су шири слојеви сеоског становништва већином сачували своје језик и обичаје. Управо стога, у времену уобличавања националних идеологија у другој половини XIX и почетком XX

века, Буњевци су били посебна јужнословенска етничка група која се није асимиловала са Мађарима али се није ни конституисала у посебну нацију.[1] Попут осталих народа, прекретницу у политичком и друштвеном животу Буњеваца представљао је пораз Аустроугарске у Првом светском рату – он је подстакао снажење националних покрета у Хабзбуршкој монархији који су, захтевајући националну еманципацију, допринели, истовремено, рушењу монархије током јесени 1918. године. Услед деловања међусобно супротстављених националних покрета, војно поражена Монархија је доживела слом а широм бивше царевине новообразована национална већа одлучивала су о будућој судбини појединих покрајина. У „покрету већа“ током јесени 1918. наступила је дезинтеграција Монархије а словенско становништво у јужној Угарској исказало је своју жељу да се уједини са Краљевином Србијом. Ослањајући се на српску војску, Српски народни одбор у Новом Саду подстакао је организовање српских (а на просторима северне Бачке и буњевачких) народних већа као нових органа власти, што је требало да покаже његову решеност да раскине државноправне везе са Аустроугарском исказану на Великој народној скупштини 25. новембра 1918. у Новом Саду. На Великој народној скупштини учествовало је укупно 757 посланика међу којима је, по националности, било 578 Срба, 84 Буњевца, 62 Словака, 21 Русин, 3 Шокца, 2 Хрвата, 6 Немаца и један Мађар.[2] Иако су међу буњевачким политичким првацима постојале различите идеје о начинима приступања новој држави („преко Загреба“, односно, „преко Београда“), на темељу одлуке Велике народне скупштине да се Барања, Бачка и Банат присаједине Краљевини Србији, буњевачко становништво се, заједно са осталим народима, нашло унутар граница проширене Србије а већ 1. децембра 1918, захваљујући стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, они су постали грађани нове јужнословенске државе.[3]

У прекретним догађајима с краја новембра и почетком децембра 1918. политички представници Срба и Буњеваца у јужној Угарској блиско су сарађивали на питању јужнословенског ослобођења и уједињења, што није дошло само до изражаја на Великој народној скупштини већ и током наредних месеци

---

1 Вид.: Јован Ердељановић, *О пореклу Буњеваца*, Београд: Српска краљевска академија, 1930.

2 Saša Marković, *Politički život Bunjevaca Vojvodine u Kraljevini SHS – Jugoslaviji 1918–1941. godine*, Subotica: Bunjevački informativni centar, 2010, 27; Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 2, Београд: Просвета, 810–820.

3 Вид. исцрпно у: Saša Marković, *Nav. delo*, 20–29; Robert Skenderović, *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*, Subotica – Slavonski Brod: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Hrvatski institut za povijest, 2017, 290–308; Petar Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini. Od najstarijih vremena do 1929*, Zagreb: Matica hrvatska, 1930, 222–231.

– буњевачки представници били су заступљени и у новоформираним органима власти, од Великог народног савета преко жупанијских власти све до градских и општинских власти.[4] Поред политичких и социјалних питања изазваних сменом власти на територијама бивше Аустроугарске, разграничење Краљевине СХС било је једно од најважнијих питања током 1919. године. Настојећи да се јужнословенској држави припоје готово све територије насељене буњевачким живљем, буњевачки политички прваци развилу се већ од почетка 1919. живу делатност међу јужнословенским (буњевачким и шокачким) становиштвом на спорним територијама северне Бачке. Тако је Лајчо Будановић, жупник у Бачком Брегу,[5] већ 15. јануара 1919. сазвао скуп буњевачких првака (Блашко Рајић, Мартин Матић, Фрањо Пијуковић) у Бачком Брегу за којим су уследили народни зборови у селима са већинским буњевачким ставновништвом – Сантову, Гари, Чавољу, Горњем Светом Ивану и у граду Баји. На поменутим скуповима изражавани су привржености буњевачког и шокачког становништва Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и жеља да се, на темељу прокламованог права народа на самоопредељење („Вилсонових начела“), поменуте територије северне Бачке, укључујући и град Бају, прикључе новоствореној држави Јужних Словена. О поменутом расположењу јужнословенског становништва северне Бачке, тј. „Бајског трокута“, обавештена је и југословенска делегација на Мировној конференцији у Паризу. Истовремено, један од најистакнутијих политичких представника Буњеваца, свештеник Блашко Рајић,[6] био је упућен средином марта 1919. на Мировну конференцију у Париз како би југословенској делегацији пружио неопходна обавештења о демографској структури и о расположењу народа на терену.[7] Како захтеви у погледу будуће мађарско-српске

[4] Petar Pekić, *Nav. delo*, 222–226.

[5] Лајчо Будановић (1873–1958), рођен у Бајмоку, студије теологије завршио је у Калочи и постао римокатолички свештеник. Након Првог светског рата именован је за апостолског администратора а 1927. и бискупа новообразоване Бачке апостолске администратуре. Поред црквеног деловања, био је изузетно активан у културно-просветном раду. О Будановићу вид.: Josip Temunović (prir.), *Zadužbina biskupa Budanovića*, Subotica: Zadužbinski odbor Zadužbine biskupa Budanovića, 2004.

[6] Блашко Рајић (1878–1951) рођен је у Суботици. Као римокатолички свештеник и културно-просветни радник деловао је на националном буђењу Буњеваца. Учествовао је на Великој народној скупштини у Новом Саду, доцније је руководио Буњевачко-шокачком странком. О Рајићу вид.: Saša Marković, *Nav. delo*, passim; Robert Skenderović, „Blaško Rajić i HSS – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata“, u: *Zbornik radova 8. međunarodnog skupa Dijalog povjesničara-istoričara*, ur. Igor Graovac i Hans-Georg Fleck, Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 153–172.

[7] Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920. Prilog proučavanju jugoslovenske politike na Konferenciji mira u Parizu*, Novi Sad: Institut za izučavanje

границе које је изнео Рајић нису уважени већ је на Конференцији одлучено да поменута насеља северне Бачке, заједно са градом Бајом, припадну Мађарској,[8] буњевачки прваци су, констернирани поменутом одлуком, Комисији за разграничење која је деловала на Мировној конференцији упутили Меморандум о будућем разграничењу између Мађарске и Краљевине СХС.[9] У меморандуму који су сачинили др Радивој Симоновић,[10] лекар у Сомбору, и Лајчо Будановић изнет је низ аргумената који је требало да покажу оправданост захтева да се подручје северне Бачке, тзв. „Бајски трокут“, припоји Краљевини СХС. Полазећи од историјских разлога, састављачи меморандума су изнели правне, економске, хидрографске, етнографске, конфесионалне, војно-стратешке те националне разлоге (јасно изражена воља становника) у прилог припајања „Бајског трокута“ јужнословенској матици.

Иако представља прворазредно историјско сведочанство о преовлађујућем расположењу буњевачког, шокачког и српског становништва у северној Бачкој непосредно након Првог светског рата, поменути меморандум до сада је измицао пажњи истраживача – на његов садржај једини је указао Саша Марковић у својој монографији посвећеној политичком животу Буњеваца у Краљевини СХС/Југославији.[11] С обзиром на то да оригинални текст меморандума (штампан из поверљивих разлога у свега 30 примерака) није сачуван, доносимо текст меморандума према препису, куцаном писаћом машином, који се чува у фонду Ђорђа Антића, у Историјском архиву у Сомбору, фонд 56, бр. 369.

---

istorije Vojvodine, 1975, 114, 266. О раду југословенске делегације на Мировној конференцији у Паризу вид.: Andrej Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji mira (1919–1920)*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 1969.

[8] Bogdan Krizman, Bogumil Hrabak, *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*, Beograd: Institut društvenih nauka, 1960, 111; Petar Pekić, *Nav. delo*, 235.

[9] Saša Marković, *Nav. delo*, 33.

[10] Др Радивој Симоновић (1858–1950) рођен је у Лединцима, а већи део живота провео је у Сомбору радећи као лекар. По савету свога пријатеља професора Јована Цвијића, бавио се „антропогеографским“ проучавањима Балканског полуострва и његовог становништва, етнологијом те историјом здравствене културе, о чему је написао многе радове. Истовремено, активно је учествовао у јавном животу Сомбора. О Симоновићу вид.: Стојан Бербер, „Предговор“, у: Радивој Симоновић, *Човек изнад свега. Одабрани текстови*, Сомбор: Медицински центар „Др Радивој Симоновић“, Градска библиотека „Карло Бијелицки“, 2014, 5–27.

[11] Saša Marković, *Nav. delo*, 33.

МЕМОРАНДУМ УПУЋЕН МЕЂУНАРОДНОЈ КОМИСИЈИ ЗА РАЗГРАНИЧЕЊЕ ИЗМЕЂУ НАС И МАЂАРСКЕ

Онако како су у Паризу скициране границе, када се не би поправиле у корист српског народа, учинила би се највећа неправда баш онима који треба да се помажу, а фаворизирали би се без икаквог разлога Мађари који су највеће неправде чинили. Зато молимо да се граница у нашу корист исправи из ових разлога:

ИСТОРИЈСКИ РАЗЛОЗИ

– Цела Бачка и овај крај између Баје и Суботице био је од вајкада насељен српским народом иако су племићи били друге народности. После Авара у IX столећу остали су и овде као и у Панонији чисти Словени. Са доласком Мађара није дошла овамо велика маса мађарског народа.
– Мађарски су краљеви на позив папе дизали крсташке војне против „јеретика“ у Босни и кадгод су се враћали, доводили су собом робље и насељавали га по Срему и Бачкој. Из листина од 1436–1437. год. дознајемо да је у католичкој и бачкој дијецези било Бошњака и Срба јеретика и католика (Rasciani et heretici cum christianis) и да их је било одавно и врло много (a longis temporibus copia ingens). Тако су писали сами Мађари папи Еугенију који је фратра Јакоба де Мархиа именовао за инквизитора и послао овамо да „Rascianos et Bosnenses“ обрати у католичку веру (Fermendzsin. Acta Bosnae ecclesiae, Zagreb 1892).
– После Мохачке битке 1526. из опустошене Бачке разбегли су се Мађари и остали су само сељаци Срби који су већ 1527. између Суботице, Сенте и Сегедина имали војску од 12 000 под Црним Јованом. Турци су непрестано доводили нове кметове Србе да раде земљу (Turcae cupientes loca ab Hungaris deserta, novis gentibus replere Serviae incolas convoracunt, Katona I, 72). У току XVI столећа Бачка је сасвим посрбљена.
– Из турских дефтера дознајемо да је међу турским војницима који су чували градове Бају, Суботицу, Сомбор и Бач било много војника Срба јер се поименце спомињу (Bacs Bodrogh varmegye monografiaja, I, Zombor 1896, 219–266).
– Године 1572. живели су на Келебији, Томпи, Лудашу, Матехази, Мељкуту и Иванки чисти Срби (Tudomanytar XI, 171).
– Турци су насељавали и католике из Далмације. 1622. спомиње се први пут „Парохија Буњевци у католичкој дијецези са старим повластицама“ (Parochia Bunjevci cum antiquis facultatibus).

– Кад су Турци отерани одавде остали су овде сами Срби, Буњевци и Шокци. 1687. у пролеће доселило се нових 5 000 Срба из Турске а у јесен 5 000 католика Срба у Горњу Бачку. 1690. дошло је под патријархом Чарнојевићем много Срба са Косова и Македоније. За време Ракоцијеве буне 1704. звали су сами Мађари Бачку „Raczorszag“ а 1709. дошли су многи Срби „Шијаци“ од Беловара.
– У најстаријем попису Бачке 1715–1720. год. забележено је у овом крају мађарских породица само 14 у Бају и у Барачки, 41 у Боршоду, иначе нигде више ни једне куће. Свугде су сами Срби и Буњевци. Онда је било у Бају 216 српских кућа, у Сомбору 329, а у Суботици 264, све саме српске и буњевачке куће. У селима Сантову, Гари, Ријици, Каћмару и Аљмашу живели су само Срби, ту није било онда ни једне мађарске куће, села Мадараш и Кунбаја била су пустаре (Magyarorszag nepessege Pragmatica Sanctio koraban, B. P. 1896. Издало је само мађарско министарство).
– После су настала гоњења Срба. Немци су хтели да све Србе покатоличе, а Мађари су хтели да и православне и католике помађаре и да их учине спахијским робовима. Како се вршило помађаривање око Баје и Калоче прича нам Мађар Катона који каже да су и Мађари у Калочи заборавили мађарски говорити и научили српски (Rascianicam linguam condidicerunt, patriam autem jam dedicerunt) и да је зато бискуп калочки, који је био гроф мађарски, забранио говорити српски под претњом казне или глобе од 12 форинти или 12 батина (usum illyricae linguae cub saulcia 12 vel florenorum vel baculorum inhibit). (Види: Katona, Histor. Colocenc, eccles. 1800, I, rad 72).
– Услед тога гоњења народ се побунио 1735. а многи су се православни отселили у Русију 1750.
– После су царске комисије отимале земљу од народа, раштркане Србе и Буњевце су населили у велика села, а земљу њихову цареви су поклањали грофовима и мађарским баронима. А да би народ колико-толико умирили, начинили су од Баје, Сомбора и Суботице слободне краљевске вароши.
– На земље отете од Срба, Шокаца и Буњеваца насељавали су Немце, Словаке и Мађаре. Тако су постали у половини XVIII века латифундије од којих је једну добила и породица инжињера Редла који је земљу премеравао.
– Насилна мађаризација створила је буну 1848. год. у којој су највише страдали Срби.

– После тога је дошла германизација као реакција а од 1870. почела је поново мађаризација у школи и цркви, као и ужасно економско потискивање Срба, Шокаца и Буњеваца од стране државе, држ. чиновника и журналистике. Срби интелектуалци морали су се селити у Србију а сељаци у војну границу и Америку.
– До године 1900. имали су православни Срби прирасти у рођењу 47 000 али су се слабо намножили јер се 31 000 душа отселила. Од католика Буњеваца колико се раселило не знамо јер нема статистике. Државна звања добијали су само Мађари, на државне земље насељавани су само Мађари и по неки помађарени Немци. А Срби, Шокци и Буњевци нису могли ни педља земље добити, него напротив, отети су им и ритови, паше и шуме.
– Данас кад су ови крајеви победом српског оружја на солунском фронту ослобођени, ми имамо право да тражимо цео Бајски трокут јер поред све мађаризације и насиља, ту ни данас нема ни једне трећине Мађара а сва су села већ скоро 400 година српска, југословенска.

ПРАВНИ РАЗЛОЗИ

– Правни континуитет у администрацији и правосуђу одржао би се најбоље онда када би цела окружна административна јединица припала нама, дакле и Бајски и Бачаљмашки срез.
– Сиротињски новац из свих општина ове жупаније рукује се кумулативно у централној жупанијској сиротињској благајни у Сомбору, која тај новац издаје на хипотекарне зајмове а остатак пласира у новчане заводе по целој жупанији. Ако би један део жупаније био отцепљен онда ће бити тешкоћа око разрачунавања са централом и са оним заводима који остану преко границе а са хипотекарним дужницима овде и ван границе.
– Исто тако ће бити замршено разрачунавање и са судским депозитима, са званичним списима, катастралним и пореским звањима.
– Но, кад већ Мировна конференција није нашла за праведно да нашој краљевини призна право на целу жупанију, морамо молити, да бар општинске јединице остану у целости, јер би нас деоба чак и појединих општинских хатарева довела до таквог хаоса из кога се деценијама не би исплели. Осим што би сваки поседник са великим техничким тешкоћама могао обрађивати своју земљу с оне стране границе, оваква деоба створила би у правном животу несношљиво стање.
– Ветеринарске мере у случају сточне заразе или се не би могле спровести или би се друкчије спроваћале у селу а другачије у пољу. Полицајне

мере, особито пољопривредне за заштиту производње, остале би без икаквог успеха, општински и пољски путеви били би запуштени. Пошто се катастарски листови и мапе не могу делити, отцепљење и једног дела хатара значило би оставити тај део без тих важних докумената. Пошто се у грунтовни лист-уложак уваћа сва непокретнина поседника у хатару општине и пошто се хипотекарни зајмови и терети интабулирају на цео посед, при деоби хатара било би немогућно извршити стечено право, створила би се правна обезглављеност и несигурност, онемогућио би се хипотекарни кредит и здрав привредни живот.

– Данас су услед дугогодишњег рата многе оставинске расправе и многе бракоразводне парнице у току, па ако би село и становници припали једној држави, а земљиште, заједничка тековина, мираз и наследство тих лица припале другој држави, изродиле би се нечувене збрке.
– Велику би тешкоћу проузроковала деоба заједничког општинског имања сиротињских, школских, мировних, црквених и општинских фондова, а исто тако и деоба заједничких општинских терета. Било би отежано регулисање лова, риболова, употреба воде, друштвима за исушивање земље и одвођење воде, подизање насипа око реке итд.
– Отуда је оправдана наша молба да нам се додели минимум, да државна граница иде северном границом хатара Суботице, северном границом хатара села Аљмаша, Мадараша, Каћмара, Рићице, Растине, Ђурића и Сантова.

ЕКОНОМСКИ РАЗЛОЗИ

– Суботица и Сомбор су два главна економска и трговачка центра у Бачкој а трећи центар мање важан је Баја која је због тога и заостала у развитку.
– Сви производи пољопривреде, земљорадње, особито воћарства и виноградарства у песковитом делу северне Бачке око Баје долазе у промет већином преко Суботице и Сомбора. Комуникационе линије, колски путеви а још више железнице сграђене су тако да свет те продукте односи у Суботици и у Сомбор.
– Ако се Бајски трокут отцепи од наше државе и преда Мађарској, онда национално-економски живот тамо мора тражити себи нове пијаце и центра и градити себи нове путеве а наше вароши Суботица и Сомбор изгубили би велики део своје економске залеђине.
– Железница Бачаљмаш-Суботица и железница Бачаљмаш-Рићица и све жељезничке пруге између Баје и Сомбора су најјаснији доказ да би

одвајање Баје и околних села насилно пореметило административни, трговачки и економски поредак као и равнотежу у северној Бачкој, и зато молимо да се Баја и цео Бајски трокут присаједини нашој држави Срба, Хрвата и Словенаца.

– Села која леже непосредно на линији, којом је у Паризу маркирана граница између Мађарске и наше државе, спадају *par excellence* под екон. сферу Суботице и Сомбора и саме железнице које се укрштавају у Бачаљмашу и спајају Бачаљмаш са Рићицом, сведоче да та граница не треба тако да остане него треба да се одмакне даље на север.
– То славна комисија треба да узме у обзир, особито због тога што идеална граница како је сад провизорно повучена, у већини села раставља сељаке од своје земље.
– Од вароши Суботице одсеца се око 40 000 јутара земље без икаквог разлога и даје се Мађарима. На тој земљи нема ни сељака ни села мађарских, то је све земља Срба и Буњеваца Суботичана, који су ту земљу добили за услуге војничке на бојном пољу, и за накнаду отетих им многих пашњака и пустара, које су још под Турцима уживали а које су им после Аустријанци отели да населе Немце. Да тих 40 000 јутара земље су сад салаши Суботичана и имање града Суботице а комисија не може приватно имање Срба и Буњеваца и варошко имање града Суботице отети и предати Мађарима само зато да они буду задовољни. Са градом Суботицом мора и цео градски територијум остати.
– Село Кађмар безусловно треба да припадне нама не само зато што у њему има једва који Мађар него и зато што већина хатара по граничној линији парискоj остаје на нашој страни па не може народ живети без земље.
– Село Рићица не може на северу изгубити своје најбоље земље него цео хатар треба да припадне нашој држави.
– Село Сантово, већ зато што је у њему преко две трећине Срба, треба нама да припадне али и зато што уз њега иде пустара Карапанџа од 900 јутара, приватна својина ерцхерцога Фридриха,[12] онога немилостивог војсковође који је допустио и наредио да Мађари у Шапцу августа месеца 1914. пале јунаке, пљачкају и убијају невине људе, жене и децу и да осрамоте европску цивилизацију заклавши седам девојака па после тога су им дојке отсекли.

[12] Надвојвода Фридрих Хабзбуршки (Friedrich von Österreich-Teschen, 1856–1936), врховни командант аустроугарске војске током Првог светског рата.

– То земљиште није право да остане Мађарима. Комисија то не може допустити да сантовачке лепе жене и девојке иду на рапорт да их опет какав Хабзбурговац фотографише као што их је фотографисао краљ Виљем[13] кад је долазио овамо у лов.
– Минимум од минимума што ми морамо да тражимо и треба да добијемо, то је осим северног хатара Суботице, село Аљмаш, са обе жељезничке пруге, Кунбају, Мадараш, Ријицу, Гару, пустару Ђурић и цело село Сантово из економских разлога, јер су им трговачки центри и пијаце у Сомбору и Суботици а с тим и жељезничка раскрсница у Бачаљмашу треба овамо да припадне а нарочито земља ерцхерцога Фридриха да се приходом од ње шабачки инвалиди и бачки добровољци могу задовољити.

ХИДРОГРАФСКИ И ХИДРОТЕХНИЧКИ РАЗЛОЗИ

Кад нашој држави припада Францов канал, који пролази кроз Бачку од Бездана до Бечеја, и огранак тог канала од Малог Стапара до Новог Сада, онда не само интереси државе наше, него и интереси Енглеза и њихових капиталиста захтевају да нама припадне у свој својој целини и канал од Баје до Бездана, који воду у главни тј. Францов канал доноси, специјално и онај део канала, који пролази кроз Бајски трокут и оно место, где је пумпа и све подводно земљиште покрај Дунава и то из ових разлога:

а) Акционарско друштво „Francis Canal Co“ основано је 1870. углавном са енглеским капиталом. Приоритетне акције од 10 000 000 све су енглеске, А/акције 9 069 000 кр. исто су тако све енглеске, а само Б/акције 8 036 000 кр. су у рукама мађарске владе и неколико привредних лица. Друштво је о свом трошку дало ископати канал од Баје до Бездана који храни Францов канал водом а добило је за експлоатацију пловидбу по Францовом каналу и обалу са обадве стране канала и још 2 863 јутара земље. И то тако да од 1945. опет све постане државно.

Францов канал од Бездана до Бечеја је дуг 118 km, огранак од Стапара до Новог Сада 64 km, а побочни канал који доводи воду од Баје до Бездана дуг је 44 km.

Не само из политичких разлога треба да администрација целог канала који је сад управо у енглеским рукама остане у нашој држави, него животни интереси енглеских капиталиста захтевају да се у Бајском трокуту ископани

[13] Мисли се на немачког кајзера Вилхелма II.

побочни канал у дужини од 30 km не остави мађарској држави те да се због тих 30 km не угрози цело подузеће на осталих 196 km.

Код Баје из Дунава вода утиче у канал и при редовним приликама природним током тече кроз Шугавицу у канал и код Бездана улази у Францов канал. Кад је вода у Дунаву врло мала онда код Баје пумпа мора да вади воду из Дунава и да храни канал.

Ако би Баја и горњи део побочног канала у дужини од 30 км остали у Мађарској, онда би економски и технички значај Францовог канала био изложен на милост и немилост Мађара који су наспрам наше државе непријатељски расположени и рентабилитет уложеног енг. капитала био би минималан или би катастрофално страдао.

Мађари пошто немају више никаквог интереса на Францовом каналу, јер би њихове државне акције требало да припадају нашој држави, не би се више ни бринули за воду у каналу. Улаз из Дунава у побочни канал код Баје не би багеровали те би се засуо песком и побочни канал се осушио а исто тако кад је вода мала нашли би много изговора да пумпом не хране водом побочни канал јер је то данас скупо а Мађари немају интереса да троше ни на багер ни на пумпу.

Кад је вода мала у Дунаву, онда је код Бездана Дунав 4-5 метара нижи од канала и не може преко већег дела године да утиче вода из Дунава у канал те би морало енглеско друштво да троши силне новце на пумпе код Бездана

Не само рентабилитет енгл. акц. друштва тј. капитала од 20 000 000 круна него и капитал уложен у лађе, зграде и друге био би сасвим угрожен чим би уста канала и пумпа код Баје припали Мађарској. Зато треба да припадну Југославији да све буде у једној држави.

б) Задруге за заштиту од поплаве и за одводњавање земљишта покрај Дунава, Маргитсигетска задруга, Сантово-безданска задруга, Кињошерска и Игалска задруга требало би у својој целини да припадну нашој држави из ових разлога:

Свака та задруга сачињава за себе један систем одводних канала и одбрамбених насипа од поплаве и чине плодним и корисним земљишта која су пре била мочварна и некултивисана.

Ове задруге само тамо могу своју сврху постићи ако је финансиска, административна, полициска и техничка управа на једној страни. Ове задруге од Баје до Бездана чувају око 700 000 јутара од поплаве. На тој територији је и пустара Карапанџа код Сантова, добро ерцхерцога Фридриха, на коме је цар

немачки сваке године ловио као гост. Ту земљу херцега, који је Шабац дао палити и невине Шапчане убијати, не треба никако да добију Мађари. Осим тога, на тој територији има великих поседа Срба из Мохача, као и Бачвана. Ту има Јован Стајевић 430 јутара, Милутин Аћимовић 514 јутара, Андрија Каленић 347, Фрања Кесејић 181, Јован Крошић 594, Анте Павковић 658, Тома Практур 1638 ... а где су други ситни југословенски поседи?

Ако се сви поседи раскомадају и њихови технички уређаји не дођу у наше руке то ће проузроковати не само поплаву сада родних крајева него ће и катастрофалне последице имати на ниском терену крај Дунава од Бездана до Апатина, чим велика вода дође, јер задруге неће моћи одржати у реду и добром стању насипе крај Дунава и одводне канале. Зато треба да цело подводно Подунавље од Баје па на југ припадне нашој држави.

ЕТНОГРАФСКИ РАЗЛОЗИ

На целој спорној територији Бајског трокута има само пет мађарских села: Даутово, Батмоноштор, Барачка, Сремле и Мадараш и та су насељена, пошто су са њих Срби растерани а велики део данашњи Мађара у њима само су мађаризовани Словаци, Буњевци и Немци. Сва су та села још 1720. год. била чисто српско-буњевачка. У Батмоноштору је и под Турцима и под Аустријанцима био српски православни манастир док га 1723. нису Мађари попалили и калуђере поубијали.

Данас има у Бајском трокуту још 10 буњевачких села у којима су Буњевци или у већини уопште, или свуда у сваком селу наспрам Мађара у већини па и онде где су наспрам Немаца у мањини. То су села: Гара, Вашкут, Баја, Сент Иштван, Чавољ, Горњи Сентиван, Матеовић, Бикић, Бачаљмаш, Каћмар, Ријица и Сантово. Осим тога има два села немачка: Чатаља и Кунбаја, док су Немци још у већини у Гари, Вашкуту и Аљмашу.

Пошто комисија има задатак да помогне ослободити Србе од Мађара, треба цео Бајски трокут нама да да. За љубав пет мањих мађарских села не може комисија других 12, делом много већих села дати Мађарима само зато да су ови што задовољнији.

Од седам села која леже на скицираној граници само је једно једино мађарско: Мадараш, а у свим осталима су Мађари у апсолутној мањини и тако да једва чине једну трећину становништва. Село Кунбаја је немачко и буњевачко и нема никаквог разлога да се додели Мађарској.

Село Аљмаш је старином српско а сад већином немачко. Мађара нема у њему ни једне седмине и то што их има то су већином помађарени Словаци.

Пошто Срба, Буњеваца има много више него Мађара, треба да припадне нама цело село и цео хатар.

Село Кађмар је старином чисто српско село, сад има доста Немаца у њему, а Мађара ни за једну шестину, но и ти нису прави Мађари. Зато цело село и хатар треба да припадну Југославији. Кађмарци су још пре 10 година хтели да пређу у православну веру, али су мађарски жандари затворили село па нису дали.

Село Ријица старином је српско, сада већином немачко, а Мађара нема у њему ни једне шестине и зато мора северни део хатара нама припасти.

Село Сантово било је пре чисто српско село, па и данас је још увек две трећине села српско. Већина Сантовчана је, поред свег терора, још 1899. год. прешла на православну веру мада је и сам аустријски цар упливисао на српског патријарха да то не буде. Воља народна је била одлучна. Ми сад не можемо изгубити те Србе, који су и силном аустријском цару опонирали, само зато што у Паризу моментално нису знали да ту живе две трећине Срба и да је у Сантову земља ерцхерцога Фридриха који је Шапчане мучио и пљачкао.

Северни део суботичког хатара насељен је Србима и Буњевцима и не може припасти Мађарима.

Село Мадараш је једино мађарско село у коме нема Срба и ту би једино могла запети комисија при разграничењу. Али ако комисија даде Мађарима Матеовић, Бикић, Сент Иштван, Чаволи, Чатању, Вашкут и Сент Иван, села у којима су Мађари свугде у апсолутној мањини, онда кад Мађари добивају тако много Срба и Немаца, право је да комисија из економских и стратегиских разлога жртвује и нама једно мађарско село, па да нам даде цео Мадараш са хатаром, утолико пре, што су већина тих Мађара помађарени Словаци и Немци.

ИНТЕРЕС КАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ

Калочка и Бачка надбискупија, после изгона Турака, сједињене су у једну надбискупију са седиштем у Калочи, а 1918. г. по демаркационој линији опет су разведене на два дела.

Надбискупија има велико властелинство и то: у горњем калочком делу 58 000 јутара, а у доњо-бачком делу само 15 000 јутара око Бача и 16 000 јутара у Бајском трокуту, већином у хатару села Баја, Сент Иштвана, северно од Баје.

Ако би се Бајски трокут отцепио од Бачке, те се прикључио северном делу надбискупије, тада би властелинство од 16 000 јутара што је око Баје, припало такође онамо, и тако би раздеоба црквених добара и терета била врло неправедна.

У калочком делу са Бајским трокутом било је највише 46 жупа и 88 свештеника а било би властелинске земље 74 000 јутара.

У бачком делу без Бајског трокута било би 80 жупа и 155 свештеника а имали би властелинске земље само 15 000 јутара око Бача.

Горњи калочки део добио би несразмерно много а доњи бачки део био би одвише сиромашно дотиран.

Са ово мало 15 000 јутара земље имала би се установити нова бискупија и издржавати све њене установе: богословија, дечачко семениште, убожиште изнемоглих свештеника, матица конгрегације оних редовница које се по броју 228 по Бачкој налазе у 22 самостана, пет грађанских школа, једна виша трговачка школа, 180 основних школа и два сиротишта.

Из овог малог поседа не би се могле ни религиозне школе ни учитељи испомагати, а учитеља има на територији са ове стране демаркационе линије 528. Сиромашно, болесно и изнемогло свештенство не би могло добити никакве помоћи од стране црквеног властелинства.

Услед тога је јасно да интереси католичке цркве, манастира и вероисповедних католичких школа, које остају на бачкој територији, захтевају да се цео Бајски трокут и у њему 16 000 јутара властелинске земље припоје Југославији, јер би и религиозни живот католика у Бачкој претрпео ужасну штету кад би мањина верних у калочком делу добила 74 000 јутара а већина верних у Бачкој само 15 000 јутара.

ВОЉА САМОГ НАРОДА

Сви Шокци и Буњевци, који сачињавају више него једну трећину у Бајском трокуту, хоће да подпадну под нашу државу, што су више пута и манифестовали.

Сељаци у Сантову су још 1899. у маси прешли у српску православну веру без икакве агитације, против воље своје господе и свештеника, поред свег терора мађарске владе и против жеље самог цара аустријског, који је чак српског патријарха и укорио, што прима Сантовчане. Кад знамо, да су 2/3 сељака у Сантову прави Шокци и Срби, онда их више не треба ни питати него их треба доделити Југославији.

Буњевци у Кађмару хтели су већ пре 10 година да пређу у православну веру али послати жандари нису дали да им у село дође православни свештеник. Кад конзервативни сељачки народ напушта своју стару веру за љубав народности, то је историјски врхунац осећаја националитета, јер обично обратно бива. А то је и доказ како су неправедно вршили мађаризацију помоћу цркве.

Да сви Срби, Шокци и Буњевци у целом Бајском трокуту желе нама да припадну, то доказују и оне многе депутације које су слали у Београд и молили да се на мировној конференцији уваже њихове жеље. Па је чак и у Париз ишла депутација Буњеваца да и тамо оправда своје захтеве.

Немци, који су сачињавали највећу трећину народа, такође су у многа места изразили жељу да припадну Југославији; а да нема потајне мађарске агитације и плашења, уверени смо, да кад би се ослободили страха од несигурне будућност, већина би Немаца пристала са радошћу да припадне Југославији јер знају да им национални живот не би био угрожен и да би у школи и цркви и код својих кућа и даље могли остати Немци.

Више хиљада Мађара радника је пре неки дан демонстрирало у Бајии захтевало да се припоје Југославији јер се боје терора који их чека ако подпадну под Мађарску а исто важи и за Јевреје у Бајии.

Из овога се види јасно да смо кад би били ослобођени од страха и несигурне будућности, велика већина народа би од свег срца желела да се нама припоји.

А мировној конференцији и комисији за разграничење не може бити задаћа да три четвртине народа против његове жеље преда Мађарима, да их помоћу једне четвртине и даље тероризира и мађаризира.

После толиких жртава и мука које су Срби претпрели, праведно би било, да конференција мира и српске мањине ослободи.

СТРАТЕГИСКИ РАЗЛОЗИ

Мађарска журналистика и меродавни фактори труде се већ сад да учине популарним рат којим би се старе мађарске границе успоставиле. То је офанзива већ пре мира. Услед тога је јасно да се наша држава мора постарати да наша северна граница буде таква да је можемо што лакше бранити.

Идеална граница би била она која је најкраћа а то је права линија, повучена од Дунава више села Сентиштвана /Ванцаге/ равно на исток до Тисе, испод Сегедина. Свака друга граница не би била тако кратка а кад би била искривљена била би тежа за одбрану. По томе би и из стратегијских разлога морали молити и захтевати да нама припадне цео Бајски трокут.

Ово је нужно и зато што би онда имали и железничку станицу од Баје и Суботице у нашим рукама, тако да би дуж границе лакше могли размештати војску, довлачити муницију и храну за војску. Из стратегијских разлога морамо захтевати и то да мост на Дунаву више Баје буде у нашим рукама, да се лакше можемо одбранити од офанзиве са западне стране.

Кад би Бајски трокут, мост на Дунаву и железничка пруга од Баје до Аљмаша били у мађарским рукама, онда би наша држава дошла у тежи положај приликом мађарске офанзиве. Не само да би погранична линија од Суботице до Дунава била фланкирана, него би Мађари железницом са запада могли непрестано довозити нову војску и муницију, свом силом напасти наше лево крило, потиснути га утолико лакше што је на западу од Дунава наша граница тако ниска према југу да ће и преко Дунава од Мохача нападати наше позиције с бока.

Зато из стратегијских разлога не би смели Бајски трокут да добију Мађари јер ето не могу да затаје своје агресивне планове, које славе народу још пре склопљеног мира.

Кад би граница била повучена тако као што је у Паризу скицирана, онда би северна Бачка донекле била угрожена од стране Мађара; и да би се Срби могли бранити у случају рата, они би морали подизати погранична утврђења, зидати касарне и држати јаку војску на граници.

Цела северна граница у дужини од 60 км била би сасвим отворена и пуста, без икаквих пограничних села и места, од куда би се непријатељски покрети могли лакше контролисати.

Кад би Мађари припремили рат изненада, са запрепашћењем, без објаве и отпочели га, онда би нам правили потешкоће.

Суботица би била и сувише близу границе и непријатељ би се трудио да то добро искористи, близу границе би била и железничка пруга Суботица-Сомбор, па и сам град Сомбор као жупанијско средиште.

Услед тога из војних стратегијских разлога треба границу на северу од Суботице, ставити на природну и политичку линију тако да цела територија суботичког хатара припадне нама. Осим тога, села Аљмаш, Кунбаја, Мадараш, Каћмар, Ријица и Сантово заједно са целим хатаром треба да припадну нама. Мочварни поток Кињош треба тако да остане у рукама Југославије, да цела северна обала буде у српским рукама, а никако у мађарским.

То је апсолутан минимум од кога не смемо попуштати, а праведно би било да граница иде више Баје, на исток, до северне границе Суботице.

Узети од нас Бају са мостом на Дунаву и Бајски трокут, зато да се задовољи једна четвртина од становништва и то Мађари, то би са економског, етнографског и специјалног стратегијског гледишта било већа катастрофа него кад би од Француске откинули трокут „Каверн-Штарбург“, јер је овде граница, и јер би Мађари добили између Сент Ивана и Чавоља висове где су Божја Леђа 170 м над морем, које би они добро искоришћавали против нас. Тиме би Мађари

непажњом париске конференције, добивши Бају, мост, Божја Леђа и Бајски трокут, добили јако олакшан положај за време рата, а нама би остао доста неповољан терен.

Зато још једаред понављамо, да из стратегијских разлога морамо тражити Бају са мостом, Божја леђа као највиши терен и стратегијски најважнију позицију и цео Бајски трокут. Праведно је, да бар од наших савезника добијемо такве позиције које би могли лако бранити јер се из досадашњег држављања Мађара јасно види да се они спремају на одлучан офанзиван-нападајући рат против нас.

Са оваквим границама као што су скициране у Паризу, стање нам је врло тешко и болно у сваком случају.

Mihael Antolović, Dejan Đorđić

BUNJEVCI AND THE QUESTION OF "BAJA TRIANGLE" – CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF YUGOSLAV-HUNGARIAN DELIMITATION AFTER THE FIRST WORLD WAR

SUMMARY

Based on available sources and literature, this paper examines the claims of South Slavic population in the Northern Bačka ('Baja triangle') for the annexation of these territories to the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes after the First World War. Having in mind the decision of the Paris Peace Conference to devolve the territories of 'Baja triangle' with the town of Baja to Hungary, the political representatives of Serbs and Bunjevci drew up the Delimitation Petition. Drawing upon historical, legal, hydrographic, etnographic, confessional, military strategic and national reasons, in this Petition they claimed for annexation of the entire region of Bačka including the town of Baja to the Kingdom of SCS. Previously unpublished text of Petition is integral part of the paper.

?????

Милош Лекић, Мср.
Нови Сад
milos.lekic.leka@gmail.com

ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ У БАНАТУ ЗА ВРЕМЕ КРАЉЕВИНЕ СХС – СТАТИСТИЧКИ ПРИЛОГ

Сажетак: Овај рад кратак је прилог историји парламентаризма за време Краљевине СХС. У тексту су лапидарно изнети подаци о политичким партијама које су узимале учешћа на изборима како већинског народа, тако и припадника националних мањина. У рад су унети резултати политичких странака на парламентарним изборима одржаним у периоду трајања Краљевине СХС (степен излазности бирачког тела, број кандидатских листа, изборни резултати у обе изборне јединице као и у срезовима, списак носилаца листа као и кандидата који су освојили посланичке мандате) на територији Баната.

Кључне речи: Банат, Краљевина СХС, избори, парламент.

У време Аустроугарске Банат је био подељен на шест муниципалних јединица, жупаније (Крашко-северинска, Торонталска и Тамишка) и градове са унутрашњом самоуправом (Темишвар, Вршац и Панчево). На овом подручју живело је, према попису из 1910. године, 1.582.133 грађана, од чега више од трећине Румуна – 592.049 или 37,4%. Број Немаца који је по овом попису насељавао Банат био је 387.545 (24,5%), Срба 284.329 (17,9%), Мађара 242.152 (15,3%), Словака 22.131 (1,4%) итд.[1]

[1] Калман Чехак, *Национални и социјални састав банатског становништва крајем 19. и почетком 20. века,* Зборник за историју, Матица српска, Нови Сад 1983, 60.

У југословенском делу Баната национални састав је изгледао овако:[2] Срба 230.524 или 40,3%, Немаца 125.933 (22%), Мађара 109.614 (19,2%), Румуна 76.717 (13,4%), Словака 16.206 (2,8%), Хрвата 3.720 (0,6%) и осталих 9.589 (1,7%), што је укупно чинило 572.303 становника. Највећи град у овом делу Баната био је Вршац са 27.370 житеља, затим следе: Велика Кикинда са 26.795, Велики Бечкерек са 26.006, Панчево са 20.808 и Бела Црква са 11.524 становника.[3]

Према првом попису становништва рађеном у Краљевини СХС 1921. утврђено је да је на подручју Баната живело 561.958 грађана, од чега 240.213 Срба (42,7%), Немаца 126.530 (22,5%), Мађара 98.471 (17,5%), Румуна 67.897 (12,1%), Чехословака 17.595 (3,1%). Уочава се благи тренд раста броја српске и немачке популације. Од градова највећи је био Велики Бечкерек са 27.522 становника, затим Вршац са 27.011, Велика Кикинда са 25.774, Панчево са 19.407 и Бела Црква са 9.650 житеља.[4]

Уредбом из 1922. којом је цела држава била подељена на 33 територијално-административне области, Банат је потпадао под београдску и подунавску област. У београдску област са седиштем у Београду спадали су следећи срезови из Баната: Панчево са градом, Ковачица, Велики Бечкерек са градом, Турски Бечеј, Ченеј, Жомбољ, Велика Кикинда и Турска Кањижа. У подунавску област, чији је центар био Смедерево, од банатских срезова су улазили Ковински, Белоцрквански, Алибунарски, Зичфалвански и Итебејски.[5] Ступањем на снагу *Закона о називу и подели на управна подручја*, 1929. године, готово целокупан Банат био је у саставу Дунавске бановине са седиштем у Новом Саду, изузев града Панчева који је чинио посебну целину названу Управа града Београда под управном и надзорном влашћу министра унутрашњих послова.[6]

Српски политички простор у Банату уочи Првог светског рата попуњавале су две партије: Српска народна слободоумна странка (либерали) и Српска народна радикална странка. Поред њих одређеног утицаја имала је Српска самостална странка која је претежно деловала у Хрватској, Славонији и Срему, као и демократске групе окупљене око браће Јакшић, али који нису успели до

---

[2] Настао према подацима везаним за свако насељено место које је припало Краљевини СХС након Првог светског рата.

[3] Калман Чехак, *Нав. дело*, 66–67.

[4] *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. године*, Државна штампарија, Сарајево 1932, 346–347.

[5] *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 92, 28. април 1922.

[6] *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 232, 4. октобар 1929.

1914. да формирају партију. Вишепартијски систем поред Срба неговали су и Немци, који су са доста закашњења оснивали партије од којих треба истаћи Грађанску странку, затим Немачку народну странку (обе основане 1906) и Грађанску радикалну земаљску странку о којој има мало извора.[7] Остали народи су имали по једну странку, Румуни – Румунску народну (основана 1881. у Сибију), а Словаци – Словачку народну странку (основана 1895)[8]. Од мађарских странака најзначајније су биле Либерална и 48-шка независна странка.[9]

По формирању југословенске државе српске странке у Војводини, које су од почетка рата имале пасиван статус, почеле су полако да обнављају свој рад, или да се оснивају. Прва која је ушла у процес ревитализације била је Радикална странка која је 27. фебруара 1919. на великом збору у Новом Саду изабрала своје руководство са задатком уједињења са радикалима из Србије, што је и спроведено чином фузионисања представника из Војводине у посланички клуб Радикалне странке у Привременом народном представништву 3. марта 1919. године.[10] Прваци ове странке у Банату су били др Емил Гаврила, адвокат, Светозар Станковић, инжињер, Лазар Шуваковић, професор, др Славко Жупански, адвокат, Пера Милорадовић, поседник, и други. Некадашњи либерали нису успели да обнове своју странку, него је један део приступио радикалима док се други део интегрисао са самосталцима и демократским групама који су 13. фебруара 1919.[11] основали Демократску странку на чијем челу су били поред др Богдана Гавриловића, математичара и ректора Београдског универзитета, и др Јован Богданов, адвокат из Панчева и каснији велики жупан Торонталско-тамишке жупаније, др Жарко Јакшић, адвокат из Српске Црње, и др Славко Шећеров, економиста из Српског Крстура.[12] Још једна странка са јаким социјалним утемељењем у младој држави био је Савез земљорадника који је настајао у фазама, прво на конференцији у Великој Плани 12. октобра 1919. одакле се проширио на Војводину, пре свега у Банат.[13] Потом је почетком августа одржан први конгрес у Београду на коме је изабран Главни извршни

---

[7] Arpad Lebl, *Građanske partije u Vojvodini (1887–1918)*, Filozofski fakultet, Novi Sad 1979, 271–273.

[8] Isto, 184, 246.

[9] Isto, 136.

[10] Slobodan Bjelica, *Radikali u Vojvodini (1919–1929)*, Zadužbina Andrejević, Beograd 2004, 15.

[11] Slobodan Bjelica, *Nav. delo*, 15; Душан Попов, *Српска штампа у Војводини (1918–1941)*, Матица српска, Нови Сад 1983, 48.

[12] Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1970, 46.

[13] Milan Gaković, *Savez zemljoradnika do 1929. godine*, Svjetlost, Sarajevo 1982, 15.

одбор у коме су Банат представљали Светозар Коледин и Пера Карабаш, а вођа земљорадничке странке у Банату био је Стеван Бенин, учитељ и новинар из Великог Бечкерека.[14]

На територији Војводине постојало је неколико организација које су пропагирале класну борбу. Покушај њиховог уједињења није био успешан, па су се тако искристалисале две партије социјалистичког карактера, Комунистичка партија Југославије основана на конгресу у Вуковару (20–24. јуна) 1920. чији су лидери у Војводини били Влада Марковић, Никола Ковачевић и Никола Груловић. У Банату истакнути представници комунистичке партије били су: Паја Радишић из Елемира, Богдан Еремић из Меленаца и Јожеф Хермал из Великог Бечкерека.[15] Друга странка била је Социјалдемократска партија основана у Загребу (2–3. априла) 1920. коју су сачињавале разне социјалистичке фракције из Војводине, Хрватске и Босне и Херцеговине. Вође ове странке у Војводини били су Павле Татић и Милан Секулић, а у Банату социјалдемократе Гавра Живановић и Тодор Вељков.[16]

Избори за Уставотворну скупштину 1920. Први избори у Краљевини СХС спроведени су према Нацрту закона о избору посланика за Уставотворну скупштину усвојеном у Привременом народном представништву 2. септембра 1920. године. По овом закону одређен је пропорционални изборни систем, право гласа нису имале жене, затим војна лица, чиновници, као ни припадници националних мањина, који су имали право оптације за своје матичне земље, у које су спадали Немци, Мађари и Румуни.[17]

Банат је био подељен на две изборне јединице: великокикиндско-великобечкеречку и панчевачко-белоцркванску. Прва је имала осам срезова (Великокикиндски, Српскоитебејски, Ченејски, Турскобечејски, Жомбољски, Великобечкеречки са градом, Зичфалвански и Турскокањишки). Други изборни округ имао је седам срезова (Панчевачки, Ковачички, Великобечкеречкоперлески, Ковински, Алибунарски, Белоцрквански и Вршачки). Бирачи у Банату су се опредељивали између пет кандидатских листа које су истакле радикална, демократска, комунистичка и социјадемократска странка и Савез земљорадника. У Горњем Банату је била једна ванстраначка листа, док је у

[14] Isto, 37–38.

[15] Toma Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini (1918–1920)*, Institut društvenih nauka, Beograd 1968, 227–231.

[16] Isto, 162.

[17] Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1979, 67–73.

јужном Банату земљорадничка странка изашла на изборе у две колоне. Међу кандидатима у првом изборном округу су били Момчило Нинчић испред радикала, прота Милутин Јакшић и Славко Шећеров испред демократа, Влада Марковић и Никола Ковачевић су водили комунистичку, Недељко Дивац социјалдемократску а Стеван Бенин земљорадничку листу. Први на листама у панчевачко-белоцркванској изборној области били су др Славко Милетић испред радикала, др Душан Бошковић испред демократа, Витомир Корач испред социјалдемократа, Милош Требињац испред комуниста а др Мита Топаловачки и Лазар Обични испред колона Савеза земљорадника.

У изборној јединици Велика Кикинда – Велики Бечкерек право гласа имало је 31.895 а гласало је 21.669 (68,3%) бирача. У Великокикиндском срезу од 8.572 бирача гласало је 5.134 или 59,89%, Српскоитебејском од 2.200 своје право искористило је 1.511 или 68,68%, у Ченејском од 1.945 на изборе је изашло 1.427 или 73,36%, у Турскобечејском од 8.137 гласало је 6.014 или 73,3%, у Жомбољском од 991 гласача изашло је 765 или 77,2%, у Великобечкеречком од 4.972 гласало је 3.160 или 63,5%, у Зичфалванском од 1.307 гласало је 742 или 56,77% и у Турскокањишком срезу од 3.771 гласало је 2.916 или 77,32% бирача.[18]

За народне посланике у овом изборном округу изабрано је десет посланика, од чега су радикали освојили четири (др Момчило Нинчић, министар, Урош Лисул, ратар, др Иван Веселиновић, адвокат, и др Светислав Михајловић, адвокат), демократе три (Милутин Јакшић, професор, др Славко Шећеров, чиновник, и др Жарко Јакшић, адвокат), Комунистичка партија два (Влада Марковић, новинар, и Никола Ковачевић, сарачки радник) и Савез земљорадника један мандат (Стеван Бенин, новинар).

У изборној јединици Панчево – Бела Црква, право гласа имало је 39.197 а своје право искористило је 22.389 (62,1%). Степен излазности по срезовима био је следећи: у Панчевачком срезу од 6888 бирача гласало је 4251 (61,7%), у Ковачичком од 7538 гласало је 4.024 (53,4%), у великобечкеречком од 3.888 гласало је 2.044 (52,6%), у Ковинском од 4.536 гласало је 2.910 (64,2%), у Алибунарском од 3.304 гласало је 2.229 (62,3%), у Белоцркванском од 6.080 гласало је 4.462 (73,4%) и у Вршачком срезу од 3.963 гласало је 2.469 бирача (62,3%). Радикали су однели убедљиву победу у овој изборној јединици испред демократа. Ова област дала је девет посланичких мандата, од чега су радикали освојили пет (др Славко Милетић, министар на располагању, Милутин Драговић, ратар, др Радован Лозовић, председник општине, Живојин

[18] *Статистички преглед избора народних посланика за Уставотворну скупштину Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, извршених на дан 28. новембра1920. године*, Београд 1921.

Стојадиновић, школски надзорник, и др Мита Мушицки, адвокат), демократе три посланика (др Душан Бошковић, адвокат, др Светомир Мијатовић, адвокатски кандидат, и др Јован Вулетић, адвокатски приправник) и листа Комунистичке партије један мандат (Милош Требињац, професор).[19]

Резултати избора у округу Велики Бечкерек са Великом Кикиндом[20]

Изборни срез	Радикална странка	Демократска странка	Комунистичка партија	Социјал-демократска странка	Савез зем.	Ванстр. листа
В. Кикинда	1.739	772	1.615	455	92	461
%	33,9	15,1	31,5	8,9	1,8	8,9
С. Итебеј	350	332	34	12	718	65
%	23,7	21,9	2,3	0,8	47,5	4,3
Ченеј	347	840	56	32	60	92
%	24,3	58,8	3,9	2,2	4,2	6,4
Н. Бечеј	1.778	463	2.776	323	441	233
%	29,6	7,7	46,2	5,4	7,3	3,9
Жомбољ	68	677	4	6	5	5
%	8,9	88,5	0,5	0,8	0,6	0,6
В. Бечкерек	1.097	715	1.081	52	96	119
%	34,7	22,6	34,2	1,6	3,1	3,8
Зичфалва	182	516	6	2	9	27
%	24,5	69,5	0,8	0,3	1,2	3,6
Н. Кањижа	1.181	1.482	28	25	157	43
%	40,5	50,8	0,9	0,9	5,4	1,5
Укупно	6.742	5.797	5.600	907	1.578	1.045
%	31,1	26,8	25,8	4,9	7,3	4,8
Мандат	**4**	**3**	**2**	-	**1**	-

[19] Исто.

[20] Подаци о резултатима свих избора приказани у табелама преузети су из: *Статистички преглед...*, 1921, 1924, 1926. и 1928. године.

Резултати избора у округу Панчево са Белом Црквом

Изборни срез	Радикална странка	Демократска странка	Комунистичка партија	Социјал-демократска странка	Савез зем. 1	Савез зем. 2
Панчево	2.519	891	652	70	68	51
%	59,3	20,9	15,3	1,6	1,6	1,2
Ковачица	2.193	590	589	61	366	220
%	54,5	14,7	14,6	1,5	9,1	5,5
В.Бечкерек	656	334	693	137	114	111
%	32,1	16,3	33,9	6,7	5,6	5,4
Ковин	2.050	308	457	28	44	24
%	70,4	10,6	15,7	0,9	1,5	0,8
Алибунар	901	462	269	29	425	144
%	40,4	20,7	12,1	1,3	19,1	6,5
Бела Црква	2.756	1.080	171	45	379	33
%	61,7	24,2	3,8	1,1	8,5	0,7
Вршац	907	989	29	427	42	74
%	36,7	40,1	1,2	17,3	1,7	2,9
Укупно	11.982	4.654	2.860	797	1.438	657
%	53,5	20,8	12,8	3,6	6,4	2,9
Мандати	**5**	**3**	**1**	-	-	-

Избори 1923. Конституанта која је завршила свој посао изгласавајући Видовдански устав, краљевим указом је претворена у законодавну скупштину и један од првих аката донесених у овом телу био је Закон о избору народних посланика, усвојен 21. јуна 1922, а који се умногоме ослањао на постојећи изборни закон за Уставотворну скупштину, према којем су одржани сви наредни парламентарни избори до проглашења диктатуре краља Александра. Новина у овом закону била је бирачко право које су стекли припадници националних мањина, чији је статус оптаната истекао а самим тим им је омогућено право на политичко организовање.[21] Међу првима је основана Мађарска странка 17. септембра 1922. на конгресу у Сенти. За председника је изабран Ђерђ Шанта, а за његовог заменика именован је др Имре Варади, адвокат из Великог Бечкерека.[22] Након њих и Немци су формирали своју политичку организацију. На збору у Жомбољу 17. децембра 1922. обновљен је рад Немачке странке под вођством др Лудвига Кремлинга, из Беле Цркве, лидера ове партије и пре

[21] Branislav Gligorijević, *Nav. delo*, 129–131.

[22] Aleksandar Kasaš, *Mađari u Vojvodini (1941–1946)*, Filozofski fakultet, Novi Sad 1996, 14.

рата. За његове заменике изабрани су др Штефан Крафт и др Ханс Мозер, обојица адвокати.[23] Последња формирана била је Румунска странка чија је управа изабрана на конференцији у Алибунару 10. фебруара 1923. године. За председника партије изгласан је др Аурел Новак, адвокат из Беле Цркве, за потпредседника је изабран вршачки прота Трајан Опреа док је за секретара именован млади адвокат из Алибунара, др Јоан Жану.[24] Поред ових, свој живот је наставила Словачка народна странка, на челу са адвокатом Људевитом Мичатеком, међутим, нису успевали да освоје ниједан посланички мандат на парламентарним изборима.[25] Такође, и социјалдемократе су се уједињујући са центрумашима искљученим из КПЈ и словеначким социјалдемократама основали Социјалистичку партију Југославије 20. децембра 1921,[26] а руководство КПЈ је након обзнане, односно примене Закона о заштити државе, основало нову организацију под називом Независна радничка партија Југославије 14. јануара 1923. године.[27]

На изборима одржаним 18. марта 1923. у Банату је бирано 15 посланика у 16 изборних срезова. У првој изборној јединици Велика Кикинда – Велики Бечкерек бирано је 7 посланика у 7 изборних срезова[28] на 66 гласачких места, док је у панчевачко-белоцркванском изборном округу бирано 8 скупштинских представника у 9 изборних срезова на 105 бирачких места.[29] У првој изборној области истакнуто је укупно 11 кандидатских листа и то: Радикалне странке чији је носилац био др Момчило Нинчић, затим Демократске (др Славко Шећеров), Социјалистичке/социјалдемократске (Недељко Дивац), земљорадничке (Димитрије Вујић), Српске (Божа Савић), Ратничке (Љубомир Лотић),

---

[23] Михаел Антоловић, *Немачка мањина у Војводини (1918–1941) – друштво и политика*, Педагошки факултет, Сомбор 2017, 67–68.

[24] Глигор Попи, *Формирање, развој и деловање Румунске странке (1923–1929)*, Истраживања, Филозофски факултет, Нови Сад 1974, 323–324.

[25] Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji (1918–1941)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2005, 175.

[26] Тома Миленковић, *Социјалистичка партија Југославије*, Институт за савремену историју, Београд 1974, 81.

[27] Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata I,* JAZU, Zagreb 1961, 267–268.

[28] За разлику од прошлих избора, у обе изборне јединице дошло је до измена у оквиру изборних срезова. У великокикиндском-великобечкеречком изборном округу укинути су Зичфалвански, Српскоитебејски и Ченејски срез, а додат је део Алибунарског среза и издвојен град Велики Бечкерек као посебан изборни срез. У другој области број срезова је остао исти, само су градови Вршац и Панчево издвојени као посебни изборни срезови.

[29] *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године*, Београд 1924, 1.

Немачке (Вилхелм Најнер) и Независне радикалне странке (Момчило Иванић). Своје листе су кандидовале дисидентске групе радикала (Јован Михајловић), демократа (Милутин Јакшић) и земљорадника (Жива Секулић). Гласачко право у овој области имало је 72.268, што је у односу на прошле изборе више него дупло увећан број бирача, а своје изборно право искористило је 46.124 или 63,8% гласача. Степен излазности бирачког тела по срезовима био је следећи: у Алибунару од 3.732 изашло је 2.806 (75,2%), у срезу Велики Бечкерек од 12.051 изашло је 8.477 (70,3%), у Великокикиндском од 14.016 изашло је 8.712 (62,2%), у Жомбољском од 12.959 изашло је 8.612 (66,5%), у Новобечејском од 12.503 изашло је 7.807 (62,4%) и у Новокањишком срезу од 9.526 изашло 7.030 (73,8%). У граду Великом Бечкереку од 7.481 бирача са правом гласа изашло је тек 2.680 или 35,8%.[30] Социјалисти нису освојили ниједан мандат, из редова Радикалне странке изабрано је 3 посланика (др Момчило Нинчић, министар, др Светислав Михајловић, адвокат, и Светозар Станковић, инжињер), 2 мандата из Немачке (др Вилхелм Најнер, судија, и Петер Хајнрих, професор) и по један из Демократске странке (др Славко Шећеров, публициста) и Савеза земљорадника (Димитрије Вујић, инжињер).[31]

У области Панчево – Бела Црква истакнуто је 8 изборних листа: Демократске странке чији је носилац био др Душан Дуда Бошковић, затим Румунске (др Јоан Жану), земљорадничке (Борислав Милутиновић), Ратничке (Петар Барјактаревић), Немачке (др Лудвиг Кремлинг), Социјалистичке (др Живко Топаловић), Независне радничке (Димитрије Алимпијевић) и Радикалне странке (др Жарко Миладиновић). Право гласа у овој изборној јединици имало је 78.302 бирача од којих је гласало 54.869 или 70,1%. По срезовима то је изгледало овако: у Алибунарском срезу од 7.809 на изборе је изашло 6.264 или 80,2%, у Белоцркванском од 11.468 изашло је 8.994 (78,4%), Великобечкеречком од 3.827 изашло је 2.855 (74,6%), у Вршачком од 10.096 изашло је 7.716 (76,4%), у Ковачичком од 12.557 изашло је 8.639 (68,8%), у Ковинском од 8.753 изашло је 6.464 (73,8%) и у Панчевачком срезу од 12.458 на изборе је изашло 7.673 (61,6%). У граду Вршцу своје право гласа искористило је 3.483 бирача од 6.844 или 50,9%, а у Панчеву 2.781 од 4.490 гласача или 61,9%.[32] Од 8 посланика, колико се бирало у овој изборној области, Радикална странка је освојила 4 (др Жарко Миладиновић, адвокат, др Милан Стојадиновић, министар, др Душан Гргин, инжињер, и Жива Витолић, економ), демократе 3 (др Душан Бошковић,

[30] Исто, 9.

[31] Исто, 163–167.

[32] Исто, 9.

адвокат, Душан Ђорић, свештеник, и Никола Караш, школски надзорник) а Румунску странку је представљао др Јоан Жану, адвокат, који се касније опредељио за посланички клуб радикала у скупштини.[33]

Резултати избора у округу В. Бечкерек – В. Кикинда

Изборни срез	РС	ДС	СПЈ	СЗ	Немачка странка	Српска странка	Ратничка странка	Независна радикална странка	СЗ дис.	РС дис.	ДС дис
Алибунар %	475 16,9	7 0,3	196 7,0	570 20,3	1.150 41,0	15 0,5	40 1,4	40 1,4	10 0,4	65 2,3	238 8,5
В.Бечкерек-град	526 19,6	95 3,5	133 5,0	477 17,8	426 15,9	69 2,6	65 2,4	216 8,1	10 0,4	359 13,4	304 11,3
В.Бечкерек	1.421 16,8	143 1,7	2.024 23,9	1.356 16,0	1.964 23,2	164 1,9	162 1,9	166 1,9	27 0,3	544 6,4	506 6,0
В.Кикинда	2.084 23,9	1.086 12,5	324 3,7	1.984 22,8	1.216 13,9	78 0,9	538 6,2	100 1,1	878 10,1	166 1,9	258 3,0
Жомбољ	976 11,3	37 0,4	1.828 21,2	37 0,4	2.661 30,9	47 0,6	200 2,3	82 1,0	77 0,9	155 1,8	2.512 29,2
Нови Бечеј	1.691 21,7	877 11,2	1.154 14,8	1.450 18,6	73 0,9	940 12,0	434 5,6	80 1,0	261 3,4	517 6,6	330 4,2
Нова Кањижа	2.394 34,0	3.608 51,3	42 0,6	107 1,5	136 1,9	39 0,6	230 3,3	34 0,5	406 5,8	16 0,2	18 0,3
Укупно **%**	9.567 20,7	5.853 12,7	5.701 12,4	5.981 13,0	7.626 16,5	1.352 2,9	1.669 3,6	718 1,6	1.669 3,6	1.822 4,0	4.166 9,0
Мандати	**3**	**1**	-	**1**	**2**	-	-	-	-	-	-

Резултати избора у округу Панчево– Бела Црква

Изборни срез / %	РС	ДС	СЗ	Немачка странка	Румунска странка	Ратничка странка	СПЈ	Независна радничка партија
Алибунар	1.761 28,1	1.126 18,0	339 5,4	86 1,4	2.506 40,0	68 1,1	301 4,8	77 1,2
Бела Црква	3.576 39,8	1.821 20,2	178 2,0	1.088 12,1	1.261 14,0	232 2,6	770 8,6	68 0,7
В.Бечкерек	1.486 52,0	667 23,4	100 3,5	253 8,9	18 0,6	189 6,6	110 3,9	32 1,1
Вршац-град	1.535 44,1	514 14,8	42 1,2	238 6,8	17 0,5	99 2,8	998 28,7	40 1,1

[33] Исто, 163–167.

Вршац	1.945 25,2	1.299 16,8	70 0,9	960 12,5	2.338 30,9	99 1,3	886 11,5	69 0,9
Ковачица	4.029 46,6	3.146 36,4	234 2,7	153 1,8	173 2,0	636 7,4	176 2,0	92 1,1
Ковин	2.804 43,4	2.384 36,9	145 2,2	601 9,3	329 5,1	91 1,4	32 0,5	78 1,2
Панчево	2.792 36,4	2.512 32,7	25 0,3	1.557 20,3	369 4,8	128 1,7	117 1,5	173 2,3
Панчево-град	1.270 45,7	504 18,1	12 0,4	662 23,8	9 0,3	187 6,7	36 1,3	101 3,7
Укупно **%**	21.198 38,6	13.973 25,5	1.145 2,1	5.598 10,2	7.070 12,9	1.729 3,2	3.426 6,2	730 1,3
Мандати	**4**	**3**	-	-	**1**	-	-	-

Избори 1925. Трећи избори за парламент Краљевине СХС, одржани 8. фебруара 1925, донели су неколико новина на политичкој сцени Баната. Најпре је након раскола у Демократској странци изборне листе истакла Самостална демократска странка Светозара Прибићевића, а и Хрватска републиканска сељачка странка се први пут кандидовала на скупштинским изборима на територији Војводине. Мађарска странка је самостално први пут изашла на изборе, док је партија Румуна одуставши од изборне борбе своје бираче упутила да гласају за листу Радикалне странке.[34]

У изборном округу Велика Кикинда – Велики Бечкерек бирано је седам посланика у седам изборних срезова на 99 гласачких места. Бирачи из ове изборне јединице опредељивали су се између 10 кандидатских листа Демократске странке чији је носилац био др Славко Шећеров, земљорадничке (Димитрије Вујић), Немачке (др Вилхелм Најнер), Радикалне (др Момчило Нинчић), социјалистичке (Недељко Дивац), Мађарске (др Имре Варади), Српске (др Антоније Поп-Христић), Републиканске (Милан Богдановић), Самосталне демократске странке (др Мита Матић) и Независне радничке партије (Никола Ковачевић). Право гласа имало је 72.811 бирача, а на изборе је изашло 53.728 или 73,8%.[35] Степен излазности бирача по срезовима био је следећи: у Алибунарском срезу од 3.955 изашло је 3.299 (83,4%), у Великобечкеречком од 12.377 изашло је 10.388 (83,9%), у Великокикиндском од 14.801 изашло је 10.970 (74,1%), у Жомбољском од 11.090 изашло је 8.847 (79,7%), у Новобечејском од 12.661

[34] Branislav Gligorijević, *Parlament...*, 191.

[35] *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних на дан 8. фебруара 1925. године*, Београд 1926, 146–147.

изашло је 9.172 (72,4%) и у Новокањишком срезу од 9.104 изашло је 6.743 (74,1%). У граду Великом Бечкереку од 8.823 бирача са правом гласа на изборе је изашло 4.309 или 48,8%. Радикална странка је освојила 4 мандата (др Момчило Нинчић, министар, Светозар Станковић, државни подсекретар, др Тоша Рајић, адвокатски приправник, и Јоца Будишин, економ), док су по један мандат освојили демократе (др Славко Шећеров, бивиши народни посланик), Савез земљорадника (Димитрије Вујић, инжињер) и Немачка странка (др Вилхелм Најнер, судија).[36]

У панчевачко-белоцркванској изборној области бирано је осам народних посланика у девет изборних срезова на 124 гласачка места. Осам странака је истакло девет кандидатских листа и то: ХРСС (носилац др Влатко Мачек), затим самосталне демократе (др Душан Бошковић), демократе (Љубомир Михајловић), земљорадници (Димитрије Вујић), радикали (др Милан Стојадиновић), Немци (др Штефан Крафт), социјалисти (др Живко Топаловић) и две листе Српске странке чији су носиоци били Милан Влаховић односно Живко Пантић. Право гласа у овом округу имало је 71.742 бирача, а гласало је 61.473 или 85,6%.[37] По срезовима излазност је била следећа: у Алибунарском од 8.153 бирача гласало је 6.653 (81,6%), у Белоцркванском од 11.664 гласало 9.475 (81,2%), у Великобечкеречком од 3.459 гласало је 2.749 (79,4%), у Вршачком од 10.069 гласало је 8.203 (81,5%), у Ковачичком од 12.938 гласало је 9.856 (76,2%), у Ковинском од 9.186 гласало је 7.100 (77,3%) и у Панчевачком срезу од 12.794 гласало је 9.431 бирач (73,7%). У градовима Вршцу и Панчеву на изборе је изашло 4.666 (62,2%) односно 3.340 (55,9%) од 7.503 односно 5.976 уписаних бирача. Радикална странка однела је победе у свим изборним срезовима и укупно је освојила пет мандата (др Душан Гргин, инжињер, Вељко Димић, свештеник, Лазар Шуваковић, професор, др Негосим Живковић, адвокат, и др Ђура Хадија, лекар), а демократе (Љубомир Михајловић, бивши народни посланик), самосталне демократе (др Душан Бошковић, адвокат) и Немачка странка (др Штефан Крафт, судија) по једног посланика.[38]

[36] Исто, 152–157.
[37] Исто, 146–147.
[38] Исто, 152–157.

Резултати избора у округу В. Кикинда – В. Бечкерек

Изборни срез / %	РС	ДС	СЗ	СПЈ	СДС	НС	МС	СС	Реп. партија	Радничка партија
Алибунар	788 23,9	174 5,3	543 16,4	57 1,7	42 1,3	1.402 42,5	43 1,3	223 6,8	15 0,4	12 0,4
В.Бечкерек-град	793 18,5	264 6,1	404 9,4	236 5,5	991 23,0	424 9,9	838 19,5	65 1,3	32 0,8	262 6,0
В.Бечкерек-срез	3.242 31,2	1.705 16,4	1.097 10,5	349 3,3	749 8,0	2.636 25,0	345 3,3	91 0,8	40 0,3	134 1,2
В.Кикинда	4.153 37,8	1.186 10,8	2.429 22,1	251 2,3	785 7,2	1.334 12,2	673 6,2	70 0,6	57 0,5	32 0,3
Жомбољ	3.065 34,6	757 8,6	220 2,5	390 4,4	1.407 15,9	2.197 24,8	324 3,7	109 1,2	100 1,1	278 3,2
Нови Бечеј	2.006 22,0	1.023 11,1	2.830 30,8	668 7,3	1.441 15,7	71 0,8	261 2,8	332 3,6	90 0,9	450 5,0
Нова Кањижа	3.214 47,6	2.432 36,1	409 6,1	53 0,8	131 2,0	175 2,6	201 2,9	89 1,3	20 0,3	19 0,3
Укупно %	17.261 32,1	7.541 14,0	7.923 14,8	2.004 3,8	5.546 10,3	8.239 15,3	2.685 5,0	979 1,8	354 0,7	1.187 2,2
Мандати	**4**	**1**	**1**	-	-	**1**	-	-	-	-

Резултати избора у округу Панчево – Бела Црква

Изборни срез / %	РС	ДС	СЗ	ХРСС	СС 1	СС 2	НС	СПЈ	СДС
Алибунар	3.790 56,9	1.413 21,2	263 3,9	59 0,8	29 0,4	99 1,5	106 1,5	42 0,6	852 13,2
Бела Црква	5.320 56,4	1.769 18,7	95 1,0	25 0,2	46 0,4	86 0,8	1.036 11,0	233 2,4	865 9,2
В.Бечкерек	1.208 43,7	110 4,0	49 1,8	15 0,6	9 0,3	249 9,0	538 20,0	43 1,5	528 19,1
Вршац-град	1.816 38,2	721 15,4	46 1,0	14 0,3	44 0,9	37 0,8	557 14,8	766 14,6	665 14,0
Вршац-срез	3.851 46,9	909 9,3	92 1,1	48 0,6	70 0,8	63 0,8	1.116 14,1	479 5,8	1.575 20,6
Ковачица	5.522 56,1	1.210 12,3	393 3,9	215 2,3	72 0,7	371 3,7	214 2,2	145 1,4	1.714 17,4
Ковин	3.563 50,2	205 2,9	37 0,5	36 0,5	31 0,4	45 0,7	745 10,5	38 0,5	2.400 33,8
Панчево-срез	4.415 49,5	1.499 16,6	109 0,2	61 0,6	56 0,5	171 1,8	2.115 22,2	156 1,6	849 9,0
Панчево-град	1.417 42,4	422 12,7	15 0,4	17 0,5	20 0,6	43 1,3	865 25,9	14 0,4	527 15,8

Укупно	39.902	8.258	1.098	491	377	1.164	7.292	1.916	9.975
%	50,3	13,4	1,8	0,8	0,6	1,9	11,8	3,2	16,2
Мандати	**5**	**1**	-	-	-	-	**1**	-	**1**

Избори 1927. Последње изборе у Краљевини СХС који су били расписани за 11. септембар 1927. водеће српске партије дочекале су у стању организационе и идеолошке кризе, што је продубило страначко фракционаштво, па су стога радикали и демократе наступили на две или више изборних листа. У горњобанатској области бирано је седам посланика у седам изборних срезова на 117 гласачких места. Надметало се 10 страначких листа: демократска (носилац др Славко Шећеров), земљорадничка (Димитрије Вујић), социјалистичке (Неделько Дивац), затим листа Немачке странке (др Вилхелм Најнер), самосталних демократа (др Душан Бошковић), независних радника (др Сима Марковић), Хрватске сељачке странке (др Драго Марушић), ванпартијска (Чедомир Главашки) и листе радикала *владиноваца* (др Момчило Нинчић) и радикала *пашићеваца* (др Славко Милетић). Гласало је 53.596 или 73% од 73.396 уписаних бирача, а по срезовима излазност је била следећа: у Алибунарском од 4.157 уписаних бирача гласало је 3.321 (79,9%), у Великобечкеречком од 12.910 гласало 10.076 (78%), у Великокикиндском од 14.482 гласало је 10.897 (75,2%), у Новобечејском од 12.776 гласало је 8.519 (66,5%), у Новокањишком од 8.430 гласало 6.462 (76,7%) и у срезу Јаша Томић од 12.043 гласало је 9.890 (82,1%). У граду В. Бечкереку степен апстиненције и на овим изборима био је висок те је од 8.598 уписаних бирача гласало 4.431 или 51,5%.[39] Расподела добијених мандата била је оваква: Радикална странка добила је 3 (др Момчило Нинчић, министар, Милош Станковић, економ, и др Имре Варади, адвокат), демократе 2 (др Славко Шећеров, бивши нар. посланик, и Сава Зарић, трговац) и Немачка странка (др Вилхелм Најнер, бив. нар. посланик) и Савез земљорадника (Димитрије Вујић, инжињер) по једног посланика.[40]

У изборном округу Панчево – Бела Црква бирано је 8 народних посланика у 9 изборних срезова на 150 гласачких места. Укупно је било 12 кандидатских листи: самосталне демократе (носилац др Душан Бошковић), демократска (Љубомир Михајловић), независних радника (Никола Ковачевић), радикалска *пашићевци* (др Славко Милетић), земљорадничка (Петар Јуришић), радикалска *владиновци* (Светозар Станковић), демократска (Јоца Георгијевић), затим листа

[39] *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 11. септембра 1927. године*, Београд 1928, 200–205.

[40] Исто, 363–368.

Немачке (др Ханс Мозер), Српске (Миро Стојановић), Социјалистичке (Витомир Корач), Румунске (др Сава Буторка) и Хрватске сељачке странке (Томо Војковић). Своје право гласа искористило је 56.188 грађана или 63,2% од 88.880 бирача. По срезовима излазност је била следећа: у Алибунарском срезу од 8.507 бирача на изборе је изашло 5.788 (68%), у Белоцрквaнском од 12.614 гласало је 8.951 (71%), у Великобечкеречком од 4.326 гласало је 2.866 (66,3%), у Вршачком од 10.758 гласало је 7.760 (72,1%), у Ковачичком од 13.626 гласало је 8.040 (59%), у Ковинском од 9.769 гласало је 6.492 (66,5%) и у Панчевачком од 13.486 гласало је 8.640 (64,1%). У градовима Вршцу и Панчеву наставио се тренд ниске излазности на изборе те је тако у Вршцу од 8.458 гласало 4.336 (51,3%), док је у Панчеву од 7.336 уписаних бирача гласало 3.315 (45,2%).[41] Радикали *владиновци* однели су победу у већини срезова и од укупно 8 посланика њима је припало 4 (др Богдан Радосављевић, лекар, др Велимир Југ, професор, др Ђура Хадија, лекар, и Милан Костић, директор гимназије), самосталним демократама 2 (др Душан Бошковић, адвокат, и др Никола Драгичевић, лекар) и Немачкој странци 2 мандата (др Ханс Мозер и Симон Бартман, обојица адвокати).[42]

Резултати избора у округу В. Кикинда – В. Бечкерек

Изборни срез / %	РС *влад.*	ДС	СЗ	СПЈ	НС	СДС	ХСС	Радничка партија	РС *паш.*	Ванстр. листа
Алибунар	810 24,4	292 8,8	299 9,0	67 2,0	1.409 42,4	303 9,1	48 1,5	53 1,6	26 0,8	14 0,4
В.Бечкерек-град	1.346 30,4	236 5,3	309 7,0	160 3,6	406 9,2	928 20,9	39 0,9	592 13,4	401 9,0	14 0,3
В.Бечкерек–срез	2.910 28,9	1.591 15,8	731 7,2	195 1,9	2.424 24,1	550 5,5	92 0,9	661 6,6	893 8,9	22 0,2
В. Кикинда	3.268 30,0	1.358 12,5	3.691 33,9	141 1,3	1.284 11,8	396 3,6	74 0,7	158 1,4	489 4,5	39 0,3
Јаша Томић	2.643 26,7	1.292 13,1	582 5,9	422 4,3	2.523 25,5	1.376 13,9	63 0,6	518 5,2	439 4,4	34 0,4
Н. Бечеј	2.326 27,3	1.058 12,4	2.181 25,6	445 5,2	59 0,7	506 5,9	79 0,9	1.019 12,0	818 9,6	30 0,4
Н. Кањижа	2.288 35,4	2.999 46,4	348 5,4	33 0,5	66 1,0	160 2,5	36 0,6	33 0,5	477 7,4	22 0,3
Укупно	15.591 29,1	8.826 16,5	8.141 15,2	1.463 2,7	8.171 15,2	4.219 7,9	431 0,8	3.034 5,7	3.543 6,6	175 0,3
Мандати	**3**	**2**	**1**	-	**1**	-	-	-	-	-

41 Исто, 206–213.

42 Исто, 363–368.

Резултати избора у округу Панчево – Бела Црква

Изборни срез/%	РС *влад.*	ДС	СЗ	СПЈ	СДС	РС *паш.*	ДС 2	ХСС	НС	Срп. стр.	Рум. стр.	Рад. Пар.
Алибунар	1.562 27,0	1.298 22,4	306 5,3	19 0,3	724 12,5	101 1,8	194 3,4	231 4,0	76 1,3	42 0,7	1.203 20,8	29 0,5
Б. Црква	2.938 32,8	397 4,4	163 1,8	16 0,2	1.235 13,8	820 9,2	1.055 11,8	47 0,5	1.336 14,9	46 0,5	800 9,0	99 1,1
В.Беч.	1.090 37,9	281 9,8	324 11,3	5 0,2	483 16,8	225 7,8	24 0,8	22 0,7	325 11,3	9 0,3	14 0,5	75 2,6
Вршац-град	710 16,4	91 2,1	148 3,4	210 4,9	431 9,9	577 13,3	1.592 36,7	46 1,1	429 9,9	25 0,6	36 0,8	40 0,9
Вршац-срез	1.967 25,4	626 8,1	579 7,5	53 0,7	996 12,8	253 3,3	723 9,3	128 1,6	719 9,3	97 1,2	1.546 19,9	72 0,9
Ковачица	2.176 27,1	862 10,7	751 9,3	33 0,4	2.332 29,0	884 11,0	145 1,8	359 4,5	126 1,6	99 1,2	228 2,8	45 0,6
Ковин	1.851 28,5	726 11,2	115 1,8	24 0,4	1.473 22,7	594 9,1	369 5,7	38 0,6	1.006 15,5	39 0,6	210 3,2	47 0,7
Панчево-срез	2.010 23,3	1.380 16,0	185 2,1	34 0,4	956 11,1	767 8,9	556 6,4	228 2,6	1.793 20,8	27 0,3	605 7,0	99 1,1
Панчево-град	712 21,5	329 9,9	5 0,4	6 0,2	897 27,1	343 10,3	39 1,2	14 0,4	793 23,9	13 0,4	12 0,4	142 4,3
Укупно %	15.016 26,7	5.990 10,7	2.586 4,6	400 0,7	9.527 17,0	4.564 8,1	4.697 8,3	1.113 2,0	6.603 11,8	397 0,7	4.654 8,3	648 1,1
Мандати	**4**	-	-	-	**2**	-	-	-	**2**	-	-	-

***

Према етничко-социјалној структури Баната, могле су да се детерминишу политичке основе ове регије у првој деценији постојања југословенске државе. Већ на самом почетку, изражене карактеристике социјалне искључености довеле су до успеха Комунистичке партије Југославије на изборима за Уставотворну скупштину 1920. године. Међутим, главно ривалство, између радикала и демократа, водило се око кључних идеолошких питања, односно одређивања према форми државног уређења. И док су радикали себе представљали као браниоце националних интереса пропагирајући српски ексклузивизам, дотле су се демократе залагале за државу без географских, културних и верских разлика засновану на идеји интегралног националног уједињења. Поред њих у овом периоду егзистирале су још две партије у Банату, Савез земљорадника који је акценат у свом програму ставио на аграр и Социјалдемократска странка (социјалисти) која је заступала умереније методе борбе за права радника и сељака.

Престанком важења одредбе по међународном уговору о праву опције националних мањина за њихове матичне земље и увођењем у бирачке спискове средином 1922. повећао се број грађана са бирачким правом, а самим тим и број политичких организација на подручју Баната, будући да су Немци, Мађари и Румуни приступили формирању својих партија. Све три партије у основи својих програма се залажу за шира политичка и културна права, а код Немаца се посебно инсистира на економским питањима. На скупштинске изборе су партије националних мањина излазиле саме или у савезу са већинским странкама са променљивим успехом, осим Немачке странке која је искључиво наступала самостално и имала своје представнике у парламенту, на основу чега је градила свој политички утицај у немачком бирачком телу.

Број странака које су учествовале на изборима у Банату је био у константном порасту. Од избора 1920. када их је било шест, преко 1923. када је учешће узело девет до једанаест партија које су учествовале на изборима 1925, односно 1927. број кандидатских листа се повећавао, што је било узроковано партијском диференцијацијом и унутарстраначким борбама око мандата, па је тако на изборе 1927. у јужном Банату истакнуто чак 12 листа. Иако је постојао велики број политичких организација које су деловале у Банату, само је Радикална странка представљала водећи политички фактор побеђујући на свим изборима у периоду Краљевине СХС. Демократска странка је услед партијске подвојености и формирања Самосталне демократске странке, задржала одређен број бирача у горњем Банату, пре свега захваљујући утицају Славка Шећерова, док су самосталци посредством Душана Дуде Бошковића осигуравали мандате у јужном Банату.

Miloš Lekić

PARLAMENTARY ELECTIONS ON BANAT AT THE TIME OF THE KINGDOM OF SCS – STATISTICAL CONTRIBUTION

SUMMARY

This work represents a short contribution to the history of parliamentarianism at the time of the Kingdom of SCS. In the text, there is a lapidary set of data on the political parties that competed in the elections of the majority as well as minority nations. The paperwork includes results of the political parties on the parliamentary elections held during the era of the Kingdom of SCS (the response of the electoral body, number of candidate lists, election results in both election units as well as in counties, list of the front persons in the political lists, as well as candidates that won ministry positions) at the territory of Banat. Within the parliamentary life of Banat, the leading role pertained to the Radical Party and the Democratic Party, and after the separation of the democrats it was also the Autonomous Democratic Party, in both Serbian electoral corpus and in the one belonging to the minorities. These circumstances can be explained through the obstruction of work of the national minorities' parties done by the authorities, but also by the inability of those parties' officials to attract wider masses of people. Having in mind these reasons, one can analyze the varying success of the national minorities' parties on the elections.

??????

Светлана Љубљанац, архивски саветник
Архив Војводине
svetlanaljubljanac@gmail.com

ДРЖАВНО ДОБРО БЕЉЕ

Сажетак: У раду се говори о експропријацији великог бељског поседа. Рад је написан на основу истраживања архивске грађе Архива Војводине, односно докумената који се налазе у фондовима Комисија за ликвидацију аграрне реформе Нови Сад и Краљевске банске управе Дунавске бановине.

Кључне речи: Бељско властелинство, аграрна реформа, шуме, ловиште.

За ратне заслуге, након победе над Турцима 1697. код Сенте, цар Леополд I даровао је принцу Еугену Савојском један део Барање, у чијем склопу се налазио и посед Беље. Ово властелинство је добило име по истоименом месту у Барањи – Биљу (Bellye), у којем се налазила Управа поседа и дворац који је саградио принц Еуген у периоду 1707–1712. године. После смрти Еугена Савојског 1736, Бељско властелинство прелази у власништво Дворске коморе у Бечу, која га даје у закуп. Овај посед је 1780. купила надвојвоткиња Марија Кристина, кћер царице Марије Терезије, а супруга Алберта, војводе од Саксоније и Тешена (Albert Kasimir von Sachsen-Teschen).[1] После смрти Марије Кристине (1798) имање је прешло у власништво надвојводе Карла од Аустрије и Тешена, који је седиште имања преселио из Биља у Кнежево, а затим га је 1822. претворио у фидеикомис (fideicommissum). Потом је имање наследио најстарији син, надвојвода Алберт (Albrecht) од Аустрије и Тешена, а након његове смрти 1897. имање преузима надвојвода Фридрих од Аустрије и Тешена, који је остао власник до 1918. године.[2]

---

[1] Архив Војводине (АВ), Ф. 2 Бачко-бодрошка жупанија (1688–1849), 1688–1849, а. ј. 388/98.

[2] АВ, Ф. 201 Покрајински секретаријат за пољопривреду (1945–1971), 1945–1971, Ловно-шумско и пољопривредно газдинство Јелен – Београд. Ловно – привредна основа узгојног

Граница Властелинства Беље обухватала је са истока Дунав, са југа Драву, са запада Дарђанско властелинство, а са севера Неметбољско и Печујско властелинство. Укупна површина тадашњег Беља износила је 109.070 катастарских јутара и обухватала је 30% површине Барањске жупаније. Од ове површине шуме су заузимале 33.475 катастарских јутара, оранице 24.738, а на осталој површини су се налазиле баре, пашњаци, виногради и неплодно земљиште.[3]

Бељски посед који је до 1918. био у власништву надвојводе Фридриха, припао је по Сенжерменском уговору о миру 1919. Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца. Приликом разграничења, велики део овог имања остао је у Мађарској. Године 1921, 31. децембра, донесен је Закон о организацији и уређењу Државног добра Беље у Барањи. Право обрађивања и експлоатисања припадало је искључиво држави. Добро се распростирало у неколико катастарских општина, а према Претходним одредбама за примену аграрне реформе, од 25. фебруара 1919. године,[4] утврђене су следеће површине:

К. о. Бели Манастир: оранице 667 ј. 1.417 кв. хв.; вртови 2 ј. 586 кв. хв.; ливаде 149 ј. 1.475 кв. хв.; пашњаци 2 ј. 1.109 кв. хв.; шуме 2.300 ј. 40 кв. хв.; непродуктивно земљиште 68 ј. 592 кв. хв. Укупно: 3.191 ј. 419 кв. хв.

К. о. Биље: оранице 648 ј. 411 кв. хв.; вртови 22 ј. 468 кв. хв.; ливаде 770 ј. 717 кв. хв.; пашњаци 656 ј. 927 кв. хв.; шуме 393 ј. 215 кв. хв.; тршћаци и мочваре 119 ј. 587 кв. хв.; непродуктивно земљиште 191 ј. 168 кв. хв. Укупно: 2.801 ј. 294 кв. хв.

К. о. Грабовац: оранице 1.149 ј. 1.276 кв. хв.; вртови 7 ј. 331 кв. хв.; пашњаци 42 ј. 1.168 кв. хв.; непродуктивно земљиште 50. ј 789 кв. хв. Укупно: 1.250 ј. 364 кв. хв.

К. о. Ивандарда: оранице 2.653 ј. 740 кв. хв.; вртови 46 ј. 1.231 кв. хв.; ливаде 7 ј. 176 кв. хв.; пашњаци 142 ј. 1.397 кв. хв.; шуме 437 ј. 1.198 кв. хв.; непродуктивно земљиште 87 ј. 43 кв. хв. Укупно: 3.374 ј. 1.585 кв. хв.

К. о. Кнежеви Виногради: оранице 6.467 ј. 895 кв. хв.; вртови 33 ј. 376 кв. хв.; ливаде 2.141 ј. 679 кв. хв.; пашњаци 3.333 ј. 1.251 кв. хв.; шуме 4.107 ј. 1.550 кв. хв.; тршћаци 640 ј. 776 кв. хв.; непродуктивно земљиште 2.796 ј. 128 кв. хв. Укупно: 19.520 ј. 855 кв. хв.

К. о. Копачево: оранице 124 ј. 1.145 кв. хв.; вртови 1 ј. 1.442 кв. хв.; ливаде 421 ј. 592 кв. хв.; пашњаци 6.715 ј. 322 кв. хв.; шуме 8.309 ј. 1.281 кв. хв.; тршћаци 2.032 ј. 1.507 кв. хв.; непродуктивно земљиште 5.662 ј. 999 кв. хв. Укупно: 23.268 ј. 888 кв. хв.

ловишта подручја ЛШПУ – Белишће, Дарда, Тиквеш, Зл. Греда, Апатин; S. Sršan, *Doprinos slavonskih vlastelinstava od kraja 17. stoljeća procesu europskih integracija*, Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu i povijesno nasleđe, br. 3 Osijek (2008, 91; M. Kolar-Dimitrijević, E. Wagner, *Lov i plemstvo u Hrvatskoj i Slavoniji*, Ekonomska i ekohistorija. Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, vol. 5, br. 5, Zagreb 2009, 47.

[3] АВ, Ф. 201, исто; АВ, Ф. 126 Краљевска банска управа Дунавске бановине – Нови Сад (1929–1941), 1929–1941, III 7059/31.

[4] *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 11, 27. фебруар 1919.

К. о. Козарац: оранице 865 ј. 1.208 кв. хв.; вртови 2 ј. 727 кв. хв.; пашњаци 83 ј. 1.471 кв. хв.; шуме 2.311 ј. 463 кв. хв.; непродуктивно земљиште 17 ј. 1.447 кв. хв. Укупно: 3.281 ј. 516 кв. хв.

К. о. Луг: оранице 2.163 ј. 752 кв. хв.; вртови 1 ј. 1.534 кв. хв.; ливаде 203 ј. 266 кв. хв.; пашњаци 411 ј. 352 кв. хв.; шуме 1.792 ј. 682 кв. хв.; тршћаци 74 ј. 222 кв. хв.; непродуктивно земљиште 651 ј. 384 кв. хв. Укупно: 5.297 ј. 992 кв. хв.

К. о. Петловац: оранице 1.659 ј. 1.409 кв. хв.; вртови 1 ј. 511 кв. хв.; пашњаци 6 ј. 864 кв. хв.; шуме 481 ј. 1.050 кв. хв.; непродуктивно земљиште 7 ј. 1.427 кв. хв. Укупно: 2.157 ј. 461 кв. хв.

К. о. Подравље: оранице 40 ј.; ливаде 27 ј. 941 кв. хв.; пашњаци 4 ј. 480 кв. хв.; шуме 42 ј. 497 кв. хв.; непродуктивно земљиште 111 ј. 1.365 кв. хв. Укупно: 226 ј. 83 кв. хв.

К. о. Поповац: винограда 20 ј. 110 кв. хв.; непродуктивног 1 ј. 873 кв. хв. Укупно: 21 ј. 983 кв. хв.

К. о. Шумарина: оранице 472 ј. 1.376 кв. хв.; вртова 2 ј. 674 кв. хв.; ливаде 239 ј. 1.334 кв. хв.; пашњаци 11 ј. 927 кв. хв.; непродуктивно земљиште 25 ј. 767 кв. хв. Укупно: 752 ј. 278 кв. хв.

К. о. Вардарац: оранице 1.649 ј. 1.229 кв. хв.; вртова 4 ј. 1.447 кв. хв.; ливаде 285 ј. 1.432 кв. хв.; пашњаци 860 ј. 959 кв. хв.; шуме 910 ј. 115 кв. хв.; тршћаци 1.628 ј. 599 кв. хв.; непродуктивно земљиште 454 ј. 298 кв. хв. Укупно: 5.793 ј. 1.279 кв. хв.

К. о. Брањин врх: оранице 2.939 ј. 276 кв. хв.; вртова 52 ј. 1.490 кв. хв.; ливаде 509 ј. 798 кв. хв.; пашњаци 112 ј. 774 кв. хв.; шуме 431 ј. 1.192 кв. хв.; непродуктивно земљиште 222 ј. 417 кв. хв. Укупно: 4.268 ј. 147 кв. хв.

К. о. Гајић буџак: ливаде 3 ј. 128 кв. хв.; тршћака 9 ј.; непродуктивно земљиште 104 ј. 1.466 кв. хв. Укупно: 116 ј. 1.594 кв. хв.

К. о. Гајић: ливаде 5 ј. 1.457 кв. хв.; непродуктивно земљиште 5 ј. 259 кв. хв. Укупно: 11 ј. 116 кв. хв.

К. о. Подоље: непродуктивно земљиште 32 ј. 1.192 кв. хв.

К. о. Котлина: оранице 759 кв. хв.; непродуктивно земљиште 1.207 кв. хв. Укупно: 1 ј. 366 кв. хв.

К. о. Батина: оранице 54 ј. 808 кв. хв.; вртови 3 ј. 442 кв. хв.; ливаде 21 ј. 780 кв. хв.; виногради 4 ј. 1.579 кв. хв.; пашњаци 247 ј. 954 кв. хв.; шуме 614 ј. 958 кв. хв.; тршћаци 10 ј. 924 кв. хв.; непродуктивно земљиште 510 ј. 352 кв. хв. Укупно: 1.467 ј. 397 кв. хв.

К. о. Змајевац: вртови 2 ј. 790 кв. хв.; ливаде 1 ј. 918 кв. хв.; пашњаци 1.485 ј. 1.389 кв. хв.; шуме 1.733 ј. 1.015 кв. хв.; непродуктивно земљиште 810 ј. 173 кв. хв. Укупно: 4.033 ј. 1.085 кв. хв.

К. о. Драж: оранице 1.042 ј. 358 кв. хв.; вртови 39 ј. 254 кв. хв.; ливаде 1.264 ј. 911 кв. хв.; пашњаци 4.254 ј. 1.318 кв. хв.; шуме 3.507 ј. 1.024 кв. хв.; тршћаци 458 ј. 125 кв. хв.; непродуктивно земљиште 2.460 ј. 1.564 кв. хв. Укупно: 13.027 ј. 754 кв. хв.

К. о. Дубошевица: оранице 7 ј. 115 кв. хв.; вртови 2 ј. 1.269 кв. хв.; ливаде 105 ј. 105 кв. хв.; пашњаци 121 ј. 1.157 кв. хв.; шуме 1.945 ј. 10 кв. хв.; непродуктивно земљиште 326 ј. 184 кв. хв. Укупно: 2.507 ј. 1.240 кв. хв.

К. о. Топоље: оранице 1.485 ј. 10 кв. хв.; вртови 4 ј. 531 кв. хв.; ливаде 732 ј. 825 кв. хв.; пашњаци 416 ј. 1.376 кв. хв.; шуме 1.406 ј. 1.456 кв. хв.; непродуктивно земљиште 1.647 ј. 513 кв. хв. Укупно: 5.692 ј. 1.511 кв. хв.

К. о. Бачки Брег: оранице 184 ј. 1.371 кв. хв.; ливаде 7 ј. 691 кв. хв.; шуме 219 ј. 225 кв. хв.; тршћаци 22 ј. 770 кв. хв.; непродуктивно земљиште 23 ј. 410 кв. хв. Укупно: 457 ј. 267 кв. хв.

К. о. Сарваш: шуме 37 ј. 1.200 кв. хв.; непродуктивно земљиште 19 ј. 1.180 кв. хв. Укупно: 57 ј. 780 кв. хв.

Целокупно Државно добро Беље према катастру је садржало: оранице 24.276 ј. 1.155 кв. хв.; вртова 231 ј. 1.303 кв. хв.; ливада 6.897 ј. 1.425 кв. хв.; винограда 25 ј. 89 кв. хв.; пашњака 18.911 ј. 595 кв. хв.; шума 30.982 ј. 1.371 кв. хв.; тршћака 4.995 ј. 710 кв. хв.; непродуктивног земљишта 16.289 ј. 598 кв. хв. Власник Добра је био Државни ерар Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевина Југославија.

На основу Закона о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима од 19. јуна 1931, са изменама и допунама (5. децембра 1931. и 24. јуна 1933) и Правилника за извршење истог закона (1. августа 1933), као и на основу наредбе Министарства пољопривреде (19. фебруара 1934), Краљевска банска управа Дунавске бановине је донела одлуку о утврђивању објеката аграрне реформе на поседу Државног добра Беље.[5] Њоме је одређено за експропријацију 1.192 к. ј. 1.385 кв. хв. земљишта у катастарским општинама Бели Манастир, Кнежеви Виногради, Шумарина и Брањин врх. Од те површине обрадиво земљиште чинило је 292 к. ј. 74 кв. хв., и издељено је добровољцима из Барање. Истом одлуком одређено је за експропријацију у општини Бело Брдо 850 к. ј. 204 кв. хв. пашњака, те 47 к. ј. 1.424 кв. хв. мочвара и тршћака, с тим да се Дирекцији Државног добра Беље, на овом земљишту остави право риболова. Појединачно по катастарским општинама одвојено је:

К. о. Брањин врх: оранице 168 ј. 167 кв. хв.; путева 1 ј. 1.224 кв. хв.; Укупно: 169 ј. 1.391 кв. хв.

К. о. Кнежеви Виногради: оранице 36 ј. 167 кв. хв.; ливада 6 ј. 1.487 кв. хв.; Укупно: 43 ј. 1.200 кв. хв.

К. о. Шумарина: оранице 15 ј. 217 кв. хв.; путева 1.340 кв. хв.; Укупно: 15 ј. 1.557 кв. хв.

К. о. Бели Манастир: оранице 62 ј. 1.244 кв. хв.; ливада 2 ј. 446 кв. хв.; путева 319 кв. хв.; Укупно: 65 ј. 409 кв. хв.

К. о. Копачево: пашњака 850 ј. 204 кв. хв.; тршћака 47 ј. 1.424 кв. хв. Укупно: 898 ј. 28 кв. хв.

[5] АВ, Ф. 98, а. ј. 488, у оквиру предмета се налази Одлука Краљевске банске управе Дунавске бановине бр. III 17635/35.

Државно добро Беље је 1919. имало укупно 86.277 катастарских јутара земље и састојало се од: оранице 19.150, шума 24.242, пашњака и ритова 12.799, пашњака и ливада у шумским деловима, трске, мочвара и непродуктивног земљишта 23.904, сенокоса 4.920, башти 1.244 и винограда 18 катастарских јутара. Највећи део земљишта чиниле су долине Дунава и Драве. Од земљишта које је погодно за пољопривреду – 21.000 катастарских јутара била је подводна и на том делу су изведене мелиорације.[6]

Против Одлуке о утврђивању објеката аграрне реформе на поседу Државног добра Беље у Барањи благовремено су поднете жалбе од: Дирекције Државног добра Беље, Општине Бело Брдо, сеоске заједнице Бело Брдо и скупине аграрних интересената из Белог Брда, у којима се жале и тврде да су Одлуком власнику остављена нека земљишта у к. о. Копачево, која су још 1919. била дата селу у привремени закуп (пашњак Пуста Даљ у површини од 835 к. ј.). Жалбе су одбачене.[7]

Државно добро Беље је било под надзором Министарства финансија. Добром је управљала Главна дирекција имања са седиштем у Кнежеву. Имање је било подељено на једанаест пољопривредних и четири шумске управе. На имању су се налазили: фабрика шећера, Станица за селекцију биља, централна млекара, кланица, машинска радионица, централни магацин, млин. Имање је такође имало око 1.200 зграда; 110 км сталне железничке пруге са одговарајућим возним парком, огроман капитал у разним машинеријама, пумпе, 240 км одводних канала, 40 км одбрамбеног насипа и друго. Државно добро Беље је било узорно пољопривредно добро са нарочитом сврхом – производњом пољопривредног семена.

На Добру је 1922. основана Станица за селекцију и оплемењивање биља. Сврха Станице је била да одабирањем и оплемењивањем производи првокласно

---

[6] Архив Војводине, Ф. 98, Комисија за ликвидацију аграрне реформе Нови Сад, а. ј. 488. Извештај Главне дирекције Државног добра Беље бр. 7725 од 20. септембра 1928. године. Овај опширан Извештај је Дирекција поднела Министарству финансија поводом законске одредбе Финансијског закона за 1928/29. годину да се један део површина Беља издвоји за сврхе аграрне реформе и спровођења намераване колонизације. У Финансијском закону за буџетску 1926/27. годину било је предвиђено да се од Државног добра Беље одвоји 8.000 катастарских јутара земље и подели оптантима из Мађарске и аграрним интересентима. Међутим, када се 1926. године приступило извршењу те законске одредбе, затражено је о томе мишљење Дирекције, која је у свом Извештају описала целокупно стање имања, и закључила да би намеравана подела имања била од велике штете по цело Државно добро. Министар финансија је одустао од намераване поделе имања.

[7] АВ, Ф. 126, III 4250/36.

семе, не само за потребе самог имања, већ и за продају осталим земљорадницима у држави. У овој Станици се селектовала пшеница, кукуруз, овас, шећерна репа, разне сорте трава и друго.[8] Сва пшеница, овас, златни зубан, рани чинквантин и бељски мухар, који су се на велико производили и култивисали на имању, селектовали су се у овој Станици, тако да је цело имање производило селектовано семе.[9] Добро је било способно да годишње производи: 200 вагона семена озиме пшенице, 150 вагона семена овса, 200 вагона семена кукуруза зубана, 50 вагона семена кукуруза чинквантина, 150 вагона семена шећерне репе итд. Како се види из ових бројева, те велике количине семена могле су да задовоље све потребе Барање и целе Бачке, Баната, Срема и Мачве, јер су ти крајеви имали исту климу. Рад Станице за селекцију биља је био огроман, а резултати велики. Огледи који су вршени на Бељу са селектованим семеном, јасно нам говоре о вредности доброг семена. Као пример навешћемо да је 1927. принос пшенице из неселектованог семена био 890 кг по једном катастарском јутру, док је принос из селектованог семена био 1.031 кг. Године 1928. је принос пшенице из неселективаног семена био 2.410 кг у клипу, док је принос из селектованог био 2.760 кг. Ови огледи су вршени на великим површинама: код кукуруза на 2.463 катастарска јутра, а код пшенице на 1.213 катастарских јутара. Осим селекционе сврхе Станица је вршила примену научних проналазака. Вршени су и огледи са вештачким ђубрењем.[10]

---

[8] АВ, Ф. 126, III 39637/30.

[9] АВ, Ф. 126, III 4011/30. У оквиру предмета се налази брошура Станице за селекцију и оплемењивање биља.

[10] АВ, Ф. 126, III 12722/35. О раду Станице, подробно сазнајемо из Извештаја инж. Бертош Ивана који је 1935. године руководио радом агроботаничког одсека на добру Косанчић, одакле је послат на Државно добро Беље да тамо проучи методе по којима Станица ради, те да исте методе примени на Косанчићу. У свом извештају, инж. Бертош је детаљно говорио о запосленима, стројевима, просторијама, о пољопривредним културама које се на станици узгајају и о површинама на којима се врши селекција, о методици селекционог рада и вођењу књига. „Станица се налази на мајуру Брестовац и потпуно је одељена од економије тако, да има свог засебног управника и асисента, обојица са факултетском спремом. Један дневничар који врши истраживање и огледе тла. Периодично раде два кемичара, а за надзор над радницима станице има два стална настојника. Станица има засебну зграду у којој су смештене канцеларије и стан управника. Има засебан лабараториј за селекционе радове и засебан комплетан кемијски лабараториј те магазин и сушару за стројеве. Од стројева има две мање вршалице. За чишћење семена има селектор и обичне ветрењаче, а за сетву малу и велику сејалицу. За испитивање клијавости има велики ормар, удешен за грејање лампом. Станица има на располагању 200 к. ј. земље. Узгаја ове културе: озиму и јару пшеницу, кукуруз, шећерну репу, пролетни јечам, зоб, озими грашак и грахорицу, црни и бели мухар, те разне траве.”

Добро Беље је било узорно индустријализовано пољопривредно добро које је имало нарочиту сврху: да селектује, производи и дистрибуира сваке године велике количине селектованог семена разних пољопривредних биљака. Оно је било једини произвођач семена шећерне репе. У Белом Манастиру се налазила централна млекара снабдевена модерним машинама за прераду млека, мада без лабораторије. Капацитет ове млекаре је био 40.000 хл млека. Прерађивала је 8.000–8.500 литара млека свакодневно. Од млека се искључиво правио првокласан путер.[11]

Беље је имало Рибарску централу која се налазила у Апатину. За рибарење, имање је имало своје рибарске станице и бродове – девет дрварица и два реморкера.[12] Имало је своја пољска и шумска ловишта. Шумским ловиштима управљала је Дирекције Државног добра Беље у Кнежеву путем своје шумске управе (Шумарско одељење Дирекције), а ова опет путем шумских управа у Белом Манастиру, Бињу, Тиквешу, Кнежевим Виноградима и Батини. Најбогатије и највредније је било ловиште шумске управе Тиквеш, које се највећим делом налазило у атару општина Биље и Копачево, где се налазио и ловачки дворац. С обзиром на то да се у Тиквешу налазила чувена племенита и ретка дивљач (јелени и дивље свиње), Главна дирекција имања је та ловишта задржала као специјално резерватно ловиште, а право вршења лова је уступила краљу. У погледу уступања није постојао никакав правни акт све до 24. априла 1929. када је Министар финансија на основу чл. 3 Закона о организацији и уређењу Државног добра Беље, а по одобрењу краља, донео решење којим се ловишту даје карактер дворског ловишта. Убрзо после тога је састављен и писмени споразум између Управе двора и Главне дирекције, али тај споразум никад није био потписан. Осим овог решења, Министар финансија је прописао 1. септембра 1930. године. Правилник о уређењу ловишта на Државном добру Беље.

Из наведених докумената се види да је целокупно ловиште Добра Беље, као и ловачки дворац у Тиквешу са инвентаром државна својина. Ловиште је било подељено у две групе: ужи резерват Њ. в. краља, на коме осим њега, чланова краљевског дома и њихових гостију нико други није имао права да лови, и остала ловишта за која је остављено Дирекцији имања да регулише начин лова и одобрава ко може да лови. Све издатке око ловишта, дивљачи и ловачког дворца је сносила Дирекција.[13]

---

11 АВ, Ф. 126, III 21287/31.

12 АВ, Ф. 201, а. ј. 1530.

13 АВ, Ф. 126. Кабинет бана Пов. 248/34.

Од укупне површине добра Беље на шуме је отпадало 33.475 јутара. Најлепши део поплавних шума био је Велики Петреш са Великом и Малом Поповицом површини око 7.000 јутара. Поред шума које су пружале склониште и храну дивљачи (храстов жир и млади изданци), овде су се смењивали већи и мањи комплекси тршћака, бара, травнатих ливада, разни водени наноси, канали и друго. Ови терени су били идеално станиште нарочито јеленској дивљачи, која је тамо имала добру пашу, али њихов број није био већи од 60 до 70 грла. Због њих су подигнута два насипа, која су служила истовремено и да сачувају један део терена од поплава. Пре него што су ти насипи подигнути, приликом великих водостаја, јелени су обично одлазили у Бачку, која је била сува, и нису се враћали. До пред крај XVIII века, вукови су били највећи непријатељи јелена бељских шума. Уколико су вукови више уништавани, утолико је растао број годишње одстрељених грла јеленске дивљачи. Преко године било је убијено 50–60 вукова, што говори о њиховом великом броју. Последњи вук на Бељу убијен је 1870. Иако не постоје довољно прецизни подаци о бројном стању дивљачи, постоје подаци за одстрел дивљачи.

Замах криволовства у периоду 1914–1920. био је тако снажан да је бројно стање дивљачи сведено на минимум, а њен квалитет на најнижу вредност. Стање ловног подручја се још више погоршало услед две поплаве Дунава 1924. и 1926. године. Бројно стање дивљачи, после поплаве 1926. било је следеће: 250 јелена и кошута, 100 срндаћа и срна, 50 дивљих свиња, док је поплавом било уништено 2.000 јелена, кошута, телади и друге дивљачи. Ловиште је тада остало опустошено, уништено и несређено. Било је потребно неколико година да се овакво стање среди. Административна власт је контролисала и законима регулисала унапређење ловног подручја. У септембру 1930. Министарство финансија је донело специјални правилник о уређењу Државног добра Беље, о начину лова, управљању ловиштем, и тако поделило ловно подручје на реоне и резервате. То је утицало првенствено на бројно стање дивљачи, као и на њен квалитет. Приступило се евидентирању одстрељене дивљачи из ловишта.

После Другог светског рата управу бељских шума преузима АП Војводина, која преко своје Дирекције шума у Сомбору све до 2. новембра 1945. управља шумом и дивљачи. После тога, а према решењу Министарства пољопривреде ФНРЈ, све шумске површине које су до 1941. припадале Бељу враћају се поново у састав тог Добра. На основу тог решења Главна управа Државног добра Беље оснива у свом саставу шумарско одељење, које управља овим шумама и дивљачи.

Svetlana Ljubljanac

STATE PROPERTY BELJE

SUMMARY

By the article 208 of the Saint-Germain Peace Treaty**,** the Belje manor of Frederick III was passed on to the Kingdom of Yugoslavia, and according to the Law on the organization and administration of the State property Belje in Baranja, on the 31st of December 1921, there was founded the State property Belje. It used to be under the supervision of the Ministry of Finance and it was managed by the Head office of the Kneževo manor. On the Property, in 1922, there was established a Station for the selection and refinement of the herbs, with the purpose of producing the first-rate seed of: wheat, corn, oat, sugar beet, various sorts of grass etc. The Belje property had field and forest hunting grounds, managed by the Head office of the State property Belje in Kneževo. The hunting ground of the forest administration Tikveš was the richest one, and there used to be a hunting castle as well.

АРХИВИСТИКА
ARCHIVAL SCIENCE

???????

Олгица Трбојевић, виши архивиста
Архив Војводине
olgicat3@gmail.com

ВЛАСТЕЛИНСТВО БИЛЕТ

Сажетак: У раду је представљен фонд 13 Властелинство Билет који се чува у Архиву Војводине. Ово властелинство је дато Загребачкој бискупији као еквивалент за одузета добра припојена Војној граници. На основу истраживања, приказани су врста и садржаја списа у циљу даљег истраживања у научне и друге сврхе.

Кључне речи: властелинство Билет, Властелински суд, Загребачка бискупија, Банат, Торонталска жупанија.

Место Билет[1] населила је 1765. Марија Терезија. Прве куће изграђене су 1766, а први становници, Немци, дошли су 1774. године из Лотарингије, Мајнца и Трира. Ови становници већином су изумрли у првим деценијама XIX века.[2] Немачка колонизација места Билет одвијала се у два наврата, прво током 1765. године, а затим између 1768. и 1775. године. Прва црква изграђена је 1777, а школа 1798. године.

У периоду од 1778. до 1784. године Загребачкој бискупији у Хрватској одузета су, у циљу коначног разграничење Војне границе од Провинцијала, добра Покупско, Топуско и Храстовица (више од педесет села[3]) и прикључена су Карловачкој и Банској војној граници. Изаслана комисија понудила је као надокнаду за ова експроприсана добра коморска места Неузину, Боку и Конак са пустарама Стари и Нови лец, Малу Међу, Питинце и друга. Будући да је Бискупија била незадовољна, комисија је понудила и Билет, Кишјечу, Ђерђамош,

---

1 Biled, данас општина у Румунији, у округу Тимиш.

2 S. Borovszky, *Magyarország vármegyéi és városai: Torontál vármegye*, Budapest 1911, 26.

3 I. Jurišić, *Dva priloga o razgraničenju Zagrebačke biskupije i Banske krajine potkraj 18. stoljeća*, RADOVI Zavod za hrvatsku povjest, vol. 26, Zagreb 1993, 305–322 (318).

Кларију, Кечу, Перјамош и Песак са пустарама Хетин, Идворнок, Сајан, Криву Бару, део Пакаца у Торонталској жупанији и Варјаш у Тамишкој жупанији.[4]

Због противљења тадашњег бискупа Јосифа Гаљуфа, размена је била прихваћена тек после дугих расправа за време бискупа Максимилијана Врховца. За све земље покупског поседа јужно од Купе, Бискупија је добила као надокнаду велики посед Билет, који се протезао од Темишвара па све до Великог Бечкерека. Насељавање је почео прво бискуп Гаљуф, а наставио га је Врховац, и први предијалисти су насељени већ 1788. године у Неузини.[5] Тако се већ 1788. године спомињу жито и друга храна одређена *pro advenientibus ex Croatia nobilibus* (придошле племиће из Хрватске).[6] Због незадовољства бискупа Врховца радом екскорпорацијиске комисије, због чега је тражио ревизију њеног рада, владар је прекинуо цео поступак екскорпорације, и поред тога што је еквивалент у Банату двоструко премашивао вредност бискупског добра. Уследио је низ вишегодишњих седница комисије све до склапања Уговора о надокнади добара из Баната у замену за одузета имања, који су потписали краљевски фишкал и опуномоћеник Загребачке бискупије Фрања Петровић 29. јула 1800. године. Тако је донета и одлука Бечког двора 29. септембра и 21. октобра 1800. године о поновној и коначној инкорпорацији прекокупских добара Банске крајине Бискупије.[7] На основу овог потписаног уговора Загребачка бискупија је добила и право мача (Jus gladii) и вођење грађанских и кривичних спорова пред Властелинским судом.[8]

---

[4] Архив Војводине (у даљем тексту: АВ), Ф. 11 Торонталска жупанија (1779–1749), 1731–1849, 450/1785; Д. Јакшић, *Торонталска жупанија* (1731–1849), Каталог одабраних садржаја докумената (1731–1785), XV/1, Нови Сад 2008, 450/1785: *Протоколисана копија уговара са Загребачким капитолом у вези са заменом њених добара у Војној граници за коморска добра Неузину и Конак, места Сечањ и Сарчу са пустарама Велики и Мали Тополовац, 19. мај 1785, Велики Бечкерек, П. к. 19. 5. 1785, Велики Бечкерек, бр. 69*, 163.

[5] I. Jurišić, *Život predijalaca sa poseda Pokupsko za vrijeme prve ekskorporacije (1784–1793)*, RADOVI Zavod za hrvatsku povjest, vol. 25, Zagreb 1992, 163–166 (165).

[6] A. Messner-Šporšić, *Kolonije hrvatskih plemića u Banatu*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga XXVIII, svezak 1, Zagreb 1931, 169.

[7] I. Jurišić, *Dva priloga o razgraničenju*..., 317.

[8] АВ, Ф. 398 Збирка повеља и диплома, 30; З. Авакумовић, Д. Јакшић, *Збирка повеља и диплома Архива Војводине*, Нови Сад 2018, бр 30: *Чанадски каптол представља наредбу о увођењу у посед издату од стране цара Франца II у Бечу 12. марта 1801. године, за загребачког бискупа Максимилијана Врховца. Истом, цар Франц II саопштава Чанадском каптолу да је, у Бечу 29. јула 1800. године, сачињен уговор о замени, ратификован од стране цара, између државе и Максимилијана Врховца у вези властелинстава преко реке Купе, и то Топуско, Покупско и Храстовица, са припадајућим местима (набрајају се за свако властелинство!), која се налазе на територији Загребачке жупаније и припадају Загребачкој бискупији. Претходно набројана*

Од 1800. године место почиње да се шири и просперира, а од 1801. године масовно су насељаване породице из Топуског и Туропоља, као поданици и урбаријалисти Загребачке бискупије, међу којима су породице: Банчак, Берковић, Бедековић, Матановић, Делиманић, Илијевић, Жунац, Микшић, Милошић, Новаковић, Ковачић, Парчетић, Жупац, Банчак, Лукинић, Позојевић, Филковић, Новосел[9] и др.

Билет је 10. марта 1809. године добио привилегију за одржавање недељног и државног вашара,[10] док су места Модош и Стефансфелд (Крајишник) вашарску привилегију добила 6. септембра 1806. године.[11] Од 1848. године Билет постаје седиште Суда Загребачке бискупије, има стражу, затвор и властелински дворац. Обавеза Властелинства била је и брига за потребе затвореника. Од 1850. до 1860. године Билет постаје среско место, чиме улази у састав Округа Велики Бечкерек, постаје седиште Среског суда и има порески уред. Све до 1911. године Билет је место Загребачке бискупије, а у двору је боравио властелин.[12]

властелинства, чије се прикључење Банској војној граници планирано у 1784. години, али су краљевом резолуцијом опет враћена поменутој бискупији, овим уговором се изнова одузимају и прикључују поменутој Граници, уз предвиђену еквивалентну замену Загребачкој бискупији. На име еквивалентне замене поменутој Бискупији, у вредности одузетих (инкорпорираних) добара (наводи се новчана вредност, Загребачкој бискупији се додељују поседи на територији Торонталске и Тамишке жупаније (набрајају се места, пустаре, њихова површина у јутрима, новчана вредност), са правом мача, судским привилегијама, и правом патроната, као и свим користима и приходима ових места. На основу ове наредбе, као и других аката, Чанадски каптол издаје ово сведочанство о увођењу загребачког бискупа у наведени посед.
– у потпису службеници чанадске катедралне цркве (хартија, латински језик, 17 листова, рукопис...), 47.

[9] АВ, Ф. 11, 359/1791; О. Трбојевић, *Торонталска жупанија* (1731–1849), Каталог одабраних садржаја докумената (1791–1795), XV/3, Нови Сад 2017, 359/1791: *Жупанијски бележник потврђује у Великом Бечкереку 19. маја 1791. године да је препис потврде Загребачке жупаније од 25. фебруара 1791. године објављен на Конгрегацији у Загребу оригиналан, те да је Антун Новосел, судски саветник (Comes Curialis) Загребачке бискупије, на основу поднете молбе, као еквивалент за добро на Банатској граници примио друго добро у Тамишком дистрикту, 1. март 1791, Загреб, Г. к. 10. 5.1791, В. Бечкерек, бр. 161*, 39.

[10] S. Borovszky, *Нав. дело*, 26.

[11] АВ, Ф. 11, 45/1806 (Кутија 279): *Стефан Шоштарец, посланик загребачке канцеларије и инспектор за Банат, шаље копије вашарских потврда издатих у Бечу 6. септембра 1805. године за места Модош и Стефансфелд и моли Жупанију да их објави, 20. мај 1806, Модош, П. 26. 5. 1806. Велики Бечкерек, бр. 37, 38*; АВ, Ф. 11, 100–105/1806 (Кутија 280): *Објава да је Његово краљевско величанство потврдило одржавање вашара у два места загребачке бискупије: у Модошу на дан Светог Јована Крститеља и Светог Бартоломеја, а у Стефансфелду на дан Свисветих, 18. август 1806. Будим, Г. к. 9. 9. 1806, Велики Бечкерек, бр. 188*.

[12] S. Borovszky, *Нав. дело*, 26.

Грађу овог фонда у Државну архиву у Новом Саду је из Великожупанског звања у Великом Бечкереку (Банатски архив) пренео др Димитрије Кириловић 1929. године на основу Решења Министарства унутрашњих послова Срба, Хрвата и Словенаца (Одељење за Банат, Бачку и Барању).[13] Категорисан је као фонд од великог значаја, док класификационо припада фондовима који се односе на управу и јавне службе. Грађа фонда је већим делом на латинском, мађарском и немачком (готица), а мањим делом на српском (ћирилица) и хрватском (икавица, латиница) језику. Латински, као званични језик, био је првобитно доминантни језик администрације, судске праксе и преписке са судским и другим вишим властима, али се врло брзо, пре свега у судским и рачунским списима, користи и народни језик средине: мађарски, српски и немачки. Тако је већина грађе језички измешана, а након средине XIX века преовладава мађарски језик.

Фонд је сређен по принципу провенијенције, регистратурски, и делимично хронолошки. Грађа је поређана по растућим бројевима у оквиру године, како је и завођена. Од информативних средстава израђен је Сумарни инвентар. Списи и књиге су мањим делом сачувани, део грађе је оштећен и натруо, а чува се у депоу за старију архивску грађу у Архиву Војводине. Фонд има 163 кутије списа и 121 књигу, односно 18,11 метара списа и метар књига, укупно 19,11 метара архивске грађе. Део грађе, само фрагментарно, може се пронаћи и унутар судских списа фондова Тамишка и Торонталска жупанија, где су сачувани списи бројних мањих властелинских судова. Архивалије властелинства Билет налазе се и у Загребу у Каптолском архиву, у списима под називом *Acta banatica*.[14]

Књиге фонда сређене су хронолошки и подељене су у две групе. Прву групу чине различити записници Властелинског суда, грађанских или кривичних спорова, као и њихових ревизија, записници фишкала, записници са седница економата Властелинства, затим рачунски записници појединих места. Другу

[13] АВ, Ф. 13, Властелинство Билет; О. Трбојевић, *Властелинство Билет* (1800–1885), 1726–1885, Сумарни инвентар, Нови Сад 2014 (необјављено, Архив Војводине); *Према предмету из Државне архиве у Новом Саду, под бројем 168-223/1929 од 16. јула 1929. године, Министарство унутрашњих послова, Одељење Б.Б.Б. под бр. 6212/1929 је донело Решење да се Билетска архива пренесе из Великожупанског звања у Великом Бечкереку (Банатски архив) у Архиву у Новом Саду. Из предмета бр. 223/1929 од 11. 09. 1929. године види се да је део поменуте грађе већ пренет у Архиву, док предмет бр. 256/1929 показује да је Кириловић боравио у В. Бечкереку од 28. до 31. октобра, да је примио Билетску архиву (17 сандука) и послао је у Нови Сад (бродом, податак из предмета бр. 255/1929). Кириловић је 15. 11. 1929. (бр. 275/1929) поднео извештај Министарству просвете да је ова архива пренета у Нови Сад.*

[14] A. Messner-Šporšić, *Нав. дело*, 160.

групу чине различити деловодни протоколи и регистри и доставне књиге, који се односе како на рад Властелинства тако и на рад Властелинског суда. Списи су подељени на групе предмета сродних карактеристика садржаја, на оне које чине судске (властелински, грађански, кривични), рачунске и разне табеларне извештаје и на групу коју чине разнородни списи. Свака од наведених група је сређена или према регистратурским бројевима или хронолошки. Регистратурски бројеви предмета делимично су сачувани и то углавном код оних предмета који се односе на Властелински суд. Остали предмети су, унутар наведених целина, сређени хронолошки.

Поред списа који се односе на рад Властелинства, одн. на властелинску управу, економат и многобројне рачуне, грађа фонда садржи и регистратурски сређене списе Властелинског суда (кривични, грађански). Властелински суд (Sedes Dominalis, Доминални суд) институција је карактеристична за феудалну епоху, проистекла из патримонијалног и имунитетног права феудалца да суди на свом властелинству.[15] Властелински суд је био првостепени судски орган (Prima instantia), надлежан за решавање грађанских, кривичних и урбаријалних предмета кметова. Бавио се споровима који се тичу: арендирања властелинских добара, ревизионим извештајима благајничког пословања, феудалним и црквеним давањима, точењем вина, правом продаје меса, незаконитим тршчарењем, порезом и свештеничким потраживањима, питањем испаше, рибарења, правом храњења свиња жиром, земљиштем и разграничавањем сесија и другог земљишта, свађама и физичким разрачунавањем и другим кривичним преступима и записницима о процени имовине дужника и извршења егзекуције, оставинским расправама, тужбама подложника, судским извештајима, закупом земље и непокретности, заштитом, молбама за подизање цркви и гробља итд. Властелински судови некада су ревидирали благајничко пословање општина, па су њима често припојени општински рачуни и друга списи из претходних година.

Рад властелинских судова регулисао је законски члан 51 из 1791. године.[16] Седницама властелинског суда председавао је првобитно феудални господар, у овом случају Загребачка бискупија, тј. њен опуномоћеник, уз присуство властелинских (управника, ишпана, фишкала и др.) и жупанијских службеника (среског начелника и заклетника). Пресуде које су доношене на властелинствима одмах су извршаване, батинање је било често, каи и наплате

[15] Д. Јакшић, *Судство у жупанијским фондовима до 1848*, Архивски анали, бр. 4, Нови Сад 2007, 11–25.

[16] *Vodič kroz arhivske fondove: Arhiv Vojvodine – Sremski Karlovci*, Свеска 6/I, Sremski Karlovci 1977, 18.

дугова и др. Кметови су могли уложити жалбу на пресуду вишим инстанцама. Вишу инстанцу властелинских судова представљао је жупанијски суд надлежне жупаније, што је у овом случају Жупанијски суд Торонталске жупаније. Након спровођења ревизије, судски процес је упућиван на највишу инстанцу, Краљевски суд.

Готово трећину списа чине кривични и грађански спорови Властелинског суда Билет: различите молбе, тужбе, урбаријалне, грађанске и друге врсте парница, као и различити уговори Властелинства са појединцима (аренде), затим лицитације, оставинске расправе, тестаменти, стечајеви, новчана потраживања, утврђивање међа и власништва, проверавање племства, повреде части, и др. Кривичне спорове, иначе најбројније, чине различити преступи, крађа стоке, различита разбојништва, убиства, преваре, богохуљење и псовање, туче, подметање пожара, скитничење итд. Судски списи се састоје од ислеђења осумњичених, саслушања (Benevolum Examen) сведока, доказног поступка и пресуде.

Списи који се односе на рад Властелинства Билет сведоче о благајничком и материјалном пословању Властелинства, приходима и расходима и представљају рачунске списе: ревизије благајничког рачуна, одн. порески рачуни, завршни рачун, признанице, контрапризнанице, потврде, и разноврсне рачунске извештаје о различитим уплатама и исплатама како властелинске благајне тако и месних благајни и појединаца. Грађа садржи и различите пописе становништва, њиховог имовног стања, пореског оптерећења (различите врсте оптерећења и њихових износа), као и пописе сирочади и сирочадске имовине.

Властелински суд Билет престао је да ради, као и остали властелински судови, када су законским чланом IX из 1848. године укинути феудални односи.[17] Блиско повезан фонд је Ф. 25 Срез Билет који је проистекао из исте канцеларије када је Билет проглашен среским местом за време Српског војводства. Фонд 13 Властелинство Билет вредан је извор за проучавање друштвене историје XVIII и XIX века. Поред поменутих списа који се односе на пословање Властелинства, можемо пронаћи и податке о становништву, њиховом животу, раду, статусу, међусобним односима, привреди, војним давањима, градњи и многобројним проблемима са суровом банатском климом, пре свега поплавама и неплодним земљиштем. Тако се међу списима налази и веома вредан и визуелан документ, који садржи план и трошкове изградње цркве у Перјамошу 1873. године.[18]

---

[17] *Magyar toörvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1836–1868. évi törvényczikkek*, Budapest 1896, 252–253 (Закон IX из 1848).

[18] АВ, Ф. 13, 22/1873 (Кутија 159), План и трошковник изградње цркве у Перјамошу 1873. године.

Међу судским списима могу се пронаћи вредни подаци, а један од таквих примера је спис којим се потврђује несумњиво племство породици Берковић, где је дат графички приказ генеолошког стабла ове породице, која се из Топуског доселила у Неузину.[19]

Иако се овај фонд ређе користи у истраживачке сврхе, пре свега у односу на три жупанијска фонда која се чувају у Архиву Војводине,[20] то не умањује његову вредност. Једна од главних намера овог рада је да се списи овог фонда представе, како би се заинтересовала истраживачка јавност. Будући да је грађа испреплетена управним и судским садржајем, њеном даљом обрадом и објављивањем научно-информативних средстава, допринеће се изучавању правосуђа и лакшем коришћењу грађе у научне и друге сврхе.

Olgica Trbojević

MANOR BILET

SUMMARY

A place called Bilet was being populated with the Germans from Lotharingia, Mainz and Trier, according to Maria Theresa's decision. In the middle of the 18th century, the Vienna Court tended to demarcate Krajina[21] from the Provincial[22]. Thus, the goods belonging to the Bishopric of Zagreb in Croatia were taken away from it and given to the Military border. The Bishopric got manor Bilet as an equivalent. As of 1800, the place had grown wider and more prosperous, and from 1801 there had started arriving families from Topusko and Turopolje who were subjects of the Bishopric of Zagreb. Between 1850 and 1860, Bilet became a county settlement, and until 1911 it had been a place of Bishopric of Zagreb. Fund 13 Manor Bilet is kept in the Archive of Vojvodina and represents a valuable source for the research of the social history in the 18th and 19th century.

---

19 АВ, Ф. 13, 25/1838 (Кутија 101), Списи о потврђивању несумњивог племства породици Берковић, досељеној из Топуског у Торонталску жупанију, чија се оригинална потврда чува у Архиву Загребачке жупаније.

20 АВ, Ф. 11; АВ, Ф. 2 Бачка жупанија; АВ, Ф. 10 Тамишка жупанија.

21 Krajina – Frontier region

22 Provincijal – the inside area

??????

Александар Бурсаћ, архивист
Архив Војводине
aleksandar.b@arhivvojvodine.org.rs

НАДЛЕЖНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА КРАЉЕВСКЕ БАНСКЕ УПРАВЕ ДУНАВСКЕ БАНОВИНЕ: ТЕХНИЧКО И ОДЕЉЕЊЕ ЗА СОЦИЈАЛНУ ПОЛИТИКУ И НАРОДНО ЗДРАВЉЕ[1]

Сажетак: У раду су детаљно представљене надлежности и организациона структура Техничког одељења и Одељења за социјалну политику и народно здравље Краљевске банске управе Дунавске бановине. Циљ рада је да се архивистима и истраживачима олакшају обрада и коришћење архивске грађе ових организационих јединица банске управе, али и њима подређених органа опште управе и установа. Делокруг и устројство оба одељења приказани су на основу релевантних правних аката, у првом реду Закона о банској управи из 1929. године. Као извори података о променама у надлежностима и организационој структури коришћени су правна акта и подаци из архивске грађе фонда 126 Архива Војводине – Краљевска банска управа Дунавске бановине.

Кључне речи: Краљевска банска управа, Техничко одељење, Одељење за социјалну политику и народно здравље, Дунавска бановина, Краљевина Југославија, Војводина, Шумадија.

---

[1] Рад се надовезује на радове истог аутора: *Надлежности и организациона структура Краљевске банске управе Дунавске бановине: Опште и Управно одељење*, Споменица Историјског архива Срем, бр. 16, Сремска Митровица 2017, 203 и *Надлежности и организациона структура Краљевске банске управе Дунавске бановине: Пољопривредно и Просветно одељење*, Споменица Историјског архива Срем, бр. 17, Сремска Митровица 2018, 246. У првом раду дат је детаљнији приказ настанка, опште организационе структуре и престанка рада Краљевске банске управе, који су у наредном и овом раду приказани у крађим цртама.

Истим законом којим је 3. октобра 1929. у званичну употребу уведен назив Краљевина Југославија, извршена је и административна подела земље на девет бановина.[2] Дунавска бановина је имала седиште у Новом Саду, а обухватала је подручје данашње Војводине, Барању и северни део Србије, без територије града Београда.

На челу бановине налазио се бан, као представник највише политичке и управне власти. Постављао га је краљ, на предлог министра унутрашњих послова.[3] Бан је своја овлашћења спроводио путем банске управе, уз помоћ подбана и савете Банског већа, састављеног тако да сразмерно представља целокупно становништво бановине. У име бана, послове јавне безбедности и надзора над радом органа опште управе, до почетка 1934. године, обављали су окружни инспектори. Територијално, њихова надлежност се протезала на окружне инспекторате, у које је, по одлуци министра унутрашњих послова, било укључено више срезова.[4]

Организациона структура и детаљне надлежности Краљевске банске управе по ресорима су уређене законским решењем од 7. новембра 1929. године.[5] Банска управа је подељена на осам одељења: I. Опште, II. Управно, III. Пољопривредно, IV. Просветно, V. Техничко, VI. Одељење за социјалну политику и народно здравље, VII. Финансијско одељење и VIII. Одељење за трговину, обрт (занатство) и индустрију. Одељења су се даље делила на одсеке, а ови на одељке (реферате).[6] На челу одсека налазили су се шефови, док је целокупним одељењем управљао начелник, непосредно потчињен бану.

ТЕХНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ (V). Надлежности Техничког одељења обухватале су:[7] пројектовање, изградњу и одржавање свих путева, мостова и других грађевинских објеката на територији Бановине, који су спадали у категорију

---

[2] *Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 233-XCVI/1929, стр. 1885.

[3] Исто, стр. 1887, чл. 5.

[4] Седишта окружних инспектората на територији Дунавске бановине била су у Крагујевцу, Смедереву, Сомбору и данашњем Зрењанину.

[5] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1951.

[6] Одељења су означавана римским, а одсеци арапским бројевима (осим Општег одсека и Финансијског одељења). Већини одељења биле су потчињене одговарајуће бановинске установе. Такође, постојала је и посебна организациона јединица Банске управе – Кабинет бана, чији је задатак био да обавља административно-техничке послове за бана.

[7] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1956, чл. 40.

државних, или су били у надлежности дотадашњих обласних самоуправа; надзор над пројектовањем, изградњом и одржавањем путева и мостова ван те категорије, као и зграда намењених јавној употреби. Одељење се, затим, бавило пословима уређења водотокова, канала и снабдевања водом; искоришћавањем водних снага и издавањем дозвола за исто; мелиорацијом, водним задругама и метеорологијом. У Одељењу су доношене све одлуке по тада важећим грађевинским прописима; обављани су послови у складу са законима и пратећим уредбама о државним и самоуправним путевима, преузети од дотадашњих установа спољне техничке службе Министарства грађевина; сарађивало се у управљању јавним аутомобилским саобраћајем. Техничко одељење бавило се и електрификацијом – издавало је, између осталог, техничка одобрења за извођење радова на изградњи, проширењу и реконструкцији електричних централа, далековода и трансформатора; надзирало је да ли се одобрени радови изводе по постојећим техничким нормама; прикупљало је статистичке податке о електрификацији и др. Такође, ово одељење је Одељењу за трговину, обрт и индустрију (VIII) достављало мишљење приликом доношења одлука о изменама цена електричне енергије.[8]

Техничко одељење се делило на три одсека:[9]

1. Одсек за мостове, путеве и железнице (10),
2. Одсек за хидротехничке радове (11),
3. Одсек за архитектонске и електромашинске послове (12).

Законом о банској управи[10] било је предвиђено да се за техничку службу банске управе, по потреби, при среским начелствима успоставе технички одељци чије је седиште и територијалну надлежност одређивао министар грађевина, уз сагласност министра унутрашњих послова; одељци су обављали техничке послове из ресора Министарства грађевина. На територији Дунавске бановине је, тако, решењем министра грађевина бр. 83327 од 12. новембра 1929. основано девет техничких одељака:[11]

1. Сомбор, за срезове Дарда, Батина, Апатин и Сомбор,

---

[8] Надлежности VIII одељења у вези са електрификацијом односиле су се на издавање дозвола за изградњу, проширење или реконструкцију електропостројења, те доношење одлука о изменама цена електричне енергије.

[9] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1952, чл. 12.

[10] Исто, стр. 1959, чл. 51.

[11] *Образовање техничких одељака при среским начелствима*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 279-CXII/1929, стр. 2025, параграф VII.

2. Суботица, за срезове Сента, Бачка Топола, Стари Бечеј и Суботица,
3. Нови Сад, за срезове Кула, Оџаци, Бачка Паланка, Нови Сад и Жабаљ (Тител),
4. Велики Бечкерек (Петровград, Зрењанин), за срезове Нови Кнежевац, Кикинда, Нови Бечеј, Јаша Томић и Велики Бечкерек,
5. Рума, за срезове Ириг, Илок, Рума, Земун и Стара Пазова,
6. Београд, за Посавски срез и срезове Ковачица, Панчево, Врачар, Гроцка, Космај, Колубара,
7. Вршац, за срезове Алибунар, Вршац, Бела Црква и Ковин,
8. Пожаревац, за Подунавски, Јасенички, Орашки, Моравски, Пожаревачки и Рамски срез,
9. Крагујевац, за Јасенички, Качерски, Таковски, Крагујевачки, Лепенички и део Гружанског среза.

Претходно решење стављено је ван снаге новим решењем министра грађевина, бр. 416 од 5. јануара 1932,[12] којим су уведене извесне измене у погледу седишта и територијалне надлежности техничких одељака. Тим актом су на подручју Бановине успостављени следећи технички одељци:

1. Сомбор, за срезове Дарда, Батина, Апатин, Сомбор и Оџаци,
2. Стари Бечеј, за срезове Сента, Бачка Топола, Стари Бечеј и Суботица,
3. Нови Сад, за срезове Кула, Бачка Паланка, Нови Сад, Тител, Жабаљ, Ириг и Илок,
4. Велики Бечкерек, за срезове Нови Кнежевац, Кикинда, Нови Бечеј, Јаша Томић и Велики Бечкерек,
5. Сремска Митровица, за срезове Шид, Сремска Митровица, Рума, Земун и Стара Пазова,
6. Београд, за Посавски срез и срезове Ковачица, Панчево, Врачар, Гроцка, Космај, Колубара и Младеновац,
7. Вршац, за срезове Алибунар, Вршац, Бела Црква и Ковин,
8. Пожаревац, за Подунавски, Јасенички, Орашки, Моравски, Пожаревачки и Рамски срез,
9. Крагујевац, за срезове Опленачки, Орашачки, Качерски, Таковски, Крагујевачки, Лепенички и Гружански срез.

Коначна територијална организација техничких одељака Краљевске банске управе успостављена је решењем министра грађевина бр. 23820 од 12. септембра 1934,[13] када је укинут Технички одељак при Среском начелству у Старом Бечеју, а уместо њега образован Технички одељак при Среском начелству у Суботици, а за срезове Суботица, Сента, Бачка Топола и Стари Бечеј.

[12] Исто, бр. 12-IV/1932, стр. 40, параграф VII.
[13] Исто, бр. 218-LVI/1934, стр. 886.

Технички одељци су били подређени Техничком одељењу. Одељење је било надређено и Дирекцији пожаревачких железница, Бановинском каменолому у Раковцу и Инспекцији парних котлова.[14]

ОДЕЉЕЊЕ ЗА СОЦИЈАЛНУ ПОЛИТИКУ И НАРОДНО ЗДРАВЉЕ (VI). Делокруг делатности Одељења за социјалну политику и народно здравље протезао се на следеће области:[15]

1. Заштита рада, инспекција рада и парних котлова,[16] посредовање у запошљавању, одобравање запошљавања радника страних држављана, надзор над радничким коморама,
2. Надзор над социјалним и хуманитарним установама на територији Бановине, надзор над социјалним радом самоуправних тела, старање о инвалидима, деци без родитеља, старим и социјално угроженим особама,
3. Управљање и надзор над болницама, купалиштима, лечилиштима, дечјим и инвалидским установама, школама за бабице, као и пројектовање, изградња, проширивање, те предлагање оснивања болница и болничких одељења,

---

[14] Увидом у архивску грађу Ф. 126 долази се до податка да је за рад Инспекције парних котлова до 1935, најкасније 1936. године, било надлежно Одељење за социјалну политику и народно здравље. Наиме, у акту VI бр. 5054 од 6. марта 1930. године (АВ, Ф. 126 – VI одељење, инв. јединица бр. 687, 1930–1935, Инспекција парних котлова – преписка), који Банска управа доставља Одељењу за социјално старање Министарства социјалне политике и народног здравља, наводи се да „деловодник и регистар аката припадајући инспекторима парних котлова води VI одељење Краљевске банске управе уз припомоћ чиновника Инспекције“, те да је „инспектор као стручни референт подређен (...) господину бану преко господина начелника VI одељења“. Грађа Инспекције парних котлова настала између 1938. и 1941. године налази се у оквиру грађе Техничког одељења; којим актом је Инспекција била изузета из VI и стављена у делокруг V одељења, није било могуће утврдити. Међутим, Решењем V бр. 21497 од 13. августа 1940. о постављењу шефа новообразоване Инспекције парних котлова при Техничком одељењу (АВ, Ф. 126 – V одељење, инв. јединица бр. 540, 1938 – 1941, Преписка са ознаком ПК, 1/1940), издатом на основу Уредбе о надзору парних котлова и судова под притиском (*Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 58-XVI од 12. марта 1940, стр. 293), између осталог се и ван снаге ставља решење Банске управе V бр. 28798 од 2. новембра 1936. године. Потоње би могло бити акт, или указати на акт, којим је Инспекција парних котлова преведена у делокруг V одељења, али је покушај да се решење под наведеним бројем пронађе у архивској грађи Одељења остао, нажалост, без успеха. Уредбом о надзору парних котлова и судова под притиском, иначе, дефинитивно је утврђено да је „Инспекција парних котлова у седишту банске управе (...) засебан реферат техничког одељења дотичне банске управе“ (*Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 58-XVI од 12. марта 1940, стр. 305, чл. 75, тачка 2).

[15] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1956, чл. 41.

[16] Као што је већ напоменуто: до 1935, најкасније 1936. године.

4. Доношење одлука у другом и последњем степену у предметима покретаним на основу санитетског закона и других санитетско-полицијских списа,
5. Издавање одобрења за обављање опште лекарске праксе, практичног стажа, волонтерске лекарске службе, стоматолошке праксе, службе помоћног здравственог особља, одобравање звања специјалисте,
6. Издавање апотекама дозвола за отварање, рад, продају и концесије, те увоз и продају отровних материја,
7. Делатност среских санитетских референата, надзор над лекарским и апотекарским коморама, одобравање уговора и избора општинских лекара и бабица, формирање комисија за преглед и хоспитализовање душевно оболелих особа, одобравање и извођење асанација ради снабдевања становништва исправном пијаћом водом.

Одељење је било надређено следећим бановинским органима и установама:
- среским санитетским референтима,[17]
- бановинским болницама у Великом Бечкереку, Сомбору, Сремској Митровици, Крагујевцу, Смедереву, Пожаревцу, Горњем Милановцу, Тополи (Опленцу), Равном Гају, Новом Кнежевцу, Кикинди и Јаши Томићу,
- бањама – Буковичка бања у Аранђеловцу и Бања Русанда у Меленцима
- домовима за децу без родитељског старања.

Што се последње групе установа тиче, на територији Дунавске бановине је од 1930, када је ликвидиран Дом „Деспот Стеван Штиљановић“ у Биљу у Барањи,[18] па до 1933, постојало 6 дечијих домова.[19] Домови су се налазили у: Сенти, за женску децу од 6 до 14 година; Крагујевцу, за женску децу изнад 14 година, која су похађала Женску учитељску школу (дом је 1931. укинут, а деца су пребачена у новоотворени интернат школе); Белој Цркви и Кањижи, за мушку децу од 6 до 14 година; Суботици – „Колевка“, за децу до 6 година, и Дом за дефектну децу од 12 до 17 година. Изузев „Колевке“, сви домови су, одлуком бана, укинути 1933. године.[20] Уместо укинутих, исте године је отворен „Карађорђев дом“ у Рачи, у који је пресељен део деце, док

[17] АВ, Ф. 126 – VI одељење, Досије фонда, 8/2, др Бранко Бастајић, Подаци за историјат стваоца фонда, стр. 1.

[18] Исто, инв. јединица бр. 670, 1929/1930, Управа дома Штиљановац, Биље (Барања), 136/1930.

[19] АВ, Ф. 126 – Кабинет Бана, инв. јединица бр. 1, 1931, Записници са седница Банског већа, Записник са II седнице редовног сазива Банског већа Дунавске бановине, одржане 11. децембра 1931. године, стр. 152.

[20] Исто, инв. јединица бр. 3, 1933/34, Записници са седница Банског већа, Записник са II седнице редовног сазива Банског већа Дунавске бановине, одржане 5. фебруара 1934. године, стр. 131.

су остала смештена по дечијим колонијама у Новом Саду, Стапару, Чуругу, Степановићеву, Чортановцима и Иригу.

Одељење је надзирало:[21]

1. Државне, градске и приватне болнице, 2. Приватне бање, 3. Здравствене задруге, 4. Домове народног здравља, 5. Школске поликлинике, 6. Здравствене станице, 7. Лекарске и апотекарске коморе, 8. Берзу рада, 9. Инспекције рада, 10. Радничке коморе, 11. Социјални рад општина, 12. Хуманитарна друштва.

Одељење за социјалну политику и народно здравље делило се на два одсека:[22]

1. Одсек за социјалну политику (13) – обављао је послове из домена рада, радних односа и социјалне политике (тачке 1 и 2 делокруга делатности Одељења),
2. Одсек за народно здравље (14) – обављао је послове санитетске управе (тачке од 3 до 7 делокруга делатности Одељења).

Одлуком бана Дунавске бановине VI број 41547 од 15. октобра 1938,[23] основан је Статистички одељак Одељења, који се старао о прикупљању, сређивању, проучавању и предузимању целокупних мера у циљу побољшања здравствених, привредних и социјалних прилика народа Дунавске бановине.

При Краљевској банској управи постојао је и посебан саветодавни орган за решавање питања из области здравства – Бански санитетски савет. Оснивање савета било је предвиђено Законом о банској управи,[24] према коме је он дефинисан као „стручни саветодавни орган бана“. Структура и надлежности овог тела биле су одређене Правилником о саставу и делокругу Банског санитетског савета[25], који је прописао министар социјалне политике и народног здравља, уз сагласност министра унутрашњих послова.

Савет се састојао од редовних и ванредних чланова. Редовни су се делили на чланове по положају и по именовању. Међу прве су спадали начелник Одељења за социјалну политику и народно здравље, шеф-лекар Окружног уреда за осигурање радника у седишту Банске управе, директор Хигијенског завода

---

[21] АВ, Ф. 126 – VI одељење, Досије фонда, 8/2, др Бранко Бастајић, Подаци за историјат ствараоца фонда, стр. 1.

[22] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1952, чл. 13.

[23] *Службени лист Дунавске бановине*, бр. 35/1938, стр. 2.

[24] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1952, чл. 46.

[25] *Правилник о саставу и делокругу Банског санитетског савета*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 297-CXXIV/1929, стр. 2262.

и представник Лекарске коморе; друга група се састојала од шест чланова које је именовао министар социјалне политике и народног здравља од двоструког броја кандидата које би предлагао бан. Ванредних чланова је било четири и њих је такође именовао министар социјалне политике и народног здравља од двоструког броја кандидата по предлогу бана. Сваки ванредни члан савета је представљао по једну струку: санитетско-техничку, апотекарску, правну и социјално-политичку. Саветом је председавао начелник Одељења за социјалну политику и народно здравље; за обављање административних послова савета начелник је одређивао потребно особље, које је те послове вршило поред својих редовних дужности.

У складу са Законом о банској управи,[26] Одељење за социјалну политику и народно здравље је било обавезно да прибави претходно мишљење Банског санитетског савета у следећим случајевима: пројектовање, грађење и проширење нових болница; предлози за оснивање нових болница и болничких одељења; одобравање назива специјалисте на основу Уредбе о обавезном практичном стажу за лекаре и медицинаре; одобравање стоматолошке праксе; издавање дозвола за рад апотекама; одобравање апотекарских концесија на основу расписаних течаја. Поред тога, савет је могао и да самоиницијативно подноси Краљевској банској управи предлоге о питањима народног здравља, те о уређењу здравствене службе и здравствених установа на територији Бановине. Коначно, бан је могао да тражи мишљење савета приликом израде буџета Одељења са социјалну политику и народно здравље, као и поводом доношења уредби и правилника о делатности завода и установа које су се бавиле народним здрављем.

Према Закону о банској управи, члан 41, последњи став,[27] бану су били потчињени хигијенски заводи са свим њима подређеним хигијенским установама; бан је вршио хигијенску службу посредством хигијенског завода. Надлежан завод на територији Дунавске бановине био је Државни хигијенски завод у Новом Саду. Хигијенски завод се старао о пословима личне, социјалне и генеративне хигијене; проучавања и поучавања народа; асанације; испитивања и сузбијања заразних болести; организације, оснивања и надзора свих хигијенских установа на подручју Банске управе.[28] Заводом је по одредбама бана управљао директор. Установе подређене заводу биле су домови народног здравља и здравствене

[26] *Закон о банској управи*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 261-CV/1929, стр. 1956, чл. 41.

[27] Исто.

[28] *Уредба о организацији и делокругу хигијенских завода, домова здравља и здравствених станица*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 92-XXXVI/1930, стр. 734, чл. 3.

станице, које су биле надлежне за обављање хигијенске службе на територији једног или више срезова, односно једне или више општина.

Такође, преко Хигијенског завода, као и школских поликлиника и школских лекара, а у складу са Законом о здравственој заштити ученика,[29] спровођена је, за време целог школовања, заштита здравља свих ученика народних, средњих стручних и високих школа. У циљу спровођења здравствене заштите и помагања социјалних мера, Закон је прописивао оснивање Фонда за здравствену заштиту ученика при Државној хипотекарној банци.[30] Затим, при свакој банској управи постојао је и бански одбор овог фонда који су чинили представници одељења за просвету и одељења за социјалну политику и народно здравље, директор хигијенског завода и један директор средње или стручне школе у седишту банске управе. Одбор је управљао Фондом за подручје банске управе, а његове одлуке је одобравао бан.

Како су окупационе силе 1941. распарчале територију у саставу Дунавске бановине, Краљевска банска управа је престала да постоји у дотадашњем облику. Након што је 1. маја исте године постављен Савет комесара, Дунавска бановина је поново образована, али са седиштем у Пожаревцу, обухватајући Банат и делове предратне Бановине на подручју окупиране Србије. Убрзо, 5. јуна, Банат и Панчево су постали засебна управна област у оквиру Бановине, која је у потпуности ликвидирана 18. децембра 1941, када је уредбом Министарског савета уведена подела земље на округе.[31]

---

[29] *Закон о здравственој заштити ученика*, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 208-LXXIII/1930, стр. 1796.

[30] Исто, стр. 1797, чл. 28.

[31] *Уредба о административној подели земље*, Службене новине, 136-A/41, стр. 1.

Aleksandar Bursać

CAPACITY AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE ROYAL BANE AUTHORITY OF THE DANUBE BANATE: TECHNICAL DEPARTMENT AND SOCIAL POLICY AND PUBLIC HEALTH DEPARTMENT

SUMMARY

The Danube Banate was one of nine administrative-territorial units in the Kingdom of Yugoslavia. The banate was lead by a bane, through Royal Bane authority, divided into eight departments. Technical department (V) consisted of three departments: for bridges, roads and railways, for hydrotechnical works and for architectural and electro-mechanical business. Department for social policy and public health (VI) divided into a social policy sector and public health sector. The departments' capacities were defined by the Law on the bane authority and legal acts from the corresponding authority divisions. The departments ceased to exist together with the Royal bane authority and after the occupation of the Kingdom of Yugoslavia in 1941.

Мирјана Медалић, архивист
Историјски архив „Срем“
Сремска Митровица
mirjanamedalic@yahoo.com

УТИЦАЈИ ДРУШТВЕНОПОЛИТИЧКИХ И ЕКОНОМСКИХ ПРОМЕНА НА РАД „СПОЉНЕ СЛУЖБЕ“ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА „СРЕМ“

Архивска документа нису мртва, сива и узалудна као што површинама или неупућенима може понекад да изгледа.
То су драгоцени сведоци без којих би нам остале непотпуно разумљиве многе појаве у садашњости, без којих не бисмо могли назрети ништа од будућности.[1]

Сажетак: Заштита архивске грађе и регистратурског материјала ван архива једна је од основних функција сваког архива. Установе, органи, организације и појединци у свом пословању и делатности стварају оперативну документацију која се назива регистратурски – документарни материјал из које се издваја архивска грађа, односно документа која се трајно чувају јер имају одговарајући историјски или правно-административни значај. Изворна вредност докумената архивске грађе јесте у томе што су они непосредни продукт времена у коме су настали и као такви одсликавају друштвено-економски, политички, социјални и културни амбијент одређеног простора. Зато је циљ и законска обавеза архивске службе за надзор и заштиту овог материјала на терену да применом стручних поступака омогући његову физичку очуваност и целовитост до коначне предаје архивској установи. Чињеницу да значајне историјске промене утичу на карактер архивске грађе али и начин рада „спољне службе“, могуће је доказати кроз пример вишедеценијске праксе стручног рада Историјског архива „Срем“. Нарочито су анализиране крупне глобалне промене

[1] Иво Андрић.

из 90-их година прошлог века, које трају готово три деценије и утицале су на карактер и динамику рада Службе заштите архивске грађе на терену.

Кључне речи: архивска грађа, регистратурски материјал, спољна служба заштите, стручни надзор, судство.

Архивску грађу у законском смислу чине изворни и репродуковани писани, цртани, компјутеризовани, штампани, фотографисани, филмовани, микрофилмовани, фонографисани или на други начин забележени документарни материјал од посебног значаја за науку и културу који је настао у раду државних органа и организација, органа јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе, политичких организација и њихових органа, установа, верских заједница, као и појединаца, без обзира на то кад је и где настао и да ли се налази у установама заштите или ван њих. Иако се, с обзиром на актуелни моменат у настанку и заштити документарног материјала овде ради о релативно застарелој законској дефиницији, из ње произлази јасан закључак о значају и вредности свих облика архивске грађе у општедруштвеном – националном и појединачноправном смислу. Да би архивска грађа била евидентирана, заштићена, издвојена и предата на трајно чување у архивске установе, служба заштите архивске грађе и регистратурског материјала која постоји у сваком архиву константно ће примењивати низ расположивих стручних мера које чине прву и можда најзначајнију карику у процесу њихове трајне заштите.

У том смислу постоје прецизне законске обавезе и овлашћења, како самих архивских установа тако и стваралаца, односно ималаца архивске документације и регистратурског материјала на терену. Закон у културним добрима дефинисао је наведене материјале као културно добро које се штити са циљем његове оперативне употребе и чувања за будуће генерације, јер се овде ради о аутентичним сведочанствима времена и околности у којима је неки документат настао. Зато у развијеним државама савременог света архивска служба чини темељ адмимистративно-правног поретка.

Претпоставка је да битне промене у државном и друштвеном уређењу, социјалне и економске реформе и њихове последице, трансформације, процеси транзиције и друге пратеће промене у културном и јавном животу морају оставити одговарајући траг у структури, количини и односу према документарном и регистратурском материјалу. Већ делимични поглед на бројчане податке о врсти и количини преузете архивске грађе и регистратурског материјала са терена у различитим друштвено-историјским оквирима потврђује ову тезу. У тој грађи

се препознају моменти ликвидација друштвених, привредних, политичких и других субјеката, својинских трансформација предузећа и задруга и сл.

На простору некадашње југословенске државе у последњих неколико деценија уочава се низ управо наведених промена које су, у крајњој линији, довеле до дезинтеграције заједничке државе и промена унутрашњих уређења. Ти процеси нису заобишли ни подручје Срема са више од 1.000 активних регистратура на терену. Поред постојеће класификације архивске грађе (фондова и збирки у архивима) урађене управо на основу битних државних и друштвено-економских промена, још увек се чека одговор архивске струке на ова релативно блиска историјска дешавања. Независно од тога, „спољне службе“ архивских установа у оваквим временима увек су „на првој линији“ заштите у спровођењу адекватних, врло често изнуђених и ургентних активности.

Преглед законских оквира и обавеза регистратура и архивских установа у делатности заштите архивске грађе и регистратурског материјала на терену. Архивско законодавство као основа заштите архивске грађе у периоду од 1945. до 1990. развијало се на савезном нивоу Федеративне Народне Републике Југославије, и републичком нивоу Републике Србије. У том периоду донети су: Закон о државним архивама (1951),[2] Закон о архивској грађи и архивској служби (1967),[3] Закон о заштити културних добара (1977),[4] Закон о културним добрима (1990)[5] и после 1990. Закон о културним добрима (1994).[6]

Закон из 1951. године донео је организовану заштиту архивске грађе у Србији. Уведен је појам *историјско архивског материјала* (регистратурског материјала), који се ставља под заштиту државе без обзира на то у чијем је власништву, међутим, овај закон није посебно регулисао питање заштите архивске грађе у поступку њеног настајања. У њега је уврштена обавеза ималаца за достављање пописа материјала надлежној државној архиви и обавештавање о свим променама које настану у вези са њим, најдаље у року од 30 дана од настале промене. Такође, уколико желе да „издвоје или униште“ свој архивско-регистратурски материјал, „дужни су да о томе претходно известе надлежну државну архиву која ће им дати своју сагласност или наредити шта даље са

---

2 *Службени гласник НРС*, бр. 4, 1951.
3 *Службени гласник СРС*, бр. 12, 1967.
4 *Службени гласник СРС*, бр. 28 , 1977.
5 *Службени гласник РС*, бр. 6, 1990.
6 *Службени гласник РС*, бр. 71, 1994.

материјалом да раде“.[7] Регулисан је и основ за преузимање архивске грађе. Закон је прописао да се архивска грађа предаје у сређеном стању, заједно са свим евиденцијама о истој. [8]

За имаоце, правна лица која су престала са радом, било је предвиђено да на основу одговарајућег акта Владе Републике Србије, уколико немају правног следбеника, архивску грађу насталу њиховим радом преузме „надлежна државна архива“.Закон је предвидео и обавезе државних архива у оквиру заштите архивске грађе ван архива. У том смислу су се обавезе односиле на старање о заштити историјско-архивског материјала ван државних архива, вршење инспекције стања у коме се материјал налази и издавање обавезних упутстава за његово чување.

Период успона архивске теорије и праксе у Србији започео је доношењем *Закона о архивској грађи и архивској служби 1967*. Овај закон се сматра једним од најбољих прописа ове врсте у историји српског архивског законодавства.[9] Њиме су дефинисани појмови: архивска грађа, регистратурски материјал и безвредни регистратурски материјал. Посебно поглавље односило се на утврђивање права и обавеза друштвених субјеката (стваралаца и ималаца грађе и архива). Обратила се пажња на одабир архивске грађе из регистратурског материјала, али и на поступак њене предаје надлежном архиву. Имаоци су обавезни да дају своје мишљење о начину и условима коришћења грађе коју предају архиву.

Закон је утврдио и обавезе архива у заштити примљене архивске грађе, те у вези с тим вођења одређених евиденција – инвентара архивских фондова и збирки које се налазе у архивима, али и евиденције архивске грађе и регистратурског материјала ван архива. Уништење и намерно оштећење регистратурског материјала пре него што је из њега одабрана архивска грађа представљало је кривично дело. Утврђене су радње које представљају прекршај са предвиђеним казненим мерама. Посебну и најзначајнију новину у Закону представља обавеза органа и оранизација као стваралаца регистратурског материјала и архивске грађе да сачине и на органима управљања донесу општи акт којим се утврђују рокови чувања појединих категорија регистратурског материјала. Листе категорија регистратурског материјала са роковима чувања биле су основ за валоризацију регистратурског материјала, односно одабирање архивске грађе. Законом је формирано Архивско веће које је донело низ значајних

[7] *Закон о државним архивама*, Службени гласник НРС, бр. 4, 1951.

[8] Исто.

[9] Б. Лекић, *Архивистика*, Београд 2000, 290.

методолошких упутстава, препорука и стандарда неопходних за стручно и квалификовано обављање заштите архивске грађе и регистратурског материјала.

Доношењем новог Устава 1974. доносе се савезни прописи а послови у култури се преносе са републике на покрајине. На подручју СР Србије уместо једног образују се с три матична подручја. Аутономне покрајине Војводина и Косово и Метохија имају и своје законодавство. Закон о заштити културних добара, донет 1977, регулише заштиту свих културних добара. Примењиван је на територији Србије без покрајина. Посебна поглавља посвећена су врстама културних добара и добрима који уживају претходну заштиту. Овај закон измењен је и допуњен 1981. и 1985. године. Резултат трогодишње примене основног закона била је потреба за уношењем извесних измена и допуна у циљу обезбеђења квалитетније заштите на подручју Србије. Оне, међутим, нису довеле до озбиљнијих промена у начину заштите и коришћењу архивске грађе.[10]

По угледу на Закон о архивској грађи и архивској служби из 1967, у Војводини је 26. децембра 1973. донет *Закон о архивској грађи и архивској служби* који је ступио на снагу 8. јануара 1974. године. Овим законом утврђене су нове дужности стваралаца грађе: да воде евиденцију регистратурског материјала, да регистратурски материјал чувају у сређеном и безбедном стању, да класификују и архивирају и да излучују безвредни регистратурски материјал. Архив Војводине је имао обавезу да утврди и ближе одреди ове радње. У погледу заштите архивске грађе и регистратурског материјала закон је предвидео да се приликом стручног надзора Решењем наређује извршење мера а обавеза архива је била да уколико надзором установи прекршајну одговорност или кривично дело, одмах поднесе захтев надлежном органу за покретање поступка.

У циљу даљег унапређења стручног рада у архивима, у децембру 1974. потписан је Самоуправни споразум о Заједници архивског већа СР Србије, између Заједнице архива Србије и Заједнице Војводине и архива Косова и Метохије. Изменама и допунама Закона 1975. мења се сам назив закона у *Закон о архивској грађи и архивима*, али се и подзаконским актима ближе одређују и прецизирају нека питања:

1. 1975. донет је *Правилник о примопредаји архивске грађе* (Покрајински секретаријат за образовање, науку и културу),
2. 1978. *Уредба о начину евидентирања, класификације, архивирања и чувања регистратурског материјала* (Извршно веће скупштине САП Војводине),

[10] Исто, 293.

3. 1979. *Правилник о стручном кадру, грађевинским објектима и опреми архива и архивских одељења* (Покрајински секретаријат за образовање, науку и културу),
4. 1982. *Одлуке о листама категорија регистратурског материјала који су дужни трајно чувати државни органи, друштвене заједнице осим Скупштине САП Војводине* (Извршно веће скупштине САП Војводине).

Скупштина САП Војводине затим 1985. доноси *Закон о архивској грађи и архивима*.[11]

Деведесетих година прошлог века, у Србији су уследиле промене у политичком и друштвено-економском систему, уставним и законодавним решењима, које су се одразиле и у области организовања заштите културних добара. Проглашен је нови *Закон о културним добрима*,[12] којим су успостављени јединствени принципи заштите и коришћења свих културних добара на подручју Републике Србије. За разлику од претходног, овај је закон важио на читавој територији Републике Србије. Правни систем заштите у њему није значајно промењен. Важна новина је обавеза стваоца и имаоца архивске грађе и регистратурског материјала да листе категорија регистратурског материјала са роковима чувања донесу у року од годину дана, као и да утврде начин заштите и коришћења података и докумената насталих у процесу аутоматске обраде података. Овим законом архив добија и право активне легитимације за покретање прекршајног и кривичног поступка против стваоца и имаоца архивске грађе и регистратурског материјала који не испуњавају своје законске обавезе.[13]

Систем заштите архивске грађе од настанка до предаје надлежном архиву данас је у Србији уређен *Законом о културним добрима* као основним актом који је донет 1994,[14] али и подзаконским и другим актима.[15] Овим законом архивска грађа је културно добро које пролази кроз вишеслојни поступак заштите. Постоје утврђена права, обавезе и надлежности свих субјеката у систему заштите, односно имаоца и стваоца регистратурског материјала и надлежних

---

11 *Службени лист САПВ*, бр. 4, 1985.

12 *Службени гласник СР Србије*, бр. 6, 1990.

13 Б. Лекић, *Нав. дело*, 298.

14 *Закон о културним добрима*, Службени гласник РС, бр. 71, 1994.

15 Прописи о канцеларијском пословању органа управе (*Уредба о канцеларијском пословању органа државне управе*, Службени гласник РС, бр. 80/1992, бр. 45, 2016; бр. 98, 2016; *Упутство о канцеларијском пословању у органима државне управе*, Службени гласник РС, бр. 10, 1993, бр. 14, 1993; бр. 67, 2016, бр. 3, 2017; *Уредба о категоријама регистратурског материјала са роковима чувања*, Службени гласник РС, бр. 44, 1993; *Уредба о електронском канцеларијском пословању органа државне управе*, Службени гласник РС, бр. 40, 2010; 42, 2017; *Упутство о електронском пословању у органима државне управе*, Службени гласник РС, бр. 102, 2010).

архива и републичких органа управе за послове културе у погледу чувања и заштите од оштећења, нестајања и уништења. Посебним одредбама Закон је предвидео делатност архива у области заштите архивске грађе и регистратурског материјала ван архива (превентивна или претходна заштита). Заштита и надлежност ствараоца и имаоца архивске грађе произилазе из канцеларијског пословања које подразумева означавање и датирање, вођење основних и помоћних евиденција, класификацију, архивирање, сређивање и упис у архивску књигу, а затим и из система претходне заштите регистратурског материјала, архивирања, одабирања архивске грађе и предаје надлежном архиву.

Обавезе ствараоца и имаоца архивске грађе и регистратурског материјала. Ствараоци и имаоци имају обавезу да обезбеде адекватне услове чувања и смештаја регистратурског материјала до његове предаје архиву. Важно је да се грађа нестручно не уништава и да се делови грађе од трајног значаја не униште као последица неправилног чувања. Такође, обавеза је да омогуће надлежном архиву стручни надзор, и уколико је потребно, потраже стручну помоћ, како би архиви као установе заштите имали увид у грађу, архивирање и одржавање у сређеном стању и одабирање архивске грађе. Уколико надлежни архив утврди недостатке у регистратури, обавеза имаоца је да поступи по наложеним мерама и отклони утврђене недостатке. Ствараоци одабирају архивску грађу и излучују безвредни регистратурски материјал којем је истекао оперативни рок чувања, на основу листа категорија са роковима чувања. Излучивање се врши најкасније годину дана по истеку рока утврђеног листом.

Ствараоци и имаоци архивске грађе израђују листе и дужни су да надлежном архиву обезбеде контролу до уништења безвредног регистратурског материјала, и да, уколико постоје, уваже примедбе на рокове чувања појединих категорија. Уништење се обавља по одобрењу надлежног архива. Како би архив могао да води своје прописане евиденције о количини, стању и доспелој грађи за примопредају, имаоци архивске грађе и регистратурског материјала обавезни су да надлежном архиву дају све податке и информације о грађи (простор, смештај, седиште, надлежност). Граница за предају и коришћење архивске грађе је 30 година. Рок се може скратити или продужити уз образложени захтев ствараоца грађе. Након истека 30 година рок за предају је сваке пете године, док се грађа укунутих стваралаца (уколико нико није преузео обавезу над заштитом) преузима без ограничења. Грађа мора бити одабрана, сређена и пописана, а предавалац даје мишљење о њеном коришћењу.

Обавезе архива као установе заштите и евиденције о архивској грађи и регистратурском материјалу на терену. У систему заштите архиви имају

обавезу да евидентирају и заштите архивску грађу и регистратурски материјал од оштећења, нестајања и уништења. Док се из регистратурског материјала не одабере архивска грађа, врло је важна претходна заштита. Управо овај део се обавља кроз стручне надзоре и пружање стручне помоћи у чувању и одржавању архивске грађе, одабирању архивске грађе, као и њеном попису и излучивању регистратурског материјала. Како би архив могао успешно да приступи својим обавезама, да спроводи право и надлежности у погледу стручног надзора и пружања стручне помоћи, неопходне су четири основне евиденције које су јединствене на подручју републике: 1. регистар правних лица установа – активне регистратуре, 2. картотека регистратура, 3. досије регистратуре и 4. регистар правних лица престалих са радом – пасивне регистратуре.

Евидентирање регистратура представља евиденцију имаоца архивске грађе и регистратурског материјала за које су архиви надлежни. *Упутство о евидентирању регистратура*[16] први је подзаконски пропис у коме је утврђена методологија рада регистратура и спољне службе архива на заштити архивске грађе и регистратурског материјала ван архива. Овај први стручни стандард у евидентирању регистратура као стваралаца архивске грађе и регистратурског материјала употпунио је *Правилник о начину вођења евиденција регистратурског материјала који ужива претходну заштиту*, који је донет 1996,[17] на основу Закона о културним добрима (1994). Као прилог овом упутству је и *Упутство за примену номенклатуре*,[18] као помоћни стручни норматив за вођење картотеке о регистратурама у архиву.[19]

Картотека регистратура води се на двостраном картотечком листу који садржи: број уписа у регистар, врсту и шифру делатности, назив регистратуре, адресу и напомену у коју се уписују подаци о оснивању и свакој организационој и статусној промени. На другој страни картон садржи податке о датуму извршеног стручног надзора; датуму пријема пописа регистратурског материјала *преписа из архивске књиге*, датуму и броју записника о извршеном излучивању безвредног регистратурског материјала у регистратури, датуму и броју записника о извршеном преузимању грађе од регистратуре, години или

---

16 *Архивски преглед*, бр. 1, 1969. (архивско веће Србије 1968. на основу Закона о архивској грађи и архивској служби 1967).

17 *Службени гласник РС*, бр. 28, 1996.

18 *Архивски преглед*, бр. 1, 1969. (архивско веће Србије 1969. на основу Закона о архивској грађи и архивској служби 1967).

19 Ј. Живковић, *Заштита архивске грађе ван архива у Браничевском округу*, Пожаревац 2013, 72–74.

периоду из ког је датиран материјал, количини регистратурског материјала, количини излученог безвредног регистратурског материјала, количину преузетог материјала од архива, количини преосталог регистратурског материјала у регистратури и напомену. Као основ за систематизовање картотеке узета је номенклатура по врсти делатности према Упутству о евидентирању регистратура архивске грађе и регистратурског материјала из 1968. године.[20]

Досије се води за сваку регистратуру посебно, носи редни број уписа у регистар и шифру делатности. Садржи историјат творца грађе, организациону структуру, план архивских ознака, пописе целокупног материјала – архивска књига, записнике о прегледу регистратурског материјала, записнике о излучивању безвредног регистратурског материјала, записнике о преузимању архивске грађе и преписку са регистратуром. Све ове програмске задатке одељење заштите архивске грађе ван архива евидентира у програм за АОП под називом „СПСЛ“ који користи застарели оперативни систем ДОС.

О историјату „спољне службе“ Историјског архива „Срем“ и актуелном стању стручног рада и архиве на терену. Историјски архив „Срем“ данас је регионална установа која обухвата територију шест општина: Инђија, Ириг, Пећинци, Рума, Стара Пазова и Шид, и град Сремску Митровицу. На овој територији обавља стручни надзор у 1.454 активне регистратуре. Структуру архивске грађе и регистратурског материјала на подручју Срема чини архива органа управе у јединицама територијалне аутономије и локалне самоуправе (општине и град Сремска Митровица), правосудних органа, установа основног и средњег образовања, културе, правних субјеката, привредних делатности и удружења.

Почетак архивске службе у Срему везује се за 1946. годину када је актом ГИО одељења за просвету бр. 16.800/46 Војводина подељена на 9 архивских подручја. Тада је Срем имао административну поделу на срезове и то: Сремску Митровицу, Руму, Стару Пазову, Шид и Земун. Просветно одељење при СНО у Сремској Митровици крајем 1956. доноси одлуку о попису архиве. Прво се пописивала архива средњих а затим и основних школа. Овај вид пописа врло брзо проширен је и на друге имаоце архивске грађе. Оформљена је *књига пописа* са рубрикама: редни број, назив радне организације, датум и година оснивања, оснивач и количина књига, списа-фасцикли.[21]

Овај период може се назвати првом организованом заштитом архивске грађе јер почиње организован попис. Просветно одељење СНО Сремска Митровица, одређује своје пописиваче из редова просветних радника. Сви су били хонорарно

[20] Б. Лекић, *Нав. дело*, 59.

[21] *Споменица ИА „Срем“*, Сремска Митровица 2006.

запослени у архиву који је тада имао мали број радника и није могао да одговори тренутном изазову. Попис се врло брзо проширио на ГНО, МНОО као и привредне РО и удружења. Пописивало се у евиденцију која се називала Пописник. Овај изузетно важан посао додељен је Мирку Чунку, првом управнику државне архиве у Сремској Митровици, професору у пензији. Обилазио је сва села и места у Срему, прегледајући све архиве које су се налазиле у црквама, школама и уредима. О својим обиласцима сачињавао је исцрпне извештаје Војвођанској архиви у Новом Саду. Посао је био обиман и захтеван тако да је уз професора Чунка ангажован од фебруара 1950. Данило Делић, пензионисани директор банке, а од септембра 1951. и бивши пуковник Јован Влаисављевић.

Овакав облик организовања трајао је до 1961, јер су недостатак кадра и смештајног простора умногоме отежавали посао. Архив се тада налазио у три просторије данашњег Музеја Срема. Простор који је добио био је малих смештајних капацитета и није имао адекватне услове за чување. И поред тога, архив се могао похвалити са 267 имаоца архиве. То је био последњи број у Пописнику који је потом третиран као евиденција.[22]

Са организованим образовањем архивског кадра започело се током 50-их година прошлог века установљењем стручног течаја при Архиву Србије, који је опстао све до данас. Средином 1964. на пословима заштите архивске грађе ван архива у Историјском архиву „Срем“ запошљава се један извршилац који је по полагању стручног испита одмах започео рад на заштити архивске грађе. Појачана је сарадња са осталим архивима у Србији, организују се стручна саветовања са темама о заштити архивске грађе и унапређењу рада архива. Отпочело се са пописима архивске грађе и регистратурског материјала и евидентирањем нових регистратутра. У Архиву се устројавају нове евиденције за регистратуре. Евидентирање архивске грађе бивших НОО и припрема за њихово преузимање били су врло тежак и обиман посао. Грађа ових стваралаца била је у напуштеним зградама, на таванима и у подрумима изложена пропадању. Смештај је такође био отежан јер Архив није имао адекватан депоовски простор. Излучивање безвредног материјала обављало се на терену, отежано и уз опрез, без ваљане листе категорија са роковима чувања. У Архив се допремала само архивска грађа.

Радници на заштити архивске грађе ван Архива убрзо, уз правну регулативу добијају активну легитимацију која им је омогућила приступ архивској грађи и регистратурском материјалу сваког имаоца или ствараоца архивске грађе. Унифицирала се пратећа документација при комплетном прегледу а

[22] Исто.

радницима у регистратури се могло „наредити“ да стручно рукују регистратурским материјалом. Архиви у Војводини у то време имају јединствену евиденцију архивске грађе и регистратурског материјала за све имаоце, која се са мањим допунама и изменама користи и данас.

Показатељи приоритета и обима рада службе за заштиту архивске грађе и регистратурског материјала на терену Историјског архива „Срем“. Након претходно описаних иницијалних активности на попису и преузимању архивске грађе током 50-их година прошлог века пред кадровски и материјално још увек недовољно развијеном архивском службом Историјског архива „Срем“ налази се задатак праћења промена у територијално-административном уређењу простора Срема, што подразумева благовремено преузимање ове документације са терена. Ти послови, било да су планирани или „приоритетно изнуђени“ и без обзира на то да ли су реализовани средином прошлог века или данас, подразумевају максималну стручну одговорност архивских службеника.[23] Анализи рада „спољне службе“ подразумева упоређивање и коментарисање елемената Извештаја о стручном раду или радних планова сачуваних у Редовној архиви Историјског архива „Срем“. При томе је посматрани период подељен у два сегмента: први је период до 1989–1991, када служба делује у оквиру југословенске државе и прати „редовне“ друштвенополитичке и административне промене, док је други сегмент период интензивних промена и глобалног преображаја државе, друштва и економије који као „процес транзиције“ траје још увек. Закључивање се базира на методу огледних година из наведених периода.

Већ почетком 60-их година сходно изнетим законским прописима почиње преузимање „нових“ архивских фондова укинутих народноослободилачких одбора, народних одбора срезова, ликвидираних друштвенополитичких организација а касније и судова који су укидани или су постајали део нове судске мреже. Преузета архива изискивала је велико ангажовање на попису и излучивању безвредног регистратурског материјала а таква ситуација забележена је у свим годинама значајних друштвено-економских промена, нарочито у случају архиве која је одмах по преузимању постајала предмет интересовања корисника и државних институција.[24]

У седмогодишњем плану стручног рада овог архива (1964–1970) предвиђено је преузимање архиве бивших општинских места са подручја Општинске

---

[23] Ради се о пословима који захтевају одговарајући број стручних и помоћних кадрова, укључујући и питање адекватног простора и пратећих финасијских трошкова.

[24] У Извешатју о раду Архива из 1963. године наводи се податак да је архивска грађа преузетих новијих архивских фондова у лошијем стању сређености од архиве старих предратних

скупштине Шид, Стара Пазова, Ириг, Рума и Пећинци, као и архивске грађе школских установа, Општинског поглаварства Мачванска Митровица, Среског и Окружног суда у Сремској Митровици.[25] На списку за преузимање архивске грађе нашле су се скупштине Среза Сремска Митровица и бивше сремске привредне коморе, затим Среског комитета Савеза комуниста Сремска Митровица, Среског одбора Савеза бораца и Удружења ратних војних инвалида, Црвеног крста и Среског одбора за физички културу Сремска Митровица.[26]

Значајна активност службе за заштиту архивске грађе на терену која почиње од средине прошлог века био је попис и преузимање црквених матичних књига које су се поред институције цркава и верских заједница на основу *Закона о државним матичним књигама* у највећој мери нашле у општинским и градским управама (народним одборима) са циљем њиховог преписивања. Процес пописа и преузимања црквених матичних књига иницирао је тада надлежни покрајински секретаријат, најпре 1966. а потом и 1990. године. Историјски архив „Срем“ започео је 1968. преузимање архивске грађе са црквеним матичним књигама и тај процес настављен је до почетка 2000-их година када је у склопу транзиционих промена (Закона о реституцији имовине црквама и верским организацијама из 2006, Споразума о враћању црквених матичних књига из 2011, установљења јединствених личних евиденција и процеса опште дигитализације) државно законодавство обратило већу пажњу на ову врсту архивских докумената као прворазредног историјског извора и једног од темеља приватно-правног поретка.[27] Резултат тога биће скоро потпуни завршетак посла преузиимања црквених матичних књига из локалних самоуправа и стварање услова за њихово снимање, трајну заштиту или повраћај црквама и верским заједницама којима законски и припадају. У крајњим годинама ове ургентне стручне активности службеници „спољне службе“ Историјског архива „Срем“ преузели су 2017. године копије 65 црквених матичних књига са подручја Града

фондова због „нередовног стања и непрописног рада у регистратурама“. Из овог документа сазнајемо о напорима Архива да обезбеди стални простор и већи број запослених али и да ради на едукацији службеника у писарницама и архивама регистратура. Историјски архив „Срем“, Редовна архива, 1963, Извештају о раду Архива Срема за 1963. годину.

[25] ИАС, Седмогодишњи план развоја Архива Срема из Сремске Митровице за период 1964–1970. године

[26] ИАС, Редовна архива 1965, Извод из програма рада Архива Срема за 1965. годину, дел. бр. 133 од 9. 6. 1965. године.

[27] Вид. Д. Мостарлић, В. Санадер, *Црквене матичне књиге у Историјском архиву „Срем“, актуелно стање и статус у важећим законским оквирима, услови и могућност трајне заштите*, Споменица ИА „Срем“, бр. 17, 189–214.

Сремска Митровица (1827–1916), а 2018. године преузето је 5,05 дужних метара књига са подручја иришке општине по налогу Министарства државне управе и локалне самоуправе. Године 2019. из свих општинских управа у Срему преузето је преко 20,00 дужних метара и више од 70 црквених матичних књига, изузев књига млађих од 100 година.[28]

Просец редовног преузимања архивске грађе са терена Срема наставиће се до краја 80-их година прошлог века када наступа значајнији талас промена оличен у законима који теже да превазиђу искуства постојећег социјалистичког система, првенствено у области друштвено-економске организације и својинских питања. Уследила је активност масовног преузимања архивске грађе дотадашњих самоуправних интересних заједница (СИЗ-ова) који су на овим просторима деловали од 1975. до 1990, када су укинути. Са подручја Сремске Митровице, Руме, Ириг, Инђије и Старе Пазове 1992. преузето је 22 фонда са више од 100 дужних метара архивске грађе укинутих СИЗ-ова (становања, комуналних послова, грађевинског земљишта, локалних путева, заштите од пожара, образовања, физичке културе, техничке културе).[29] Наредне 1993. овај посао се наставља у односу на друге општине Срема, такође кроз велики број преузетих фондова (16).[30] Делатност неких СИЗ-ова наставиће новоформирани фондови а касније општинске и градске дирекције.

Посебну пажњу у области пољопривреде у социјалистичком периоду архивисти су посвећивали променама правног статуса задруга и пољопривредних предузећа. Самосталне сељачке задруге основане после Другог светског рата на подручју Срема у највећој мери су преузете 1970. од тадашњег Архива Војводине,[31] али и скупштина општина и пољопривредних предузећа. Преузимање у већој количини забележено је 1975. године. Слична ситуација је са осталим задругама које су престале са радом или су законски ликвидиране. Земљорадничке задруге са подручја Сремске Митровице у количини од 17 архивских фондова и временском распону од 1945. до 1971. преузете су у Историјски архив „Срем“ 1975.[32] с обзиром на то да постају

[28] Вид. ИАС, Редовна архива, 2017, 2018, 2019, Извештаји о раду Историјског архива „Срем“.

[29] ИАС, Редовна архива 1993, Извештај о раду Историјског архива „Срем“ 1992. година, дел. бр. 01-72 од 25. 2. 1993.

[30] ИАС, Редовна архива 1994, Извештај о раду Историјског архива „Срем“ 1993. година, дел. бр. 01-34 од 24. 3. 1994.

[31] ИАС, Редовна архива 1971, Извештај о раду Историјског архива „Срем“ 1970. година, дел. бр. 30/71.

[32] ИАС, Редовна архива 1976, Извештај о раду Историјског архива „Срем“ 1975. година, дел. бр. 86 од 26. 1. 1976.

део новоформираног ПП „Митросрем“. Од великих агросистема на простору Срема деловали су ПИК „Сирмијум“, „Агросрем“, Сремска Митровица, ПО „Слога“ Пећинци, УПИ „Агрорума“ Рума, „Агроунија“ Инђија, „Напредак“ Стара Пазова.

Скоро идентична ситуација у промени статуса задруга и пољопривредних комбината настаје с почетком 90-их година прошлог века, када се задруге, дотадашњи ООУР-и или радне јединице издвајају из великих пољопривредних предузећа. Њихова архива за тај период преузима се од 90-их година а нарочито после 2000, када процес власничке трансформације и приватизације постаје интензиван. Током 1992. и 1993. преузима се грађа дотадашњих ООУР-а из ПО „Слога“ Пећинци, архива агропредузећа из Старе Пазове, Инђије, Ирига и Руме. Важан процес преузимања вредне задружне архиве углавном је успешно окончан до 2010. уз посебне напоре архивске службе да обезбеди сарадњу стечајних управника и нових власника задружне и пољопривредне имовине.

У области друштвенополитичких организација с почетка 90-их година прошлог века престају са деловањем органи Комунистичке партије, укључујући и разне Социјалистичке савезе. Архивска грађа општинских одбора Савеза комуниста Војводине, општинских конференција и комитета ССРНВ из Сремске Митровице, Инђије, Старе Пазове, Руме и Пећинаца у већој количини (више од 100 метара дужних) долази у архив 1991. године.[33] Архивисти „спољне службе“ благовремено су преузимали и архиве школских установа које су углавном кроз реформе образовања престајале са радом. Ови послови углавном су плански реализовани.[34]

Промене на терену и потребе благовременог преузимања архивске грађе у Историјском архиву „Срем“ најочигледније су у сфери привредних фондова – бивших друштвених предузећа која су у процесу својинске трансформације још од 1988. и Закона о предузећима на који су се надовезали други закони о трансформацији друштвеног капитала, односно приватизацији. Промене у статусу предузећа нису се до 2000. значајније одражавале на обим и динамику рада „спољне службе“, а у наступајућем периоду у коме се финализује и окончава процес обавезне приватизације Архив се нашао у ситуацији да готово сваке године приоритетно преузима архивску грађу и несређен регистратурски материјал са терена. При томе су многи привредни субјекти ликвидирани, немају правног заступника и запослене или им је архива неадекватно одложена, чак и изгубљена. У вези са предузећима у стечају комуницирало се са стечајним

[33] ИАС, Редовна архива 1992, Извештај о раду Историјског архива „Срем“ 1991. година, дел. бр. 01-85 од 24. 2. 1992.

[34] У 1997. години преузета је архивска грађа 25 школских фондова.

управницима, а тек најновијим законским нормама у области стечаја дефинисане су обавезе стечајних управника према архиви. Многи купци друштвеног капитала нису ни знали за обавезе према архивској грађи ових предузећа. Уз то иде и чињеница да је архива већине сремских предузећа, достижући законски рок од 30 година, већ доспела за преузимање у Архив.

Приоритетна и често непланирана „преузимања“ углавном искључују детаљније планско излучивање на терену а преузета архива и материјали често нису пописани и елементарно сређени на терену, за разлику од мирнијих година пре 1990, када су такве могућности постојале. У ходу су прављене многе листе категорија за чување архивске грађе и регистратурског материјала. Изнете оцене потврђују и извештаји о раду у којима су изражени број и количина преузетих привредних фондова, нарочито после 2000. године. Примера ради, 2008. преузета је архива 13 привредних фондова укупне количине 358,5 дужних метара, од чега је највећи број твораца архивских фондова био у стечају. Грађа осталих архивских фондова, изузев привреде 2008. (само једна зем. задруга), 2010, 2012. није преузимана.[35]

Поређењем врсте и количина преузете привредне архиве увиђамо да, на пример, 1960. није преузет ниједан привредни фонд, 1970. од 9 преузетих фондова само је један био привредни, 1975. тек 10% укупно преузетих фондова припадају овој категорији. Чак је и 90-их година прошлог века тај број „уобичајен“ и не издваја се у односу на друге фондове.

Количина преузете архивске грађе и регистратурског материјала привредних фондова појединих великих сремских предузећа.

Година преузимања архивске грађе	***Назив архивског фонда***	***Количина преузете архивске грађе и регистратурског материјала (у дужним метрима)***
1997.	ПРО „Митросрем“ Митросрем Сремска Митровица (1971–1992)	360
2006.	АД „Лифам“ Стара Пазова (1955–2005)	92
2007.	АД „Митровачка индустрија вентила“ Сремска Митровица (1950–2006)	75
2009.	АД Фабрика обуће „Фрушка Гора“ Рума (1960–2009)	90

[35] ИАС, Редовна архива 2009, Извештај о раду Историјског архива „Срем“ 2008. година, дел. бр. 01-54 од 27. 2. 2009.

2012.	АД „Градитељ“ Инђија – стечају (1958–2011) ЈП за производњу целулозе и папира „Милан Степановић Матроз“АД у стечају Сремска Митровица (1959–2007)	120 140
2015.	ДП „Митрос“ Сремска Митровица (1958–2005)	150

Извештаји о раду Архива говоре да су други редовни послови службе заштите архивске грађе на терену били подређени преузимању овакве архивске грађе и њеном претходном пописивању и излучивању.[36] Значај овог посла је у томе што је интересовање за податке из ове грађе било велико, јер су на основу тих података грађани остваривали право на пензију, а Фонд ПИО је утврђивао износе тих пензија. Трајно одлагање привредне архиве у надлежну установу био је најбољи начин да та грађа буде трајно сачувана. Као таква она је по приоритетном поступку архивистички сређивана.

У области државне и локалне управе[37] и судске организације на простору Срема редовно су преузимани сви архивски фондови који чине део те организације. Последња значајна активност „спољне службе“ у области правосудних фондова јесте преузимање земљишних књига Земљишно-књижног одељења Основног суда у Сремској Митровици 2015. у укупној количини од 120 дужних метара архивске грађе са више од 1.000 књига у распону од 1880. до 2001. године. Ова важна документација доспела је за предају надлежном архиву у склопу формирања Катастра непокретности за територију града, при чему је законски престао да важи Катастар земљишта и земљишних књига. Пријем ове грађе захтевао је обезбеђење одговарајућег простора и стручног рада у раду са будућим корисницима земљишних књига. Будућа преузимања судске архиве са простора Срема такође ће бити условљена новом организацијом и судском мрежом.

***

Досадашње искуство показало је да у временима интензивних државних и друштвених трансформација сачуваност архивске грађе може бити од кључног

[36] На терену је 2008. године излучено чак 1486,00 дужних метара безвредног регистратурског материјала.

[37] У преузимању архиве локалних самоуправа углавном је поштован законски рок од 30 година од настанка документације, с тим што је последњих година због ограниченог простора смањен обим редовног преузимања грађе општина и градова.

значаја, не само за историјску реконструкцију догађаја већ и за остварење многих општих и личних интереса и права институција и појединаца. Гледано са данашње временске дистанце, може се закључити да је Историјски архив „Срем“ одговорио овим озбиљним задацима заштите архивске грађе и регистратурског материјала на терену. Бурна историја последњих деценија одразила се на рад свих стручних служби овог архива, почевши од законске обавезе адекватног преузимања архивске грађе која је по било ком основу доспела за трајно чување у архиву. Анализа стручног рада „спољне службе“ кроз преглед постојећих евиденција и извештаје о раду указала је на евидентне промене у начину и приоритету њеног рада у зависности од актуелног стања код регистратура и ималаца архиве на терену. Како процес друштвене транзиције још увек траје, архивске установе и службеници морају бити у стручној приправности уз очекивану законску, стручну и материјалну подршку шире друштвене заједнице.

Mirjana Medalić

INFLUENCES OF THE SOCIAL-POLITICAL AND ECONOMIC CHANGES ON THE WORK OF THE „EXTERNAL SERVICES“ OF THE HISTORICAL ARCHIVE „SREM“

SUMMARY

Protection of the archival materials and files outside the archive is one of the main functions of each archive because the source value of the documents within archival materials, as direct products of the time they were created in, is huge and is used to view all aspects of the development in certain space. After the Second World War, there were passed a series of legal acts that regulated the operation mode of the archive's "external service". A several-decades practice of the professional work in the Historical Archive "Srem", especially since the 1990s, testifies on the development of the archival service at the transition period. Historical archive "Srem" fulfilled all the serious tasks in the protection of archival materials and files in the field. It is reflected in the numerous meters of new archival materials gained by the field work, the value of which is yet to be demonstrated in the future scientific research.

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ
REVIEWS AND NOTES

проф. др Душко М. Ковачевић
Одсек за историју
Филозофски факултет
Нови Сад

ВЛАДАН ГАВРИЛОВИЋ, *ИЗ РИЗНИЦЕ ФРУШКОГОРСКИХ МАНАСТИРА: ВИНСКА ДЕСЕТИНА МАНАСТИРА БЕШЕНОВО СЕДАМДЕСЕТИХ ГОДИНА XVIII ВЕКА*[1]

Када је усуд бацио коцке над манастиром Бешеновом, предсказао је да ће његову првобитну цркву затрти српска рука. Како је то било могуће?

У Инвентару сачињеном 1896. дат је опис манастирског храма: „Црква горе реченог манастира Храм Св. Арх. Михаила и Гаврила, сазидана је од цигле, црепом покривена. Има пет прозора са гвозденим решеткама, а труло је лимом покривено, на врху је гвоздени крст. Дугачка је 12 фати, а широка 4 фата, висока, пак, 5 фати“.

У таквом стању Бешеново је дочекало Други светски рат, а у мају 1944, у време Независне Државе Хрватске, манастир су срушили Хрвати и Немци. Бешеново је, бележи један записивач: „порушено до темеља... тако да се скоро не зна ни место где му је постојала црква“. Извештај Лазара Мирковића о страдању Бешенова био је кратак, али није оставио никакве наде о могућем опоравку манастира. „Црква и конаци су потпуно сравњени са земљом. Све што је у њима било пропало је и нестало. Ако је што и однесено у Загреб, то је све што је остало од Бешенова.“

И поред таквог обима разарања зидови конака и цркве, судећи према фотографији из 1946, још увек су „негде досезали до кровног венца“. У таквом стању манастир Бешеново се могао обновити, али уместо тога „задругари и

1 Филозофски факултет, Нови Сад, 391. стр.

нови атеисти“ порушили су и однели сав грађевински материјал. Под удар нових југословенских комунистичких власти, према Закону о аграрној реформи и колонизацији, дошао је и посед „манастира Бешенова, који... се састојао од 1.050 јутара са шумом и др.“ Месни народни одбор у Бешенову донео је одлуку, „којом се цео манастирски посед експроприше, неостављајући манастиру ништа“. Аграрни суд у Сремској Митровици потврдио је 4. марта 1946. одлуку Месног одбора, не остављајући манастиру Бешенову ни 10 хектара земље, како је то било одређено за преостале фрушкогорске манастире.

У поратним годинама Заводи за заштиту споменика културе у Новом Саду и Сремској Митровици нису учинили ни толико да откопају темеље, заштите гробове и општу манастирску гробницу. Основа цркве и конака откривена је, додуше, у оквиру истраживачких радова Завода за заштиту споменика културе Срема тек 1972. године.

Наредне четири деценије није чињено ништа, а у другој деценији XIX века надлежна епархија Сремска и Завод у Сремској Митровици одлучили су да зацементирају остатке првобитне цркве манастира Бешенова и тиме униште сваки траг о њеном постојању. Уместо да се обнови првобитно здање манастирске цркве, у коме су фреске моловане 1467, свега осам година после пада Деспотовине. То је срамота за све оне који су тако одлучили, јер су Немци Дрезден, дакле цео град разорен у савезничким бомбардовањима, обновили у циглу. Али суд о томе неделу препуштам Богу и ктиторима првобитне цркве, молећи се за душу старог Бешенова над којим је пао бетонски саркофаг по вољи оних који не знају какав грех учинише.

Али, указао се трачак наде да ће нова истраживања везана за Бешеново потрти оно што је учињено над манастирском грађевином. Заслуга за то припада проф. др Владану Гавриловићу који се по узору на свог оца, академика Славка Гавриловића, коме и српска историографија и ми његови студенти дугујемо неизмерну захвалност, латио преважног посла објављивања грађе о Бешенову.

Први корпус грађе сажет је у књигу на импресивну 391 страницу, а тиче се записа о винској десетини манастира Бешенова у времену од 1772. до 1778. године. Речени извор потиче из Патријаршијско-митрополијског архива у Сремским Карловцима. То је још једна потврда да професор Гавриловић припада оном типу истиориописаца који несебично ради на историјској грађи. Презентује ову грађу у облику публикованих извора или заокружених монографија, што га сврстава у ону не баш бројну групу историчара чија библиографија садржи не десетину већ стотине објављених радова.

Књига професора Гавриловића о винској десетини представља пионирски корак у нашој историографији, са намером да се допринесе сагледавању економског живота монашких заједница у Фрушкој гори. То је уједно прва „откривена књига извора“ о винској десетини једног од фрушкогорских манастира. Стога пред професором Гавриловићем предстоји значајан истраживачки рад на презентовању винске десетине и за остале манастире. Крајњи резултат требало би да буде једна свеобухватна студија, чиме би у науци био разрешен један од важних сегмената економског живота фрушкогорских манастира.

Оно што књигу професора Гавриловића чини доиста вредном јесте то што је у њој показано да је материјална основа утемељена у винској десетини омогућила током XVIII века манастиру да предузме значајну градитељску и уметничку обнову. О томе професор Гавриловић пише: „Тако је почетком 18. века остало забележено да је манастир Бешеново скупљао 150 до 200 акова на име винске десетине годишње. Продајом тако сакупљеног вина, манастир је остварио приходе, који су представљали више од половине укупних годишњих прихода“.

Књига о винској десетини манастира Бешенова коју је проф. др Владан Гавриловић приредио „хронолошки уз коришћене сумарне и аналитичке методе унутар њега“, омогућује да се прати у којој мери је манастирско братство водило бригу о овој врсти привређивања. Поред пописа арендатора манастирских винограда, књига показује и то да је Бешеново, током свих ових година, повећавало свој посед. О томе речито говоре увећани засади под виновом лозом, који су се кретали од око 1.951 мотике, односно 271 јутра земљишта под виноградима. Тиме је професор Гавриловић први у нашој науци подробном анализом и зналачком презентацијом извора показао значај винске десетине за економски живот манастира, чиме је утро и пут писању економске историје манастира Фрушке горе.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Рукописи у компјутерском слогу предају се у електронском облику у фонту Times New Roman, величина фонта 12. Размак између редова је 1.5.

Осим основног текста са напоменама (уређеним према упутству), рад треба да садржи:

Апстракт. Налази се испод наслова рада и не може имати више од 500 словних знакова. Пише се на језику којим је писан основни текст.

Кључне речи. Дају се на српском језику и може их бити између 5 и 10.

Резиме. Предаје се на српском језику и не може имати више од 600 словних знакова.

НАЧИН ЦИТИРАЊА:

Када се први пут помиње дело пише се пуно име и презиме аутора, а у сваком наредном понављању име се пише иницијалом. Иза имена и презимена следи зарез, па наслов књиге написан курзивом. Место и година издања пишу се иза наслова, без запете између места и године. Цитиране странице пишу се на крају без скраћене ознаке за страну.

Пример:

- прво навођење: Мита Костић, *Гроф Колер као културнопросветни реформатор код Срба у Угарској у 18. веку*, Београд 1932, 26-63.
- друго навођење: М. Костић, *Гроф Колер...*, 56-96.
- свако наредно навођење, у случају да се исти аутор наводи за само једно дело: М. Костић, *нав. дело*, 69-85.

Исто правило важи и за навођење радова објављених у часописима, с тим, што је обавезно навођење назива и броја (годишта) часописа, који следе иза назива рада, а пре места издања. Ово правило важи и за научне чланке објављене у зборницима радова.

Пример:

- (прво навођење) Михаел Антоловић, *Српска историографија о Немцима у Војводини*, Споменица Историјског архива Срем, 7, Сремска Митровица 2008, 149-165.
- (друго навођење) М. Антоловић, *Српска историографија...*, 149-165.
- (даља навођења уколико се цитира само један рад истог аутора) М. Антоловић, *нав. дело*, 149-165.

На исти начин треба цитирати и објављену грађу, а необјављену у складу са нормама навођења сигнатура, с тим што је потребно када се први пут наводи неки архив да буде написан његов пун назив, место у којем се налази архив и фонд који је коришћен.

Пример:

- (прво навођење) Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско–патријаршијски архив, Фонд „А“, 240/1761.
- (друго и наредна навођења) АСАНУК, МПА, „А“, 240/1761.

Датуми се пишу на следећи начин: 2. фебруар 2017.

Бројеви већи од троцифрених треба да буду куцани са тачкама, а не са размацима, нпр. 2.000. или 12.542. (ово правило се не односи на године).

Радови се примају сваке године до 15. јуна, а шаљу се на: spomenicaias@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

93/94(497.113)

СПОМЕНИЦА Историјског архива “Срем” / главни

уредник Ненад Нинковић. - 2002, 1-.- Сремска Митровица

: Историјски Архив “Срем”, 2002-.- 24 cm.

ISSN 1451-3676

COBISS .SR-ID 186901511

ISSN 1451-3676

